



Uhrautuvat miehet

- Atatürkin kuuden päivän puhe
- Salaisen tiedon lähdekritiikki
- Säätyläistön jalo tehtävä Savossa

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

105. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Juhana Aunesluoma, Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Marko Tikka

Hallitus: Pirkko Leino-Kaukiainen (pj.), Harri Rinta-aho (vpj.), Pauli Kettunen,

Tuomo Lappalainen, Katariina Mustakallio, Heikki Talvitie

Ulkoasu: Heikki Kallioma

Historiallisen Aikakauskirjan artikkelit ovat läpikäyneet tieteellisen vertaisarvioinnin.

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Pirjo Markkola, Menneisyyden ymmärtäminen 273

Uhrautuvat miehet

Kati Katajisto, Isänmaan ja yleisen hyvän vuoksi. Suomen autonomian ajan alun johtomiesten uhrautuminen 276

Tuomas Tepora, Poikien sota. Toisen maailmansodan aikaiset sotakirjat siirtymän kuvauksesta 287

Kolumni

Kimmo Rentola, Sua lähde kaunis katselen 302

Tutkimus

Ville Vuolanto, Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu 304

Tasavalta ja siirtomaa

Toni Alaranta, Mustafa Kemal Atatürkin vuoden 1927 kuuden päivän puhe Turkin tasavallan virallisen historiankäsitelmän määrittäjänä 317

Pekka Masonen, Kustavilainen siirtomaapolitiikka ja Saint-Barthélemy'n kuume 330

Katsauksia

Matti Peltonen, "New cultural history" ja kielellisen käänteen ehtyminen 346

Keskustelua

Erkki Vasara, Palautetta Tikalle 350

Syvälöytä

Irma Sulkunen, Säätyläistön jalo tehtävä Savossa 352

Arvosteluja

Anu Lahtinen, Sopeutuvat, neuvottelevat, kapihalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupöytäkirjassa 1470–1620 (*Maiju Lehmijoki-Gardner*) 355

Marjo Kaartinen, Arjesta ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa (*Charlotta Wolff*) 357

Laura-Kristiina Moilanen ja Susanna Sulkunen (toim.), Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskialjalta 2000-luvulle (*Marjo Kaartinen*) 359

Kari Tarkiainen (toim.), Ruotsin ja Venäjän rauhaneuvottelut 1557. Mikael Agricola Ruotsin lähetystön jäsenenä (*Jukka Korpela*) 361

Kari-Matti Piilähti, Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktimuodostus Valkealassa 1630–1750 (*Tapio Hämynen*) 366

Matti Peltonen, Lukkari Saxbergin rikos ja herännäisppillan etiikka (*Antero Heikkinen*) 368

Ylva Stenqvist Millde, Vägar inom räckhäll. Spären efter resande i det förindustriella bondesamhället (*Tapio Salminen*) 370

Marja Jalava, J. V. Snellman. Mies ja suurmies (*Anne Ollila*) 372

Heini Hakosalo, On Speaking Terms. Scientific Boundary Work and the Discovery of Aphasia 1861–1874 (*Heikki S. Vuorinen*) 374

Seija Jalagin, Japanin kutsu. Suomalaiset naislähetit Japanissa 1900–1941 (*Pirjo Markkola*) 375

Petri Karonen – Kerttu Tarjamo (toim.), Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla (*Marko Tikka*) 377

Anssi Halmesvirta – Heino Nyyssönen, Unkarin kansannousu 1956 (*Katalin Miklössy*) 378

Kirsi Saarikangas, Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kohtaamisista (*Riitta Laitinen*) 380

Kimmo Katajala – Jaana Juvonen (toim.), Maakunnan synty. Pohjois-Karjalan historia 1809–1939 (*Risto Turunen*) 383

Stig Dreijer, Det äländska folkets historia III: frihetstiden och den gustavianska tiden 1721–1808 (*Joachim Mickwitz*) 384

Anu Talka – Pia Puntanen, Linnoitus ja kaupunki. Lappeenrannan historia 1812–1917 (*Marjaana Niemi*) 386

Tiedemaailma

Heidi Grönstrand, *Kati Launis*, *Maarit Leskelä-Kärki*, *Kukku Melkas*, *Tutta Palin* ja *Lea Rola*, Suomalaisen omakuvan murros 389

Palkittuja 392

Kirjoittajat 392

Notes on the contents 393

Kansi: Gustaf Mauritz Armfelt. J. E. Lindh, 1845, Helsingin yliopisto. Kuva: Matti Ruotsalainen.

Menneisyyden ymmärtäminen



■ Historiantutkimus on taitolaji. Monet kysymykset, joita tutkijat käsittelevät omissa töissään, ovat arkaluontoisia ja sytyttävät poliittisia intohimoja. Vaikka usko täysin objektiiviseen tietoon ei leimaa tutkimusta, tutkimusprosessin avoimuus ja mahdollisuus seurata tutkijan päättelyä ovat edelleen tärkeitä periaatteita. Sen lisäksi, että tutkijan pitää toiminnassaan olla rehellinen, historiantutkimus ja menneisyydestä kirjoittaminen vaativat ajan tajua, kykyä ymmärtää kutakin aikakautta sen omilla ehdoillaan.

Mitä ovat kunkin aikakauden omat ehdot ja miten niitä voi ymmärtää? On helppo hyväksyä, että vaikkapa keskiaikaan tai uuden ajan alkuun ei pidä projisoida nykyajan arvoja ja ihanteita. Sekä tutkijat että historian harrastajat ovat yleensä sitä mieltä, että hyvä tutkimus ei pakota menneisyyden ihmisiä nykyajan pakkopaitaan. Jos tutkija on pätevä, hänen pitäisi pystyä hahmottamaan, miten eri aikakausien ihmiset ajattelivat ja jäsensivät maailmaansa. Irma Sulkunen on kirjoittanut, että hän pitää erottamattomana osana tutkimusta pyrkimystä oman aikalais-tajunnan ja maailmankatsomuksellisten sitoumusten ylittämiseen. Ylittämällä oman aikalaistajuntansa tutkija voi lähestyä menneisyyden ihmisiä kunnioittavasti ja nöyrästi. Vain nöyrä ja kunnioittava lähestymistapa avaa tutkijalle menneisyyden ihmisten tavan elää ja kokea maailma ympärillään. Sulkunen korostaa moralisoimattomuutta sellaisenkin ilmiöiden edessä, joita tutkija pahek-

suu tai jotka loukkaavat hänen oikeuskäsityksiään (*Retki naishistoriaan*, Helsinki 1991). Kunnioitus menneen aikakauden ajattelutapoja kohtaan kuulostaa kohtuulliselta ohjenuoralta.

Asia monimutkaistuu, kun tutkimuksessa tullaan lähemmäksi nykypäivää ja oman yhteiskunnan kannalta keskeisinä pidettyjä kysymyksiä. Oman ajan historia on sekä omaa aikaa että historiaa ja siksi niin vaikeaa. Jos keskiajan tai uuden ajan alun tutkijat kamppailevat vierauden ongelman parissa, 1970-luvun tutkijat painivat tuttuuden kanssa. Miten eritellä ilmiöitä ja ajattelutapoja, jotka ovat niin lähellä mutta silti jo vieraita?

Historiantutkimukselle on sovitettu monia tehtäviä tuomarista lääkäriin. Kumpikin rooli on ongelmallinen: tuomari jakaa tuomioita ja lääkäri hoitaa sairaita. Ehkä historiantutkimus onkin lähempänä sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijä ymmärtää asiakastaan, vaikka ei olisi tämän ratkaisusta samaa mieltä eikä hyväksyisi niitä. Jotta toimiva suhde asiakkaaseen syntyy, sosiaalityöntekijän on kyettävä ymmärtämään, miksi asiakas toimii niin kuin hän toimii. Tästä voi päästä eteenpäin etsimään uusia ratkaisuja, uusia toimintatapoja ja uutta ymmärrystä.

Vertaus kuitenkin ontuu – kuten useimmat vertaukset tuppaaavat tekemään. Historiantutkimukseen liittyy hyvin keskeisesti pyrkimys ymmärtää ihmisten toimintaa, tehdä sitä ymmärrettäväksi. Maailmanparantajan roolia tuskin kannattaa tutkimuksen

harteille asettaa. Ehkä riittää, jos tutkijat tekevät työnsä hyvin, lukevat aineistojaan kriittisesti, tulkitsevat niitä huolellisesti ja tekevät lukijoille selväksi, millä keinoilla ja ja mitä kriteerejä noudattaen he ovat päätyneet johtopäätöksiinsä.

Moralisoimattomuuden ihanne on kenelle hyvänsä esitettyinä kova vaatimus. Jos tutkijoiden on vaikea välttää kiusausta, vielä vaikeampaa se on kirjoittajille, jotka ammatikseen virittävät keskustelua, aktivoivat lukijoita ajattelemaan ja ottamaan kantaa yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Moralisointi voi tuntua oikeutetulta, mutta se voi synnyttää vastareaktioita, jotka vievät viestiltä sen todellisen terän. Historiaa koskevat keskustelunavaukset ovat kuitenkin tervetulleita, koska ne pitävät yllä kiinnostusta historiaa ja historiantutkimusta kohtaan. Mitä enemmän historiasta puhutaan ja keskustellaan, sitä enemmän tarvitaan historiantutkimusta. Kriittistä, tasapainoista ja ammattitaidolla tehtyä tutkimusta, joka ei kaihda vaikeita-kaan kysymyksiä.

*

Historiallisen Aikakauskirjan tässä numerossa käsitellään monia ajankohtaisia kysymyksiä. Kati Katajisto ja Tuomas Tepora kirjoittavat miehistä. Kun kriittinen miestutkimus nosti päätään 1980-luvulla, monet kummastelivat, eikö tutkimus ole koko ajan käsitelty miehiä. Vastaus oli, että miehiä oli aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu sukupuolettomina yleistyksinä. Kati Katajiston ja Tuomas Teporan kahdessa aika erilaisessa artikkelissa yhteisenä teemana on miesten tai poikien uhrautuminen isänmaan asialle. Autonomian ajan alun virkamiehet ja sota-aajan poikakirjat avaavat näkökulmia miehenteiden ja miesten historiaan.

Ville Vuolanto käsittelee artikkelissaan historiantutkimuksen metodeita. Vaikka hä-

nen aiheensa voisi äkkiseltään kuvitella kiinnostavan vain tutkimusta työkseen tekeviä, artikkeli on hyvinkin ajankohtainen. Kun koko kesä on keskusteltu lähihistorian lähteistä ja niiden tulkinnasta, Vuolannon artikkeli antaa keskusteluun kaivattua syvyyttä. Historiantutkimuksen lähteistä kirjoittaa myös Kimmo Rentola.

Toni Alarannan artikkeli turkkilaisen nationalismin tulkinnoista on niin ikään ajankohtainen. Hän tarkastelee Atatürkin kuu-
den päivän puhetta vuodelta 1927 Turkin tasavallan virallisen historiakäsityksen määrittäjänä. Pekka Masonen vie lukijat kustavilaisen siirtomaapolitiikan äärelle ja pohtii, mikä ajoi 1780-luvun suomalaisia matkalle kohti Karibiaa. Sekä turkkilainen nationalismi että kustavilainen siirtomaapolitiikka ovat aiheita, joita *Historiallisessa Aikakauskirjassa* ei juuri ole käsitelty. Niitä voi pitää uusina avauksina, joista toivottavasti voimme lukea jatkossakin.

*

Historiallisella Aikakauskirjalla on oma paikkansa historiaa koskevan julkisuuden kentässä. Se julkaisee tieteellisen vertaisarvioinnin läpikäyneitä artikkeleita, jotka vähintään kaksi alan asiantuntijaa on arvioinut ja antanut niistä nimettömän lausunnon. Tämä kansainvälisissä tieteellisissä lehdissä noudatettava menettely on laadunvarmistusta parhaimmillaan. Toimitus on kiitollinen paitsi siitä, että tutkijat tarjoavat kiinnostavia artikkeleita julkaistavaksi, myös siitä, että tiedeyhteisön jäsenet tekevät vapaaehtoistyötä tarkastaessaan julkaistavaksi tarjottuja artikkeleita. Heidän korjausehdotustensa ansiosta kirjoittajat pystyvät tekemään hyvistä artikkeleistaan vielä parempia. Kiitos!

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@uta.fi

*Johan Fredrik Aminoff, Johan Albrecht Ehrenström
ja Gustaf Mauritz Armfelt. Mezzotinta, J. P. Pichler
1805. René Théodore Berthon'n mukaan. Museo-
virasto. Kuva: Markku Haverinen.*





KATI KATAJISTO

Isänmaan ja yleisen hyvän vuoksi

Suomen autonomian ajan alun johtomiesten uhrautuminen

Suomen autonomian ajan alun johtomiehiä on pidetty usein omaa etuaan tavoittelevina opportunisteina, jotka onnistuivat hyötymään Suomen Venäjään liittämisestä. Kyseisen kaltainen käsitys on kuitenkin melko yksioikoinen. Kati Katajisto tarkastelee Suomen autonomian ajan alun johtomiehiä heidän omista lähtökohdistaan käsin, heidän henkilökohtaisen kirjeenvaihtonsa kautta. Samalla tällainen mieshistoriasta inspiraationsa ammentanut näkökulma luo uutta kuvaa koko autonomian ajan alusta.

■ Historiantutkijan eettisenä velvollisuutena on tehdä oikeutta tutkimuskohteena oleville ihmisille.¹ Silti jo tutkimuskohteen valinta voidaan nähdä tiettyjen ihmisryhmien kannalta epäoikeudenmukaiseksi. Monet naishistorioitsijat ovat esimerkiksi tuoneet esiin, että historia on useimmiten ollut ”history”.² On kuitenkin myös kyseenalaistettu sitä, onko ns. miesten historiaa kirjoitettu heidän lähtökohdistaan käsin miehille oikeutta tehden.³

Yhdysvalloissa 1970-luvulla virinneessä miestutkimuksessa todettiin, että myös mies on ollut sorretussa asemassa. Huomattiin että oli syytä puhua eri mieheyksistä ja nii-

den suhteista toisiinsa. Haasteeksi nousi varsinkin se, miten miesten moneus ja toisaalta heitä yhteen liittävä valta saataisiin mahdutettua samaan keskusteluun. Tähän haasteeseen vastattiin monin eri tavoin, mutta varsinkin Tim Carriganin, R. W. Connelin ja John Leen käyttöönottama ’hegemonisen maskuliinisuuden’ käsite saavutti suurta suosiota – vaikkakin se myös aiheutti kiistelyä – kriittisen miestutkimuksen parissa.⁴ Hegemoninen maskuliinisuus on moniulotteinen käsite, jonka sisältöä ei voi tässä lähteä tarkasti käsittelemään. Siihen voi kuitenkin katsoa sisältyvän sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettavat käsitykset ideaalista maskuliinisuudesta. Hegemonista maskuliinisuutta tuotetaan siis yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa rakenteissa, eikä sillä itsessään ole substanssia.⁵

Tässä artikkelissa miesten moneutta tarkastellaan tutkimalla tiettyä miesryhmää, Suomen autonomian ajan alun maan hallinnon korkeimmissa viroissa toimineita, aate-

1. Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*, Helsinki: Gaudeamus, 67. – Artikkelini pohjautuu Suomen ja Skandinavian historian väitöskirjakäsikirjoitukseen Kati Katajisto, *Isänmaamme keisari – eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*.

2. Ann-Catrin Östman (2000) ’Joan Scott ja feministinen historiankirjoitus’, teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*, Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 277.

3. Vrt. Judith Butler (2004) *Undoing gender*, Routledge, 2.

4. Arto Jokinen (2003) ’Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuksien teoriaan ja kulttuuriseen tekstintutkimukseen’, teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Yhdestä puusta, Maskulaarisuuksien rakentuminen populaarikulttuureissa*, Tampere: Tampere University Press, 11.

5. Jokinen (2003) 10–13.

lissyntyisiä, johtomiehiä.⁶ Artikkelissa tuodaan esiin, miten kyseiset miehet rakensivat, ylläpitivät ja uudelleentuottivat kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti muodostuvaa ideaalia maskuliinisuutta henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossaan. Tarkoituksena on tehdä näkyväksi miesten sukupuolisuutta, joka esitetään/käsitetään usein varsinkin julkisella ja hallinnollisella tasolla tarkasteltuna – implisiittisesti – sukupuolineutraaliksi.⁷ Artikkelissa tarkastellaan, millainen oli maskuliinisuuden vallitseva ideaali ja millaisia vaikutuksia sillä oli niin yhteiskunnalliselta kuin yksityiseltä kannalta tarkasteltuna.

Voittajia ja häviäjiä

Miesten moneudesta on löydettävissä sekä voittajia että häviäjiä. Heikki Ylikangas on todennut, että Suomen liittäminen Venäjän keisarikuntaan merkitsi sitä, että ”korkea virkakunta voitti yllättäen pääpalkinnon elämän arpajaisissa”.⁸ Suomen autonomian ajan alun johtomiehiä on pidetty ”voittajina”, koska he onnistuivat haalimaan itselleen hyvät virkapaikat ja taloudelliset edut murrostilanteessa, jolloin Suomi liitettiin Ruotsin vallan alaisuudesta Venäjän vallan alle. Voitolla on kuitenkin ollut kääntöpuolensa. Suomen autonomian ajan alun johtomiehet on nähty usein omaa etuaan ajavina opportunisteina, jotka vaivattomasti käänsivät ”takkinsa” venäläisten valloittaessa Suomen. Siinä missä tavallinen kansa yritti taistella urhoollisesti loppuun asti, ylempi säätyläistö oli taivutettavissa helposti uuteen valtajärjestykseen venäläisten tarjoaman ”kultaisen ruudin” ansiosta. Onkin katsottu, että Aleksanteri I valloitti ylimpien säätyläisten ”sydämet” lukuisilla uusilla viroilla, palkkioilla ja muilla armonosoituksilla.⁹ Jälkimaailman ristiriitaisesta suhtautumisesta Suomen autonomian ajan alun korkeimpiin virkamiehiin kertoo myös se, että toisaalta heitä on syytetty fatalismista (Suomen sodan aikana) ja toisaalta heidän on katsottu suhtautuneen valistusrationaalisesti venäläisiin valloittajiin.¹⁰

Autonomian ajan alun maan korkeimpiin virkoihin nousseiden Suomen johtomiesten voi katsoakin kuuluvan pikemminkin historian ”häviäjiin” kuin voittajiin – myös hei-

dän aatelisten säätyasemansa takia. Tutkijat H. M. Scott ja Christopher Storrs ovat todennet, että historioitsijoilla on tapana kirjoittaa ”voittajien” historiaa.¹¹ Keskiluokan voitokulku 1800-luvulta lähtien on vaikuttanut siihen yleiskuvaan, joka aatelistosta on muodostunut jälkimaailmalle. Menneen maailman reliikkeinä pidetetyt aateliset on kuvattu usein joko hieman humoristisen huvittavana olentoina – Suomi-filmien tyyliin – tai jopa suorastaan ”pahoina” jäänteinä menneiltä ajoilta.¹²

Marja Vuorinen on todennut, että keskeisin 1800-luvun yhteiskunnallisista viholliskuvista oli ”vanhaa pahaa valtaa symboloiva myyttinen aatelistiesi”. 1800-luvun lopulla kansakunta-projektin omakseen ottanut, ja keskiluokkaa edustanut, säätyläistö

6. Tutkimuskohteina ovat Carl Erik Mannerheim, August Fredrik Palmfelt ja Carl Johan Sjernvall sekä heidän kanssaan kirjeenvaihdossa olleet autonomian ajan alun korkeimmat virkamiehet kuten Gustaf Mauritz Armfelt ja Johan Fredrik Aminoff.

7. Vrt. Östman (2000) 278–279.

8. Heikki Ylikangas (1998) *Käännekohtat Suomen historiassa*, Juva: WSOY, 105. Myös Herman Lindqvist (1998) *Historien om Sverige*, Stockholm: Nordstedts, 200.

9. Keijo Korhonen (1963) *Suomen asiain komitea, Historiallisia tutkimuksia LXV*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 191–192; Raimo Savolainen (1994) *Suosikki senaattorit, Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809–1892, Hallintohistoriallisia tutkimuksia 14.*, Helsinki: Hallintohistoriakomitea ja Painatuskeskus, 27, 42–44; Osmo Jussila (2004) *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*, Helsinki: WSOY, 109.

10. T. K. Derry (1979) *A History of Scandinavia, Norway, Sweden, Finland and Iceland*, George Allen & Unwin, 207; Petri Karonen (1999) *Pohjoinen suurvalta*, Helsinki: WSOY, 425; Lindqvist (1998) 200; Anders Persson (1986) *1808 Gerillakriget i Finland*, Stockholm: Ordfronts förlag, 8, 250; Ks. myös Panu Pulma (1987) ”Rauhoituspolitiikan kausi”, teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, Juva: WSOY, 384.

11. Ks. H. M. Scott and Christopher Storrs (1995) ”The Consolidation of Noble Power in Europe, c. 1600–1800”, teoksessa H.M. Scott. (toim.) *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* I, Longman, 36–37.

12. Jonathan Dewald (1996) *The European Nobility 1400–1800*, Cambridge University Press, XIV–XV; Jessica Parland-von Essen (2005) *Behagets betydelse, Dötrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*, <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/parland-essen/behagets.pdf>, 6–7; Scott and Storrs (1995) 2; Marja Vuorinen (2005) ”Herrat, hurrit ja rysän kätyrit – suomalaisuuden vastakuvia”, teoksessa Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen (toim.) *Nationalismit*, Helsinki: WSOY, 249–250.

halusi kuvata itsensä ”suomalaiskansalliseksi, avoimeksi ja demokraattiseksi” erotukseksi aatelistosta, jonka määreiksi kuvattiin puolestaan ”ruotsinkielisyys, sulkeutuneisuus ja hierarkkisuus.”¹³

Suomalaiskansallisen identiteetin unohtettu puoli

Suomalaisessa historiankirjoituksessa on vakiintunut melko vahvasti käsitys, että vasta 1800-luvun lopun suomen kieltä ja Suomen kansan merkitystä korostaneet fennomaanit rakensivat suomalaiskansallisen identiteetin, ja että pohjatyön suomalaiskansallisen identiteetin rakentamisella olivat tehneet 1800-luvun alkupuoliskolla vaikuttaneet oppineet kuten Runeberg ja Topelius. Onkin katsottu, että suomalainen identiteetti on rakennettu ennen kaikkea kulttuuriselta eikä valtionationalistiselta pohjalta. Risto Alapuro on kuitenkin todennut tarkastellessaan fennomaanien nationalistisia pyrkimyksiä, että niissä esiintyi myös valtionationalismiin viittaavia piirteitä. Alapuron mukaan suomalainen nationalismi oli erikoinen sekoitus sekä kulttuurisesti värittyä autonomista nationalismia että valtionationalismia.¹⁴

Suomen kansallinen kehityslinja näyttää erilaiselta myös silloin, kun huomio kiinnitetään fennomanian sijasta 1800-luvun alkuun, jolloin Suomeen saatiin ensimmäistä kertaa oma, itsehallintoon perustuva keskushallintojärjestelmä.¹⁵ Suomesta tuli hallinnoltaan valtiota muistuttava kokonaisuus, vaikka se ei ollutkaan valtio-oikeudellisesti katsoen itsenäinen vaan riippuvainen Venäjän keisarista. Suomessa voi kuitenkin katsoa tällöin käynnistyneen ”valtionationalistisen” kehitysprosessin – eikä pelkästään byrokraattis-hallinnollisessa mielessä. Suomen hallinnon korkeimpiin virkoihin nousseet pääasiassa aatelistaustaiset ja ruotsinkieliset virkamiehet alkoivat rakentaa suomalaiskansallista identiteettiä autonomian ajan alussa.¹⁶ Usein kosmopoliittisena pidetyt aatelismiehet eivät samaistuneet venäläisiin säätyveljiinsä vaan suomalaiseen kotiseutuunsa (*fosterbygd*¹⁷), joka alettiin ymmärtää Ruotsin sijaan isänmaana (*fosterland/fädernesland*¹⁸), ja suomalaiseen kan-

saan, joka alettiin nähdä osana poliittista kansakuntaa.¹⁹

Gustaf Mauritz Armfelt totesikin nimittävänsä kanaloiksi sellaisia, jotka ”eivät tahdo olla suomalaisia, vaan pitävät itseään venäläisinä tai ruotsalaisina ja siten kieltävät oikean isänmaansa”. Armfeltin mukaan suomalaisena oleminen oli ”kaikkein suurin kunnia meille.”²⁰ Suomen johtomiehet luottivat vahvasti Aleksanteri I:n tukeen suomalaisuus-käsityksen vahvistamisessa. August Fredrik Palmfelt kirjoitti:

”Keisari haluaa tehdä meistä onnellisia ja aitoja suomalaisia (ägta finnar); Jumala suokoon, että emme itse estä hänen hyviä aikomuksiaan. Monet luulevat yhä, että heidän velvollisuutensa on olla ruotsalaisia eikä suomalaisia, joka sotketaan venäläiseen. Venäläisiä meidän ei tule kuitenkaan olla muuten kuin, että toivomme heille

13. Vuorinen (2005) 249.

14. Risto Alapuro (1999) 'Social Classes and nationalism: the North-East Baltic', teoksessa Michael Branch (toim.) *National History and Identity*, Studia Fennica, Ethnologica 6, Helsinki: Finnish Literature Society, 115.

15. Vrt. Hallinnon merkityksestä John Breuilly (1994) 'The Sources of Nationalist ideology', teoksessa John Hutchinson & Anthony Smith (toim.) *Nationalism*, Oxford University Press, 111.

16. Tekijä tutkii väitöskirjassaan suomalaiskansallisen identiteetin rakentumista autonomian ajan alun virkamieseliitin keskuudessa.

17. Protokoll, förda hos höglofliga ridderskapet och adeln vid landtdagen i Borgå år 1809, 2, 6, 7, 15, 27, 89, 118, 160, 162, 227, 250, 261, 264, 267, 294; J. F. Aminoff C. E. Mannerheimille, 21.4.1812, C. E. Mannerheim- kirjekoelma, f. 115, KA; C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 22, KA.

18. C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 8.6.1812, Stjernvall-suku-arkisto, 602:58, kansio 2, f. 308, KA; J. J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 25, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 29.4.1812, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 15, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10.7.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

19. C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 22, KA; F. G. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9.1812, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 32, KA; F. G. Stjernvall C. J. Stjernvallille 29.9.1812, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 32, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 7.4.1813, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 77, KA. Aiemmin kansakunta ymmärrettiin usein suppeammin, sillä aateliset olivat nähneet aateliston olevan varsinainen kansakunta.

20. Korhonen (1963) 194–195.

kaikkea onnea ja menestystä meidän oman parhaamme takia, sillä meidän etumme ovat niin läheisesti yhdistetyt.”²¹

Suomen johtomiesten epäkiitollinen tehtävä

Suomen korkeimpiin virkoihin nousseet johtomiehet rakensivat ensimmäisen kerran ”valtiollis”-poliittisesti legitiimin suomalais-kansallisen identiteetin perustukset autonomian ajan alussa.²² Heidän tehtävänsä ei ollut kuitenkaan helppo, eikä aina erityisen houkuttelevakaan. Suomen autonomian ajan alun johtomiehet eivät alunperin halunneet, että Suomi olisi erotettu Ruotsista ja liitetty osaksi heidän kammoksumaansa despoottista Venäjää.²³ Ruotsin sotilaallinen heikkous ei kuitenkaan jättänyt vaihtoehtoja. Suomen johtomiehillä ei ollut aluksi myöskään mitään takuita siitä, etteivät uudet kansainvälispoliittiset heilahdukset olisi vieneet Suomea uudestaan Ruotsin yhteyteen. Johan Albrecht Ehrenström kirjoitti kesäkuun alussa 1811:

”Palaisipa Suomi Venäjän jaossa Ruotsin yhteyteen tai muutettiinpa se joksikin erikoiseksi pieneksi valtioksi jollekin ruhtinaaksi korotetulle ranskalaiselle kenraalille, niin kuin kuvittelen käyvän Virolle, Liivinmaalle ja Kuurinmaalle, saavat ne suomalaiset, jotka ovat nyt olleet Venäjän hallituksen erityisen suojelun, suojeuden ja suosion kohteena, osakseen huonon kohtelun.”²⁴

21. A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 28.7.1811, G. C. Palmfelt-kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

22. Tästä enemmän tekijän tulevassa väitöskirjassa ”Isänmaamme keisari – eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen”.

23. Carl v. Bonsdorff (1931) *Gustav Mauritz Armfelt II*, Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXXIII, 488–489: Vielä syksyllä 1808 Gustaf Mauritz Armfelt oli kirjoittanut valitsevansa mieluummin kuoleman tai maasta lähdön, jotta hänen ei tarvitsisi tulla venäläiseksi; Joh. Rich. Danielson (1896) *Suomen sota vv. 1808–1809*, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 592: Johan Fredrik Aminoff kirjoitti 9. maaliskuuta 1809: ...”Millä se korvataan, mikä on ihmiselämässä kallisarvoisinta: vapaus ja hengen ja omaisuuden turvallisuus? Kaikki, kaikki on kadotettu. Ainoastaan varjo ja muisto on jäljellä... Hyvä Jumala, mikä elämä odottaakaan minua, jos minun täytyy vapaasta Ruotsin miehestä muuttua orjaksi!”

Myöskään korkea-arvoiset ja hyväpalkkaiset virat eivät välttämättä olleet erityisen houkuttelevia, sillä niiden hoitaminen oli työlästä ja vaikeaa. Carl Erik Mannerheim kirjoitti alkukeväästä 1811:

”Pian minä ja muut kaltaiseni väsyvät tähän työlääseen ja pääasiassa epäkiitolliseen tehtävään, ja ilolla painun takaisin rauhalliseen elämään, josta ainakin minut tapahtumien johdosta ilman omaa vaikutustani ja vain vähäiseksi hyödyksi kutsuttiin.”²⁵

Virkamiesten oli kuitenkin elätettävä laajat perheensä, sillä valloituksen yhteydessä heidän ruotsalaiset virkansa lakkasivat, eikä heillä ollut mitään takuita uusien saamisesta Ruotsista.²⁶ Myöskään virkojen saaminen Suomesta ei ollut kaikille itsestäänselvää. Varsinkin upseerit saivat odottaa kiusallisen pitkään ennen kuin heidän taloudellinen asemansa turvattiin ns. upseerimanifestilla (27.3.1810).²⁷

Suomalainen isänmaa – korkein päämäärä

Carl Johan Stjernvall kirjoitti Johan Fredrik Aminoffille upseerimanifestin jälkeen:

”Viimeaikaisten tapahtumien johdosta olen tosiaankin menettänyt kaiken oikeuden vaatia henkilökohtaista onnea, minulla

24. Yrjö Blomstedt (1963) *Johan Albert Ehrenström, Kustavilainen ja kaupunginrakentaja*, Helsinki: SKS, 250.

25. C.E. Mannerheim J.F. Aminoffille, 13.4.1811, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 15, KA. Mannerheimin kirjoitus jatkui seuraavasti: ”De som komma efter oss torde blifva både skickligare och lyckligare, åtminstone skall jag hvarken afvundas eller criticera dem. Jag är säker at dessa mina tankar blifva oss emellan.”

26. C. J. Adlercreutz 17.11.1809, konsepti tuntemattomalle, Carl Johan Adlercreutz’ samlng, E 3115, Koncept I, RA. Ruotsiin jäänyt suomalaissyntyinen, Carl Johan Adlercreutz kirjoitti suomalaisten sotilashenkilöiden mahdollisesta muutosta Ruotsiin: ”Mitä pienempi määrä tänne tulee henkilöitä, sitä paremmat mahdollisuudet on täällä oleskelevilla saada edes jotakin.”

27. Korhonen (1963) 128; A. F. Palmfelt G. C. Palmfeltille, 19.5.1810, Gustaf Carl Palmfelt-kirjekokoelma, n:o 602:44, KA: Palmfelt totesi upseerimanifestiin liittyen, että ”keisari oli halunnut tehdä kansakunnan (nationen) tyytyväiseksi ja onnelliseksi pelastamalla onnetoman virkamieskunnan kurjuudelta ja kerjäsauvalta”.

onkin enää vain yksi toivomus, ja se on minun kotiseutuni (fosterbygd), mutta hyvä Jumala! miten vähän minulla on toivoa edes tämän suhteen, tänä harhautuneena aikana, joka on viekoitellut kaiken puhtaan järjen, halveksii kaikkia kunnian ja maineen käsitteitä, ja sivuuttaa kaikki kiittolisuuden tunteet kotiseutua (fosterbygd) kohtaan kuten myös kansalaisia yhdistävät siteet...”

Stjernvall valitti katkerasti oman aikansa rappiota, jolloin ”egoismista oli tullut hyve ja kaikki itsensä uhraaminen oli tuntematon hyve”. Stjernvallin mukaan kaikki vain vaativat oikeuksiaan mutta kukaan ei tunnustanut velvollisuuksiaan.²⁸ Vähän myöhemmin Stjernvall totesikin: ”...se joka ei tiedä muuta onnea maan päällä kuin rauhan ja omantunnon puhtauden, sen jolla ei ole mitään muuta toivomusta kuin isänmaansa (fädernesland) hyvinvointi ja onni – sillä ei ole ainuttakaan onnellista hetkeä.”²⁹

Suomen johtomiesten ajattelussa on havaittavissa jo Ciceron esittämä ja myöhemmin humanistien levittämä ajatus, että oman maan palveleminen oli kunniallisen miehen korkein moraalinen velvollisuus.³⁰ Suomen johtomiehiä kauhistuttivat aikakauden – Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin sotien – aiheuttamat yhteiskunnalliset muutokset, jotka järjestyivät perinteisiä yhteiskuntarakenteita. Esiintyöntyvä individualismi ja demokratia näyttivät heidän mukaansa aiheuttavan vain yhteiskunnallista sekasortoa, kaaosta ja väkivaltaa.³¹ Suomen johtomiesten käsitysten mukaan ihmisen piti olla ennen kaikkea hyödyllinen isänmaalleen, ja yhteiskunnan pyhiä siteitä oli kunnioitettava. August Fredrik Palmfelt totesikin Gustaf Carl Palmfeltille:

”Siitä lähtien kun viimeksi tapasimme ja erityisesti viime aikoina on minun kadehtimisen arvoinen rauhani tullut häiriytyksi. Tämä tärkeä epookki, jota elämme, vaatii yksityisiä uhrauksia, joihin nähden kukaan isänmaan (Fäderneslandets) ystävä ei voi olla kylmäkiskoinen...”³²

David Tjeder on todennut tutkiessaan ruotlaisille, pääasiassa nuorille miehille tarkoi-

tettuja opaskirjoja, että 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä ja 1800-luvun alussa miehen arvo oli ennen kaikkea sidoksissa tämän hyödyllisyyteen yhteiskunnalle. Tjeder kuvaa tämän ajan miesihannetta sanoilla *hyödyllinen kansalainen*. Miehiä kehoitettiin elämään siten, että heidän elämänsä koitui yhteiskunnan hyväksi. Miehiä myös muistutettiin, että yhteiskunnan hyväksi toimiminen oli heidän nimenomainen velvollisuutensa.³³

”Noblesse oblige”

Suomen johtomiehet nojasivat yhteiskunnallisessa ajattelussaan yhä varsin vahvasti aatelistaustastaan nouseviin perinteisiin arvoihin, joiden mukaan aatelmiehen tuli toimia ennen kaikkea säätynsä edellyttämän yhteiskunnallisen aseman mukaisesti yhteisön hyväksi, eikä omien yksittäisten etujensa pohjalta – vaikka se olisi saattanut olla yksilön itsensä kannalta parempi ratkaisu.³⁴

28. C.J. Stjernvall J.F. Aminoffille, 2.6.1810, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 22, KA. Hän käyttää kyseisessä kirjeessä myös termiä fosterland. Vrt. Myös C.J. Stjernvall G.F. Stjernvallille 11.9.1811, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 2, f. 285, KA; C.J. Stjernvall J.A. Aminoffille, 22.3/9.4.1813, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 22, KA: ”Emedlertid ber jag min nådiga herr generalen inse meningens och renheten af denna demarche, och läsa uti mitt hjerta motifven till detta steg, jag har blott ett föremål och önskan, mitt fädernesland och dess väl.”

29. C.J. Stjernvall J.F. Aminoffille, 21.3/2.4.1812, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 22, KA. Myös C.J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA.

30. Maurizio Viroli (1995), *For Love of Country, An Essay on Patriotism and Nationalism*, Clarendon Press, 32.

31. J.F. Aminoff C.J. Stjernvallille, 25.4.1812, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 25, KA; Carl E. Mannerheim Johan F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahti-kokoelma, 602–651, n:o 15, KA.

32. A.F. Palmfelt G.C. Palmfeltille, 18.9.1812, Gustaf Carl Palmfelt-kirjekokoelma, n:o 602:44, KA.

33. David Tjeder (2000) 'One Hundred Years of Uncertainty: Changing Conceptions of the Ideal Man, 1800–1900', teoksessa Arne Jarrick (toim.) *Only Human, Studies in the History of Conceptions of Man*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 157.

34. Bonsdorff (1931) 180; Bonsdorff (1931) 437: Armfelt Norjan rajalta 1808: ”Jag längtar efter att stupa för att icke överleva mitt fosterland, och den tanken gör mig störsök och hård för alt.”; G. F. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 11.8.1812, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 401, KA; C. J. Stjernvall A.F. Palmfeltille, ilmeisesti 10.3.1812, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 19; KA.

Suomen johtomiehiin päteekin Judith Butlerin huomio siitä, että ”sosiaaliset normit, joista olemassaolomme rakentuu, kantavat mukanaan haluja, jotka eivät ole peräisin omasta persoonastamme”. Butler lisää edelliseen, että ”tätä asiantilaa vaikeuttaa lisäksi se, että yksilöllinen olemassaolomme on perustavanlaatuisesti riippuvainen näistä sosiaalisista normeista.”³⁵

Gustaf Mauritz Armfelt oli todennutkin Ruotsin vallan aikana (1805):

”Hautani äärellä kukaan ei tule sanomaan muuta kuin että siinä makaa mies, joka on täyttänyt suurimman osan yleisistä ja yksityisistä velvollisuuksistaan unohtaen kaikki henkilökohtaiset intressit. Hän oli ennen muuta hyvä alamainen, hyvä ystävä ja isä.”³⁶

Vuonna 1812 Armfelt taaseen totesi Aminoffille: ”Ei mitään minulle itselleni ja kaikki minun maalleni on ja on ollut minun tunnuslauseeni, ja sen avulla aion onnistua niin kauan kuin olen asioiden johdossa.”³⁷

Muiden Suomen johtomiesten suunnalta tuleva homososiaalinen paine oli kova, sillä vertaisten painostus ja kannustus ajoivat ylimpiä virkamiehiä lähes maaniseen työskentelyyn isänmaan hyväksi.³⁸ Carl Johan Stjernvall tunnusti veljelleen: ”En voi sanoin kuvata, miten huolestuttava ja vaivalloinen tilanteeni on. Jos voisin antaa palttua tälle kaikella menettämättä kunniaani, tekisin sen heti.”³⁹ Myös aatelistevanhemmat kasvattivat jälkeläisiään varhaisesta lapsuudesta lähtien toimimaan heidän yhteiskunnallisen asemansa vaatimalla tavalla yhteisön hyväksi.⁴⁰

Gustaf Mauritz Armfeltin äiti kehotti vähän ennen kuolemaansa poikiaan pitämään ”huolta ennen kaikkea kuolemattomasta sielustaan ja rakastamaan Jumalan sanaa, harjoittamaan tunnontarkasti oikeudenmukaisuutta kaikkia kohtaan, kunnioittamaan esivaltaa, toimimaan isänmaan hyväksi ja olemaan sekä ystävällinen että kohtelias alemmilleen”. Äiti kehotti myös muistamaan, että itsekkyyks tuli voittoa järkevän ajattelun avulla ja että toisten kypsempiä neuvoja tuli kunnioittaa ensin, ”sillä me emme saa elää kuin olisimme riippumattomat maailmasta”.⁴¹ Armfelt puolestaan kir-

joitti tyttärelleen Vavalle ehdollistaen tähän kohdistamansa rakkauden suoraan tottelevaisuuteen. Armfelt totesi: ”Niin kauan kuin hyvä Vavani on kiltti, luonnollinen, pehmeä ja tottelevainen, kuten hän onkin, rakastaa isä häntä verrattomalla hellyydellä...”⁴²

Jessica Parland-von Essen on todennut, että velvollisuusetiikka oli keskeinen osa aateliskulttuuria. Aateliston ylemmän aseman katsottiin perustuvan hyveisiin, joiden taustalla vaikuttivat kristillinen moraalii ja klassinen kirjallisuus siihen liittyvine hyvekäsitteineen. Aatelin velvollisuutena oli turvata yhteiskunnan jatkuvuus ja järjestys, ja siksi se oli yhdessä kuninkaan kanssa vastuussa kansan ja itsensä moraalista käytöksestä (Jumalalle).⁴³ Myös Matti Klinge on valottanut yläluokan vastuuntuntoa ja velvollisuusmoraalia kirjassaan *Iisalmen suuriruhtinaskunta*. Yläluokan velvollisuusmoraali pohjautui klassisen kirjallisuuden kuten Ciceron teosten ohella myös uudempaan ajatteluun. Klingen mukaan velvollisuusmoraali teki virkamiesten työstä tavallaan kutsumustyön.⁴⁴

35. Butler (2004) 2.

36. Bonsdorff (1931) 315.

37. Carl v. Bonsdorff (1921) *Statsmän och dignitärer, Interiörer ur ämbetsmannavärlden i Finland vid Ryska tidens början*, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland CLIX, 6–7. Vrt. myös G.M. Armfelt C.J. Stjernvallille, 26.12.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: ”En principe som en mig är evig är att göra mitt land godt i den mån jag förmår, och man se på framtiden än det närvarande.”

38. Vrt. Victor J. Seidler (1989) *Rediscovering masculinity, Reason, language and sexuality*, Routledge, 21; ”It is a social world of power and subordination in which men have been forced to compete if they are to benefit from their inherited masculinity.”

39. Carl v. Bonsdorff (1932) *Gustav Mauritz Armfelt III*, Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 323.

40. Vrt. Norbert Elias (1997) *Saksalaiset, Valtataistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla*, Tampere: Gaudeamus, 96; Göran Norrby (2003) 'Deklasserad överklass eller anpassad elit? 1800-talets svenska adel och det borgerliga samhället', teoksessa Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson och Patrik Winton (red.) *Med börd, svärd och pengar*, Uppsala: Opuscula Historica Upsaliensia 29, 204; Scott & Storrs (1995) 13.

41. Bonsdorff (1931) 101; vrt. myös 179.

42. Bonsdorff (1931) 356.

43. Parland-von Essen (2005) 9, 10, 25, 29, 40, 93, 131–132.

44. Matti Klinge (2006) *Iisalmen suuriruhtinaskunta*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17, 225, 263–264, 282, 309.

Suomen autonomian ajan alun aatelistautaiset johtomiehet pyrkivät yhä elämään perinteisten velvollisuuskäsitysten mukaan. Sen sijaan uuden ajan tuotteet eli egoistiset ihmiset eivät heidän mukaansa kantaneet vastuuta ”yhteisestä hyvästä” vaan ainoastaan omista itsekkäistä eduistaan.⁴⁵ Carl Erik Mannerheim kirjoitti:

”Toivottavasti jokainen oikeamielinen suomalainen ja hyvä kansalainen tajuaa, miten paljon vaaditaan yksimielisyyttä ja kansallishenkeä, jotta niin kauan kuin Jumala ja Aleksanteri suovat voimme säilyttää hyvin herkän olemassaolomme. Mutta tämä yksimielisyys näyttää olevan kaukana ja pelkkä ideaalikuva aikakautena, jolloin kateus ja peitelty itsekkyyksy kuuluvat päiväjärjestykseen.”⁴⁶

Raskas vastuu ja henkilökohtaiset uhraukset

”Oletus järjen universaalisuudesta antoi miehille oikeuden puhua muiden puolesta, mutta useinkaan heillä ei ollut sanoja puhua omasta puolestaan.”

Victor J. Seidlerin mukaan käsitys ”järjen universaalisuudesta” on ollut osa patriarkaalisen vallan lujittumista, vaikka samalla se on kaventanut miesten emotionaalista liikkumisvaraa.⁴⁷ Seidlerin näkemykset näyttäisivät pätevän myös Suomen autonomian ajan alun johtomiehiin ainakin heidän henkilökohtaisen kirjeenvaihdon perusteella, tosin sillä varauksella, että Suomen johtomiehet osasivat puhua itsensä puolesta siinä mielessä, että he valittivat usein toisilleen vaikeuksistaan ja ongelmistaan.⁴⁸

Muuttuminen ruotsalaisista suomalaisiksi oli Suomen johtomiehille henkisesti vaikea prosessi, sillä koko heidän identiteettinsä oli vaakalaudalla. Vaati henkistä notkeutta ymmärtää ja tajuta, että Suomesta tuli Ruotsin sijaan heidän oikea isänmaansa.⁴⁹ Suomi oli tästä lähtien heidän ”todellinen” isänmaansa, jonka puolesta heidän oli työskenneltävä väsymättömästi unohtaen omat vai vansa. Suomen johtomiesten työkenttä ei ollut helppo, sillä Suomen keskushallinto oli järjestettävä uudelleen vastaamaan Suo-

men uusia oloja. Kaiken lisäksi sekava kansainvälispoliittinen tilanne heijastui epävarmuutena ja hankaluuksina myös Suomen asemaan.⁵⁰ Myös venäläisten taholta koettiin paineita, sillä Suomen johtomiehet eivät uskoneet venäläisten katsovan hyvällä suomalaisten vapauksia ja oikeuksia. Armfelt totesikin (1810), että ”jos asiat olisivat Euroopassa samalla tolalla Aleksanterin kuollessa kuin nyt, niin piru meidät veisi, sillä venäläiset ovat meille kateellisia ja Konstantin vihainen”.⁵¹

Suomen johtomiehet pelkäsivät venäläisten ajattelevan, etteivät keskenään eripuraiset suomalaiset osaisi itse organisoida ja järjestää omaa hallintoaan. Johtomiehet katsoivat, että Aleksanteri I oli antanut ja taannut Suomelle itsehallinnon, mutta sen ylläpitäminen oli suomalaisten itsensä tehtävä. He arvelivat, että jos Suomen asioita ei osataisi hoitaa alusta lähtien kunnolla, se osoittautuisi sittemmin myöhäiseksi. Johan Fredrik Aminoff kirjoitti Carl Erik Mannerheimille:

45. J. F. Aminoff C. J. Stjernvallille, 13.5.1810, Riilahtikokoelma, 602–651, n:o 25, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahtikokoelma, 602–651, n:o 15, KA; C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 29.5.1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

46. C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti 1813, Ehrenström-arkiv III, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 14.3.1812, Riilahtikokoelma, 602–651, n:o 15, KA; C. E. Mannerheim J. F. Aminoffille, 13.4.1812, Riilahtikokoelma, 602–651, n:o 15, KA.

47. Alun lainaus on tekijän vapaa suomennos. Alkuperäisteksti on seuraava: ”The universal character of reason gave men a seeming right to speak for all others, but often they did not have the language to speak for themselves.” Seidler (1989) 2, 45.

48. G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 16.12.1813, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 87, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA.

49. C. J. Stjernvall G. F. Stjernvallille 1.10.1811, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 2, f. 290, KA: ”Harvassa ovat ne, jotka tajuvat mahdollisuuden olla suomalaisia – miksi myös niin vähän on laskettavissa patriotismin varaan.”

50. C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, 7.11.1812, Ehrenström-arkiv III, KA; G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 23.7.1814, Armfelt-arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

51. Bonsdorff (1931) 614. Vrt. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 6.10.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

”Niiden miesten asiana, joille hallitsija on uskonut isänmaan korkeimmat ja tärkeimmät hallitustehtävät, on olla kansalaisillemme esimerkkinä kuuliaisuudessa, tottelevaisuudessa, itsensä hillitsemisessä, puheissa, teoissa ja toimissa; heidän on luotava se yleinen mielipide, joka on vapaan, Aleksanteri I:n hallitseman kansan arvon mukainen. Ellei näin tehdä, on se aika tuleva, jolloin me, mutta liian myöhään, verikyynelin itkemme samaa Aleksanteria ja hairahduk-siamme...”⁵²

Suomen johtomiehet tunsivat raskasta vastuuta siitä, että pystyisivät varmistamaan Suomen ”itsenäisen” aseman nyt ja tulevaisuudessa. Viipurin läänin ensimmäiseksi maaherraksi nimitetty Carl Johan Stjernvall kirjoitti Johan Fredrik Aminoffille: ”Suurin pelkoni on, että jos en onnistu saattamaan tätä läänini tyytyväiseksi ja rauhalliseksi, niin vetää se mukanaan uudenkin Suomen kadotukseen.”⁵³ Vastuun ohella myös runsas työmäärä uuvutti Suomen johtomiehiä. Gustaf Mauritz Armfelt kirjoitti Carl Johan Stjernvallille heinäkuussa 1812: ”Vielä 55 vuoden iässä olen isänmaani hyvinvoinnin orja, vaikka ansaitsisin edes vähän lepoa ja rauhaa.”⁵⁴

Saman vuoden lokakuussa Armfelt valitti Stjernvallille myös sitä, että hänelle osoitettiin Suomen armeijan järjestämisestä koskevia kirjeitä, vaikka se ei edes ollut hänen tehtävänsä. Se oli Armfeltin mukaan sitäkin valitettavampaa, sillä ”se määrä asioita, jotka toimitan, eivät salli minulle enempää kuin 4 tai 5 tuntia unta ja ei laisinkaan vapaa-aikaa lukuun ottamatta ruoka-aikaa.” Armfelt jatkoi:

”Olen tosin hyvällä tahdolla varustettu ihminen, mutta on mahdotonta elää ja jatkaa tällä tavalla – joko kuolla tai lopettaa. Sydämeni pohjasta toivoisin viimeistä vaihtoehtoa monestakin syystä – kukaan minun kaikista auttajistani ei kuitenkaan ota asiaa todesta. Jos yksi asia saadaan vuodessa ratkaistuksi, niin ei se häiritse heidän filosofiaansa – minä taas joka katson, että mitään ei ole tehty niin kauan kuin jotain on vielä tehtävissä, olen pelkästään naurettava ja orja.”⁵⁵

Gustaf Mauritz Armfeltin tapaan myös muut Suomen johtomiehet tuskailivat runsasta työmäärää ja työn aiheuttamia hankaluuksia. Carl Erik Mannerheim valitti työstään hallituskonseljissa Johan Albrecht Ehrenströmille:

”Vaikka yleisesti uskotaan, että asioiden hoitaminen on täällä meillä hidastempoista, niin huomattaisiin kuitenkin kun asioita tarkasteltaisiin lähemmin, että sekä hallituskonseljin jäsenillä että muulla henkilökunnalla ei jää paljoakaan aikaa huvituksiin tai yksityisten asioiden hoitoon.”⁵⁶

Viipurin läänin maaherra Carl Johan Stjernvall kirjoitti puolestaan Johan Fredrik Aminoffille alkuvuodesta 1812: ”Olen palannut takaisin minun pikku helvettiini, joka tarkoittaa sitä, että huolet, levottomuus, väsymys ja pelko eivät jätä kärsiväiselle hetkenkään lepoa.”⁵⁷

Carl Johan Stjernvall alkoikin haaveilla muiden Suomen johtomiesten tapaan, että hän voisi irtisanoutua työläästä virastaan.⁵⁸ Veljensä tavoin maaherrana toimiva Gustaf Fredrik Stjernvall vastasi hänen erotoiveisiinsa:

”En voi kieltää sitä, että en hyväksy sinun toivomaasi eroa Viipurin läänistä, ja tiedän, että näin ajatellessani toimin enemmän

52. J. R. Danielson-Kalmari (1923) *Aleksanteri I:n aika, kolmas osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa II, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnelä ja 19:nnellä vuosisadalla*, Porvoo: WSOY, 378–378.

53. C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 14/26.5.1812, Riihlahti-kokoelma, 602–651, n:o 22, KA.

54. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10.7.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

55. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 6.10.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA. Myös G. Armfelt C. J. Stjernvallille, 11.10.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA: ”...aldrig får jag vara i ro en minut...”

56. C. E. Mannerheim J. A. Ehrenströmille, kirje otettu vastaan 11.3., ilmeisesti 1813, Ehrenström-arkiv III, KA.

57. C. J. Stjernvall J. F. Aminoffille, 21.3/2.4.1812, Riihlahti-kokoelma, 602–51, n:o 22, KA. Myös C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 10.8.1812, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 28, KA.

58. G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 8.9. 1812, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 30, KA.

isänmaan ystävän kuin henkilökohtaisen ystävän tavoin, sillä päinvastaisessa tapauksessa toivoisin mitä pikemmin sinun poispääsyäsi paikalta, joka vie sinun omaisuutesi ja terveytesi. Voin nyt vain sanoa vanhan sananlaskun mukaan: Tapa itsesi työllä kruunun palveluksessa, mutta älköön se ainakaan tapahtuko aivan liian varhain.”⁵⁹

Myöhemmin Gustaf Fredrik Stjernvall myönsi veljensä työtaakan olevan kuolettavan raskas:

”Sinun läänisi ja rykmenttisi aiheuttaa sinulle huolia; Jumala antakoon sinulle voimia kestää ne! Minä olisin sinun sijassasi kahdeksassa päivässä palanut loppuun, ja minä sentään rakastan työtä sanoin kuvamattomasti, mutta tuollainen sekoitus tehtäviä ja vieläpä kabaalin vaikutuksen alla, kabaalin, joka kaivaa maata jalkojesi alta, sinun, joka työskentelet yötä päivää yleisen hyvän ja monarkin palveluksessa uhraten terveytesi, rauhasi ja oman kukkarosi. Tällainen tappaisi minut epäilemättä lyhyessä ajassa. Ja enhän minäkään ole vapaa samanlaisista jutuista.”⁶⁰

Toisaalta Gustaf Fredrik Stjernvall myönsi itsekkin, että hän ”koki työnsä tarpeeksi, vaikka jollekin muulle se olisi ollut vain vaiva – todeten silti, että se vahingoitti hänenkin terveyttään”. Gustaf Fredrik Stjernvall kirjoitti: ”Minun työni, terveyteni ja mielialani kärsivät sen tähden, etten pysty olemaan kuten pitäisi, suosittu ja seurallinen, ja että joka päivä tulen näiden suhteen vain huonommaksi kovetun työnteon ja virkariitojen takia.”⁶¹

Vaivalloinen ja vaativa työ uuvutti Suomen johtomiehet sekä henkisesti että fyysisesti, ja johti pahimmillaan sairastumiseen ja kuolemaan – aivan kuten Suomen johtomiehet olivat kirjeissään ennustaneet.⁶² Suomen asiain komitean puheenjohtaja Gustaf Mauritz Armfelt kuoli 67-vuotiaana elokuussa 1814.⁶³ Armfelt menehtyi vain vähän sen jälkeen kun Napoleonin sodista johtunut Suomen asioiden stagnaatio oli keskeytynyt, mutta yhä kuolinvuoteellaankin Armfelt

oli pyrkinyt esittelemään Suomen asioita keisarille.⁶⁴ Pian Armfeltin kuoleman jälkeen tuli suruviesti myös Gustaf Fredrik Stjernvallin ja Carl Johan Stjernvallin kuolemasta.⁶⁵

Vaimon ja lasten osa

Carl Johan Stjernvallin vaimo, Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) kirjoitti edesmenneen aviomiehensä veljen vaimolle:

”Tämä väsymätön aherrus edesauttoi epäilemättä heidän aikaista poismenoaan – kyllä, me olemme todellakin menettäneet kaiken hyvän, Charlotta. Mutta täyttäkäämme velvollisuutemme näitä rakkaita jäljelle jääneitä lapsia kohtaan, vaikka he omaavatkin meissä heikon tuen verrattuna siihen, mitä ovat menettäneet. Ja varsinkin sinä Charlotta, jolla on niin monta poikaa, mikä kasvattaa huoliasi heikon terveytesi lisäksi. Ole vakuuttunut ystäväni, että kun vertaan omia huoliani sinun huoliisi, niin ajattelen enemmän sinua kuin itseäni. Mitä meidän tilanteeseemme tulee, asiat lepäävät toistaiseksi, sillä meidän armollista keisariamme ei odoteta näillä näkymin. Reh binder tekee kaikkensa meidän puolestamme, ja luotan täydellisesti tähän kunnolliseen ystävään.

59. G.F. Stjernvall C.J. Stjernvallille 14.12. 1812, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 37.

60. G.F. Stjernvall C.J. Stjernvallille 12.3. 1814, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 48, KA.

61. G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille 4.2.1814, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 94, KA.

62. Vrt. myös C.J. Stjernvall A.F. Palmfeltille, 4.7.1813, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 113, KA; J. R. Danielson-Kalmari (1925) *Aleksanteri I:n aika, neljäs osa, Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain jobdossa III, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18: nella ja 19: nellä vuosisadalla*, Porvoo: WSOY, 517; Carl J. Walleen: ”Koko tämä miillisikysymys kaikkinne siihen liittyvine asianhaaroineen on muutoin sitä laatua, että jos mikään on omansa elämäni lyhentämään, se on varmaan tehnyt ja tekee sen.”

63. Elof Tegnér (1894) *Gustaf Mauritz Armfelt, Efter Armfelt's efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor III, Under omstörtningar*, Stockholm: F. & G. Beijers Förlag, 402.

64. Carl v. Bonsdorff (1934) *Gustav Mauritz Armfelt IV*, Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 510–513.

65. Tor Carpelan (1903) *Finsk biografisk handbok, andra bandet L-O*, Helsingfors: G. W. Edlunds Förlag, 2088–2092.

Ole todellakin kovaa luottaa ihmisiin oman olemassaolonsa takaamiseksi, mutta salli meidän katsoa asiaa oikealta näkökannalta, että se on pelkästään meidän lastemme toimeentulon tai heidän kasvatuksensa takaamiseksi kun haemme armoa, joka on myönnettävä heidän edesmenneiden isiensä epäitsekäistä palveluksista.”⁶⁶

Viran menestyksellinen hoitaminen vaati Suomen johtomiehiltä henkilökohtaisia taloudellisia uhrauksia,⁶⁷ joiden seurauksena oma perhe saattoi joutua kärsimään. Suomen johtomiehet katsoivat silti, että kun kysymyksessä olivat isänmaan edut niin heidän ei ollut soveliasta säästää omia varojaan tai varojaan. Edellä lainatun Eva Stjernvallin puoliso, Carl Johan Stjernvall, oli yksi kaikkein innokkaimmista isänmaan puolesta toimivista ylimmistä virkamiehistä. Stjernvall meni toiminnassaan ajoittain niin pitkälle, että itsekin innokkaasti Suomen puolesta työskentelevä Gustaf Mauritz Armfelt joutui varoittelemaan tätä.⁶⁸ Armfelt kirjoitti omista varoistaan Suomen rykmenttiä varustaneelle Stjernvallille vuoden 1812 lopulla: ”Että te kaikki inhimillisesti kuviteltavissa olevin tavoin olette ajamassa itseänne perikatoon, on minulle suuri murheen aihe – vaikka onkin kiitettävän arvoista toimintaa uhrata hyvästä sydäimestä ja patriotismista kaiken, niin pelkään, että tietyt perhevelvoitteet asettavat rajansa kaikelle.”⁶⁹

Myös Carl Johan Stjernvallin veli, Gustaf Fredrik Stjernvall, oli ollut huolissaan veljensä takia ja varoitellut tätä menemästä liiallisuuksiin. Gustaf Fredrik Stjernvall kirjoitti veljelleen tämän jätettyä lääninsä ja perheensä seuratakseen Suomesta koottua rykmenttiä Pietariin: ”Tiedän, että olet valmis menemään uhrauksissasi pitkälle tämän asian takia, mutta ne eivät saa mennä pidemmälle kuin on ylipäättänsä oikeus uhrautua.”⁷⁰ Silti Gustaf F. Stjernvallin oma vaimokin joutui – edellisistä varoituksista huolimatta – toteamaan miehensä kuoleman jälkeen:

”Ne uhraukset, jotka hän teki omista varoistaan perustaakseen ja tukeakseen niitä

instituutioita jotka saattoivat edesauttaa yleistä hyvää, ovat vieneet huomion pois hänen omista asioistaan, minkä takia ne eivät ole mitenkään hyvässä tilassa, olenkin tällä hetkellä lähes kokonaan vailla minäkäänlaista toimeentuloa, vaikka minun on huolehditava kahdeksan lapsen koulutuksesta ja elatuksesta.”⁷¹

Innokkaimmatkin isänmaanystävät kuten Stjernvallin veljekset ja Armfelt joutuivat tuskaillemaan elinaikanaan ristiriitaa, mihin he joutuivat punnitessaan velvollisuuksiaan isänmaataan, itseään ja perhettään kohtaan. Gustaf Mauritz Armfelt kirjoitti Carl Johan Stjernvallille vuoden 1814 alussa: ”Kirottu olkoon se hetki, jolloin patriotismin siivittämänä tein sen kaupan (koskien tilan ostoa venäläiseltä aatelisherralta Viipurista).” Armfeltin mukaan hänen taloudellinen tilanteensa oli niin surkea, että hän oli ”yhdessä vaimonsa ja lapsiensä kanssa kirjaimellisesti ottaen rutiköyhä”. Tästä johtuen Armfelt katsoi myös olevansa ”pakotettu jättämään Pietarin – myöntyi keisari siihen tai ei”.⁷² Suomen johtomiesten virasta eroamispuheet jäivät kuitenkin vain uhitteiluksi ja toiveajatteluksi, sillä he saivat seisoa viroissaan ”viimeiseen mieheen asti” – kuten Robert H. Rehbinder erään kerran tokaisi Carl Erik Mannerheimille.⁷³

Uhrautuminen versus itsensä toteuttaminen

Suomen johtomiehet kärsivät siitä, että isänmaan ja heidän omat etunsa menivät ristiin. Suomen johtomiesten intomielisessä ja idealistishenkisessä uhrautumisessa isänmaan hyväksi voi silti nähdä myös narsistis-individualistisia piirteitä, sillä pakkomielteinen oman ja perheen edun uhraaminen isänmaalle toi samalla myös henkilökohtaista mainetta ja kunniaa.⁷⁴ Samalla Suomen johtomiesten itsensä uhraamisessa voi nähdä heijastuvan venäläiseen hallitsemiskulttuuriin kiinteästi sisältyneen ns. hovirationaalisuuden logiikan, sillä ”jos yhteisö ei vahvistanut omalla käyttämisellään yhteisön muiden jäsenten arvovaltaa, sitä ei ollut olemassa”. Henkilökohtaiset uhraukset herättivät kunnioitusta ja ihailua muiden Suomen

johtomiesten keskuudessa, ja niiden seurauksena saattoi myös olla keisarin erityinen suosio.⁷⁵

Suomen johtomiesten henkilökohtaiset uhraukset voi edellisestä huolimatta nähdä myös individualistisena ja narsistisena itsensä toteuttamiskeinona, sillä kyseisen ajan kollektivistisessa kulttuurissa individualistiset halut ja tarpeet olivat parhaiten oikeutettavissa korostamalla uhrautumista yhteisön hyväksi. Individualistisista lähtökohdista oikeutuksensa hakeva itsensä korostaminen olisi ollut suorastaan syntistä, sillä Ranskan vallankumous näytti todistavan millaiseen kaaokseen individualismi ja egoismi johtivat.⁷⁶

Sen sijaan uhrautuminen isänmaan ja kunniaan puolesta oli oikeutettavissa koko yhteiskunnan edun nimissä. Kaiken lisäksi tällainen näkemys ei ollut ristiriidassa aateliston traditionaalisten arvojen kanssa. Aateliston aikaisempi yhteiskunnallinen johtosema oli perustunut ennen kaikkea aatelistomiesten sotilaskentillä tekemiin uhrauksiin, mutta nyt uhrautuminen tapahtui ”valtiollisella” kentällä. Aikaisemmin mainetta ja kunniaa oli niitetty uhrautumalla ase kourassa, nyt ”kynä ja paperi” kädessä.⁷⁷ Mutta vaikka Suomen johtomiesten virkaetoksesa voi nähdä narsistis-individualistisen ulottuvuuden, ei tällaista näkökohtaa tule kuitenkaan korostaa liikaa, sillä orgaaniseksi ymmärrettävässä yhteiskunnassa yhteisön edun täytyi tulla ennen yksilöä niin virallisen ideologian (politiikan ja uskonnon) kuin yksityisenkin elämän tasolla.

Virkansa orjat

Siinä voikin nähdä ironiaa, että Suomen johtomiehillä oli niin vähän valtaa omaan elämäänsä, vaikka he samaan aikaan vaikuttivat Suomen hallinnon keskeisimmillä virkapaikoilla. Suomen johtomiehillä oli valtaa ja vaikutuskeinoja yleisiin asioihin, ”yleiseen hyvään”, mutta vallan ja vastuun hintana oli, etteivät he pystyneet luomaan itselleen tai läheisilleen kovinkaan säällistä elämää.⁷⁸ Heidän taloutensa ja fyysinen ja henkinen terveytensä kärsivät viran tuomista vaikeuksista ja hankaluuksista.

Suomen johtomiehet olivat monessa suhteessa virkansa ”orjia” – kuten Gustaf Mauritz Armfelt tilannettaan kuvasi.⁷⁹ Valtaa pohtivissa käsityksissä painotetaankin usein ulottuvuutta, joka liittyy ihmisten toisiin ihmisiin kohdistamaan valtaan ja unohdetaan se, että vallankäyttäjille itselleen valta ei välttämättä tuo kovinkaan paljon vapautta – valtaa vapauteen.⁸⁰ Voikin pohtia, liittyykö maskuliinisuuteen yhdistyvään valtaan itsessään paradoksi.

66. Eva Stjernvall (synt. von Willebrand) Charlotta Stjernvallille (synt. von Yhlen) 27.4.1815, Stjernvall-suku-arkisto, 602:58, kansio 1, f. 272, KA.

67. Hans Hirn (1931) *Gustaf Fredric Stjernvall 1767–1815, En tidsskildring*, Helsingfors: Mercators Tryckeri Aktiebolag, 281.

68. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 9/21.4.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

69. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 16.11.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

70. G. F. Stjernvall C. J. Stjernvallille, 18.3.1813, Stjernvall-suku -arkisto, 602:58, kansio 1, f. 50, KA.

71. Kirje tunteuttomalta A. Ehrenströmille, päivämätön, ja tämän takana kopio ranskaksi Gustaf F. Stjernvallin lesken anomuksesta., Stjernvall-suku-arkisto, 602:58, kansio 1, KA.

72. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 26.1.1814, Armfelt-arkisto, kansio 31, mf. PR 12, KA.

73. Robert H. Reh binder C. E. Mannerheimille, 9/21.4.1814, Carl E. Mannerheim-kirjekokoelma, f. 63, KA.

74. Robert H. Reh binder A.F. Palmfeltille, 24.7/6.8.1812, Armfelt-arkisto a 27, mf. VAY 397, KA; C. J. Stjernvall A. F. Palmfeltille, 17/29.9.1812, Armfelt-arkisto II a 27, mf. VAY 400, f. 38, KA. Vrt. myös Bonsdorff 1931, 476: Armfelt Suomen sodan aikana: ”En viss opinion om helige plikter, kanske en slags egenkärlek att visa patriotisme och désintéressement samt hoppet att kunna vara nyttig hava hittills dragit mig in i affairene.”

75. Savolainen (1994) 99–100.

76. Bonsdorff (1931) 460. Vrt. Myös Marja Jalava (2005) *Minä ja maailmanhenki, Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisasjattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Helsinki: SKS, Bibliotheca Historica 98, 133.

77. Vrt. Marie Steinrud (2003) ”Lätt mina råd och förmaningar altid vara hos dig”, Manlighetsideal i det tidiga 1800-talets högreståndskultur”, teoksessa Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson och Patrik Winton (red.) *Med börd, svärd och pengar, Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650–1900*, Uppsala: Opuscula Historica Upsaliensia 29, 145–146.

78. Vrt Seidler (1989) 15–18, 107

79. G. M. Armfelt C. J. Stjernvallille, 10.7.1812, Armfelt-arkisto, kansio 30, mf. PR 12, KA.

80. Stewart R. Clegg (1989) *Frameworks of Power*, SAGE Publications, 73.

TUOMAS TEPORA

Poikien sota

Toisen maailmansodan aikaiset poikien sotakirjat siirtymän kuvauksena

Rintamaolosuhteita kuvattiin toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa myös nuortenkirjallisuudessa. Kuinka rintamalle sijoittuvien poikakirjojen sankarien suhde kansakuntaan rakentui ja minkälaista tietoa teokset sodasta välittivät? Poikakirjojen kautta on mahdollista tarkastella laajemminkin nuoruuden merkitystä sota-ajan yhteiskunnassa.

■ Valtaosa toisen maailmansodan aikaisesta Suomessa tuotetusta nuortenkirjallisuudesta sijoittui talvi- ja jatkosodan kuvitteellisiin rintamatapahtumiin tai kotirintamalle.¹ Sota-aika asetti yhteiskunnan siirtymätilaan, joka pani liikkeelle tavallisuudesta poikkeavia yhteiskunnallisia prosesseja. Sota-ajan epävarmuudesta ja kaoottisuudesta pyrittiin puristamaan järjestystä ja selkeyttä. Rintamalle sijoittuvat poikien sotakirjat kuvasivat nuorison ihannoitua uhrivalmiutta kollektiivin puhtauden takaaajina.

Tässä artikkelissa tarkastellaan neljän talvi- ja jatkosotaan sijoittuvan poikien sotakirjan kautta nuorison merkitystä uhrivalmiuden luonnissa ja sen aiheuttamissa ristiriidoissa. Talvisotaan sijoittuvista romaaneista käsitellään Sampo Haahtelan teosta *Pellervon suuri tehtävä* (1940)² ja Aarne Erävaaran teosta *Armeijan nuorin vänrikki* (1941)³. Jatkosodasta on valittu niin ikään kaksi romaania, jotka ovat Kaarlo Nuorvalan *Taisteluläbetti* (1941)⁴ ja Yrjö Vasaman *Serkukset sodassa* (1944)⁵.

Sovellan teosten temaattiseen luentaan kuvausta siirtymävaiheesta. Käsitellen teoksia kuvauksina aikansa ihanteista ja arvostuksista sekä sota-ajan nuoruuden ongelmista. Hyödynnän myös psykohistorian tarjoamia näkökulmia. Näissä romaaneissa

pojat siirtyivät suoraan osaksi miesten rintamayhteisöä vailla nuorten omaa initioivaa yhteisöllisyyttä. Heidän paluunsa takaisin siviiliyhteiskuntaan kuvattiin kirjoissa yleensä haavoittumisen kautta. Esimerkeiksi valitut poikien sotakirjat eivät olleet ainoita lajinsa edustajia Suomessa toisen maailmansodan aikana. Valinnan perusteena on otoksen kattavuus, poisjääneissäkin teoksissa on samankaltainen juoni, päähenkilön haavoittuminen tai vangiksi joutuminen.⁶ Teosten kautta on mahdollista tarkastella laajemminkin sodan ajan suomalaista yhteiskuntaa: miten fiktiiviset seikkailukirjat voisivat kuvata paitsi poikien vertauskuvallista siirtymäriittä, myös erityisesti yhteisön näkemystä itsestään keskellä kollektiivisesti määriteltyä kriisiä? Mikä rooli nuorison idealisoidulla uhrivalmiudella oli kansakunnan uusiutumisen abstraktilla tasolla?

Ihanteellinen nuoriso

Talvisodan alettua kirjailija Kersti Bergroth luonnehti sodan olevan kohtalon kutsu ”ennenkuulumattomaan täysi-ikäisyysjuhlaan”. Koko yhteisö oli sodan merkitsemän kollektiivisen koettelemuksen seurauksena kehittänyt kuin huomaamatta lapsentaudeista ”miehuudenikään”.⁷ Talvisodan esitettiin uudistavan eripuraista kansakuntaa. Yksilö sulautui kokonaisuuteen, kun yksilölliset pyyteet kuin luonnostaan näyttäytyivät vähärvoisina kokonaisuuden etuun nähden:

1. Kiitän arvokkaista kommenteista fil. maisteri Maria Kekkiä sekä muita käsikirjoitusta kommentoineita.
2. Sampo Haahtela (1940) *Pellervon suuri tehtävä*. Kertomus Suomen sodasta 1939–1940, Poikain jännityskirjasto No 20, Gummerus: Jyväskylä.
3. Aarne Erävaara (1941) *Armeijan nuorin vänrikki*. Seikkailukertomus sodasta, Poikien seikkailukirjasto 94, Helsinki: Otava.
4. Kaarlo Nuorvala (1941) *Taisteluläbetti*. Seikkailukertomus, Poikien seikkailukirjasto 98, Helsinki: Otava.
5. Yrjö Vasama (1944) *Serkukset sodassa*. Seikkailukertomus, Poikien seikkailukirjasto 104, Helsinki: Otava.
6. Muita rintamalle sijoittuvia poikakirjoja ovat mm. J. V. Wainion teokset *Metsäsissejä*. Kertomus Suomen talvisodasta (1940), Helsinki: Otava sekä *Kuolemaan vibkiytynyt partio*. Seikkailukertomus nykyisodan päiviltä (1942), Poikien seikkailukirjasto 101, Helsinki: Otava.
7. *Uusi Suomi* 6.12.1939 'Suomen täysi-ikäiseksi tuleminen.' Kersti Bergroth.

”Pieni minä katoaa, sijaan astuu me.”⁸ Sota-ajan retoriikan ja propagandan teroittama uhrivalmius merkitsi omien rajojen katoamista suhteessa yhteisöön. Sota-ajan yhteisöllisyyttä korostava retoriikka ei ollut vain liturgiaa vailla sisältöä. Monille ihmisille yhteisön kaikkivoipainen viitta pelon ja epävarmuuden keskellä antoi tunteen turvallisuudesta ja jatkuvuudesta.

Sota-aika asetti suomalaisen yhteiskunnan liikkeeseen, jonka suunta oli sen kokeneille epäselvä. Nuorison symbolinen merkitys kansakunnan pelastumisen ja elinvoiman takaajana korostui epävarmoina aikoina. Lapset ja nuoret toimivat 1900-luvun alkupuolella projektiopintana, jonka kautta heijastettiin ajan yhteiskunnallisia ihanteita ja ahdistuksen aiheita. Lasten ”viattomuus” oli voimavara, joka pyrittiin ohjaamaan kansallisesti tuottoisaan toimintaan. Eurooppalaisessa ajan lasten- ja nuortenkirjallisuudessa nuoriso asetettiin yhteisöä uhkaavien todellisten ja kuviteltujen vihollisten reippaiksi vastustajiksi, vallitsevan järjestelmän näsäviisaan kritiikittömiksi puolustajiksi sekä kansakunnan elinvoiman sääntelijöiksi ja siveellisen järjestyksen ylläpitäjiksi.⁹

Poikien seikkailukirjallisuuden genreen kuuluu olennaisena osana naisellisesta sekä äidistä erottautuminen. Kirjojen tarinat sijoittuvat tavallisesti ympäristöön, joka on puhdistettu naisellisista elementeistä: pojat selvittävät keskenään erilaisia mysteerejä, seikkailevat ja suoriutuvat tehtävistä sekä pyrkivät ja samastuvat miesten maailmaan. Erityisesti sodan idealisoinnilla on ohjattu poikien identiteettiä miehisyteen.¹⁰ Tässäkin mielessä poikien seikkailukirjallisuus voi olla siirtymäriitin kuvausta: poikien ensin riistäytyttyä irti kodin ja koulun kahlitsevistä ja disiplinaivista ympäristöistä omaan yhteisöönsä, odottaa paluun tuottaman pettymyksen vastapainona ymmärrys yhteiskunnan vaatimuksista sen vastuullisina jäseninä. Selväräinen jako poika- ja tyttökirjoihin kertoo tavasta, jolla nuorisoa valmistellaan ottamaan heille tulevassa aikuisuudessa yhteiskunnassa määritetyt roolit.

Toisen maailmansodan ajan seikkailukirjallisuus tarjoaa samalla myös haasteen teos-

ten tulkinnalle, sillä sota-ajan vaatimukset tuovat asetelmaan oman piirteensä. Poikien sotakirjoissa pojat siirtyvät suoraan osaksi miesten rintamayhteisöä. Muissa sota-ajan poikakirjoissa sen sijaan toimitaan yleensä poikien omassa piirissä sota-ajan kontekstissa, esimerkiksi rintaman takaisessa desanttijahdissa.¹¹

Suomalaisen kirjallisuuden toistamasta sotakuvauksesta on erotettu kaksi toisiinsa limittyvää myyttiä: suomalaisten sotaisa urhoollisuus sekä korprien kansan rauhanrakkaus.¹² Viime aikoina sotakirjallisuutta on lähestytty myös maskuliinisuuden tuottamisen näkökulmasta. Talvisodan kirjallisuudesta on etsitty sodan karaisevia ja täten miehisyttä tuottavia diskursseja. Miehisyyden ansainti sodan runebergiläisillä kunnian kentillä ei kuitenkaan ole hallitseva piirre suomalaisissa talvisodan kirjoissa. Tärkeämpää on sodan kärsimyksen kestäminen, joka on todiste pätevistä miehisyysdestä.¹³ Vaatimattomat ja uhrautuvat koneiston osaset ovat suomalaisia sankarihahmoja.¹⁴

8. *Uusi Aura* 5.12.1939 'Sankaruuden puutarha'; identiteetin me-tason vahvistumisesta kriisiaikoina ks. Norbert Elias (1997) *Saksalaiset. Valtaistelut ja habituskehitys 1800- ja 1900-luvuilla*, Helsinki: Gaudeamus (alkup. 1989), 140–150, 319–322, 328–335.

9. Vrt. Sulevi Riukulehto & Anssi Halmesvirta & Kari Pöntinen (2001) *Politiikkaa lastenkirjoissa*, Tietolipas 178, Helsinki: SKS.

10. Esim. Anssi Halmesvirta (2001) 'Koulupoikien vapautuksen politiikkaa', teoksessa Sulevi Riukulehto & Anssi Halmesvirta & Kari Pöntinen (toim.) *Politiikkaa lastenkirjoissa*, Tietolipas 178, Helsinki: SKS.

11. Ks. esim. Jorma Saarinen (1942) *Lentävä vakoaja: seikkailukertomus*. Poikien seikkailukirjasto 100, Helsinki: Otava; Heikki Upari (1943) *Kotirintaman poikia*. Seikkailukirjasto N:o 14, Pori: Satakunnan Kirjateollisuus Oy.

12. Juhani Niemi (1980) *Kullervosta rauban erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 364 / Joensuun korkeakoulun julkaisuja sarja A 17, Helsinki: SKS; Juhani Niemi (1988) *Viime sodien kirjat*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 475, Helsinki: SKS.

13. Arto Jokinen (2006) 'Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota', teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, Helsinki: Minerva.

14. Ilona Kempainen (2006) *Isänmaan ubrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*, Bibliotheca Historica 102, Helsinki: SKS, 175–216, 225–226.

Poikien seikkailukirjallisuuden genreen liittyen poikien sotakirjoissa on havaittavissa ”aikuisten” kirjoista poiketen selkeämmin toiminnallisten sankarien ja yksilöllisten urotekojen ihannointia, kuitenkin viime kädessä yhteisölliseen kontekstiin suhteutettuna; sankarimyyttiset ainekset törmäävät sodan todellisuuteen. Lasten- ja nuortenkirjallisuus vapautui toista maailmansotaa edeltävistä – ja sen aikaisista – selkeistä ja hierarkkisista kasvatustavoitteista 1950-luvulla.¹⁵ Varsinaista sodan aikaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta on kuitenkin aiemmin tutkittu vähän.¹⁶

Sotaisat teemat yleistyivät 1930-luvulla suomalaisessa poikien seikkailukirjallisuudessa. Tuolloin innoitusta haettiin muun muassa isostavihasta ja muista kansallisen historiankirjoituksen merkkipaaluista, mutta myös tulevaa Suomen ja Neuvostoliiton konfliktia odotettiin eräissä vakoilujännäreissä, joissa suomalaispojat paljastivat bolševikkien vakoilijoita.¹⁷ Seikkailukirjallisuuden perinteet liitettiin talvisodan alettua uusiin puitteisiin.¹⁸ Nuortenkirjailija Jalmari Sauli kiteytti 1930-luvulla hyvän (poikien) nuortenkirjallisuuden ominaisuudet. Niihin sisältyivät ”luottamus Jumalaan, rakkaus Isänmaahan, kiintymys luontoon, kunnioitus miehiseen kuntoon ja usko yrittäjän omiin voimiin”.¹⁹ Vielä toisen maailmansodan aikana nuoret nähtiin tahdottomina olentoina, ja nuortenkirjoissa kertojat olivatkin usein päähenkilöitä kaikkietävästi ohjailevia.²⁰

Toisen maailmansodan aikana lapset otivat toki osaa sotaan muutenkin kuin seikkailukirjojen lehdillä. Sotilaallisia maasto-leikkejä varten julkaistiin ”ohjekirjoja”.²¹ Lapset osasivat myös leikkiä ilman ohjeistusta. Monilla piholla leikittiin sotaa ja sankarihautajaisia eivätkä sukupuoliroolit olleet aina niin perinteisiä. Pienille lapsille suunnatussa sota-ajan kuvakirjafiktiossa leikittiin usein sotaa. Pojat olivat sotilaita ja tytöt lottia tai sitten eläinhahmot ottivat mittaa toisistaan.²² Nuorimmat, tosin yksittäiset, rintamamiehet olivat vanhimpien poikien sotakirjojen sankarien ikätovereita, noin 16-vuotiaita.²³

Poikakirjat, siirtymä ja sota

Käsiteltävien poikakirjojen rakenne on yhteneväinen, vaikka jokainen painottaakin sisällöllisesti eri teemoja. *Pellervon suuressa tehtävässä* kirjan sankari riistäytyy äidin luota isän luokse rintamalle, voittaa pelkonsa ja lopulta haavoittuu palaten takaisin äidin luokse. *Armeijan nuorimmassa vänrikissä* päähenkilö on orpopoika, jonka suomalaissotilaat ottavat mukaansa. Kompanian päälliköstä tulee nuoren sankarin uusi isähahmo, jonka suosiota poika tavoittelee huimapäisillä uroteoilla. Näiden seurausena poika lopulta jää vangiksi, mutta vapauduttuaan voittaa itselleen uudet vanhemmat. Nämä talvisotaan sijoittuvat tarinat on kirjoitettu välirauhan aikana. *Taistelulähetissä* sankari pääsee isän luvalla rintamalle koko muunkin perheen ollessa rintamantehtävissä. Päähenkilö tekee pesäeroa kaikkeen naiselliseen ja kotiin viittaavaan mutta haavoituttuaan huomaa läheisten ihmis-

15. Päivi Heikkilä-Halttunen (2000) *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–1950-luvulla*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 781, Helsinki: SKS; Päivi Heikkilä-Halttunen (2006) 'Nuortenkirjallisuuden kiihkeä murrosikä', teoksessa Kai Häggman (toim.) *Täältä tulee nuorisot! 1950–79*, Helsinki: WSOY; ks. myös Marita Rajalin (2003) 'Sodan jälkiä', teoksessa Liisi Huhatala & Karl Grönn & Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*, Helsinki: Tammi.

16. Marita Rajalin on kosketellut toisen maailmansodan aikaista nuortenkirjallisuutta, ks. Marita Rajalin (2001) 'Me ja muut – sodassa ja sovussa', teoksessa Tuula Korolainen (toim.) *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*, Helsinki: Tammi; Rajalin (2003).

17. Ks. esim. Kaarlo Nuorvala (1931) *Ryssänsaaren salaisuus: seikkailukertomus*, Poikien seikkailukirjasto 25, Otava: Helsinki; Jalmari Sauli (1934) *Siniristi ja punatähti: seikkailuromaani*, Poikien seikkailukirjasto 49, Otava: Helsinki; ks. myös Pekka Tarkka (1980) *Otavan historia II (1918–1940)*, Helsinki: Otava, 408.

18. Rajalin (2001) 319.

19. Tarkka (1980) 406.

20. Heikkilä-Halttunen (2000) 78–81, 91; Heikkilä-Halttunen (2006) 187.

21. Pertti Lassila (1990) *Otavan historia III (1941–1975)*, Helsinki: Otava, 122.

22. Tuomas Tepora (2007) 'Sota-ajan leikit ja koulu', teoksessa Sari Näre (toim.) *Sodassa koettua I. Haavoitettu lapsuus*, Helsinki: Weilin & Göös, 32–45, 67.

23. Sisällissodassa alaikäisiä taisteli kummallakin puolella, tyttöjä punaisella puolella.

ten merkityksen. *Serkukset sodassa* puolestaan kuvaa kahden serkuksen sotaa upseeri-enon johtamissa joukoissa. Uhrautuvat pojat antautuvat urotöihin ja lopulta haavoittuvat ottaen paikkansa muiden kirjojen sankarien tapaan isien jalanjalkia seuranneina uhrautumisen merkityksen oppineina ”miehinä”.

Poikien sotakirjojen rakenne seurailee kolmivaiheista siirtymäriittijakoa. Arnold van Gennepin klassinen kuvaus siirtymäriiteistä, *rites de passage*, rakentuu separaatiosta, siirtymästä ja paluusta. Nämä traditionaaliin yhteiskuntiin liitetyt elementit esiintyvät ihmisten elämänvaiheissa ja elämänvaiheiden suhteessa yhteisön käsityksiin niiden luonteesta. Siirtymäriittien alueita ovat esimerkiksi syntymä, kuolema, naimisiinmeno, yleneminen sosiaalisessa hierarkiassa ja aikuistuminen. Esimerkiksi initiaatioissa initioitavat siirtyvät hetkellisesti yhteisön symbolisten rajojen ulkopuolelle omiin oloihinsa, jonka jälkeen he suorittavat yhteisön määräämät initioivat riitit ja omaksuvat salaisen aikuisuuteen liittyvän tiedon. Tämän jälkeen he palaavat yhteisöön sen täysivaltaisina jäseninä. Liminaalisuus merkitsee hetkellistä rajattomuutta suhteessa rituaaliin rajoihin.²⁴

Vaikka siirtymäriitit kohdistuvat yksilöihin, niiden konteksti on yhteisö, joka asettaa siirtymille yhdenmukaistavat symbolit. Moderneissa yhteiskunnissa nämä traditionaaliset ja jäykät mallit ovat murtuneet ja ihmisten siirtymät ovat yksilöllistyneet usein esimerkiksi median välityksellä tapahtuvaksi erilaisten ja eriasteisten kulttuurituotteiden antamien mallien omaksumiseksi. Asioita ei enää tuoda ulkoapäin annettuna, vaan yksilöllä on enemmän liikkumavaraa – ja toisaalta vastuuta – suhteessa yhteisönsä odotuksiin.²⁵ Sota-ajan nuortenkirjatkin voi tässä mielessä tulkita moderniksi välittävaksi prosessiksi lapsuuden ja aikuisuuden välillä. Ohjaksissa ovat aikuiset kirjailijat ja päämääränä nuorison isänmaallistaminen. Sota kuitenkin myös asetti monet asiat selkeinä ulkoapäin tuleviksi ja eräässä mielessä hetkellisesti yhdenmukaisti modernin yhteiskunnan holistiseksi heimoksi. Sota-ajan viitekehityksessä poika- ja tyttökirjat ja

muut kulttuurituotteet (koulun ja kirkon lisäksi) eivät suinkaan olleet ainoita ja sirpaleisia miehiksi ja naisiksi sosiaalistavia instansseja. Ajan yhteiskunta oli jähmeämpi kuin nykyinen, nuorison aikuistuminen ei ollut yksilöllistä samalla tavalla kuin vaikkapa jo parikymmentä vuotta myöhemmin.

Victor Turner on kehittänyt siirtymäriittien kuvausta eteenpäin. Separatiota ja transitiota voi nimittää liminaalitulaksi,²⁶ jolloin yksilö tai laajentaen ryhmä – jopa kokonainen yhteisö – on jättänyt jälkeensä yhteisön kiinteät rakenteet ja normit. Tätä seuraa paluu yhteisön rakenteelliseen hierarkiaan. Liminaalin kokemuksen luomaa siirtymätilaa luonnehtii sen ulkopuolisuus ajasta, paikasta ja rakenteesta sekä tilassa olevien tasa-arvoisuus, *communitas*. Liminaalitulassa initioitavien hierarkiasuhteet kumoutuvat tasaveroisuudeksi tai kääntyvät pääläelleen. Initioitavat antautuvat initiaatiota ohjaavien valtaan. Poikien sotakirjoissa liminaalisuus voidaan alustavasti tulkita poikien hetkelliseksi tasaveroisuudeksi isiin ja vanhempiin miehiin nähden kaikkien ollessa alisteisia armeijan hierarkialle. Samalla arjen hierarkiasuhteet kääntyvät pääläelleen poikien ottaessa hetkellisesti yksilöllisten heerosten roolin. Siirtymää kokonaisuudessaan voi luonnehtia kriisitilanteen laukaisevaksi matkaksi, jonka jälkeen matkalaisten näkökulma ja asema suhteessa lähtöpisteeseen on muuttunut.

Teuvo Laitila on tarkastellut Venäjän ja Turkin sodan 1877–78 suomalaisveteraanien muistelmia siirtymäriittien rakenteeseen rinnastettavana matkana. Nämä muistelmat kertovat toisistaan eroavista sotakokemuksista, mutta niiden rakenteista on tästä huolimatta löydettävissä yhtäläisyyksiä. Kulttuurin tarjoamien myyttien ja käsitteiden avulla jälkeempään jäsennellyissä muistelmassa toistuu ero jokapäiväisestä siviiliyhteiskunnan rakenteesta sekä armeijan erityisesti taistelutilanteisiin liittyvä tasaveroisuus, yhteisöllisyys perinteisen yhteiskunnallisen sekä sotilaallisen hierarkian ulkopuolella. Armeijan käytäntöihin alistuminen ei ole kritiikitöntä, mutta oma joukko-osasto edustaa kiinnekohtaa poikkeustilanteessa, sosiaa-

lista ruumista, joka tuo tarkoituksenmukaisuutta sodan kokemukseen.²⁷

Sodan voi nähdä kontrastoivan siviilimaailman kanssa siirtymävaihekuvausten kaltaisesti: koko yhteiskuntaa koskettava kriisi saattaa kollektiivin muutoksen tilaan eikä muutoksen suunta ole sen kokijoiden tiedossa. Militäärikulttuuri tämän lisäksi itsessään on pysyvässä oppositiossa siviilimaailman rakenteisiin nähden, niin hierarkkisuu-
dessaan kuin yhteisöllisyydessäänkin.²⁸

Communitas on yhteisön olemassaolon ehto, sillä sen hierarkkisuu-
delle vastakkainen olemus on oikeastaan yhtä kuin yhteisön ideaalitila, jonka mallintaminen on mahdollista vain hetkellisesti. Tämä hetkellisyys kuitenkin vahvistaa yhteisön hegemonista ja pysyväksi määriteltyä rakennetta, mutta liminaalitalan luomalla epärakenteella voi radikaalisuudessaan olla myös yhteisön rakennetta muuttavia aspekteja; rituaalit antavat mahdollisuuden tilanteen uudelleenarviointiin ja -järjestämiseen.²⁹ Pitkän matkan jälkeen ei lähtöpistettä sellaisenaan enää löydy.³⁰ Liminaalisuus voi siis olla koko yhteisön ominaisuus. Paluun epäonnistuttua liminaalitalan kokeneet ihmiset voivat kokea jääneensä pysyvästi rajalle, välitilaan.

Ero äidistä ja samastuminen isään

Perhe muodostaa käsiteltyjen poikakirjojen luonnollisen viitepisteen. Teosten pojat erottautuvat naisellisestä ympäristöstä ja suuntaavat miesten maailmaan. Poikakirjat kuvaavat aikuisten kirjoittajiensa asenteita sukupuolirooleihin. Ne ovat perinteiset, miehet puolustavat maata ja naiset hoitavat asioita kotirintamalla. Pojat siirtyvät tietyssä vaiheessa pois naisten valtakunnasta ja ottavat paikkansa miehinä yhteisössä. Tätä kuvataan rintamalle siirtymisessä ja yhteisön rajoille puolustajiksi asettumisessa.

Sampo Haahtelan perinteistä seikkailukirjaa tunteikkaammassa romaanissa *Pellervon suuri tehtävä* nuori päähenkilö Pellervo eli Peli saa lähteä talvisodan rintamalle äidin vastustelusta huolimatta. Hän ei saa tyydytystä kotirintaman mitättömistä askareista, kun kaikki muutkin ovat jo rintamalla. Rintama ja kotirintama asettuvat vastak-

kain miesten kouluna ja naisten valtakuntana. Peli ei ole enää lapsi eikä äidin vetoamus siihen, että hän jäisi yksin kotiin poikansa lähtiessä autu:

”Kyllähän sinä tiedät, että minä pidän sinusta ja tahdon olla luonasi. Mutta ymmärrä nyt, että minun täytyy, kuuletko: täytyy olla siellä, missä isä on. Jos sinä olisit poika ja kuulisit kerrottavan kaikista urotöistä ja seikkailuista, niin etkö sinäkin lähtisi, äiti, etkö? Isäkin lähti vapaussotaan ja –.”³¹

15-vuotiaan pojan on päästävä isän luokse kylmyyden, nälän ja sairauden jäytämiin oloihin, sillä siellä on myös ”sankaritekoja ja kunniaa ja siellä on rohkeitten miesten paikka. Siellä on isäkin.”³² Rintamalla anka-

24. Arnold van Gennep (1960) *The Rites of Passage*, Chicago: Chicago University Press, ix, 10–11 (alkup. 1909).

25. Vrt. Sari Näre (1991) *Tyttöjen ja poikien sankaritekoja, Tutkimuksia ja selvityksiä* 1/1992, Helsinki: Kansalaiskasvatuksen Keskus r.y., 33.

26. Eric J. Leed (1979) *No Man's Land: Combat and Identity in World War I*, Cambridge: Cambridge University Press, 15.

27. Teuvo Laitila (2001) *Soldier, Structure and the Other: Social Relations and Cultural Categorisation in the Memoirs of Finnish Guardsmen Taking Part in the Russo-Turkish War, 1877–1878*, Research Series in Anthropology / University of Helsinki, Department of Cultural Anthropology 1, Helsinki: Department of Cultural Anthropology, 17, 37, 147–149, 251, 259; ks. myös Teuvo Laitila (2003) *The Finnish Guard in the Balkans: Heroism, Imperial Loyalty and Finnishness in the Russo-Turkish War of 1877–1878 as Recollected in the Memoirs of Finnish Guardsmen*, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora 324, Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ, Helsinki: The Finnish Academy of Science and Letters.

28. Carolyn Marvin & David W. Ingle (1999) *Blood Sacrifice and the Nation: Totem Rituals and the American Flag*, Cambridge Cultural Social Studies, Cambridge: Cambridge University Press, 101–103.

29. Victor Turner (1995) *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, New York: Aldine de Gruyter (alkup. 1966), *passim.*, erit. 94–97, 102–108, 138, 168–170; Airi Mäki-Kulmala (1993) *Initiaatio ja alakulttuuri*, Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 383, Tampere: Tampereen yliopisto, 15–16.

30. Tuoretta tutkimusta sodan aiheuttamista yhteiskunnallisista muutoksista, ks. esim. Petri Karonen & Kerttu Tarjama (toim.) (2006) *Kun sota on obi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, Historiallinen Arkisto 124, Helsinki: SKS.

31. Haahtela (1940) 8.

32. Ibid.

rinta ei olekaan kuolema ja tappaminen vaan muuten ankarat olosuhteet: sota itsessään on sankarillista. Lopulta äidin on myönnyttävä ja Pellervo pääsee rintamalle.

Sota ratkaisee kirjassa klassisen oidipaalisen asetelman: Peli riistäytyy äidin huomasta kotoa isän luokse rintamalle ja alkaa opetella miesten tavoille – mutta ei äitikään mielestä täysin katoa. Äiti jää kotiin itkemään kummankin puolesta, hänen uhrinsa on olla uhrinantaja.³³ Pellervo ei halua äitiä saattamaan lähdönhetkellä, sillä häntä hyvästelemään saapuu kaksi kaveria. Junassa Pelin rohkeus lopulta pettää ja hän lyhyistyy pimeään nurkkaan ja tuntee itsensä turvattomaksi; nyt äitikin välkkyä mielessä, mutta onneksi pimeydessä kukaan ei voi nähdä hänen heikkouttaan! Matkan aikana konkretisoituvat myös sodan ensimmäiset vaarat, kun juna joutuu pommituksen kohteeksi. Pellervo pelkää ja ajattelee vanhempiaan. Toisaalta hän on varma, ettei isän luona rintamalla ole enää pelottavaa, siellä olisi turvallisempaa.³⁴

Separatio aloittaa siirtymäriittien liminaaltilan. Irtautuminen äidin merkitsemästä kodin piiristä ja lapsuudesta merkitsee askelta kohti odotettua itsenäisyyttä äidistä, jota kohden kirjassa hamutaan odottamalla rintaman sankaritekoja ja isän opastusta. Ero ei suinkaan ole kivuton, mutta odotus tulevasta täyttymyksestä paikkaa pelon tunteet. Ero on luonteeltaan riistäytyvä mutta kuitenkin luvanvarainen, ohjaket säilyvät vanhemmillä.

Kaarlo Nuorvalan jatkosodan hyökkäysvaiheeseen sijoittuvassa romaanissa *Taisteluläbetti* kuvataan naisten ja miesten maailmojen erillisyyttä rintaman näkökulmasta. Kirjan sankari on 16-vuotias upseerinpoika Matti, jonka on pakko päästä rintamalle. Rintamalla olo on nuorelle miehenalulle aluksi vapauttavaa, sillä se merkitsee konkreettisesti naisellisesta maailmasta erottautumista. Tätä kuvataan monin tavoin: ratsuläbettiinä toimivan Matin hevonen esimerkiksi on Juliaksi kutsuttu tamma, johon Matti on hyvin viehätynyt. Romeoksi ja Juliaksi nimetty pari joutuu kuitenkin eroamaan, kun hevonen haavoittuu taistelussa.³⁵

Kun Matin pelastama ystävä kirjoittaa morsiamelleen kirjettä, Matin mielessä hieman huvittuneena välähtää, että hänelläkin saisi olla kotirintamalla tyttö, jolle voisi kirjoittaa.³⁶ Kun Matin ystävä kaatuu ja kuolema osuu Mattiakin lähelle, hän muistaa ystävänsä olleen menossa heti sodan loputtua naimisiin ja ymmärtää aikaisemman ajatuksensa hölmöyden: ”Olipa tosiaan hyvä, ettei ollut...”³⁷

Nuoret pojat eivät tyttöjä kaipaa, sodassa nuoruus ja naimattomuus ovat valttia. Pojat kuvataan esiseksuaalisiksi olennoiksi, joiden ei tarvitse vahvistaa yhteishenkeä ja omaa soturin identiteettiään todellisten tai kuvitteellisten naisten avulla. Pojat ovat rintamalla vasta kasvamassa miehiksi. Aikuisuuteen viittaava parisuhde on myös uhka ryhmäkoheesiolle.³⁸ Esimerkiksi Suomessa sodan aikana voimassa ollutta tanssikieltoa voi pitää osoituksena ryhmäkoheesioinnin kontrolloinnista sitomalla ihmisten tunteet kollektiivin vahvistamiseen pois yksityisistä pyyteistä.

Naisten ja miesten erillinen maailma korostuu myös Aarne Erävaaran teoksessa *Armeijan nuorin vänrikki*, jossa päähenkilö Lassin pelko ennenaikaisesta paluusta naisten merkitsemälle kotirintamalle nousee tärkeäksi teemaksi. ”Maitojunalta” poika välttyy sankaritekojen kautta.³⁹ Erottautuminen naisellisesta ei silti aina ole vapaaehtoista vaan liittyy myös rakenteellisesti rintamaolosuhteisiin. Ero feminiinisyydestä samastuu eroksi turhanpäiväisten askareiden kotirintamasta, jonka vastapainona on rintaman merkityksellisyys ja taistelutoverien tuntema yhteenkuuluvuus.

Äiti on ainoa nainen, joka tarinoissa saattaa aktiivisena toimijana esiintyä. Pelottavankin feminiinisyyden vastapainona poikien sota kuvataan taisteluksi vanhempien ja erityisesti äidin edustaman kodin puolesta. Miesten ja naisten erillisistä maailmoista huolimatta äiti säilyy tärkeänä kontaktina kotiin ja nousee joskus isääkin tärkeämmälle sijalle, kuten Pellervon suuressa tehtävässä. Pojan uhmakas uho siitä, kuinka hänen on päästävä isän luokse rintamalle vaihtuu nopeasti äidin ikävöinniksi, jota tasapainottaa toki isältä ja muilta miehiltä saatu hy-

väksyntä.⁴⁰ Äiti kuitenkin säilyy mielessä hyväksi sisäistettynä objektina, jonka ajatteleminen tuottaa hyvän olon tunteen. Pellervolle sota merkitsee uuden suhteen luomista äitiin, sellaisen, jossa äidistä ja Pellervosta tulee erillisiä persoonia: Pellervo voi ”tykätä” äidistä vailla pelkoa tulla imaistuksi jälleen pysyvästi äidin yhteyteen.⁴¹ Irtautumisen äidistä voi nähdä uuden suhteen luomisena tähän tärkeään henkilöön. Uuden suhteen pohjana on kummankin henkilön muuttunut positio suhteessa toisiinsa sodan muuttaessa asetelmat uusiksi. Ratkaisevalla hetkellä äiti käväisee välähdyksenomaisesti *Taisteluläbetin* Matin mielessä samaan tapaan kuin japanilaisille kamikaze-lentäjille suunnatussa ohjeistuksessa luvattiin itsemurhalentäjien mieliin piirtyvän viimeisenä tietoisena visiona äidin kasvat.⁴² Poispainettu äiti palaa mieliin kuoleman lähellä. Kuolema eli lopullinen uhri edustaa paluuta alkuperäiseen eriytymättömyyteen,⁴³ mutta siihen aikuisiksi kasvavat pojat eivät ole valmiita kuin häivähdyksenomaisesti. Eros-ta huolimatta tärkeäksi kuvattu yhteys kotiin kuitenkin säilyy.

Äidistä erottautumisen vastapainona poikien sotakirjoissa korostuu samastuminen isään ja isähahmoihin. Siinä missä kirjojen sankarien suhde äitiin on ristiriitainen, heidän suhteensa isähahmoon on varsin yksioikoinen. Kirjailijat kuvaavat, kuinka pojat pyrkivät kasvamaan miesten kanssa tasaveroisiksi ihmisiksi isän kautta. Poikien sotakirjat kuvaavat sankarinsa hahmoina, joiden on raivattava tiensä osaksi rintamayhteisöä alun vähättelyn jälkeen: rintamamiehet ovat miehiä eikä heidän nuoruuttaan korosteta. Suomalaispojat ovat synnynnäisiä sotilaita – tai pikemmin jopa sotureita. He siirtyvät rintamalle alaikäisinä vailla sotilaskoulutusta ja omaksuvat nopeasti sodankäynnissä vaadittavat taidot, hieman samaan tapaan kuin aikuisillekin suunnatussa talvisodan fiktiossa suomalaismiehet tiesivät elämäkokemuksesta kuinka maataan puolustaa.⁴⁴ Olennaista on se, että pojat siirtyivät suoraan miesten rintamayhteisöön vailla nuorten keskistä initioivaa yhteisöllisyyttä. Näin kirjat voi nähdä vertauskuvina sota-ajasta, joka pakotti nuoret aikuisuuteen ohittaen

nuoruuteen kuuluvan kasvamisen yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Sodan julmuutta ja kauhuja esitellään säästeliäästi, sen sijaan poikien uroteot, nokkeluus sekä kirkasotsainen isänmaallisuus ovat kunniasa. Asemansa vakiinnutettuaan heitä kohdellaan tasaveroisina. Silti jatkuvat uroteot ovat tarpeellisia aseman säilyttämiseksi.

Pellervon suuressa tehtävässä suuria tunteita herättää rintamalle saapumisen jälkeen jälleennäkeminen isän kanssa. Peli haluaisi osoittaa kiintymystä isään hyppäämällä isän kaulaan, mutta hillitsee itsensä, sillä rintamalla ei kehdannut sellaista tehdä. Pelistä tehdään isän lähetti.⁴⁵ Ensi kosketus kaatuneiden sotilaiden näkemiseen tuottaa Pelille ankaran pahoinvoinnin; isä ei edes huomaa evakuoitaviksi jätettyjä ruumiita ennen kuin tajuaa poikansa järkytyksen. ”Kyllä siinä mies kuin mies aluksi kalpenee. Mutta siihenkin tottuu.” Kun Peli kuulee isän kutsuvan häntä mieheksi hän ryhdistäytyy ja voittaa pahoinvointinsa; pojan mieltä hivelee tulla kutsutuksi mieheksi, ja vielä isän toimesta. Pellervolle myös muiden miesten tunnustus miehisydestä on arvokasta. Korusta tulee Pelin uusi koti ja rintamatovereista uusi perhe.⁴⁶ Jälleennäkeminen isän kanssa ja totuttelu rintamaolosuhteiden edustamaan miehisyteen aloittaa transition

33. Vrt. Kempainen (2006) 241–243.

34. Haahtela (1940) 11–22.

35. Nuorvala (1941) 14–15, 25.

36. Nuorvala (1941) 31.

37. Nuorvala (1941) 56.

38. Huomio ryhmän ja parisuhteen poissulkevuudesta on alun perin Freudin. Sigmund Freud (1921) *Masenspsychologie und Ich-Analyse*, Leipzig: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.

39. Erävaara (1941) 15–24.

40. Haahtela (1940) erit. 40–45.

41. Objektisuhteoreettisesti ks. Charles Ashbach & Victor L. Schermer (1994) *Object Relations, the Self, and the Group: A Conceptual Paradigm*, London: Routledge, 38–45, 92–98; Melanie Klein (1997) *Envy and Gratitude and Other Works 1921–1945*, London: Vintage.

42. Juha Siltala (2006a), ’Sodan psykohistoriaa’, teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ibminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, Helsinki: Minerva, 53.

43. Ashbach & Schermer (1994) 69–71, 92–98; Siltala (2006a) 53–54.

44. Jokinen (2006) 147–148, 157.

45. Haahtela (1940) 26.

46. Haahtela (1940) 29–31.

pojasta mieheksi, yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi. Haahtelan teoksessa rintamamiehet muodostavat lämpimän ja liki hoivaavan ryhmän, jonka suojissa voi totutella sodan vaatimuksiin.

Aarne Erävaaran *Armeijan nuorin vänrikki* -teoksessa suomalaissotilaat löytävät syrjäisestä kannakselaisladosta orvon evakopojan Lassin. 14-vuotias poika ilmoittaa haluavansa päästä mukaan sotaan. Lassi otetaan mukaan komppanian matkaan, mutta hänen sotainnolleen aluksi naureskellaan. Komppanianpäällikkö Lilja kuitenkin ottaa hänet siipiensä alle ja Lassi alkaa tuntea luottamusta isänkorvikkeeseensa sekä yhteenkuuluvuutta uuden ”perheensä” kanssa. Lassi joutuu omapäisenä nuorena miehenä moniin seikkailuihin, joissa hän osoittaa nokkeluutta ja urheutta. Näin hän voittaa ylempien upseerien epäluulon ja hänestä tulee komppanian ylimääräinen lähetti.⁴⁷

Lassi pyrkii todistamaan arvonsa toiminnalla: mitä enemmän hän tekee itsenäisesti, sitä enemmän hän toivoo lunastavansa itselleen isähahmon ja muun komppanian suosiota. Lassi haluaa osoittaa kaikin keinoin olevansa vapaaehtoinen – sanan jokaisessa merkityksessä. Koska hänen vapaaehtoisiksi ilmoittautumisestaan ei hyväksyttäisi, hän päättää hoitaa erään tehtävän omin päin. Samalla hän tulee rikkoneeksi yhteisönsä rajoja. Lassin kohtaloksi on koitua hybris hänen jouduttuaan varomattomuuttaan sotavangiksi vaarantaen komppaniansa aseman. Pelkoa Lassi ei tunne kuin silmänräpäyksen verran, miehisyys merkitsee tekoja ja jatkuvaa toimintaa. Komppanianpäällikkö Lilja tuntee syyllisyyttä siitä, että on ottanut nuoren pojan rintamalle etenkin kun tämä joutuu jatkuvasti vaaratilanteisiin.⁴⁸

Poikien sotakirjojen sankarit pakenevat kotirintaman toimetttömyyttä. Teosten sankarit toimivat aina lähetteinä, joiksi oikealla rintamalla valittiin usein nuoria ja naimattomia miehiä, sillä tehtävä vaati nopeutta ja oli vaarallinen. Lisäksi lähetin toimenkuvaan liittyi ainakin implisiittisesti tehtäväalttius, vapaaehtoisuus.

Viimeisenä urotekona Lassi pelastaa isähahmonsä tämän haavoittuttua talvisodan

viimeisissä taisteluissa. Lassista tulee lopulta komppaniansa ja isänkorvikkeensa pelastaja, ilman häntä taistelu olisi hävitty.⁴⁹ Orpopoika voittaa viimeistään tällä teolla itselleen uuden isän (samalla hän itse asiassa ylittää tämän: olisiko mahdollista oikean isän kohdalla?). Teos antaa ymmärtää, etteivät yksilölliset sankariteot ole merkityksellisiä ilman läheisiä, joiden puolesta ne tehdään. Omapäinen toiminta asettuu lopulta ansiokkaaseen valoon ja lopussa seisoo kiitos: vapaaehtoiset, omat rajansa rikkovat uhrin ovat armeijan sekä kansakunnan selviämisen kannalta olennaisia. Sota antaa seikkailulle hedelmällisen viitekehäksen: sankariteoilla on yhteisöä vahvistava rooli ja lopulta pojatkin ovat vain osa koneistoa. Se on myös pojille ylhäältä päin asetettu tavoite. Näin kenties vihjataan myös siihen, ettei nuorison uhriksi asettamisen tarvitse aiheuttaa syyllisyyttä vanhemmissa. Oidipaallinen vallitsevaa rakennetta ylläpitävä asetelma toistuu: uhrautuvan nuorison tehtävänä on pelastaa vanhempansa – kansakunta.⁵⁰

Uhrivalmiuden merkitys salattuna tietona

Rintaman liminaalitalan ja sen purkautuminen ei siis palaudu vain isään samastumiseen ja oidipaallisen asetelman ratkaisuun. Vaikka perhesuhteiden uudelleenluonti onkin nuortenkirjojen luonnollinen konteksti, nousevat nämä kuvatut suhteet aluksi ainakin näennäisen perinteisiksi metaforiksi isänmaan asialle. Poikien sotakirjojen läpäisevä teema on uhrivalmius, jota isänmaa pojiltaan odottaa. Poikien kasvutarina kodin piiristä isiänsä seuraamaan syvenee yhteiskunnalliseksi ”kypsymiseksi”. Rintaman liminaalitala merkitsee eroa kodin turvasta ja siirtymistä isänmaan helmoihin, initioitaviksi yhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi. Tämän jäsenyyden tunnuksena on tietoisuus uhrautumisen tärkeydestä, jonka oppimiseksi tarvitaan kokemusta uhrinannosta.

Sotaa initioivana kokemuksena tutkinut Eric J. Leed on soveltanut turnerilaista liminaalitala-käsitettä ensimmäiseen maailmansotaan vapaaehtoisina värväytyneiden veteraanien kuvauksiin sodasta. Hän on tarkas-

tellut erityisesti sitä, kuinka veteraanit käsitteellistivät sodan aiheuttamia muutoksia ympäristössä ja itsessään eli kuinka veteraanit yrittivät tehdä kokemuksestaan ymmärrettävän. Avuksi otettiin liminaalitalle ominainen symboliikka, jolla mallinnettiin sotakokemuksen eroa tavanomaisesta ajasta ja paikasta. Sodassa opittu ”tieto” ei ollut välitettävissä tavanomaisen tiedon tavoin vaan sanattomana ”ruumiintietona”. Sodalla odotettiin olevan initioiva merkitys, vaikka (moderni) sota itsessään ei ollutkaan rituaalisoitu initiaatio. Sodan todellisuus merkittikin oikeastaan pysyvää muutosta eikä tämän kokemuksen sopeuttaminen sodan jälkeiseen yhteiskuntaan ollut enää helppoa. Rintamatoveruudesta (*communitas*) tuli tähän vastauksena lähes myyttinen käsite suhteessa monien veteraanien kuvaan siviiliyhteiskunnasta omaa etua ajavana materialistisuutena.⁵¹

Uhrautumisen merkitys kokonaisuuden kannalta on se salainen tieto, jonka poikakirjat pyrkivät välittämään. Aluksi pojat eivät ajattele sodan kauhuja, mutta rintamakokemus alkaa hiljalleen muuttaa heidän asennoitumistaan. Poikien yltiöpäinen seikkailunhalu muuntuu vastuuntuntoisemmaksi pohdinnaksi sodan ja sen vaatimien uhrien merkityksestä kokonaisuudelle sekä heidän omalle miehisyydelleen. Itsekäs sankari joutuu sopeuttamaan yksilölliset pyyteensä kokonaisuuden vaatimuksille.

Teosten välittämä viholliskuvakin kertoo muutoksesta poikien asenteissa, vaikka onkin korostettava, että venäläiset esitetään suurimmaksi osaksi hyvin stereotyyppisesti läpi tarinoiden. *Armeijan nuorimman vänrikin* sankari pakenee sotavankeudesta vartijoidensa juoppouden takia.⁵² *Taistelulähetin* rintamakuvauksissa rakennetaan klassista viholliskuvaa laumasieluisista venäläisistä, jotka totalitaarinen koneisto on alistanut orjikkeeseen. Osansa saavat myös harhaanjohdetut suomalaisbolševikit, joille päähenkilö Matti opettaa suomalaisuuden perusteita.⁵³ *Serkukset sodassa* puolestaan kuvaa venäläisten edustamaa toiseutta vielä selvemmin: teos piirtää rajaa vihollisen ja omien välille likarajanvedon kautta. ”Ryssät” ”molottavat” ja vihollista kohti ampuminen aiheuttaa ”ta-

vanomaista mölinää, hämminkiä ja tuhoa”. Likarajanvetoa vihollisen ja omien välillä harjoitetaan myös siten, että ”ryssien” kuvataan haisevan uskomattoman pahalle, jopa niin, että lähitaistelun jälkeen on peseydyttävä hengitystään pidättäen.⁵⁴ Kosketuksesta vihollisen edustaman ”saastuneen” kanssa on rituaalisesti puhdistauduttava. Samalla toiminnan voi katsoa pitävän yllä selvärajaista järjestystä kaaoksen keskellä – sotilaathan ovat itsessään anomalioita, aina liikkeessä suhteessa yhteiskunnan tavanomaisiin rajoihin ja siten rakennetta hylkiviä.⁵⁵ Mielenkiintoista kuitenkin on, että *Taistelulähetin* Matti joutuu sovittamaan propagandistiset ja ideologiset näkemyksensä kokemukselliseen todellisuuteen. Kaksi vankia saatuaan hän huomaa näiden olevan ”melko lailla ihmisen näköisiä”, vaikka ei ollut sitä odottanut.⁵⁶ Kuva vihollisen toiseudesta ei ole täysin särötön keskellä poikien fiktiivistä siirtymää vaan vihollinenkin voi hetkittäin olla inhimillinen liittolainen keskellä sotaa, suurta muutosta.

47. Erävaara (1941) 5–24.

48. Erävaara (1941) 49–56.

49. Erävaara (1941) 65–68.

50. Vrt. Juha Siltala (2006b) 'National Rebirth Out of Young Blood: Sacrificial Fantasies in the Finnish Civil War, 1917–1918, *Scandinavian Journal of History* 31, 290–307. Siltala käsittelee idealisoitua nuorisoa vuosien 1917–1918 kansakuntaa abstraktilla tasolla uhanneiden porvariston ja työväen välisten ristiriitojen ratkaisijana. Nuorisolle delegoitiin fantasiasatolla kaikkivoipainen ja moraalisesti ylivertainen tehtävä pelastaa kansakunta varttuneempien kansalaisten sille materialistisuudessaan aiheuttamalta rappiolta; ks. myös Tuomas Tepora (2006) 'Elää ja kuolla lipun puolesta. Suomen lippu uhrisymbolina ensimmäisessä tasavallassa', teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, Helsinki: Minerva. 1920–30-luvuilla nuorisoa pyrittiin ohjaamaan yksityisistä pyyteistä vapaaksi kokonaisuudeksi ja täten suuntaamaan se kansallisesti tuottavaan toimintaan eli kokonaisuutta ylläpitäväksi voimaksi.

51. Leed (1979) *passim.*, erit. 12–38.

52. Erävaara (1941) 53–54.

53. Nuorvala (1941) 9, 33–37, 40–47.

54. Vasama (1944) 20, 53, 56.

55. Vrt. Mary Douglas (2000) *Pubtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*, Tampere: Vastapaino (alkup. 1966); Laitila (2001) 17.

56. Nuorvala (1941) 21; vrt. Rajalin (2001) 321. Rajalinin mukaan suomalaisessa toisen maailmansodan aikaisessa nuortenkirjallisuudessa esiintyi äänenpajonoja, jotka erottivat yksilön ja kollektiivin viholliskuvat toisistaan.

Taistelun hetki vakavoittaa nuoret sankarit toden teolla pohtimaan isänmaan merkitystä:

”Peli ei ollut lähtenyt tänne pelkästään poikamaisen seikkailunhalun vuoksi, vaikka äiti kotona näytti niin luulleen. Hän ymmärsi kyllä, mitä isänmaa merkitsi. Se oli koulussa, partiossa ja suojeluskunnan poikaosastossa hänelle selvinnyt, ja luetut kirjat olivat tuoneet lisävalaistusta. Hän tiesi kirjojen ja kuulemansa perusteella myöskin sen, minkälaista elämä oli itäisessä naapurimaassa, ja koko hänen nuori mielensä nousi sitä vastaan. Hänen kotinsa, vanhempansa, ystävänsä, opettajansa – kaikki ne kuuluivat siihen, mikä nyt oli vaarassa.”

Pellervon suuren tehtävän nuorukaisen mielessä välkkyvä kauhukuvia Siperiasta, irti revityistä sankaripatsaista ”unikankareilla”, häpäistystä siniristilipusta ja lopullisesti hiltentyneistä kirkonkelloista. Mielenkiintoisesti isänmaan merkitystä perustellaan koulussa opittuna ja kirjojen kautta välittyneenä velvollisuutena: omakohtainen kokemus isänmaan vaatimuksista ei vielä välity pojan mieltelmiin.

”Olisiko hän nyt valmiina, kun vaadittiin todellista itsensä kieltämistä? Hän saattoi hyvällä omallatunnolla vakuuttaa, että hän oli valmiina kaikkeen – niin: kaikkeen.”⁵⁷

Vakavamielinen pohdinta isänmaan ja uhrin merkityksestä täyttää myös *Taisteluläbetin* Matin mielen ennen viimeistä koettelemusta. Kenttähautauksen aikana Matti ensimmäistä kertaa lyhyesti tuntee ”mitä sota on” ja pyrkii hillitsemään itsensä, mutta samalla ymmärtää uhrin velvoittavuuden. Kenttäpastorin sanat siitä, kuinka sankarivainajat ovat verellään vapauttaneet isänmaan ja muuttuneet maan povessa suuriksi asettavat kuulijansa nöyriksi ja pieniksi. Esikuviksi nousseet kaatuneet toverit vaativat uhria myös jäljelle jääneiltä tovereiltaan: ”– [M]eidän kaatumisemme [ei] riistä kansaltamme lopullista voittoa, vaan – se päinvas-toin sitä lujasti vahvistaa.”⁵⁸ Sodassa kaatuneiden ”sijaiskärsijöiden” kuolema voittaa

kuoleman. Itsensä uhraaminen taltuttaa elämän biologisen ja tavanomaisen kierron syntymästä kasvamisen kautta kuolemaan ja muuntaa uhrin osaksi transsendenttia ja ikuista kansakuntaa, jonka elämä on irrallaan ajallisista ja maallisista määreistä. Kansakunta syntyy uudelleen – kärsimys ja kuolema merkityksellistyy.⁵⁹ Matin sanoin ”heillä kaikilla todella oli niin suuri päämäärä, että sen puolesta mielellään kaiken uhraisi.”⁶⁰

Serkukset sodassa kuvaa uhrivalmiutta isänmaallisen nuorison ominaisuudeksi. Serkuksien Jaakon ja Jyrkin upseerieno pohtii teoksen ensilehdillä:

”Intomieliset nuoret, jotka koko ihanteellisen näkemyksensä, suuren tehtävän ja innostuneen isänmaanrakkauden ajamina lähtevät sotapolulle, ovat parasta ainesta. He kestävät, he jaksavat, he uskovat, heidän on voitto. Kieltäisikö hän omaa poikaansa lähtemästä, jos hänellä olisi tuon ikäinen poika lähtöön valmiina? Varmasti ei.”⁶¹

Suomen historian ”loistavimman luvun” kirjoituksessa tarvitaan avomielistä ja herkkää nuorisoa valmiina astumaan isänmaan palvelukseen. Sodan laki on uhrinanto: uhrien määrää ei voi etukäteen tietää, sitä ”kuinka moni saa antaa henkensä.” Uhri on yhteisöllisen toiminnan muoto; vain itselleen eläminen merkitsee ”toisen armoille” antautumista. Isänmaa on kaiken yläpuolella ja sillä on oikeus uhrien vaatimiseen. Jos serkukset kaatuvat tai rampautuvat, on se sääli, mutta se merkitsee oikeastaan yksilöllistä tragediaa, sillä ”isänmaallinen ajatus ei tunne katkeruutta –. Isänmaan tie on uhrautumisen ja uskon tie –.”⁶² Vuoro voi sattu omalle kohdalle milloin vain – on oltava valmis, kuuluu opettavainen sanoma.

Kirjojen kaikkietäviä kertojien näkökulmasta tärkeää on se, että suomalainen nuoriso on omaksunut uhrautumisen arvon, sillä nuorison vapaaehtoisista uhreista kansakunta hyötyy eniten. Tämä tuntuisi johtuvan puolestaan siitä, että kansakunnan elinvoiman takaajana on elinvoimainen nuoriso, joka on näin sitoutunut kansallisesti hedelmälliseen toimintaan eikä toteuta kol-

lektiivin kannalta hajottavia päämääriä. Uhri osoittaa itsekkyyden ja oman pelon voittamista. Siksi se on yhteisöllinen teko, jonka esitetään vahvistavan ryhmää. Vapaus lunastetaan verellä – myös henkilökohtainen vapaus.

Idealisoitu kuva isänmaasta puhtaana ja uhrautumisen arvoisena kokonaisuutena rakennetaan aluksi kodin ja perheen kautta. Perhettä edustavat myös rintamatoverit. Isän (ja äidin) sekä opastavien vanhempien rintamamiesten konkreettinen läsnäolo ja esimerkki kuitenkin muuntuu ennen ratkaisevia taisteluja abstraktiksi ideaksi pyhästä isänmaasta, jonka arvo ei ole vain peräisin kiintymyksestä vanhempiin ja näiden kunnioituksesta. Tämä taistelutilannetta edeltänyt opittu isänmaallisuus ei kuitenkaan aina kannaa yli viimeisen koettelemuksen, jolloin perheen ja isänmaan suhteeseen tulee säröjä. Samalla opittu ja kokemuksen kautta saavutettu ”tieto” eroavat toisistaan.

Taistelulähetin Matti ajattelee viimeisessä taistelussaan omaa kuolinilmoitustaan, äitiä ja Jumalaa. Elämän perusasiat alkavat tuntua mielekkäiltä. Hän huomaa, kuinka paljon hänellä onkaan hänestä välittäviä ihmisiä. Kuolema ei ole itsetarkoitus. Kaiken kollektiiviin sulautumisen ohella Matti viime hetkellä tajuaa, kuinka moni ystävä häntä jäisi kaipaamaan. Sotasairaalassa hän kuulee, etteivät toverit taistelussa olleet selviytyneet ja tuntee jotakin kosteaa silmäkulmassaan, pyyhkäisee sen äkkiä pois ja tuntee olevansa sairas ja heikko.⁶³ Henkilökohtaiset tunneilmaukset ovat ohimeneviä ja poispyyhittäviä, mutta vaativat kuitenkin valppautta ja jatkuvaa itsereflektiota. Mikään ei ole automaattista, mutta kollektiivin tasolla valitusta ei esiinny, sairaalassa eivät valittaneet edes ne, jotka olivat pahiten haavoittuneita. *Serkukset sodassa* -teoksessa puolestaan haavoittuneet suomalaissotilaat artikuloivat ohjeita normaalisti, kuuluvasti ja rauhallisesti. Yksityiset tunteet täytyy tukahduttaa isänmaan kasvojen edessä. *Pel-lervon suuressa tehtävässä* Peli ajattelee haavoittumisensa hetkellä isää ja äitiä ja toivoo suorittavansa tehtävänsä loppuun näiden mielikuvien voimalla. Samanaikaisesti kirjat kuvaavat sitä, kuinka läheiset ihmiset

ovat niitä, joiden puolesta nuorison kuuluu olla valmis uhrautumaan, mutta samalla nämä läheiset ihmiset ovat ristiriidassa laajemman kollektiivin, isänmaan kanssa. Tunteiden tukahduttaminen tehdään isänmaan puolesta, mutta nämä tunteet liittyvät aina läheisiin: perheeseen tai rintamatoverihin.

Mielenkiintoisella tavalla kansakunnan ja perheen edut ovat lopulta tulkittavissa toisistaan eroaviksi näissä isänmaallisissa nuortenkirjoissa. Sodan vaatimukset ylittävätkin käsityskyvyn ja perheen ja isänmaan voi tulkita asettuvan toistensa vastakohtiksi pikemmin kuin vain toisiinsa samastettaviksi arvoiksi. Vihollisen uhkaama isänmaa vaatii niin paljon, että se voi johtaa lopulliseen eroon läheisistä. Tätä ristiriitaa pyritään sovittamaan tukahduttamalla yksityiset tunteenilmaukset. Onkin tulkittavissa, että sodan pojille välittämälä salainen, tavanomaisilla tavoilla ilmaisematon tieto edustaakin juuri tabunomaista ymmärrystä siitä, että kollektiivi vaatii lopulta täydellistä itsensä mitätöintiä. Isänmaa ei olekaan suuri perhe, vaan se edustaa kollektiivia, joka haluaa sitoa itseensä kaikki tunnesiteet.

Tämän vuoksi isänmaan vaatima uhrautumisen esitetään eräänlaiseksi vapaaehtoisuuteen perustuvaksi välttämättömyydeksi. Teosten sankarit yhtä lukuun ottamatta haavoittuvat tarinoiden lopussa ja näin luovuttavat osan itsestään isänmaalle. *Armeijan nuorimman vänrikin* orpopojan tapauksessa vangiksi joutuminen edustaa ratkaisevaa koettelemusta, joka auttaa poikaa sopeutamaan kaikkivoipaiset urotekonsa kokonaisuuden kannalta rakentavaksi toiminnaksi. Isänmaan ja perheen välinen ristiriita saa myös uuden sävyn orpopojan koettelemusten läpi katsottuna. Sodassa Lassi voit-

57. Haahtela (1940) 66–67.

58. Nuorvala (1941) 57–58.

59. Babak Rahimi (2005) 'Sacrifice, Transcendence and the Soldier', *Peace Review: A Journal of Social Justice* 17, 1–8; vrt. Mircea Eliade (1993) *Ikuisen paluun myytti. Kosmos ja historia*, Helsinki: Loki-kirjat (alkup. 1949), 35, 73–74, 81–95, 126–130.

60. Nuorvala (1941) 57.

61. Vasama (1944) 6–7.

62. Vasama (1944) 9–10.

63. Nuorvala (1941) 81–85.

taa itselleen uudet vanhemmat. Näin yksinolon liittyvä turvattomuus vaihtuu uuden kodin turvallisuudeksi. Itse asiassa juuri perhe on se, joka Lassin pelastaa isänmaan vaatimuksilta, sillä uuden isän toivossa poika on antautunut lukemattomille yltiöpäisille uroteoille. Teot eivät ole olleet hukkaan heitettyjä.

Kesken jäänyt paluu

Haavoittuneiden poikien sota ei pääty kotiin vaan yleensä sotasairaalaan. Paluu siviilimaailman rakenteisiin jää kesken. Poikakirjojen sankarien sodassa ansaitsema uusi status onkin ymmärrettävä ainakin jatkosotaan sijoittuvien teosten kirjoitusajankohdan nähdessä, että käynnissä oleva sota ei antanut tilaa lopulliselle kotiinpaluulle. Vaikka kotiinpaluu sodan oloissa onkin vaillinaista, poikien koettelemukset on silti palkittava. Huomionarvoista on, että palkinto liittyy yhtäältä uudistettuihin perhesuhteisiin ja toisaalta isänmaan osoittamaan suosioon.

Pellervon suuressa tehtävässä sota vielä jatkuu Pelin haavoituttua. Hän saa haavoituttuaan isältään merkkinä osoittamastaan miehisyydestä sotasaaliiksi venäläisen Nagan-revolverin. Tämä ei kuitenkaan jää nuoren sankarin ainoaksi palkinnoksi sotamatkasta. Sodasta palaaville (voittoisille) sotilaille on tärkeää, että heidät pyritään palauttamaan rituaalisesti takaisin siviiliyhteiskuntaan. Esimerkiksi voitonparaatit ja muut seremoniaaliset juhlallisuudet ovat osa yhteisöllistä yritystä sotilaan identiteetin muuttamiseksi takaisin siviili-identiteettiin. Tärkeää on, että palaajat ovat niin konkreettisesti kuin symbolisestikin kosketuksissa yhteisön pyhien symbolien, kuten lipun, kanssa. Näin kuoleman kanssa tekemisissä olleet potentiaaliset tappajat pyritään integroimaan takaisin yhteisöön.⁶⁴ Pojat eivät vielä ole tappajia, he ovat vasta olleet ensikosketuksissa kuoleman kanssa. Junassa matkalla sotasairaalaan Peli kohtaa rituaalisena kiitoksena uhrauksistaan suuren miehen: ”Pelin sydän takoi pelosta ja ihailusta – .” Mannerheim kysyy Peliltä syytä rintamalle lähtöön. ”Täytyi lähteä isänmaan asialle, kun isäkin jo oli siellä – .” Mannerheimin

ojentaessa sankarille toisen luokan vapaudenmitalin Peli ei enää kuule mitään, kyynelät kihoavat silmään. Kaikki kipu on kuitenkin kadonnut, ruumista ei enää tunnu.⁶⁵ Mannerheimin kosketus lievittää ruumiillisen kärsimyksen, isänmaalle vuodettu veri palkitaan henkisenä ylevöitymisenä. Mielenkiintoisella tavalla Mannerheimin edustama koko kansakunnan isähahmo palauttaa kosketuksellaan taian, joka oli haavoittumisen hetkellä kenties kyseenalaistunut. Uhrin merkityksellisyys kollektiivin kannalta välttämättömänä ja hedelmällisenä tekona palautuu junassa tapahtuvan rituaalisen palautuksen seurauksena. Näin ristiä isänmaan vaatiman lopullisen uhrivalmiuden ja tästä seuraavan läheisten menettämisen välillä tulee ratkaistuksi – tai ainakin peitettyksi. Mannerheim toimii kansallisenä toteemina, jonka kosketus on pyhä ja joka lopulta palauttaa arkisen hierarkkisuuden peittäen alleen liminaalisen kokemuksen paljastavat muistot.

Kirja päättyykin näkymään, jossa nuori sankari makaa sairaalassa ja katsoo ikkunasta Suomen sinivalkoista taivasta. ”Nehän ovat Suomen lipun tahrattomat värit. Jumala on ne hyvydessään sivellyt taivaalle varmaan siksi, ettei mikään paha mahti pystyisi niitä tahraamaan.” Tämän jälkeen poika nukahtaa kunniamerkin nauhat käsissään. Äiti valvoo sankaripoikansa vieressä.⁶⁶ Poika on selviytynyt kunnialla matkastaan rintamalle, aluksi peläten, ja takaisin sankarina, joka on saanut kiitosta isältään ja isänmaalta sekä äitinsä ihailun. Pojan sota on kuitenkin rintamalle paluun halusta huolimatta ohi ja lopun kohtaus viestittää, että Pelin paluu kotiin on jäänyt vaillinaiseksi. Hänen suhteensa vanhempiin on muuttunut, mutta hän on silti hierarkkisesti poika suhteessa oikean uhrin antaviin miehiin. Peli on kenties valmis tähän uhriin seuravalla kerralla, mutta ei tässä sodassa. Lisäksi hän ei palaa kotiin, josta hän oli matkalleen lähtenyt, vaan sotasairaalaan. Sinne päättyy myös *Taistelulähetin* sankarin sota. Matti haluaa takaisin rintamalle, mutta hänen sotansa on ohi.⁶⁷ Sotasairaalaan päättyvä paluu on nähtävissä vertauksena kollektiivisen liminaalitalan vallitsevuudesta sodan

aikana. Paluu jää kesken eikä sota alistu selkeäksi initiaatioksi vaan jää sen kokeneiden nuorten pysyväksi ominaisuudeksi, parantumattomaksi haavaksi.

Serkukset sodassa päättyy kuvaukseen, jossa serkukset tippuvat katolta sammutustyön tuoksinassa. Pojat haavoittuvat urotekojensa jälkeen hieman nololla tavalla. Näin sankarit kuvataan koomisina hahmoina, nuorukaisina. Onko tasaveroisuus sittenkin ollut vain hetkellistä ja lopussa ero miesten ja poikien välillä taas palautuu? Korpraalin nauhat ovat kuitenkin tiedossa palkintona ponnistuksista. ”Eipä olla kauan sairaalassa. Näin reiluun sakkiiin tullaan äkkiä takaisin.” Lopuksi pojat miettivät, kuinka verellä vapautetut maisemat nyt jäävät taakse ja kuinka hekin ovat saaneet olla mukana suuressa taistelussa ja saaneet myös henkilökohtaisesti uhrata jotakin. Olo on kaiken jälkeen kevyt: ”En minä yhtään kadu tätä retkeä enkä tunne katkeruutta, vaikka käsi vietäisiin”, toinen pojista miettii. ”On sentään suuri asia olla suomalainen.”⁶⁸

Siirtymävaihekuvausten valossa (genren asettamia rajoituksia uhmaten) pojat eivät anna lopullista uhria, sillä he ovat vasta sopeutumassa kuolemalla uhrautuviksi miehiksi. Tässä mielessä teokset ovat kertomuksia poikien liminaalilasta keskellä yhteiskunnallista siirtymätilaa, sillä poikien sotakirjat eivät sisällä riehakkaita kotiinpaluuseremonioita vaan antavat ymmärtää, että pojat ovat rintamalla kypsymässä uhrautumisen merkityksen ymmärtäviksi aikuisiksi. Kirjojen sankareille on itsestään selvää, että rintamalle halutaan takaisin. Näin tieto uhrautumisen tärkeydestä välittyy sukupolvelta toiselle. Samalla poikien ja miesten välinen hierarkia kuitenkin säilyy. Rintamaolosuhteiden yhteisöllisyys ei lopulta nimittäin kannaa rintamalta paluun jälkeiseen aikaan, sillä innostaan huolimatta kirjojen sankarien sota on ohi. Pojat ovat edelleen poikia ja alistaisia todellisille uhreille, toisaalta heidän asemansa lapsina säilyy sodasta huolimatta, lopullista uhria ei tarvitse antaa. Siirtymä jää sodan kestäessä kesken ja tämä keskeneräisyys yhdistyy myös kollektiivin kokemukseen sodan ajan muutoksesta vailla tietoa lopullisesta päämäärästä.

Muista käsitellyistä teoksista poiketen *Armeijan nuorimman vänrikin* orpopojan asema oli lähtökohdiltaan alempiarvoisempi kuin muiden perheidensä tukemien poikien asema. Lassille riittää sen vuoksi koetelemukseksi vangiksi joutuminen. Talvisodan loppumiseen päättyvän teoksen sankarin huimapäisten urotekojen palkintona on uuden isän ja uudella kotitilalla odottavan äidin merkitsemän siviiliarvonnousun lisäksi ylennys armeijan hierarkiassa. Orpopoika saavuttaa tasaveroisen aseman suhteessa perheen ulkopuoliseen ympäristöön uuden ylpeän isän kautta; entiset asetelmat kääntyvät pääläelleen, kun ympäristö katsoo nuorta vänrikkiä ylöspäin. Tämäkin teos päättyy kuvaukseen, jossa tärkeässä osassa on kansakunnan symboli, Suomen lippu, jonka ympärille koko komppania on kerääntynyt kuin muistamaan suoritettuja uhreja. Lassi ylennetään armeijan nuorimmaksi vänrikiksi.⁶⁹ Samalla hän kuitenkin aloittaa uuden elämän isän ja äidin poikana.

Rajattomuuden tiellä

Poikien sotakirjat kuvaavat perustasolla seikkailukirjallisuuden genren mukaisesti erottautumista äidistä ja naisellisesta. Siirtymän liminaalisuus merkitsee myös rajattomuutta suhteessa isän arjessa edustamaan auktoriteettiin. Kelpoisuus rajattomuuteen tosin täytyy todistaa taistelukentällä. Vastuu omasta arvosta onkin lopulta pojilla itsellään, sillä moderni yhteiskunta ei tarjoa ritualisoitua tietä aikuisuuteen edes sodan aikana. Haavoittuminen tai vangiksi joutuminen symboloi salatun tiedon omaksumista, joka lopulta näyttäytyy isänmaallisen uhrautumisen merkityksen omaksumisena. Vaikka poikien suhde äitiin tai naiselliseen onkin muuttunut itsenäisemmäksi, sodan aikainen initiaatio ei kuitenkaan tee pojista täysinpalvelleita ja itsenäisiä veteraaneja. Ero poikien ja miesten välillä säilyy. Poikien aikuistuminen liittyy koko yhteiskun-

64. Marvin & Ingle (1999) 229–237.

65. Haahtela (1940) 92.

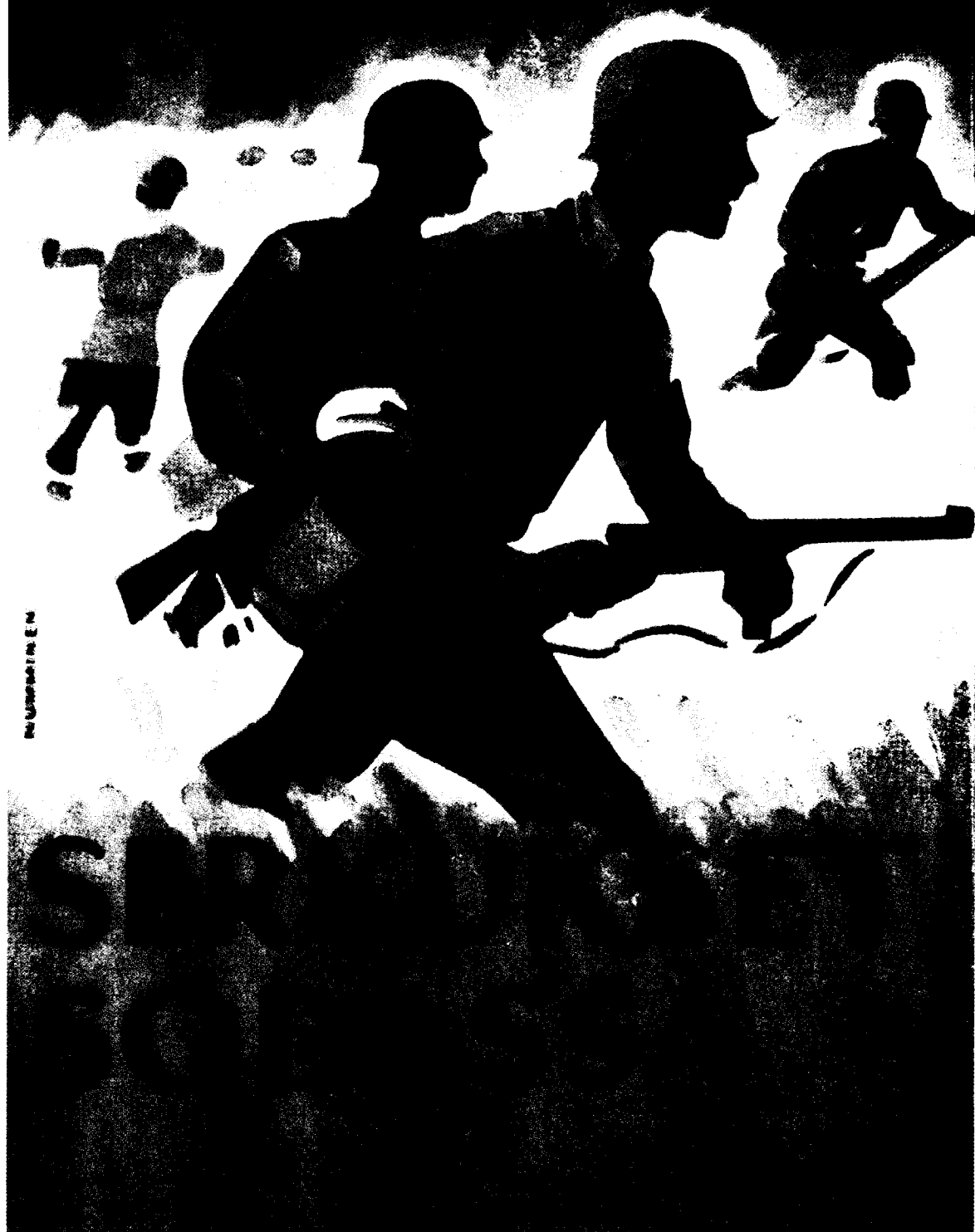
66. Haahtela (1940) 93–94.

67. Nuorvala (1941) 81–85.

68. Vasama (1944) 90–94.

69. Erävaara (1941) 71.

YRJÖ VASAMA



nan liminaalitilaan: rintamalle halutaan takaisin. Poikakirjojen vertauskuvallinen siirtymä tapahtuukin keskellä kollektiivista siirtymää, jonka lopputulos on epävarma. "Miehisyyt" merkitsee oman itsen alistamista suuremman kokonaisuuden palvelukseen.

Sodassa vanhempien ja jälkikasvun suhde on hämärtnyt. Suojelevatko vanhemmat lapsiaan vai uhrautuvatko nuoret vanhempiensa puolesta? Vaikka kirjojen rakenne onkin jähmeä jo genrekirjallisuuden ominaisuuksien vuoksi, se ei kuitenkaan estä niitä koskettelemasta yksilön ja rakenteen välistä ongelmallista suhdetta. Sodan seurauksena abstraktia isänmaata pyrittiin konkretisoimaan ydinperheen ja kansallistalvion rinnastuksella. Tämä suhde ei kuitenkaan näyttäydä aina ongelmattomana vaan jännitteisenä. Sodassa isänmaa ei ehkä olekaan laajennettu suojaava perhe vaan voima, joka uhkaa erottaa pojat läheisistään lopullisesti, ennen aikojaan. Aikuiseksi kasvamisen hintana on luopumus lapsuuden tunnesiteistä. Eräät sankareista näyttävät sodan keskelläkin kykenevän erottamaan yksilölliset tunnesiteet vanhempien merkit-

semästä isänmaasta ja näin säilyttämään merkitykselliset läheiset isänmaasta riippumattomina.

Isänmaan vaatiman lopullisen uhrin tuottama ristiriitaisuus peittyy sodasta paluun jälkeen yhteisön ja armeijan suorittaman kiitoksen tai palkinnon seurauksena. Näin kirjat myös kertovat sota-ajan todellisuudesta, jossa nuorison uhreista, kadotetusta nuoruudesta, rakennettiin koko kansakuntaa ihanteissa yhdistävää voimaa. Ihanteissa yksilön henkilökohtaiset rajat sulautuivat kollektiivin ympärilleen käärimään lippuun: samalla kuitenkin abstraktin isänmaan ympäriltä karisi monien silmissä näiden ideaalien peittämät kerrokset. Uhrimielen merkitys ei olekaan niin yksisuuntainen edes näissä isänmaallisissa poikakirjoissa. Sen esitetään olevan vapaaehtoisuuteen liittyvä kollektiivinen välttämättömyys, mutta samalla yksityinen tragedia. Uhrautuminen on ryhmän kannalta elintärkeä ominaisuus, mutta kirjojen sotapoikamaisen sankariteoksen taustalta on kenties luettavissa, että yksilöille se merkitsee usein vain väkivaltaa sekä eroa merkityksellisistä läheisistä.

SUA LÄHDE KAUNIS KATSELEN



KIMMO RENTOLA

*on Turun yliopiston poliittisen
historian professori.*

■ Keväällä Turussa järjestettiin Ohrana-seminaari, jossa pohdittiin turvallisuus- ja tiedustelulähteiden käyttöä historiantutkimuksessa ja kirjallisuudessa.

Eipä tiedetty silloin, miten tuo teema kesän mittaan kuumenisi.

On tietysti niin, ettei mikään voima voi pysäyttää aiheeseen liittyvää spekulatiota ja sekundan tulvaa. Tekisi mieli nostaa kädet pystyyn ja vetäytyä tyylikkäästi harmaantuneiden teemojen pariin. Osmo Jusila teki sen aikoinaan.

Mutta ellei muu, niin vastuu opiskelijoille pakottaa tässäkin huuruudessa maastossa kannattelemaan historioitsijan ammatillisia standardeja, viileää asennetta ja lähdekritiikkiä. Se voi olla jopa opettavaa, sillä kuten Pentti Renvall huomautti, juuri ääritapauksissa usein paljastuu, mitä lähdekritiikki oikeastaan on.

*

Ehkä ensimmäinen vaatimus historioitsijalle on, ettei saa antaa paperiin lyödyn leiman sokaista. Vaikka ylänurkassa lukisi COSMIC TOP SECRET, niin kuin joissakin Naton asiakirjoissa aikoinaan, ei siinä silti ole lopullinen totuus. Salainen tieto pitää suhteuttaa julkiseen ja tiedettyyn. Silloin sen merkitys

alkaa avautua. Vakoilijatkin hankkivat suuren osan tiedoistaan lukemalla lehtiä, vaikka eivät niitä lähteekseen merkitsekään. Yksi ongelma on tietysti se, ettei lähihistoriasta ole vielä kovin paljon pätevää perustutkimusta, johon tiedustelutavaraa voisi suhteuttaa.

Suhteuttaminen julkiseen karsii alan helmasyntiä, salaliittoteorioita. Toki konspiratiota on historiassa esiintynyt, mutta paranoia on kuitenkin verrattomasti yleisempää ja paljon vahvempi voima. Luullaan vastapuolella olevan tekeillä jotain paha ja ryhdytään sitä estämään. Voi tulla rankkaa jälkeä sekä aikalaisille että myöhemmin tutkimuksessa.

Edelleen: on käytettävä monen tahon lähteitä. Huomasin väitöskirjaa tehdessä, miten samat tapahtumat ja henkilöt esiintyvät eri organisaatioiden aineistoissa aivan eri valossa. Usein niitä on vaikea edes tunnistaa samoiksi. Tiedustelualalla ei historiaa voi kirjoittaa pelkästään yhden palvelun aineistolla. Se on sama kuin Raamatussa olisi vain Juudaksen evankeliumi. Tämän seikan merkitys näkyi viime kesänä, kun Yhdysvalloissa tuli julki tiedustelupalvelu CIA:n laaja katsaus 1960-luvun lopun Suomeen. Amerikkalaisilla oli erinomaisia korkean tason tietolähteitä keskustapuolueessa, joka toisten lähteiden varassa saadaan näyttämään yksinomaan KGB:n kanta-asiakkaiden puolueelta.

Historioitsijan on tunnettava tarkkaan kunkin palvelun byrokraattiset rutiinit, mutta samalla niille pitää olla panematta liikaa painoa. Aikoinaan suojelupoliisi kirjasi Harri Holkerin Sirola-Opiston luennoitsijana, koska kaikki kommunistien puoluekoulun

opettajat rekisteröitiin, ja oli yksinkertaisinta merkitä saman tien myös opistolla vieraillut kokoomuksen puoluesihteerin. Vaikka merkintä on kutkuttava ja varmaan ärsyttää Holkeria, asiallinen historioitsija ei lyö siitä mynttiä.

Hankalin byrokraattinen rutiini on Neuvostoliiton ja sen asiakasvaltioiden palveluiden pakkomielle merkitä tietolähteet agenteikseen. Totta kai agenteja oli, ja agenttien varassa tehtiin loistavia karriereja. Treholtin hoitaja Grushko nousi KGB:n ulkomaantiedustelun huipulle, ja kenraalin tähdet sai myös Suomessa useaan otteeseen vaikuttanut Mihail Kotov, josta tuli ensin koko Länsi-Euroopan tiedustelun päämies ja lopulta analyysistä vastanneen R-hallinnon päällikkö. Mutta toisaalta agenttiasioissa oli kysymyksessä myös rutiiniproseduri. KGB:n päämajassa oli marras-joulukuussa aina vilskettä, kun piti hyväksyä eri maisissa 'värvättyjä' agenteja, jotta saataisiin edellistä vuotta suurempi vuosisuunnitelma täyteen ja tulosvastuu toteen. Monet näistä eivät olleet agenteja missään järjestelmissä mielessä. Kiintiö oli vain saatava täyteen ja oman ylenemisen edellytykset kuntoon.

Ehkä eniten agenttitarkasteluissa ihmetyttää kyvyttömyys käsittää harmaan vyöhykkeen luonnetta ja laajuutta. Graham Greenen ja John le Carrén romaanit pitäisi määrätä pakollisiin tenttivaatimuksiin tämän alueen kirjoittajille. Jos luullaan, että jokin komitea voi äkkiä erotella tiedusteluun sekaantuneista toisaalta syyttömät, toisaalta vakoojan tunnusmerkit täyttävät, ei ymmärretä sen paremmin tiedustelua kuin historiantutkimusta. Mustan ja valkoisen välissä on laaja harmaa vyöhyke, jolle useimmat tapaukset sijoittuvat. Siellä on sumeutta, naiiviutta ja oman voiton pyyntiä, siellä esiinnyttä väärän lipun alla, ja oikean, ja monien. Siellä on mutkikkaita harhautuksia, kuten silloin kun Kekkonen kirjoitti tasavallan presidentin mielialoista raportteja, joita Kustaa Vilkuna sitten luovutti erittäin salaa hankittuna tiedustelutietona KGB:lle. Kuka oli mikä, se on vaikea kysymys. Läheskään aina asiat eivät ole niin kuin päältä näyttää.

Toinen ihmetyksen aihe on se herkkäus-

koisuus, millä entisten tiedusteluvirkailijoiden puheita toistellaan. Olen nähnyt paitsi sanomalehdissä myös historiankirjoissa, miten tuo tai tämä haastateltu tiedustelumies "vahvistaa" jotain. Nämä miehet olivat sen lajin ammattilaisia, että positiivisin kyseen tuleva verbi heidän puheistaan on "väittää", ja usein sekkin on kohteliaisuus.

Tiedustelupalvelut korostavat kontrollouhansa asiakkaitaan ja tilannetta. Mutta vaikutukset voivat kulkea myös toiseen suuntaan. Jos on vuosia tai vuosikymmeniä olevinaan jotain, muuttuu oikeastikin siihen suuntaan, voi hankkia uusia lojaliteetteja. *Niin on, jos siltä näyttää.* Tämän ilmiön karuimpia seurauksia on nähty Stalinin ja Maon vallan alla. Kiinan sisällissodassa kommunistien tiedustelu solutti agentejaan vastapuolelle, missä nämä pääsivät huipun tuntumaan ja välittivät erittäin arvokkaita tietoja. Mutta kommunistien voiton jälkeen heitä alettiin usein kohdella tulokkaina, käännyttäisinä, entisinä kuomingtangilaisina tai Japanin agenteina, kapitalistisen tien kulkijoina. Sillä tavalla he kiistatta olivat eläneet, eivätkä he kyenneet puolustautumaan, koska hoitajat olivat kuolleet eikä asian tiennyt Zhou Enlai uskaltanut auttaa.

Vielä yksi punkti. On totta, että eräät lähdekritiikin perussäännöt muistuttavat vanhoja tuomarinohjeita, kuten kahden silminäkijän / alkuperäislähteen vaatimus. Mutta sukulaisuus lainkäytön kanssa ei tee advokatyyristä mitenkään hyväksyttävää historiantutkimuksessa. Juristi Fidel Castro aloitti poliittisen uransa väittämällä, että historia on tuomioistuin ja se on hänet vapauttava. Oli väärässä *on both counts*, mutta oudon monia hänen oppipoikiaan liikkuu juuri tiedusteluhistorian alueella.

*

Tietyissä mielessä tällainen puhe on turhaa. Lähihistoria on niin lähellä politiikkaa ja menneisyyden hallinta niin poliittinen kysymys, että tällaisessa sensitiivisessä ja hyödyntämisen mahdollisuuksia tarjoavassa asiassa rapa roiskuu melkein väistämättä. Kohta kyllä ollaan niin syvällä, että yltää suuhun saakka, niin kuin Paasikivi valitti.



VILLE VUOLANTO

Tutkimusprosessi, metodit ja historian-tutkimuksen ominaislaatu

Ville Vuolannon artikkeli tarkastelee historiantutkimuksen ominaislaatua ihmistieteiden kentässä. Hän lähestyy kysymystä tutkimusprosessin analyysin kautta: miten historian tutkimustyön eri vaiheet ja tasot edellyttävät (ja siten määrittävät) erilaisia tapoja ymmärtää historian tutkimusta. Tässä yhteydessä on keskeistä selvittää, mitä historian-tutkimuksessa tarkoitetaan metodeilla ja tutkimusmenetelmillä.

■ Lähtökohtani on, ettei historiantutkimuksessa ei ole yhtä metodia – yhtään sen enempää kuin on olemassa sosiologian tai bioprosessitekniikan metodia. Toisaalta on olemassa lukuisia menetelmiä, joita käytetään useissa tieteissä, myös historiantutkimuksessa. Metodi tienä tai metodit työkaluina eivät siis määritä historiantutkimusta – historialla ei ole omaa metodiikkaa. Jos yksittäiset näkökulmavalinnat tai metodiikka eivät erota historiantutkimusta muista ihmistieteistä, mikä tekee tutkimuksesta nimenomaisesti historiantutkimusta? Missä mielessä voidaan väittää, että on olemassa oma tietty historiatieteen tutkimustraditio?¹

Viimeaikaisessa suomalaisessa tutkimuksessa ei historian tutkimusprosessiin ole

juuri kiinnitetty huomiota. Jorma Kalelan ja Markku Hyrkkäsen kirjat ovat pikemminkin historiateoreettisia kuin käytännön menetelmiä tai tutkimusprosessia luotaavia. Ne on kirjoitettu nimenomaan jo historian tutkimuksen alalla olevia silmällä pitäen, olettaen jaetun keskustelukontekstin. Muu viimeaikainen suomalainen historiantutkimusta luotaava metodikirjallisuus keskittyy pääsääntöisesti joko historian teoriaan tai yksittäisiin menetelmiin.² Myöskään histo-

1. Tutkimustradition käsitteestä, ks. esim. Kyösti Rautio (1999) *Positiivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt*, Tampere: Gaudeamus, 41–43 (osa-alueita ovat jaettu käsitys aihealueista, metodologiasta, teorioista, tutkijayhteisön konventioista sekä "esikuvallisesta tutkimuksesta"). Vastaavasti esim. 'sosiologian diskurssi': Jari Aro (1999) *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora*, *Acta Universitatis Tamperensis* 654. Tampere: Tampere University Press, 9–15; Uskontoetnografista tutkimustraditiosta Matti Kamppinen (2004) 'Tulkinta uskontoetnografiassa', *Tieteessä tapahtuu* 22:7, erit. 20.

2. Markku Hyrkkänen (2002) *Aatehistorian mieli*, Tampere: Vastapaino, erit. 13; Jorma Kalela (2000) *Historiantutkimus ja historia*, Gaudeamus: Tampere, erit. 11–16. Ks. kuitenkin tutkimusprosessin vaikutuksesta historiantutkimuksen ominaislaatuun Kati Katajisto (2003), 'Historiantutkimus ja uusintaminen. Unohdettu ongelma?' *Ennen ja nyt* 2: 2003 [<http://www.ennenjanyt.net/2-03/katajisto.htm>], haettu 14.3.2007] sekä Marjo Kaartinen & Anu Korhonen (2005) *Historian kirjoittamisesta*, Kirja-Aurora: Turku, 167–204. He eivät kuitenkaan pyri muodostamaan kokonaiskuvaa tutkimusprosessista ja sen etenemisestä; Kaartisella ja Korhosella esimerkiksi kirjoittamista ja käsitteitä analysoidaan toisessa yhteydessä. Historian teoriaan on keskittynyt esim. Sakari Ollitervo & Jussi Parikka & Timo Väntsi (toim.) (2003) *Kohtaamista ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria*, *Cultural History – Kulttuurihistoria* 3, Turku: Kulttuurihistoria. Tutkimusnäkökulmia ja menetelmiä luotaavia ovat esim. Eero Kuparinen (toim.) (1997) *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*, *Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja* 43, Turku: Turun yliopiston historian laitos; Matti Peltonen (1999) *Mik-*

rian tieteenalakuultuuriin ei ole kiinnitetty huomiota, joskin monissa viimeaikaisissa historioitsijoiden puheenvuoroissa on pyritty esittämään tietylle historian osa-alueelle ominaisia piirteitä.³ Artikkelillani on kaksi käytännön päämäärää: toisaalta toivon sen auttavan historiallisista näkökulmista kiinnostuneita tutkijoita ja opiskelijoita hahmotamaan, mistä historiantutkimuksessa voi olla kyse. Toisaalta toivon sen provosoivan toisia historioitsijoita kiistämään tai kehittämään edelleen esittämiäni näkökulmia.

Metodi ja menetelmä, metodiikka ja metodologia

Tiede on systemaattista ajattelua, joka vaatii käsitteellistämistä sekä vakioituja ja arvioitavissa olevia menettelytapoja. Tieteen keskeinen tunnusmerkki on sen luonne metodisena toimintana. Miten tämä metodisuus ilmenee historiantutkimuksessa? Jo klassisessa kreikassa sanalla *methodos* oli kolme perusmerkitystä suhteessa tutkimuksen tekemiseen: ensinnäkin sillä voitiin viitata tieteenharjoitukseen itsessään, toiseksi tiet-

robistoriasta, Tampere: Gaudeamus; sekä Sari Autio & Sari Katajala-Peltomaa & Ville Vuolanto (toim.) (2001) *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*, Tampere: Vastapaino.

3. Kaartinen & Korhonen (2005) erit. 73–122, 175, 182–185; Anne Ollila (2003) 'Kulttuurihistorian houkutus', *Historiallinen Aikakauskirja* 101, erit. 52; Sakari Ollitervo & Jussi Parikka & Timo Väntsi (2003b) 'Johdanto: tulkinta ja kulttuurihistoria', teoksessa Ollitervo & Parikka & Väntsi (2003), 7–12; Kari Immonen (2001) 'Uusi kulttuurihistoria', teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria. Jobdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, erit. 17–25 sekä Keijo Virtanen (1993), 'Kulttuurihistoria humanistisena tieteenä', teoksessa Kaartinen & Mäkinen & Rossi & Tuhkanen (1993), 9–18; Pauli Kettunen (2003) 'Poliittinen historia poliittisessa historiassa', *Ennen & Nyt 3:2003* [<http://www.ennenjanyt.net/3-03/kettunen.htm>], haettu 12.3.2007]; Hyrkkänen (2002) erit. 24–35, 67–71; Pertti Haapala (1990) 'Sosiaalishistorian lupaus', teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. Juva: WSOY, erit. 87–88 ja Pertti Haapala (1989) *Sosiaalibistoria. Jobdatus tutkimukseen*, Jyväskylä: Suomen Historiallinen Seura, 23–28. Niin Kaartinen & Korhonen, Ollila, Immonen, Virtanen, Kettunen, Hyrkkänen kuin Haapalakin (1989) korostavat että juuri heidän edustamansa näkökulma on erityisen kokonaisvaltainen ja läsnä kaikessa historiassa ja menneisyyden tutkimuksessa, ja suhde 'historiantutkimuksen' ja juuri kyseisen osa-alueen tutkimuksen välillä jää hämäräksi.

tyihin keinoihin ja tapoihin, joilla tutkimusta tehdään ja kolmanneksi mihin tahansa oppirakennelmaan, siis 'teoriaan'.

Kaikki sanan vivahteet ovat yhä läsnä. Ensinnäkin, metodilla (tai tutkimusmenetelmällä⁴) voidaan tarkoittaa koko tutkimusprosessia, sitä tietä, minkä tutkija on kulkenut tuloksiinsa päästäkseen (kutsun tätä nimellä Metodi 1). Toiseksi, metodeilla tarkoitetaan materiaalin analysointivälineitä (Metodi 2). Nämä työkalut voidaan jakaa kahteen pääryhmään, joista ensimmäiseen kuuluvia (2a) kutsun lähdekriittisiksi menetelmiksi ja toiseen kuuluvia (2b) käsitteellistämisen menetelmiksi, konsteiksi, joiden avulla aineisto jäsennetään, käsitellään ja luokitellaan analyysiä varten. Metodilla voidaan viitata myös siihen ennako-oletusten ja teoreettisten perusteiden joukkoon, joka tutkijalla on käytössään, kun hän lähestyy tutkimuskysymystään (Metodi 3). Neljänneksi tutkija käyttää myös argumentoinnin ja esittämisen menetelmiä (Metodi 4).

Asiaa voidaan lähestyä myös jaon metodiikka – metodologia kautta. Näistä edellinen tarkoittaa tutkimusmenetelmien ja tekniikoiden kokonaisuutta ja niiden soveltamiseksi tarvittavaa tietoperustaa. Kyseessä ovat siis materiaalin analysointikonstit, jäsentelyn välineet ja ajatukselliset työkalut (Metodi 2). Metodologialla taas tarkoitetaan kokonaisnäkemystä tutkimuksen perusteiden kentästä, pohdintaa siitä, minkälaiset menetelmät liittyvät mihinkin erityistieteen tai tiettyyn tutkimukselliseen tilanteeseen, ja millaisia tieteenfilosofisia ja maailmankatsomuksellisia oletuksia menetelmälliset valinnat pitävät sisällään. Kyseessä on metametodiikka, tapa jolla tutkija valitsee ja perustelee menetelmällisiä valintojaan.⁵ Edellä mainitussa jaottelussa tämä vastaa ennako-oletusten ja näkökulmien tasoa (Metodi 3).

4. Käytän jatkossa sanaa '(tutkimus)menetelmä' synonyymisesti sanan 'metodi' kanssa. Ymmärrän menetelmän vastaavan jäännöksettömästi lukuisten muiden modernien kielten kreikan kielen pohjalta muodostettuja ilmaisuja.

5. Käsitteistä ks. esim. Raunio (1999) 26–27; Ks. myös Peltonen (1999) 21.

Historiantutkijan tie ja lähdekritiikki

Metodi voidaan ymmärtää tutkimuksen teon tieksi, jota pitkin kulkiessaan tutkija on lopulta päätenyt sellaiseen tutkimuksensa julkaistuun esitykseen kuin on päätenyt (Metodi 1). Tästä näkökulmasta katsottuna ei ole kahta työtä, jossa olisi sama metodi: metodi voidaan tuntea vasta jälkikäteen.⁶ Tällainen menetelmän kuvaus edesauttaa lähinnä tutkijan omaa itsereflektiota tutkimustensa suhteen. Oman metodinsa tunteminen yksittäisen tutkimuksen kohdalla auttaa seuraavien tutkimusprojektien suunnittelussa ja toteuttamisessa. Historiassa ei ole ollut tapana pitää tutkimuspäiväkirjoja, puhumattakaan itsereflektiivisyyden kirjoittamista auki lukijakunnalle, vaikka tämä olisikin lukijalle väline arvioida lähtökoh- tien ja päättelyn moitteettomuutta sekä tutkimuksen luotettavuutta ja uskottavuutta. Poikkeuksia suomalaisessa historiantutkimuksessa toki on.⁷

Useammin kuin kuljetuksi tieksi metodi on ymmärretty tavaksi tehdä jotakin joillakin keinoin (Metodi 2); historiantutkimuksessa tämä on perinteisesti ymmärretty lähdekritiikki-termin kautta.⁸ Materiaalilähtöisesti tarkastellen ensimmäisenä vastaan tulevat menetelmät, joilla pyritään saamaan selville mitä tekstissä lukee tai mitä kuvassa on esitettyä, milloin ja kenen toimesta jääne on syntynyt, mikä on sen sisäinen logiikka ja mitkä ovat sen synnyn ja säily- misen alkuperäiset syyt (Metodi 2a). Kyseessä on tosiasioiden uuttaminen tutkimusmateriaalista.⁹ Tämän tyyppinen lähteiden pintatason ja lähikontekstin avaaminen vaatii tiettyjä työkaluja, kuten kielitaitoa tai käsialan lukutaitoa. Lisäksi tarpeen ovat lähteen kontekstualisaatioon tarvittavat tiedot; on esimerkiksi pohdittava, mihin läh- deryhmään ja kirjallisuudenalaan lähde kuuluu ja missä olosuhteissa se on syntynyt.

Menneisyyden jäänteen funktio synty- kontekstissään määrää pitkälle minkä tyyppiin tutkimuskysymyksiin sen avulla voi- daan vastata, ja mitä (kielellisiä, ikonogra- fisia) keinoja ja konventioita kyseisestä aineistosta voi löytää. Näitä prosesseja on

historiantutkimuksen piirissä perinteisesti kutsuttu ulkoiseksi lähdekritiikiksi, kun taas jäänteen merkityksen punnitsemista ja arvioimista nimenomaan tutkijan tutkimusteh- tävän kannalta on kutsuttu sisäiseksi lähde- kritiikiksi. Kyseessä on jäänteen todistus- voiman arviointi suhteessa tutkimuskysy- mykseen. Kummankin lähdekritiikin lajin kohdalla historioitsijan apuna ovat eri läh- deryhmiin erikoistuneiden tieteenalojen menetelmät ja tutkimustulokset.

Yksittäisten lähteiden luotettavuuden tar- kastelu on kuitenkin eri asia kuin tutkimuk- sen luotettavuuden arviointi (tutkimuksen reliabiliteetti) – samoin kuin jäänteen todis- tusvoiman arviointi suhteessa tutkimuskysy- mykseen on eri asia kuin tutkimuksen validiteetin arviointi kokonaisuudessaan. Lähteiden sisäisen logiikan ja lähikontekstin ymmärtäminen ei riitä historioitsijalle, joka etsii vastausta tutkimusongelmaansa.

6. Näin erityisesti Hyrkkänen (2002) 225–226.

7. Itsereflektiosta ja sen esille tuomisesta historiantut- kimuksessa ks. Jorma Kalela (2005) ”Jatkomenoinen uudistaminen”. Poliittikka historiassa ja historiantutki- muksessa”, *Historiallinen Aikakauskirja* 103, erit. 282 ja 295; Kaartinen & Korhonen (2005) 70–71; Ollila (2003), 44–46; Katajisto (2003). Selkein esimerkki tut- kimuksellisesta itsereflektiosta on Irma Sulkusen (1999) *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800- luvulla*, Tampere: Gaudemus. Esimerkki itsereflektiosta yhteiskuntatieteissä: Oili-Helena Ylijoki (1998), *Akateemiset beimokulttuurit ja novitsien sosialisatio*, Tampere: Vastapaino 1998, 215–228. Tutkimuksen arvioinnin kriteereistä ks. esim. Kalela (2000), 164–166 (laajemmin 167–209) sekä Jari Eskola & Juha Suoranta (1998) *Jobdatus laadulliseen tutkimukseen*, Tampere: Vastapaino, 209–235.

8. Ks. esim. G.R. Elton (1982) *The Practice of History* (10th impr.), Glasgow: Collins & Fontana, 78–87, erit. 87: luotettavan historiakirjoituksen metodologiset vaatimukset koostuvat ”lähteiden tuntemuksesta ja niiden pätevästä kritiikistä”. Vrt. Jörn Helander (1992) ’Historia- tiede modernin ja postmodernin välissä’, *Tiede & Edis- tys* 1992:4, 274: ”monet historioitsijat, jotka vielä tä- näänkin ajattelevat, että historiantutkimuksen olennai- nen metodi on lähdekritiikki, eivät ole omaksuneet historismin antama metodologista opetusta”.

9. Tämänkaltaisen työn tuloksena on tosiasiaväitteitä malliin ’Suomen eduskunta hyväksyi itsenäisyysjulis- tuksen 6.12.1917’. Tosiasioista ja niiden riittämättömyy- destä historiantutkimuksessa, ks. jo Heikki Renvall (1965) *Nykyajan historiantutkimus*, Porvoo: WSOY 1965, 50–57; Rösen (1992) 274; Barthes, Roland (1993) ’Historian diskurssi’ [alkup.1967], teoksessa Roland Barthes *Tekijän kuolema. Tekstin syntyä*. Tampere: Vastapaino, 91–92; Kalela (2000) 144–147.

Konteksti ja analyysin työkalut

Analyysiä varten aineisto on hajotettava palasiksi: miten aineisto on rakentunut, mitä säännönmukaisuuksia tai poikkeamia siitä voidaan löytää? Kun aineisto on luettu ja pilkottu kriittisin silmin, alkaa yritys rakentaa palasista kokonaiskuva, tulkinta. Kokonaiskuvan muodostamiseksi tarvitaan ennakkoaistus siitä, mistä on kyse, mihin eri konteksteihin aineisto liittyy, miltä suunnalta selitystä tulisi ryhtyä etsimään. Vastaaminen tutkimuskysymykseen onkin pitkälle sama asia kuin kontekstin luominen, rakentaminen, käytetyille lähteille, asioiden asettamista yhteyksiinsä.¹⁰ Mikäli pystytään selvittämään ja ymmärtämään, mihin kysymyksiin tietty menneisyyden jäänte on ollut aikalaiskontekstissaan vastaus,¹¹ samalla on ratkaistu myös tutkijan alkuperäinen tutkimusongelma. Tämä tietysti vain sillä edellytyksellä, että tutkimuksessa on pystytty pätevästi määrittelemään juuri kyseiseen tutkimuskysymykseen hedelmällisellä tavalla liittyvä aineistojen, teorioiden ja tutkimusongelman suhde, eli mikäli tutkimus on lähtökohtaisesti pätevä.

Kontekstuaalisaation edellytys on materiaalin jäsentely ja luokittelu. Systemaattinen luokittelu on yhteinen nimittäjä niille tieteellisille keinoille (Metodi 2b), joiden avulla eri lähteiden antamat tiedot yhdistetään toisiinsa ja ympäristöihinsä merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Toisin sanoen kyseessä on tiettyjen avainkäsitteiden tunnistaminen (tai 'luokkien nimien valinta') jäsentämään tutkimustyötä tiettyjen periaatteiden mukaan. Olipa siis aineiston tekninen analyysimenetelmä itsessään kvalitatiivinen tai kvantitatiivinen, aineisto on luokiteltava analyysiyksiköihin: luokittelun perustana ovat kummassakin tapauksessa tutkimusongelmasta käsin määräytyvät käsitteet, käsittekimput ja ilmiöt.¹²

Analyysi voidaan jakaa lähde-, tutkimus- ja teorialähtöiseen lähestymistapaan: onko tutkijan näkökulmasta luokittelun pohjalla määräävimmin itse aineisto vai tutkimuksessa kyseisestä aiheesta esitetyt aiemmat tulkinnat (ja siten myös käsitteistö), vai tehdäänkö luokittelu jonkin ennalta tunnetun ja nimetyn teorian (käsitteistön) mukaisesti.

Lähdelähtöisyys usein tarkoittaa sokeutta omille lähtökohtaolettamuksille; perustavien aineiston luokittelun lähtökohta on aina itse tutkimustehtävä, näkökulma ja kysymykset, jotka puolestaan aina ovat riippuvaisia teoreettisesta viitekehystä sekä tutkijan arvoista, ihmiskuvasta ja muista vastaavista tekijöistä. Nämä lähtökohtaolettamukset ovat jatkuvan uudelleenmäärittelyn kohteena tutkimusprosessin edetessä. On paitsi naiivia myös tutkimuksen pätevyuden kannalta vaarallista ajatella, että jäsentely jotenkin itsestään ilmaantuisi lähdeaineistosta. Vaikka tutkijalla ei olisi käytössään nimettyä teoriaa, hänellä joka tapauksessa on tietyt periaatteet, joiden mukaan hän luokittelee ja analysoi aineistonsa – ja jotka eivät palaudu itse aineistoon.¹³ Materiaalia tarkastellaan aina tutkijan ennakkotietojen ja katsoamisen tapaa määräävän viitekehysten läpi (*theōria*, kr. 'katsominen', 'tarkastelu'). Teoriatonta tutkimusta ei ole, joskaan tutkija ei välttämättä ole aina itse tietoinen

10. Hyrkkänen (2002) 200; ks. myös Kaartinen & Korhonen (2005) 199–201. Kontekstuaalisaation ylikorostamisen vaaroista Heli Rantala, 'Ajattelun rajat ja mahdollisuudet – filosofisten tekstien historiallisesta tulkinnasta', teoksessa Ollitervo & Parikka & Väntsi (2003) 240–241.

11. Ks. R.G.C. Collingwood, (1939) *An Autobiography*, Oxford: Oxford University Press, 39; H.G. Gadamer (1975) *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen: J.C.B. Mohr, 351–360. Näiden kysymysten ei ole tarvinnut olla omassa syntykontekstissaan artikuloituja tai merkittäviä. Itse ajattelutapa kysymyksistä ja vastauksista syntyy ja on olemassa tutkijan näkökulmasta käsin: samoin kun tietystä menneisyyden jäänteestä tulee lähde vain hänen toimintansa kautta, myös tutkimuskysymykset ja kontekstit rakentuvat tässä ja nyt (vrt. Heikki Saari (1996) 'Gadamer historiallisesta ymmärtämisestä', *Historiallinen Aikakauskirja* 94, 339–342; Hyrkkänen (2002) 157–164 ja 171–172).

12. Tutkimusmenetelmien jako kahteen sen perusteella, onko käytetty analyysivälineistö kvalitatiivinen vai kvantitatiivinen, onkin tästä näkökulmasta harhaanjohtava. Ks. myös Pertti Töttö (2004) *Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa*, Tampere: Vastapaino, erit. 9–10.

13. Ks. myös Kaartinen & Korhonen (2005) 174 ja Juha Sihvola (2003), 'Historiallisen tiedon kasvu ja edistys', *Historiallinen Aikakauskirja* 101, 33. Tämä tutkimuksen välttämätön teoriallisuus tekee tulkintaprosessista monimutkaisen: merkitykset eivät muodostu tekstissä (vs. Kaartinen & Korhonen (2005) 169. He itsekin lievästi lopulta tätä mieltä tekemällä eron 'yksinkertaisemman' luennan ja varsinaisen tulkinnan välillä: sama, 170).

teoriastaan. 'Teoriattomuus' onkin varsin vaikeasti perusteltavissa oleva teoreettinen lähestymistapa tutkimukseen.

Tiettyä teoriaa voidaan käyttää siis metodia, tutkijan työkaluna aineiston analysoinnissa. Tämänkaltaiset teoriat voidaan vain käsitteellisesti pitää erossa tutkijan ennakoasenteista tai tutkimusasetelmaa luottaessa sovellettavista näkökulmavalinnoista; tutkijan lähtökohtana olevat työhypoteesit ovat nekin teorioita, joiden läpi aineistoa katsotaan.¹⁴ Tämä asettaa edelleen vaatimuksia tutkijalle, jonka on tiedostettava, mikä on hänen soveltamansa teorian asema tutkimusprosessin kokonaisuudessa ja metodologiassa – onko kyseessä metodi tulokinnan välineenä (Metodi 2b) vai ohjaavana näkökulmana (Metodi 3).

Otan esimerkiksi 'diskurssin' ja 'diskursianalyysin' käsitteet omassa tutkimuksessani. Teksti itsessään on monimutkainen historiallinen prosessi, joka pohjautuu tekstin tuottamisen tapoihin ja traditioihin sekä tekstin suhteisiin toisiin teksteihin. Analyysiä varten tekstin rakennelmat on hajotettava osiinsa, erillisiksi keskusteluiden, diskursseiksi.¹⁵ Itselleni diskurssien analyysi on nimenomaan analyysin työkalu (Metodi 2b). Itse sanapari 'diskurssin analyysi' on varsin harvinainen. Se sekoittuu helposti aivan toisen tason metodivalintoihin, eli tutkimusnäkökulmaa ja teoreettista viitekehystä kuvailevaan sanaan 'diskurssianalyysi' (Metodi 3) – olisihan järjetöntä väittää, että historian tutkimuksen näkökulma olisi vääjäämättä diskurssianalyttinen. En ole siis tutkimustyössäni tehnyt 'diskurssianalyysiä', diskurssit eivät ole tutkimuskohteitani.¹⁶

Mikäli tekstissä käyty keskustelu ja sille ominainen retoriikka tietyllä ajalla, paikalla ja lähdetypille tyypillisine kielikuvineen ja esimerkkikertomuksineen jää tunnistamatta, tulkinta vääjäämättä epäonnistuu. Lastenmyyntiä myöhäisantiikissa käsittelevässä tutkimuksessani¹⁷ keskeinen haaste oli tekstien retoristen elementtien tunnistus ja analysointi. Oli välttämätöntä eritellä, miten ja miksi lastenmyynnistä kerrotaan kuten kerrotaan eri lähdetypeissä, jotta tekstien sosiaalishistoriallisista konteksteista pystyi tekemään päätelmiä. Esimerkiksi kirkkoisä

Ambrosius (n. 340–397 jKr.) väitti nähneensä, kuinka isä vei poikaansa markkinapaikalle myytäväksi saadakseen rahaa velkojensa maksuun. Kertomus on kuitenkin sanasta sanaan käänös kappadokialaisen piispakollega Basileioksen saarnasta. Lapsenmyynti on ollut kirjallinen teema, *topos*, jonka avulla on pyritty välittämään todellisuuden luonne mahdollisimman selkeästi. Tämä huomio ei poista sosiaalishistoriallista kiinnostavuutta Ambrosiuksen kertomuksesta. Tekstuaaliset strategiat ja diskursiiviset käytännöt on kuitenkin tunnisteltava ennen kuin voidaan kysyä, mitä tietyt tekstin piirteet kertovat ideologisista, asenteellisista ja sosiaalisista olosuhteista tietyssä ajassa ja paikassa.

Diskurssien analyysi on tekstin analyysin vaihe ja väline; kyseessä on esimerkki työkalusta, jonka tavoitteena on siirtää tutkimuksen huomio yksittäisistä tekstipaloista niiden muodostamaan verkostoon ja siten niiden luokitteluun. Mikään ei tietenkään estä käyttämästä perinteistä historioitsijoiden kieltä: lähteiden luokittelu ja faktojen uuttaminen tapahtui edellisessäkin tapauksessa lähdekritiikin keinoin. Tätä prosessia voi hyvin kuvata myös tekstikritiikkinä tai

14. Teoria voidaankin määritellä eksplisiittisesti ja sisäisesti johdonmukaisesti määritellyksi käsittejärjestelmäksi, joita ei voida suoraan johtaa (työn alla olevista) lähteistä.

15. Ymmärrän diskurssin siis "lausetta suurempana kirjoituksen yksikkönä" (Barthes (1993) 79). Tietty diskurssi ei muodostu lainauksesta tai mistään kiinteästä elementistä, vaan kyseessä on tietynlainen (vakiintunut) tapa puhua ja kirjoittaa tietystä asiasta. Diskurssin analyysi voidaan tästä näkökulmasta ymmärtää tavaksi kuvata kulloinkin kyseessä oleva kielipeli, tapa käyttää kieltä: sen säännöt, toimijat, pelikenttä (tai toisin: perinne, käsitteet, intentiot, rakenteet).

16. Diskurssianalyysistä historiankirjoituksessa ks. Pertti Grönholm (1997) 'Narratologia ja narratiivisuus historian tutkimuksessa', teoksessa Kuparinen (1997), 285–290, erityisesti 286. Vrt. Michael Foucault, jonka vaikutuksesta diskurssianalyysiin viitataan usein näkökulmana jonka avulla pyritään paljastamaan, ymmärtämään ja purkamaan yhteiskunnissa vallitsevia valtarakenteita ja niiden tekstuaalista rakentua/amista (ks. Sari Husa (1995) 'Foucault-lainen metodi', *niin & näin* 2:3). Diskurssianalyysistä tutkimusnäkökulmana, ks. Arja Jokinen & Kirsi Juhila, & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino: Tampere 1999.

17. Ville Vuolanto (2003) 'Selling a Freeborn Child: Rhetoric and Social Realities in the Late Roman World', *Ancient Society* 33, 169–207.

tekstin de-retorisaaationa, jopa dekonstruktiivisena lukemisen ja tulkinnan tapana. Jollakin toisella tutkijalla vastaavan paikan tutkimuksessa saa 'käsitemallin' käsite, kolmannella 'sisällön erittely' tai 'tekstin lähiluku', neljännellä 'tiheä kuvaus', viides puhuu tyypittelystä ja teemoittelusta, kuudes jäsentää aineistoaan tilastollisten menetelmien avulla, seitsemäs ei pohdi oman analyysinsä tarkempaa olemusta.¹⁸

Historiatieteen ominaispiirteensä on, että vaikka tutkijalla olisikin käytössään teoria, jota hän käyttää työkaluna tutkimusaineistonsa jäsentelyssä, hän ei välttämättä purista sitä auki tai nimeä sitä. Harvoin historioitsija tekee tutkimustehtävänsä osana tiliä omaa näkökulmaansa ohjaavista seikoista, vielä harvemmin purkaa auki aineiston jäsentelyssä, luokittelussa ja analyysissä käyttämiään menetelmiä.¹⁹ Siinä missä yhteiskuntatieteissä lähtökohtana on tutkimusraportti, joka jakautuu tutkimuksen lähtökohtiin (johdanto ja teoreettinen osa), tuloksiin (empiirinen osa) ja pohdintaan,²⁰ historioitsijoiden tapana ollut korostaa, ettei kyseessä ole vain raportti tutkimuksesta, vaan itse tutkimus. Historiantutkimuksen kolmijako olisikin lähtökohdat (johdanto), käsittelyluvut (joissa tutkimuksen prosessi tulee näkyviin), sekä tulokset ja pohdinta (päättämäluku). Ihanteena on kirjoittaa tutkimustulokset yleistajuiseen tarinaan muotoon niin että argumentointi saa korostetun juonellisen, narratiivisen muodon. On pyritty siihen, että kuka hyvänsä voi lukea ja saada selvää historiankirjoituksesta, ja jopa nauttia lukukokemuksestaan.²¹ Kyse on siis esittämisen metodeista (Metodi 4).

18. Erilaisista tavoista hahmottaa ja nimetä materiaalin jäsentelyprosessia yhteiskuntatieteissä ks. esim. Eskola & Suoranta (1998) 161–203, erit. 188–189; Raunio (1999) 315–318; Outi Cavèn (1999) *Sujutusta ja Pyörittystä: tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä*, Väitöskirja, Tampereen yliopisto, 25, Kuvio 1.

19. Ks. myös Kalela (2000) 78–81; 172–177.

20. En väitä, että suurin osa edes kvalitatiivisesta yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta olisi näin rakennettu; kyseessä on kuitenkin lähtökohta, jota vasten 'toisin' toteutettua joudutaan perustelemaan; ks. Eskola ja Suoranta (1998) 242–245; Alasuutari (1999) 285–289.

21. Ks. myös Kaartinen & Korhonen (2005) erit. 61–62; Kalela (2000) 175. Historiantutkimuksen narratiivisuus

Tutkimusta kokonaisuudessaan voi tutkia historiantutkimuksen varsinaiseksi tulokseksi: historiankirjoituksessa esityksen mielenkiintoisuus ei nouse yksittäisistä tutkimustuloksista, vaan tavasta jolla tutkija on pystynyt sitomaan oman tutkimusprosessinsa kuvauksen (eritasoiset tutkimusmenetelmät) ja temaattisen argumentaation (eritasoiset tutkimustulokset) juonelliseksi kertomukseksi.²² Tämä esittämisen retorinen perinne tuottaa käsitystä historiantutkimuksen erityisyydestä, mutta sen ei tarvitse muodostaa vastakkaista ihannetta tutkimusprosessin ja sen sisältämien tutkimuksellisten lähtökohtien ja periaatteiden avoimemmalle erittelylle.²³ Ominaispiirre kääntyy tutkimukselliseksi heikkoudeksi, mikäli esittämisen konventio tulkitaan menetelmälliseksi ohjeeksi olla pohtimatta tai eksplikoimatta näitä seikkoja.²⁴

ei kuitenkaan tarkoita 'tapahtumakulkujen kuvausta' vastakohtana teoreettisen mallin muodostamiselle (vrt. Aro (1993) 89). Narratiivisuus ei myöskään tarkoita, että se välttämättä olisi historiantutkimuksen keskeisin metodinen ominaisuus (Kalela (2000) 127, 152).

22. Ks. myös Kaartinen & Korhonen (2005) 70; Kalela (2000) 187. Eroa yhteiskuntatieteen perinteeseen kuvaa, että kun hoitotieteilijä käyttää historiantutkimuksen näkökulmaa ja kirjoittaa tutkimuksestaan 'raportin', joutuu hän määrittelemään ne tutkimuksensa osat, jotka historiantutkijalle olisivat käsittelylukuja, luvuiksi joissa "kuvataan tutkimuksen tuloksia" (Dahly Matilainen (2001) 'Aatehistoriallinen tutkimussuuntaus hoitotieteessä', teoksessa Sirpa Janhonen & Merja Nikkonen (toim.) *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä*, Juva: WSOY, 227–229).

23. Yhtään sen enempää kuin lähteiden referoinnin kritisointi lähdefetisisminä (Jussila, 2003, 579) olisi "tiettyjen tosiasioiden ja näkökulmien" karsimista tutkimuksesta ja monipuolisen lähdeaineiston halveksimista, kuten Tuoma Polvinen tuntuu tulkitsevan (Tuomo Polvinen, 2004, 'Lenin ja Bobrikov', *Historiallinen Aikakauskirja* 102, 110).

24. Ks. Raunio (1999) 313–314 analyysimenetelmien eksplikoinnin puutteesta laadullisessa tutkimuksessa. Raunion mukaan kyseisten seikkojen poisjättö luo lähinnä mielikuvaa analyysin automaattisuudesta ja teoriavapaudesta, kriittisemmille lukijoille taas kuvaa tutkimuksen periaatteiden hämäräydestä; samoin Pertti Alasuutari (1999) *Laadullinen tutkimus* (3. uud. p.), Tampere: Vastapaino, 82: "Ilman eksplisiittisesti määriteltyä metodia, selkeitä sääntöjä siitä, minkälaisista havainnoista on lupa mitään päätellä, tutkimus muutuu helposti omien ennakkoluulojen empiiriseksi todisteluksi". Ks. Kamppinen (2004) erit. 20: "Läpeensä laadullisilla aloilla kuten uskontoetnografiassa laadullisen tutkimuksen menetelmiä ei ole tapana eksplikoida, vaan luotetaan siihen, että kaikki kansaetnografit joka tapauksessa tietävät, miten kenttäaineistoja jäsen-

Historioitsijoiden työkalujen kohdalla ongelmana on, että muiden tieteenalojen menetelmien hallinta jää väistämättä ohueksi. Ammattihistorioitsija on usein lähitieteiden parissa amatööri. Usein historioitsija käyttääkin tutkimustehtäväänsä ja aineistoa jäsentäessään hyväkseen enemmän yksittäisiä analyttisiä käsittepareja ja -sarjoja kuin varsinaisia teorioita. Historioitsijan käytössä on kuitenkin hyvin monentasoisia käsitteitä. Materiaali muodostuu tutkimusajankohtansa käsitteistä (joilla on oma merkityksensä ja historiansa jo kyseisenä aikana).²⁵ Toisaalta, historioitsija joutuu sekä käyttämään näitä käsitteitä että rakentamaan omiaan analyysiä ja tulkintaa varten: tällä tasolla käsitteet ovat siis tutkijan työkaluja, mikro-teorioita (Metodi 2b). Esimerkiksi sanat 'identiteetti', 'gender' ovat tällaisia myöhemmin muodostettuja termejä, joiden avulla on käsitelty ja luokiteltu tiettyjä ilmiöitä. Vielä helpommin harhaan voivat viedä sellaiset tutkimuksessa käytettävät syntetisoivat käsitteet, jotka on muodostettu nykymaailmasta käsin, kuten 'nationalismi' tai 'perhestrategia'. Kuitenkin juuri näiden käsitteiden läpi historioitsija katsoo ja järjestää tutkimuskohdettaan tehden siitä itselleen ymmärrettävän (Metodi 3) ja välittäessään tutkimustuloksensa yleisölleen (Metodi 4). Erityisongelman näiden joukossa muodostavat termit, jotka jo jossain merkityksessä ovat läsnä alkuperäisaineistossa. Klassisia esimerkkejä ovat esimerkiksi sanat 'perhe' tai 'valtio'/'kansakunta' (*polis, ethnos / res publica, civitas, regnum, natio / nation, state*). Kaikilla näillä termeillä on omat merkitykset ja mielle yhtymänsä niin alkuperäismateriaalissa, tutkimuksen piirissä kuin nykykielessäkin.

Vain käsitteiden avulla voidaan ilmiöitä luokitella, käsitellä ja käsittää. Onkin tärkeää, että tutkija itse ymmärtää, minkä tasoisesta käsitteestä on kulloinkin kyse, ja missä merkityksessä hän sitä käyttää. Ilmiöiden käsittely ja käsittäminen eli ymmärtäminen on sidoksissa kieleen ja sen käsitteisiin.

Historioitsija ja ennakkokäsitykset

Mitkä ovat ne tekijät, jotka määräävät, mitä työkaluja tutkija valitsee (Metodi 3)? Tutki-

jalla on aina tietty alkuymmärrys siitä, miten asiat ovat ja olivat. Tämä ohjaa teemaa ja näkökulmaa, hypoteesien valintaa ja kysymyksenasettelua. Tutkimus on aina nykypäivässä olevan keskustelun, sen mitä jo tiedetään, kommentointia.²⁶ Kyse on heuristiikasta, hedelmällisen tutkimustehtävän keksimisestä ja määrittelystä. Erityisesti tässä mielessä oman 'menetelmän' ymmärtäminen ja sen reflektio voi olla tutkijalle itselleen vaikeaa – tai hän voi kokea sen tutkimukseen vaikuttamattomaksi ja siten merkityksettömäksi.

Ymmärrän tämän tason kuitenkin ratkaisevan tärkeäksi historioitsijan työlle. Seuraavassa tukeudun hermeneutiikkaan omalla näkökulmanani pyrkiessäni ymmärtämään tutkimustyön menetelmien ja tulkinnan luonnetta:²⁷ mitä tapahtuu tutkimusprosessin kuluessa, mitkä ovat historiallisen tiedon rajat? Oleellinen apuväline tässä on ajatus monesta samankeskeisestä kehästä. Esimerkiksi tekstitasolla merkityksen ymmärtäminen jo edellyttää tekstin yksityiskohtien ymmärtämistä. Kuitenkin tekstin yksityiskohdat saavat merkityksensä vain suhteessa omaan kontekstiinsa, siis tekstiin kokonaisuudessaan. Toisella tasolla taas kukin teksti on ymmärrettävissä vain sen suhteissa toisiin teksteihin ja tekstikokonaisuuksiin. Mikä tahansa teksti on siis tulkittavissa vain suhteessa kontekstiinsa, joka puolestaan on rakentunut toisista teksteistä – joiden kontekstin yhtenä osana on juuri se alkuperäinen, tarkasteltava ja tulkittava, teksti. Usein syntyy myös kehä kolmannella tasolla: tietty käsitteellinen luokittelu toimii yksittäisten tekstikokonaisuuksien ymmärtämisen ja tulkinnan avaimena; toisaalta kuitenkin kyseinen analyysin pohjana oleva luokittelu pohjautuu juuri tähän samaan aineistoon. Missään ei ole pysyvää pohjaa, jolta vakaasti ponnistaa. Historioitsija joutuu jatkuvaan tulkintojen, määritelmien ja uudelleenmääritelmien kehään. Lisäksi, ei vain tutkimuskohde toimi kontekstissaan, vaan myös tulkitsija itse. Tutkimusprosessin dynamiikassa liikkuvia osia ovat siis tulkittava menneisyyden ilmiö, sen kontekstit, tutkija ja hänen kontekstinsa.²⁸

Vasta vuorovaikutussuhde tutkijaan ja tulkintaan tekee aineistosta historiallisen lähteen.²⁹ Tulkinta ja ymmärtäminen ovat mahdollisia vain jo ennalta luullun valossa;³⁰ se ohjaa kysymään, valitsemaan lähteitä, valitsemaan luokitteluperusteet, ja lopulta luomaan periaatteet, joiden valossa luokittelun tuloksia tulkitaan. Samalla jokaisen tulkinnan kierroksen aikana ja jälkeen ymmärrys siitä, mistä on kyse, muuttuu. Tämä taas ohjaa tarkastelemaan lähteitä ja teorioita uudelta kannalta: tutkija käy samanaikaisesti vuoropuhelua tutkittavien jäänteiden, tutkimustehtävää jäsentävien periaatteiden ja omien kontekstiensä kanssa.

Mitä ennako-oletuksia, alkuteorioita ja tulkintaprosessia ohjaavia hypoteeseja historiotsijalla sitten voi olla? Ennako-oletukset sisältävät ajatuksia siitä, mikä on tärkeää; suurmies vai jokanainen; talous vai aate, arki vai politiikka, sota vai rauha. Mitkä ovat keskeisimmät muutosvoimat: materiaaliset, biologiset, taloudelliset, aatteelliset, sosiaaliset vai mentaaliset tekijät? Missä määrin ihminen luo rakenteet, missä määrin rakenne määrää ihmisen toiminnan rajat? Mikä on sattuman merkitys? Tutkijalla on aina oma käsityksensä siitä, miten ihmiset normaalisti ajattelevat, toimivat ja reagoivat, ihmisinä ja oman kulttuurinsa edustajina – tämän käsityksensä perusteella tutkija pitkälle hylkää tai hyväksyy erilaisia selitysmalleja. Tutkijoilla on erilaisia ennako-oletuksia itse tietämisen mahdollisuuksista. Oleellinen on myös kysymys siitä tasosta, jolle on mielekästä tietyn ilmiön tutkimuksessa pyrkiä: kuvaukseen, ymmärtämiseen vai yleistämiseen ja mahdollisesti teorianmuodostukseen.³¹

Kaiken kaikkiaan tutkija kantaa mukanaan kokonaista kimppeä oletuksia ihmisen sosiaalisuudesta, psykologiasta, jopa biologisesta perustasta ja sen vaikutuksista, yhteiskunnan ja kulttuurin rakentumisesta sekä tietämisen perusteista.³² Esimerkiksi analysoidessani lisensiaattityössäni strategia-käsitteen käyttöä aiemmassa tutkimuksessa kiinnitin huomioni lähtöoletukseen perheestä kollektiivina päättämässä ja toimimassa (taustalla on ehkä ajatus akateemisesta länsimaisesta perheestä, jossa teini-

ikäiset lapset ovat mukana päättämässä, miten perhe elää). Itse päädyin yksilölähtöiseen strategioiden tarkasteluun eri toimintaympäristöissä (taustalla on ehkä modernistinen ajatus siitä, että viime kädessä yksilö ratkaisee). Toisaalta strategian katsottiin tähtävään materiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin: inhimillisen toiminnan liikkeellepanevana voimana nähtiin ekonominen rationalismi. Tämä siitä huolimatta, että strategiat eivät erityisesti liittyneet taloudellisen hyvinvoinnin maksimointiin, vaan mukana oli erilaisia muita päämääriä – joita kuitenkin käsiteltiin vain strategioita rajoittavina tekijöinä. Omassa mallissani vaihdoin strategioiden päämäärän taloudelliseen menestyksestä jatkuvuuden turvaamisen tarpeeseen. Kolmanneksi, aiemmassa tutkimuksessa oli sekaannusta siinä, tarkoitettiinko strategioilla vain tietoisia valintoja vai myös tiedostamatonta toimintaa. Toisin sa-

netään ja tulkitaan. Näinhän tilanne monesti onkin, ja etnografisen tulkinnan julkilausumattomat säännöt uppoavat etnografien keskinäisen heimokulttuurin syövereihin, ja hiljaista tietoa vahvistetaan hiljaisuudella.”

25. Vastaavasti kuvalliset lähteet muodostuvat oman aikansa elementeistä, joilla on oma merkityshistoriansa.

26. Vrt. Hyrkkänen (2002) erit. 172–173.

27. Hermeneutiikkaa ei ole tutkimusmenetelmä (Metodi 2) historian tutkimuksessa, joskin 'hermeneuttinen lähestymistapa' voi kuvata tiettyä metodologista otetta (myös) historian tutkimuksessa (Metodi 3) – kuten tässä artikkelissa suhteessa tutkimustehtävään joka koskee historian tutkimuksen luonnetta.

28. Ks. myös Kalela (2000) 99, Kuvio 5; kontekstien moninaisuudesta laajemmin, ks. Hyrkkänen (2002) 214–217.

29. Ks. Kalela (2000) 95–100; Hyrkkänen (2002) 220–222.

30. Kyseessä eivät ole ennakkoluulot negatiivisesti käsitettyinä, vaan ne tiedostamattomat ja tiedostetut tavat, joilla tutkimusmateriaali, -tehtävä ja -näkökulma valitaan (Gadamerin *vorurteil*). Ilman esiyymmärrystä ei voida edetä ymmärrykseen (ks. Saari (1996) 342–345, 348). Parhaimmillaan ilmiön tulkinta ja ymmärtäminen voi olla 'autenttista', sikäli kun tutkija reflektoidusti käyttää hyväkseen sitä esiyymmärrystä ja niitä ennako-oletuksia, joista hän väijäämättä kuitenkin lähtee liikkeelle.

31. Jako muistuttaa yhteiskuntatutkimuksessa esitettyä kolmijakoa empiiriisiin kuvauksiin, laaja-alaisiin yhteiskunta- ja kulttuuriteorioihin sekä näiden välissä oleviin keskitason teorioihin. Ks. Raunio (1999) 207–209. 'Yleistäminen' ei tarkoita universaalilakien muodostamista (Alasuutari (1999) 234–250; Hyrkkänen (2002) 39).

32. Ks. myös Kalela (2005) 295–297.

noen: ovatko strategiat olemassa historiallisten toimijoiden omassa maailmassa, vai ovatko ne tutkijan konstruktioita ilmiöiden tulkintaa jäsentämään? Lisäksi lähtöoletuksena koko strategiakeskustelussa on, että ihminen pystyy vaikuttamaan kohtalonsa eikä ole 'vain' historiallis-yhteiskunnallisten rakenteiden osa.

Tutkija tekee vääjäämättä yleistyksiä, jotka vaikuttavat tulkintaan ja ilmiön ymmärtämiseen. Ne voivat perustua tietoisesti johdonkin aiempaan tutkimukseen tai käsillä olevaan aineistoon, tai ne voivat perustua vain omaan kokemukseen sekä ennakkokäsityksiin siitä, miten ihminen ja yhteisö toimivat tietyssä tilanteessa. Alkuvallinnat voivat myös juontaa juurensa tieteenalan perinteeseen ja arvotuksiin. Niiden osatekijöitä ja ominaispiirteitä voi olla vaikea tunnistaa. Kuitenkin ne pitkälle määräävät tutkimuksen suunnan.

Historia ja muut ihmistieteet

Mikä tekee tutkimuksesta historian tutkimusta? Monet väitetyt erot historian tutkimuksen ja muiden tieteenalojen välillä ovat suhteellisia eivätkä olemuksellisia: historian tutkimuksessa toki painottuvat ajalliseen muutoksen ja pysyvyyden ongelmiin keskittyvät kysymyksenasettelut, ja historioitsija pitää analyysissään muita innokkaammin aikaa ensisijaisena muuttujanaan. Kuitenkaan historiallisen metodin ymmärtäminen tutkittavan ilmiön suhteuttamisena "mahdollisimman monin tavoin mahdollisimman moniin aikaisempiin ja myöhempisiin ilmiöihin"³³ ei riitä erottamaan historiatiedettä muista ajalla ja menneisyydellä operoivista tieteistä (kuten arkeologia, fennougriitikka, kulttuurintutkimus, historiallinen sosiologia). Yhtä riittämätön on historian tutkimuksen metodin määrittäminen 'geneettiseksi', jolla on tarkoitettu ilmiöiden kronologisten vaikutussuhteiden analyysiä erotuksena systemaattisesta analyysistä.³⁴

Voisiko historian tutkimuksen erottaa sosiaali- ja kulttuurintutkimuksesta se, että "historioitsija ei itse luo tai kerää ns. dataa, vaan lähteet ovat hänelle valmiiksi annettuina [...] monien erilaisten tekijöiden seuloimina ja valitsemina. Hänen on siis myös

tutkittava ja kirjoitettava omien lähteittensä historia"³⁵ Myös tämä ero on näennäinen, ja johtuu ainakin osittain historioitsijoiden halusta korostaa tutkimuksen empiiristä pohjaa (lähteitä). Kuitenkin historioitsijakin joutuu keräämään, valikoimaan ja jopa luomaan datansa itse: vasta historioitsijan käsittely muuttaa jäänteet lähteiksi. Vastaavasti, yhteiskuntatieteilijöiden materiaali on monella tapaa valikoitunut ja seuloutunut, ja toki myös heidän on selvitettävä oman aineistonsa syntyprosessi. Kysymys lähteiden alkuperästä ja edustavuudesta on toki keskimäärin suurempi ongelma historioitsijalle, joka ei voi täydentää aineistoaan kuten yhteiskuntatieteilijä usein voi. Kyse on kuitenkin aste-, ei kategoriaerosta.

Historioitsija ei usein helposti tunnista tieteenalaansa toisten tieteenalojen edustajien kuvailuista. Historiantutkimuksen kuvassa korostuvat toiminta ja tapahtumat, erityisesti näiden deskriptiivinen tarkastelu, ja "perinteisen historian tutkimuksen" väitettään olevan kiinnostunut lähinnä dokumenteista sekä niiden kuvailemasta menneestä todellisuudesta ja siitä, mitä todella tapahtui. Sen sijaan kokemisen, tuntemisen, ajatteleminen, käsittämisen, uskomisen tai men-

33. Markku Hyrkkänen (1997) 'Historiallinen mielikuvitus', teoksessa Marjatta Hietala & Jarmo Oikarinen & Hannele Virtala (toim), *Arvot, analyysi, tulkinta*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 61; toisaalla Hyrkkänen määrittelee historiallisen metodin tutkimuksen tienä, jossa pyritään käsittelemään tietyn ilmiön syitä, seurauksia sekä suhteita muihin samanaikaisiin ilmiöihin. Historiantutkimus siis pyrkii asettamaan tutkittavat ilmiöt yhteyksiinsä (Hyrkkänen (1993) 44; Hyrkkänen (2002) 11) – aivan kuten muutkin tieteet, lisäksiin.

34. Näin esimerkiksi Pentti Renvall (1965) erit. 19–24, ja Mikko Juva (ks. Heikki Mikkeli (1990), 'Aatevirtauksista käsitehistoriaan. Aatehistorian teoriaa ja tavoitteita sodanjälkeisessä Suomessa', teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (1990), 254–259); Tästä näkökulmasta esimerkiksi Hyrkkäsen edellisessä viitteessä kuvattua luonnosta historian metodista pitäisi kuitenkin luonnehtia 'geneettis-systemaattiseksi'. Termiä 'geneettinen metodi' on käytetty erityisesti kirkkohistorian piirissä korostamaan tutkimuksen yleistä sitoutumista historiallisuuteen ja erityisesti kirkkohistorian tutkimustraditioon ('paradigmaan'); ks. Esko M. Laine (1995) 'Anteeksi kuinka? Kommentteja kirkkohistorian metodista', *Teologinen Aikakauskirja* 100:1, 71–73; Esko M. Laine (1996), 'Metodikeskustelun toinen erä', *Teologinen Aikakauskirja* 101:1, 73–74.

35. Osmo Jussila (2003) 'Mikä historian tutkimustamme oikein vaivaa?', *Historiallinen Aikakauslehti* 101, 581.

taliteettien historia ei nouse esiin.³⁶ Historiantutkimuksen metodologista ominaislaadua usein symboloiva käsite on lähdekritiikki. Historiantutkimukseen liitetään tällöin sanat kuvailevuus (vastakohtana ymmärtävälle tutkimusotteelle) sekä sitoutuminen yksittäistapauksiin (vastakohtana pyrkimys yleistävään tai teoretisoivaan otteeseen).³⁷ Ei ihme, ettei historiantutkimusta ole käy-tetty hyväksi esimerkiksi laadullisen yhteis-kunta- ja kulttuurintutkimuksen metodiikka-ta käydyssä keskustelussa.³⁸ Syynä tähän on ollut historiantutkimuksen menetelmällisen hämäryyden³⁹ lisäksi ehkä myös 50–70-lu-vuilla käyty varsin tiukkojakin rintamalin-joja vetänyt keskustelu historiantutkijoiden ja yhteiskuntatieteilijöiden yhteiskunnalli-

36. Ks. (kasvatustieteilijä) Sari Husa (1995), 43; (filo-sofi) Panu Raatikainen (2004) *Ihmistieteet ja filosofia*, Tampere: Gaudeamus, 119; (kasvatustieteilijä) Irja Lep-pisaari (1998) 'Systemaattinen analyysi tutkimusmen-etelmä', [<http://www.edu.oulu.fi/tutkimus/systemse.htm>], haettu 9.12.2004]; Ks. myös (hoitotieteilijä) Mar-jatta Tallberg (1997) 188, 200.

37. Ks. esim. Jari Aro (1993) 'Sosiologinen moderni-saatioteoria ja narratiivisuus', *Sosiologia* 30:2, 89–90; Marianne Tallberg (1997) 'Historiantutkimusmenet-mä', teoksessa Marita Paunonen & Katri Vehviläinen-Julkunen (toim.) *Hoitotieteen tutkimusmetodiikka*, Juva: WSOY, 192–202. Ihastuttava on Risto Alapuron ohimennen esittämä määritelmä suomalaisesta stan-dardihistoriantutkimuksesta, jossa ei ole tietoista mak-roteoreettista otetta, joka ei ole kiinnostunut miksi-ky-symyksistä, joka ei käytä teoreettisia analyysikäsitteitä, ja joka ei pyri systemaattisesti kansainväliseen näkö-kulmaan (toisin kuin sosiologia): Risto Alapuro (2002) 'Historiaa kaavan mukaan', *Työväentutkimus*, 18.

38. Esimerkiksi Pertti Alasuutari mainitsee historian-tutkimuksen 'rakennekokonaisuus' -käsitteen yhtey-dessä sekä malliesimerkinä ideografisesta, yksittäistä ilmiötä selittämään pyrkivästä tutkimuksesta (Alasuu-tari (1999) 39, 235); antaessaan hypoteettisen esimer-kin tutkimuksesta, jossa ollaan kiinnostuneita siitä, "mitä todella on tapahtunut", hän on ottanut esille historiantutkimuksen (113). Myöskään lähdekritiikistä kirjoitettaessa historiantutkijoita ei unohdeta (95). Jari Eskola ja Juha Suoranta antavat "historian tutkimuksen perinteiset tavat" yhtenä esimerkkinä dokumentteja ja valmiita aineistoja käyttävästä tutkimuksesta (Eskola & Suoranta (1998), 120).

39. Ks. Marjatta Hietala (2003) 'Minne menet historian-tutkimus', *Historiallinen Aikakauskirja* 101, 105; Ka-lela (2000) erit. 12–15 ja 170; Myös Kari Immonen on kritisoinut suomalaista historiantutkimusta menetel-mällisestä eristäytymisestä, metodikoulutuksen heik-oudesta ja kansainvälisen keskustelun huonosta tun-temuksesta (esitelmä Turussa 14.–15.5.1998, ks. Ilkka Huhta & Esko M. Laine & Mika Nokelainen (1999) 'Mietteitä kansallisesta historiankirjoituksesta', *Teolo-ginen Aikakauskirja* 104, 34).

sesta relevanssista sekä metodologisesta ja ideologisesta pohjasta.⁴⁰

Ero ei siis löydy lähdekritiikistä. Samat tutkimuksen prosessit, joita historiantutki-mus nimittää ulkoiseksi ja sisäiseksi lähde-kritiikiksi ovat arkipäivää myös muiden tieteenalojen parissa.⁴¹ On näkökulmasta ja tutkijan kontekstista (tieteenalakuulttuuris-ta⁴², jonka piirissä hän liikkuu) kiinni, lu-keeko hän aineiston analyysin sisäisen läh-dekritiikin muodoksi, tulkitseeko hän kritii-kin ja analyysin toisiaan seuraaviksi tutki-musprosessin vaiheiksi – vai ymmärtääkö hän edellä kuvattujen tutkimusprosessin vaiheiden liittyvän elimellisesti itse aineis-toanalyysiin niin, että koko 'lähdekritiikin' käsite on hänelle käsitteenä (joskaan ei käytäntönä) vieras. Kyse on yksittäisen tut-kijan sekä tieteenalan traditiosta hahmottaa ja luokitella itse tutkijantyön etenemistä (ja samalla konstruoida juuri tietyn alan tutki-musta), ei välttämättä eroista varsinaisissa tutkimuksen työmenetelmissä ja niiden käy-tännön soveltamisessa yksittäistapauksissa (Metodit 2–3).

Yhteenvedo

Oheisessa kuviossa on esitetty historian tut-kimusprosessin kulku, jossa eritasoiset men-etelmät on liitetty prosessin kokonaisuuteen (Kuvio 1). Kuvio on otsikoitu yleisesti 'tutkimusprosessiksi': mikään kuviossa esi-tetty prosessin sisäinen tekijä ei välttämät-tömästi liity nimenomaan historiantutki-mukseen. Ajatusleikkinä esittämässäni ku-viossa voitaisiinkin vaihtaa termi 'lähteiden analyysi' aineiston analyysiksi, 'lähdekritiik-

40. Ks. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen (1994) 'Traditio vai muutos? Historian ja sosiologian vaikea veljeys', teoksessa Ahtiainen & Rätty & Strömberg & Tervonen (1994), 8–13; Antti Saloniemi, 'Historia ja sosiologia, tehtävä ja metodi. Kahden tieteen suhteesta 1940-luvulta 1960-luvun ensipuoliskolle', teoksessa Ahtiainen & Rätty & Strömberg & Tervonen (1994), erit. 56–64; Pauli Kettunen (1994) 'Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanai-kaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa', teoksessa Ah-tiainen & Rätty & Strömberg & Tervonen (1994), 87–111.

41. Ks. esim. Alasuutari (1999) 95–103, 112–113 (lähde-kritiikki ja faktanäkökulma metodisena näkökulma-na).

42. Tieteenalakuultuureista, ks. Ylijoki (1998), erit. 55–74.

ki' aineiston validiuden arvioimiseksi, 'käsitteellistäminen' analyysimenetelmän soveltamiseksi sekä 'argumentointi ja esittäminen' raportin kirjoittamiseksi – onko samalla luotu kuvio sosiaali- ja kulttuurintutkimuksen tutkimusprosessista? Väitän, että näin ei ole, vaan tutkimusprosessi on avain historian tutkimuksen ominaislaatuun.⁴³ Tieteenalalla vallitseva kulttuuri, siis tieteen tekemisen perinne, käytännön tutkimustyö ja sen konstruointi, usein piilevät ja julkilausumattomat tutkimuksen tekemisen ja 'raportoinnin' säännöt, sekä sosiaaliset sidokset ja sosialisointitavat luovat historian tutkimuksen ominaislaadun.⁴⁴ Tätä kautta muodostuu tieteenalan ja sen piirissä toimivien itseymmärrys, identiteetti, johon liittyy tiettyjä ajattelu- ja toimintatapoja sekä keskustelukonteksti ('historiantutkimuksen diskurssi').

Tutkimusprosessin ja siihen liittyvän tutkimuksen lopullisen esittämisen lähtökohteisesti erilainen hahmottaminen johtaa jos sinällään erilaisiin painotuksiin eri tieteenaloilla: historian tutkimuksessa tutkimuksen pätevyyden, uskottavuuden ja luotettavuuden erillinen tarkastelu ei ole välttämätöntä, koska tutkimuksen esitys painottuu vahvasti kuvaamaan menetelmän ja aineiston taitekohtaa sekä itse tutkimuksen prosessia. Ihanteena on ollut kutoa metodologinen pohdinta osaksi muuta esitystä, yksittäisten menetelmien osuutta tutkimusprosessissa ei ole katsottu tarpeelliseksi tuoda erikseen esille. Kuitenkin menetelmällisten ja muiden tutkimuksellisten ratkaisujen yhä selkeämpi esiintuonti saattaisi jopa edistää huolellista ajattelua ja tutkimusten laatua – karkottamatta silti lukijakuntaa tai tuhoamatta tieteenalaidentiteettiä.

Mikä on historioitsijalle ominainen tapa katsoa tutkimuskohdettaan? Mitä on se 'historiallinen ajattelu', mitä historian laitokset väittävät opettavansa? Selvästikin se johtaa historiantutkijat asettamaan erityyppisiä tutkimusongelmia ratkaistavakseen kuin mihin esimerkiksi kulttuurintutkijat tai yhteiskuntatieteilijät ovat tottuneet. Tämän artikkelin puitteissa ei pohdintaa ole mahdollista viedä pidemmälle. Suomalaista historiantutkimusta tuskin kuitenkaan haittaisivat tieteen-

tutkimuksen näkökulmiin perehtyneet tutkimukset historian tutkimuksen käytäntöjen ja itseymmärryksen muotoutumisprosesseista.

Kuvio kuvaa yhtä tapaa käsitteellistää historian tutkimuksen prosessia ja erityyppisten menetelmien suhdetta prosessin kokonaisuuteen.⁴⁵ Sulkuihin merkityt Metodit 1–4 viittaavat artikkelin alussa määriteltymiin neljään metodien joukkoon. Kuviossa ei ole menneisyyttä: koko tutkimusprosessi tapahtuu nykyhetkessä. Tässä ja nyt ovat myös menneisyyden jäänteet.

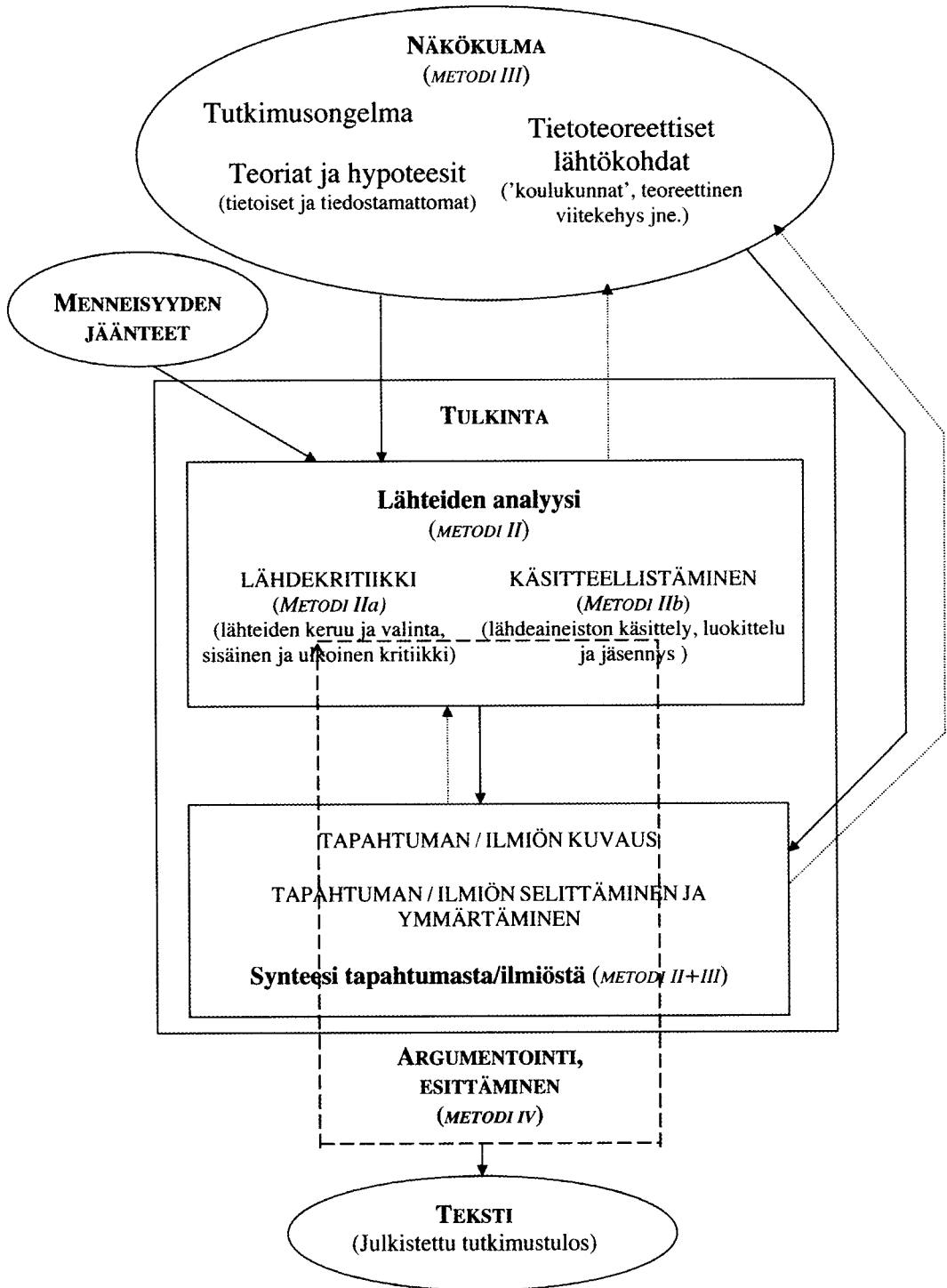
Laajimmillaan yksittäisen tutkimusprosessin kuvaus on esitys metodista – siksi Metodi 1 on mainittu jo otsikon yhteydessä. Tutkimuksen näkökulma muodostuu keskenään vuorovaikutuksessa olevista tekijöistä: tutkimusongelmasta, tutkijan tietoteoreettisista lähtökohdista sekä hänen tietoisesti tai tiedostamattaan omaksumista teorioista ja hypoteeseista. Se rakentuu siten tutkijan nykyhetkeen ankkuroituvista konteksteista. Menneisyyden jäänteet vaikuttavat tutkimuksen ongelmanasetteluun vain tämän kokonaiskontekstin kautta. Näkökulma muodostaa tutkimuksen metametodii-kan: miksi ja millä perusteilla tutkija tekee tutkimuksellisia valintojaan (Metodi 3).

43. Vrt. Osmo Kivisen kuvio pragmatistisesta yhteiskuntatieteellisestä tutkimusprosessista: Osmo Kivinen & Tero Piironen (2007) 'Yhteiskuntametafysiikasta sosiaalisen elämän tutkimukseen – luonnos evoluutionaaris-pragmatistiseksi toimijan näkökulmaksi', *Sosiologia* 44:2, 104. Yhteyksistä huolimatta tutkimuskeskeisen itsereflektion näyttää varsin erilaiselta.

44. Suomalaisen historiantutkimuksen parissa näitä kysymyksiä ei juuri ole tutkittu (ks. kuitenkin Kari Immonen (1988), 'Jäikö suomalainen historiografia junasta', teoksessa Kari Immonen (toim.) *Tieteen historia – tieteen kritiikki. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja* 19. Turku: Turun yliopiston historian laitos, 8 ja Karl-Erik Michelsen (1994), 'Historiankirjoituksen historia ja itsereflektion ongelma', teoksessa Pekka Ahtiainen & Teuvo Rätty & John Strömberg & Jukka Tervonen (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*, Helsinki: Hanki ja Jää, 65–74); Ks. myös Pekka Masonen (2002) 'Voiko Afrikan historiaa tutkia vain väärin? Afrikanismi, afrosentrismi ja historiantutkijan vastuu', *niin & näin* 9:1, 43: "Käytännössä historiallinen metodi tarkoittaa tutkijayhteisölle ominaista asennetta, joka sisäistetään opintojen yhteydessä".

45. Yhtenäinen nuoli tarkoittaa välttämätöntä vaikutussuuntaa ja katkonuoli mahdollista vaikutussuuntaa.

KUVIO 1: TUTKIMUSPROSESSI (METODI I)



Tulkinnan olen jakanut analyysiin ja synteesiin, toisaalta aineiston purkamiseen ja toisaalta tulkinnallisen kokonaisuuden rakentamiseen. Analyysi pitää sisällään menneisyyden jäänteiden käsittelyn, tietojen uuttamisen niistä lähdekritiikin menetelmillä (Metodi 2a) sekä kyseisten lähdetietojen käsitteellistämisen työkalujen avulla (Metodi 2b). Lähdeanalyysin tuloksena on kokoelma 'tieteellisiä tosiasioita'. Näiden kutomisessa synteesiksi, yhtenäiseksi kuvaukseksi tutkittavasta tapahtumasta tai ilmiöstä, on tutkimuksen näkökulmavalinnoilla (Metodi 3) määräävin vaikutus. Tätä kuvausta voidaan pitää tutkittavan ilmiön rekonstruktioyhteyksinä.

Tutkimustehtävä edellyttää yleensä tutkijan vastaavan miksi -kysymyksiin sekä pohittavan, mikä merkitys tutkittavalla ilmiöllä oli kontekstissaan. Tällaisella tutkijan luomalla, ilmiötä selittämään ja ymmärtämään pyrkivällä rakennelmalla ei ole esikuvaa menneisyydessä: ei ole sellaisia menneisyyden 'konstruktioita', joille tutkijoiden omasta näkökulmastaan rakentamat kontekstit, rakenteet, mallit tai intentiot olisivat 'rekonstruktioita'. Tämä ilmenee myös siinä, että pyrkiessään 'tulkinnan totuudenkaltaisuu-teen' ja 'tekemään oikeutta kohteelleen' tutkija voi ymmärtää kohdettaan paremmin kuin kohde itse tai aikalaiset.⁴⁶

Tutkijan luoma synteesi voi myös vaikuttaa takaisin näkökulmiin. (Re)konstruktion muotoutuminen vaikuttaa siihen, miten tutkija käsitteellistää ilmiötä, jopa luokittelee yksittäisiä lähteitä. Tutkimusprosessissa on siten monentasoisia kehiiä: lähdeanalyysin sisällä lähdekritiikin ja käsitteellistämisen välillä; tulkintaprosessin sisällä lähdeanalyysin ja synteesin välillä; sekä laajimmillaan tulkintaprosessin ja näkökulmalähtökohtien välillä. Argumentointi ja esityksen rakentaminen noudattavat puolestaan omia menetelmällisiä sääntöjään (Metodi 4), jotka eivät ole erillisiä tulkintaprosessista. Tämä vaihe on tutkimusprosessissa päällekkäinen muiden kanssa; tutkijan tulkintatyö tapahtuu kirjoittamisen aikana ja avulla. Eri vaiheita ei voida kategorisesti erottaa toisistaan, kyseessä on käsitteellinen jako, ajattelun apuväline.

46. Keskustelu historiantutkimuksen tulosten luonteesta joko rekonstruktiona tai konstruktiona onkin osin harhaanjohtavaa. Kyse ei ole siitä, että historiantutkija joutuisi "tyyttymään" konstruktioihin, eikä konstruktioista puhuminen tarkoita oikeuden tekemisen vaatimuksesta luopumista (vrt. Kalela (2000) 55). (Re)konstruktiosta ja totuudenkaltaisuuudesta, ks. Sihvola (2003) 39. Historiantutkimus toiminta- ja ajattelumallien konstruomisena, ks. Haapala (1989) 31; Haapala (1990) 79–80; Hyrkkänen (1993) 44; Saari (1996) 348; Rantala (2003) 246–249; Konstruktionismista ihmistieteissä Raatikainen (2004) 60–64; ks. myös Kiikeri & Ylikoski (2004) 218.



TONI ALARANTA

Mustafa Kemal Atatürkin vuoden 1927 kuuden päivän puhe Turkin tasavallan virallisen historiankäsityksen määrittäjänä

Mustafa Kemal Atatürkin ns. kuuden päivän puhe 1927 oli voimakkaan isänmaallinen julistus, myyttinen kertomus kansakunnan uudelleensyntymisestä, kuvaus Turkin itsenäisyys sodan sisäisestä vihollisesta ja kansan tahdosta. Toni Alaranta analysoi puheen luonnetta keskeisenä Turkin tasavallan virallisen historiankäsityksen määrittäjänä. Kuinka puheessa ja sen virallisessa arvioinnissa on tulkittu Turkin itsenäisyystaistelun vuosia sekä Turkin tasavallan perustamiseen johtaneita tapahtumia?

■ Turkin tasavalta perustettiin vuonna 1923. Tasavallan julistamista edeltävät vuodet 1919–22 merkitsevät turkkilaisille heidän omaa itsenäisyys sotaansa (*millî mücadele*), jonka lopputuloksena turkkilainen valtio säilytti itsenäisyytensä ensimmäisen maailmansodan läntisten voittajavaltiojen pyrkimyksistä huolimatta. Osmanivaltio oli osallistunut sotaan Saksan rinnalla, ja liittoutuneet jakoivat sodan aikana ja sanele-

mansa rauhansopimuksen yhteydessä osmanien alueet keskenään etupiireiksi. Turkkilaiset nousivat kuitenkin aseelliseen vastarintaan aluemenetysten välttämiseksi, eivätkä liittoutuneet, ensisijassa Iso-Britannia ja Ranska, olleet omien kansalaistensa sotaväsymyksen paineessa halukkaita uuteen sotaan Anatoliassa, jonka väestöstä merkittävä osa oli saatu mukaan vastarintataisteluun. Näin ollen turkkilaisten itsenäisyys sota käytännössä tarkoitti sotaa maahan tunkeutuneita kreikkalaisia joukkoja vastaan, joiden päämääriin kuului Kreikan alueiden laajentaminen läntiseen Anatoliaan. Tämän sodan kreikkalaisia vastaan turkkilaiset voittivat ja täten käytännössä varmistivat Anatolian säilymisen kokonaisuudessaan turkkilaisena valtiona.

Anatoliaan kehittyvän vastarintaliikkeen johtajaksi nousi entinen osmaniarmeijan upseeri Mustafa Kemal (1881–1938). Hänen onnistui määrätietoisella ja mielivaltaisella toiminnallaan yhdistää eri puolille Anatoliaa syntyneet alueen muslimien kansallisia oikeuksia puolustamaan julistautuneet ryhmät ja koota lopulta osmaniarmeijan rippeet uudeksi yhtenäiseksi armeijaksi. Voitettun sodan jälkeen Mustafa Kemal askel askeleelta keräsi poliittisen vallan itselleen ja nujersi erilaiset oppositioryhmät. Kemal onnistui pyrkimyksessään luoda Turkkiin uusi tasavalta ja päättää osmanien 600-vuotinen dynastia sulttaani- ja kalifi-instituutioineen. Hänestä tuli tasavallan ensimmäinen presidentti ja vuoteen 1926 mennessä maan suvereeni johtaja. Vuoden 1927 syksyllä (15.–20.10.1927) Mustafa Kemal esitti kuuluisan kuuden päivän puheensa (turkiksi *Nutuk* eli ”Puhe”), jossa hän esitti oman näkemyk-

sensä itsenäisyystaistelun vuosista. Puheen esittämisestä tulee lokakuussa 2007 kulu-neeksi 80 vuotta.

Atatürkin suurta puhetta on perinteisesti käytetty keskeisenä lähteenä analysoitaessa Turkin itsenäisyysotaa ja vallankumousta, sekä Atatürkin toimintaa ja ajattelua. Tässä artikkelissa noudatettu tapa tarkastella puhetta itse tutkimuksen *kohteena* on sen sijaan ollut paljon harvinaisempaa. Lähtökoh-tani on, että ajatus nationalismista *sosiaali-sena konstruktiona* on otettava vakavasti. Käsityksessä kansakunnasta on keskeistä ajatus kansakunnan muodostavan yhteisön keskinäisestä yhteenkuuluvuudesta. Yhteisön kollektiivisessa identiteetissä keskeisel-lä sijalla puolestaan on käsitys kyseisen yhteisön *historiasta*. Modernien kansallis-valtioiden poliittiseen kulttuuriin kuuluu niin sanottu *virallinen historiankäsitys*, joka tulee ilmi ennen muuta julkisissa historian-esityksissä, valtiollisissa rituaaleissa, sekä valtiollisten instituutioiden itseymmärryk-sessä ja toiminnassa. Oman tutkielmani läh-tökohtana on, että Turkin tasavallassa täl-lainen *virallinen historiankäsitys* rakentuu Mustafa Kemal Atatürkin vuonna 1927 pitä-mässä kuusipäiväisessä puheessa. Pysin osoittamaan, kuinka puhe määrittelee Ana-tolian vuosien 1919–1922 vastarintataistelun nimenomaan *turkkilaisten* taisteluksi, jonka päämääränä oli perustaa *Turkin tasavalta*. Lähestyn tätä teemaa seuraavien kysymys-ten avulla: miten puhe toimii myyttinä kan-sakunnan uudelleensyntyemisestä? Miten puhe määrittelee Turkin itsenäisyysodan kuvauksilla sisäisestä vihollisesta ja kansan tahdosta?

Tekstintulkintani lähtökohtana on Mikko Lehtosen esittämä näkemys vallan ja mer-kityksenannon luonteesta. Kuten Lehtonen osuvasti toteaa, valtaapitävien näkemyksiä ei useinkaan pakoteta vallanalaisille, vaan nämä saadaan ikään kuin omasta vapaasta tahdostaan yhtymään kyseisiin katsomuk-siin. Näissä tapauksissa representaatioilla, asioiden esittämisellä jonkinlaisiksi, on kes-keinen rooli.¹ Juuri tämä *asioiden esittämi-nen jonkinlaisina* on keskeistä oman artik-kelini kannalta. Kyse on sen analysoimisesta, miten Kemal Atatürkin suuri puhe esittää

turkkilaisten historian, Turkin itsenäisyys-sodan ja Turkin tasavallan perustamisen tietynlaisiksi. Kyse on myös siitä, että tekstit eivät ole todellisuuden päälle liimattuja irrallisia osia, vaan osallistuvat merkittävä-lä tavalla itse todellisuuden rakentumiseen. Koska Atatürkin puheessa syntyvä historian-käsitys on Turkin tasavallassa hegemonises-sa asemassa, on syytä analysoida puheen luonnetta kollektiivisen historiankäsityksen määrittelijänä. Ajatuksena ja väitteenä on tällöin se, että Turkin tasavallan virallinen historiankäsitys ei pelkästään *perustu* tai *beijastu* Atatürkin vuoden 1927 puheessa, vaan itse asiassa *konstituoituu* todellisuudeksi kyseisessä puheessa.

Viime kädessä tämä näkökulma perustuu tiettyyn käsitykseen *kielen ja maailman subteesta*. Kyseessä on aina Ferdinand de Saussuren strukturalismiin saakka palautuva käsitys, jonka mukaan sanat eivät heijasta todellisuutta, vaan tuottavat sitä. Tällä en tarkoita, ettei Turkin itsenäisyysota ole ollut olemassa kielestä riippumattomana, vaan sitä, että tuolla sanalla kuvatut tapah-tumat saavat merkityksen vain kielen sano-jen avulla. Turkissa vaikutusvaltaisimmat sanat lausui Kemal Atatürk, tai oikeammin, hän oli sellaisessa asemassa, että hänen sa-nansa kaikuivat kovimmin.

Turkkilaisten isänmaa

Mustafa Kemal aloittaa eepin puheensa kuvailemalla kuinka hän toukokuun 19. päivänä vuonna 1919 saapuessaan Anato-lian Mustanmeren rantakaupunkiin Samsu-niin näki edessään ensimmäisessä maail-mansodassa häviön kärsineen kotimaansa, osmanien valtakunnan voimattomana ja lyötynä. Kemal myös kuvaa kuinka kansa oli väsynyt ja uuvutettu, pitkien sotavuosien taakka harteillaan. Tämän jälkeen mainitaan nopeasti tilanteesta vastuulliset:

”Ryhmä, johon Osmanivaltio kuului, on kärsinyt tappion yleisessä sodassa. Osma-niarmeija on lyöty joka suunnalla ja raskain ehdoin sovittu aselepo on allekirjoitettu. Suuren sodan vuosina, kansa on täysin uupunut ja köyhtynyt. He, jotka olivat lähet-täneet maan ja kansan suureen sotaan,

olivat paenneet, huolehtien vain omasta hengestään. Sultaanin ja kalifin titteliä kantava Vahdettin, rappioituneena, vain oman valtaistuimensa säilyttämisen keinoista unelmoivana. Ja suurvisiiri Damat Ferit Paşan hallitus; kunniaton, kykenemätön ja pelokas, sultaanin talutusnuorassa ja yhdessä tämän kanssa, oman henkensä pelastamiseksi, valmiina alentumaan mihin tahansa”.²

Tässä avauskappaleessa pohjustetaan koko tulevan puheen kannalta jotakin hyvin oleellista. Kemal ei anna mitään syytä osmanivaltion osallistumiselle ensimmäiseen maailmansotaan. Puheesta avautuva näkyvä on sitä paitsi kuvattu rajakohtana, josta katse siirtyy heti seuraavaksi Mustafa Kemal'n oman toiminnan kautta tapahtuvaan kuvaukseen. Kuvauksessa osmanivaltio on lyöty eikä siitä tarvitse kertoa enempää. Sodanaikaisten poliitikkojen motiiveja ei eritellä, heidän todetaan vain paenneen jättäen uupunen kansan rappioituneen sultaanin ja kunniaattoman hallituksen käsiin. Tällä tavalla *Nutuk* tarjoaa ajallisen perspektiivin, jonka alkamiskohta sijoittuu osmanivaltion tappion hetkeen. Kaikki on näin valmista kansakunnan uudelleensyntyä kertovan tarinan aloittamiselle.

Minkälainen *Nutuk* sitten on kertomuksena? Hülya Adak on todennut, että *Nutuk* on lineaarinen esitys vuonna 1919 alkaneista historiallisista tapahtumista, mutta se ei sisällä kertoja-minän oman kasvun tai kehittymisen kuvausta. *Nutuk* on pikemmin toistava ja kehämäinen esitys esittäjästä itsestään, jolla on profetaan kaltainen tieto ja kutsumus kansakunnan pelastamiseksi. Myöskään kertoja-minän ”toinen” (sultaanin ja epäkelpon hallitus) ei kehity esityksen kuluessa, vaan säilyy esittäjän muuttumattomana vastustajana.³ Myös Taha Parla korostaa omassa tutkimuksessaan, että puheen väitteenä on, että puheen kertoja-tekijä pysyy alusta asti samana, tietäen kehityksen suunnan. Tämän tiedon mukaan kansallinen itsenäisyystaistelu tuli varmuudella päättymään onnistumiseen. Parlan mukaan se mikä kehittyi tai minkä kertoja kehittää on kansakunta. Parla käyttää tätä kuvates-

saan metaforaa ”kehitysromaanista” (*bildungsroman*); tässä kansallisessa kehitysromaanissa sankarina on tavallaan yhteiskunta, mutta alkuperäisenä sankarina on kansan kehityskyvyn aistiva ja kansan pelastajana oleva teoksen kirjoittaja eli (*minä*), siis Atatürk.⁴ Minämuotoinen kerronta johtaakin siihen, että *Nutukissa* kaikki aktiivinen itsenäisyystaistelun toiminta on varattu Mustafa Kemalille. Kaikki muut toimijat ryhmittyyvät kahteen toisilleen vastakkaiseen kategoriaan, siis niihin jotka toimivat Kemal'n kanssa yhteistyössä, sekä niihin jotka pettureina pyrkivät vastustamaan häntä.

Kemalin kuvauksissa osmanien valtio oli vuonna 1919 tuhon partaalla, armeija oli olemassa enää nimellisesti, eikä kukaan tiennyt mistä pelastus löytyisi. Puheessa korostetaan, että kansa ja armeija olivat täysin tietämättömiä sultaanin petturuudesta ja pysyivät tälle uskollisina vuosisataisen perinteen juurruttamalla tavalla. Viitaten itseensä Kemal sanoi, että sitä joka ajatteli sultaanista riippumatonta toimintaa, pidettiin välittömästi uskottomana isänmaan petturina.⁵ Kemal'n mukaan niin kansan kuin eliitinkin yhteinen mielipide oli, että pelastusta etsittäessä ei tullut ärsyttää eurooppalaisia suurvaltoja, toisaalta taas oli pysyttävä uskollisena sultaanille. Ehdotukset vaihte-

1. Mikko Lehtonen (1996) *Merkitysten maailma*, Tampere: Vastapaino, 23.

2. < <http://www.nutuk.org> > s.1. Käytössäni on ollut puheen elektroninen versio, joka sisältää sekä vuoden 1927 alkuperäisen kirjoitusasun että nykykielisen version (turkinkieli on 1900-luvun mittaan suoritettujen ”puhdistusten” vuoksi muuttunut niin paljon, että nykynuoret eivät pysty lukemaan puheen alkuperäistä versiota). Kaikki artikkelini viittaukset puheeseen perustuvat elektroniseen versioon. Puhe perinteisen kirjan muodossa, katso: Atatürk, Mustafa Kemal; *Nutuk*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Ankara 1989. Teos on jo 1960-luvulla käännetty myös englanniksi, ranskaksi ja saksaksi, mutta nämä eivät ole erityisen onnistuneita käännöksiä. Englanninkielinen käännös, katso: *A Speech delivered by Mustafa Kemal Atatürk 1927*. Istanbul: Ministry of Education Print Plant, 1963.

3. Hülya Adak (2003) 'National Myths and Self-Narrations: Mustafa Kemal's Nutuk and Halide Edib's Memoirs and The Turkish Ordeal', *The South Atlantic Quarterly* 102, 509–527.

4. Taha Parla (1994) *Türkiye'de Siyasal Kültürünün Resmî Kaynakları. Cilt 1. Atatürk'ün Nutuku*. Istanbul: İletişim Yayınları, 30.

5. *Nutuk* 5.

livat tässä tilanteessa Englannin tai Yhdysvaltojen suojelun alle pyrkimisestä ajatukseen, että jokainen alue pyrki omin ratkaisuin säilyttämään muslimiväestön oikeudet. Kemalin mukaan ulkovaltojen suojelua puoltavat elivät siinä harhалуolossa, että osmanivaltio tällä tavalla säilyisi yhtenä kokonaisuutena. Puheessaan Kemal julistautuu jälkiviisauden tuomalla päättäväsyydellä irti näistä valheellisiksi kuvatuista toiveista: ”Osmanivaltio oli jo tuhoutunut. Jäljellä oli vain kourallinen turkkilaisten suojelemaa isänmaata”.⁶

Tässä kuvauksessa osmanivaltiota ei enää ollut, oli vain isänmaa. On mielenkiintoista, että Kemal ei tässä kappaleessa käytä itsenäisyystaistelun aikakauden yleistä *vatan* termiä isänmaahan viitattaessaan. *Vatan* merkitsi nimenomaan osmanivaltiota, kun taas Kemal osoittaa tässä kappaleessa, että isänmaa olikin jotakin muuta. Se oli edelleen olemassa vaikka osmanivaltio oli tuhoutunut. Kappale myös osoittaa kuinka *Nutuk* vuoden 1927 perspektiivissä käsitteellistää isänmaan (*ata yurt*) joksikin, jota nimenomaan *turkkilaiset* suojelevat. Tämän jälkeen *Nutuk* välittää keskeisimmän historialliseksi totuudeksi ymmärretyin viestinsä: tässä tilanteessa oli olemassa vain yksi ainoa mahdollisuus. Se oli kokonaan uuden, kansalliseen itsemääräämisoikeuteen tukeutuvan ja kaikkiin tavoin riippumattoman Turkin valtion luominen.⁷

Puheenparsi kansallisesta tietoisuudesta

Vuoden 1919 osmanivaltio oli Kemalin mukaan täynnä erilaisia poliittisia ryhmittymiä, jotka kukin pyrkivät vaikuttamaan aselevon jälkeiseen kehitykseen. Kemalin mukaan osa näistä järjestöistä, esimerkiksi niin sanottu Englantilaisten ystävät -järjestö, toimi yhdessä vihollisen kanssa ja pyrki lamaanuttamaan kansallisen tietoisuuden (*şuuru milliyi*).⁸ Mitä tämä ”kansallinen tietoisuus” oikeastaan oli tuossa vaiheessa, vuonna 1919. Oliko sellaista edes olemassa? Baskin Oranin mukaan kansallista tietoisuutta ei ollut aluksi olemassa, mutta sellainen syntyi Mustafa Kemalin toiminnan tuloksena itsenäisyystaistelun kuluessa. Oranin mukaan

liikehdintä on kuvattavissa nationalistiseksi vain, jos sen päämääränä on itsenäinen kansallisvaltio (*bağımsız ulusal devlet*). Tämä oli Oranin mukaan alusta asti Mustafa Kemalin päämääränä, mutta ei anatolialaisen rahvaan tai edes kauppias- ja suurmaanomistajaluokan päämäärä. Nämä ryhmät sai liikkeelle ja Kemalin nationalistien rinnalle, sikäli kuin yleensä saatiin, kristittyvähemmistöjen, siis armenialaisten ja kreikkalaisten vaatimukset maahan ja omaisuuteen Anatoliassa. Anatoliassa perustetut vastarintajärjestöt eivät siis syntyneet suurvaltojen miehitysaikojen vuoksi vaan kreikkalaisten miehitysaikojen ja armenialaisten itsehallinnon perustamiseen liittyvien kristittyvähemmistöjen luoman uhan vuoksi.⁹

Tämä Oranin näkemys siitä, mikä sai Anatolian muslimit liikkeelle, on lähtökohdiltaan oikeaan osuva. Sitä ei tulisi mielestäni kuitenkaan tulkita siten, että kansallinen tietoisuus olisi syntynyt, kuten Oran tuntuu esittävän, modernissa kansallisvaltiollisessa mielessä itsenäisyystaistelun vuosina. On pikemminkin niin, että *mahdollisuus* turkkilaiskansallisen tietoisuuden nousulle laajojen joukkojen jakamana syntyi vasta kun Atatürk suuressa puheessaan vuonna 1927 määritteli vuosien 1919–22 taistelun *turkkilaisen kansan* taisteluksi ja *Turkin tasavallan* perustamisprojektiksi. Oran sitä vastoin toteaa aivan oikein virheelliseksi sen usein esitetyn tulkinnan, että Anatolian kansallinen liike olisi muodostunut etnisesti yhdestä kokonaisuudesta. *Misaki millî* (Erzurumin ja Sivasin kokouksissa sovittu nationalistisen liikkeen ohjelma) ei puhu ”turkkilaisista” vaan käyttää muotoa ”*osmanlı-Islam ekseriyet*” eli osmani-muslimien enemmistö. Muun muassa tsherkessit, paitasi että kapinoivat Ankaraa vastaan, myös muodostivat merkittävän ryhmän nationalistien ”kansallisissa joukoissa”. Oran huomauttaa, että aivan samalla tavoin kuin Kemal oli olosuhteiden pakosta valittava ainakin näennäisesti demokraattinen hallintomuoto, nationalistien oli myös tehtävä yhteistyötä ei-turkkilaisten ryhmien kanssa saavuttaakseen päämääränsä.¹⁰

Mikäli oletamme, kuten on todennäköistä, että vuoden 1927 puheessaan Kemal

puhuu kansallisesta tietoisuudesta *turkkilaisten kansallistunteena*, tällaista tuskin oli olemassa anatolialaisen maalaisväestön keskuudessa vuosina 1919–22. Käsite *millet*, joka tässäkin toimii kansallisen tietoisuuden avaintermiä, ymmärrettiin vuoden 1919 kontekstissa merkitsevän osmanimuslimien kansallisia ja uskonnollisia oikeuksia.¹¹ Tämä *Misaki millin* sanamuoto ”osmanimuslimien enemmistö” itsenäisyystaistelun vuosilta tukee väitettäni, että noiden vuosien ihmiset kokivat taistelevansa osmanivaltion puolesta. Vasta kun Kemal suuressa puheessaan jälkikäteen liittää tämänkin säilyneen sopimusdokumentin osaksi *Nutukin* laajempaa turkkilaisen kansakunnan ja Turkin tasavallan syntymän kertomusta, tulee kyseisen sopimuksen tekemisestä osa *turkkilaista* ja *tasavaltalaista* kansallista tietoisuutta.

Puhe kertomuksena kansakunnan uudelleensyntymästä

Puhuminen ”kansallisesta tietoisuudesta” (*şuuru milliyi*) onkin ymmärrettävä tässä *Nutukin* kerronnallisen rakenteen analysoinnin yhteydessä. Puhe on Hülya Adakin mukaan ennen muuta myyttinen esitys kansakunnan uudelleensyntymästä. Myös Adak toteaa, että puheessa Anatolian vuosien 1919–22 vastarintataistelu kuvataan pyrkimyksenä synnyttää Turkin tasavalta, ei pyrkimyksenä säilyttää osia osmanien imperiumista.¹² Adak ei kuitenkaan tämän enempää kerro, miten tämä hänen mielestään tapahtuu. Itse katson, että ajatus puheesta myyttisenä esityksenä kansakunnan uudelleen syntymästä on käyttökelpoinen ainakin lähökohtana. Katson, että kun Kemal puhuu vuonna 1927 ”kansallisesta tietoisuudesta”, tämä on tulkittavissa osana puheenpartta kansallisesta uudelleensyntymisestä. Tämä kansallinen uudelleensyntyminen on nimenomaan *turkkilaisen* kansakunnan uudelleensyntymistä hajonneen osmanivaltion raunioilta. Turkkilaiskansallista tietoisuutta laajojen joukkojen jakamana ei ollut olemassa vuonna 1919, vaan *Nutuk* pyrkii synnyttämään tällaisen tietoisuuden vuonna 1927 esittämällä kansallisen liikkeen vastustajien, esimerkiksi Englantilaisien ystävät -yhdis-

tyksen toimet ”kansallisen tietoisuuden” lamauttajina.

Kuten Adak huomauttaa, kaikilla kansoil-la on myyttiset kertomuksensa itsestään, mutta useissa maissa näitä on jo pitkään eritelty kriittisesti. Turkissa näin ei ole toistaiseksi juuri tapahtunut.¹³ Adak antaa artikkelissaan myös uskottavan tuntuisen selityksen sille, miksi Mustafa Kemal puheesta on tullut kaiken yläpuolella oleva järkkymätön totuus modernin Turkin syntymästä. Kemal esittää Turkin itsenäisyystaistelun tapahtumat oman elämänsä ja toimintansa kautta, ensimmäisen persoonan luonnehtiessa tapahtumien kulkua. Koska puhe synnytti käsityksen Mustafa Kemalista Turkin itsenäisyystaistelun sankarina ja Turkin tasavallan perustajana, koko kansakunta määrittyi hänen kauttansa. Kuten Adak toteaa, kirja (*Nutuk*), mies (Mustafa Kemal) sekä kansakunta (turkkilainen kansakunta) muodostavat kolminaisuuden, jonka yhden osan analysoiminen merkitsee samalla kahden muunkin erittelyä. Tämä tarkoittaa sitä, että *Nutukia* kriittisesti analysoitaessa analysoidaan samalla kriittisesti Mustafa Kemalia ja Turkin kansakuntaa/ kansallisvaltiota.¹⁴

Baskın Oranin luonnehdinnan mukaan Turkissa 1960-luvulle asti valinnut ilmapiiri, jossa maan olosuhteita ei ollut luvallista tutkia tai arvostella tieteellisesti, oli esteenä myös Turkin vallankumouksen perusominaisuuksien käsittelylle. Tämä tutkimuksen kieltävä ilmapiiri vaikutti vielä vahvemmin suhteessa tabun asemassa olevaan Atatürkiin. Atatürkin kohdalla kriittistä tutkimusta

6. *Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştır. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştır. Nutuk 6.*

7. *Efendiler, bu vaziyet karşısında, bir, tek karar vardı. O da bakimiyeti milliyeye müstenit, bilâkaydışart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek! Nutuk 6.*

8. *Nutuk 9.*

9. Baskın Oran (1997) *Atatürk Milliyetçiliği. Resmî ideoloji dışı bir inceleme*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 125–126.

10. Oran (1997) 136–137.

11. Erik Zürcher (1999) 'The Vocabulary of Muslim Nationalism', *International Journal of the Sociology of Science* 137, 81–92.

12. Adak (2003) 516.

13. Adak (2003) 513.

14. Adak (2003) 517.

jouduttiin odottamaan aina 1970-luvun loppupuolelle. Vasta tuolloin alettiin päästä irti alakoulumaisista ilmaisuista, joissa kysyttäessä kuka Atatürk oli ja mitä hän teki, vastaukset olivat muotoa: ”Hän on suuri pelastajamme ja perusti maineikkaan tasavaltamme”.¹⁵ Oranin mukaan 1970-luvun lopulta alkaen Turkissa on siis voitu tieteellisesti analysoida Mustafa Kemal toimintaa ja merkitystä Turkin historiassa. Adakin mukaan taas Turkin virallisen historiankäsityksen perustana Atatürkin vuoden 1927 puhe ei ole menettänyt merkitystään tänäkään päivänä. Tähän on helppo yhtyä, koska Atatürkin julkinen asema Turkissa on yhä edelleen kyseenalaistamaton, myöskään suuren puheen ohittavaa vaihtoehtoista virallista historiankäsitystä ei ole julkisesti olemassa.

Itse kemalismi ideologiana (Turkissa käytetään mieluummin muotoa *Atatürkçülük*) on viimeistään 1960-luvulta saakka tulkittu poliittisen spektrin niin vasemmalla kuin oikeallakin laidalla lukuisilla eri tavoilla, ja 1990-luvulla oltiin ainakin älymystön piirissä sitä mieltä, että koko ideologia oli viimeistään nyt aikansa elänyt eikä voinut toimia enää turkkilaisen yhteiskunnan ohjenuorana. Kysyä voi silti ovatko Atatürkin *Nutukin* tarjoamat määritelmät turkkilaisten historiasta ja tasavallan perustamisesta vieläkin hylättyjä? Tämä on oleellista sikäli, että seuraavaksi tarkasteleman *Nutukin* määritelmä sisäisesti vahvasta valtiosta perustuu ajatukselle *ybdestä ja yhtenäisestä kansakunnasta*. Jos ja kun *Nutuk* edelleen toimii turkkilaisen yhteiskunnan ainoana virallisesti hyväksyttynä historiankäsityksenä, sen hegemonisessa asemassa olevat määritelmät ovat osa ongelmallista suhtautumista Turkin tasavallan alueella asuviin vähemmistöihin, kuten kurdeihin ja armenialaisiin.

Nutuk sisältää Kemal kuvauksen niistä mietteistä ja puheista, joilla hän käynnisti Suuren Kansalliskokouksen toiminnan. Ensiksi todetaan, että Kemal oli tullut vakuutuneeksi siitä, että osmanivaltion hallintomenetelmät ja poliittiset päämäärät eivät voineet enää olla uuden Turkin ohjenuoria.¹⁶ Seuraavaksi *Nutuk* sisältää sosiaa-

lidarwinistisen yhteiskuntien eloonjäämis- ja taistelukuvauksen, jossa esitetään, että ensin idän kansat/heimot (*akvami şarkîye*) hyökkäsivät läntisten kansojen/heimojen (*akvami garbîye*) kimppuun. Tämä oli historian eräs merkittävimmistä vaiheista. Idän kansojen joukossa turkkilaisten tiedettiin yleisesti olevan eräs voimakkaimmista (*Akvami şarkîye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu malûmdur*). Itse asiassa turkkilaiset, ennen ja jälkeen islamin uskon omaksumista, hyökkäsivät Euroopan sisäosiin. Ohimennen Kemal mainitsee, että toki myös arabit hyökkäsivät aina Espanjaan ja Ranskan rajoille asti. ”Mutta, hyvät herrat”, Kemal kirjoittaa, ”hyökkäystä seuraa aina vastahyökkäys. Jos tähän vastahyökkäykseen ei ole valmistautunut, on tuhon oma.”¹⁷

Kemal jatkoi esitystään kokousväelle muistuttamalla kuinka Attilan valtakunta oli ulottunut aina Länsi-Rooman alueille, jonka jälkeen hän kuvasi kuinka Osmanivaltio syntyi Seldzukkivaltion raunioille ja valloitti pian myös Bysantin. Osmanivaltion sulttaaneista jotkut halusivat olla koko islamilaisen maailman (*bütün islâm âlemini*) valtiaita, joku toinen taas halusi hallita sekä Eurooppaa että islamilaista maailmaa. Kemal mukaan lännen vastahyökkäys, islamilaisen maailman sisäiset kapinat sekä mahdottomuus sovittaa yhteen erilaisia väestöjä johtivat lopulta Osmani-imperiumin tuhoutumiseen.¹⁸ Sitten seuraa kuvaus siitä, minkälainen on *sisäisesti vahva valtio*. Kemal kirjoittaa:

”Hyvät herrat, valtion ulkopoliitiikan tärkein perusta on valtion sisäinen rakenne.

Ulkopoliitiikan tulee olla sopusoinnussa sisäisen rakenteen kanssa. Lännessä ja idässä olevien erilaisten kulttuurien ja luonteiden, erilaisten toiveiden täyttämien hajanaisten väestönosien välille perustetun valtion sisäinen rakenne on epäilyksettömästi perustaa vailla ja laho. Tässä tilanteessa myöskään ulkopoliitiikka ei voi olla tukevalla pohjalla. Koska tällaisen valtion sisäinen rakenne ei ole kansallinen, myöskään sen poliittinen järjestelmä ei voi olla kansallinen. Näin ollen, Osmanivaltion

politiikka ei ollut kansallista vaan henkilökohtaista ja epämääräistä”¹⁹

Tässä esiintyy tavallaan kiteytetysti Kemalin käsitys vahvasta kansallisvaltiosta ja sen tarpeellisuudesta: ainoastaan sisäiseltä rakenteeltaan vahvan valtion ulkopolitiikka (ja samalla ulkoinen turvallisuus) on luotettavalla pohjalla. Sisäisesti vahva valtio on taas mahdollinen vain, kun se on yhtenäinen ja yhtenäiseksi valtion tekee se, että se on yhden kansan muodostama poliittinen yhteisö, siis kansallisvaltio. Näin *Nutuk* toimii myytinä kansakunnan uudelleensyntymästä. Se osoittaa osmaniakauden virheet kansakunnan etujen näkökulmasta ja luo käsityksen turkkilaisesta kansakunnasta voimana, joka yhtenäisenä ja vahvana paitsi elähdyttää valtion sisäiset rakenteet, myös kykenee vastustamaan ulkoista vihollista. *Nutuk* antaa siis selvästi ymmärtää, että kansakunta pysyy samana siirryttäessä osmanivaltiosta Turkin tasavaltaan. *Nutukin* tulkitseminen myytinä kansakunnan uudelleensyntymästä on mielestäni hyödyllistä siksi, että näin paljastuu puheen välittämä ajatus turkkilaisesta kansasta, jonka historia kansana ei käynnisty Turkin tasavallan perustamisessa, vaan joka *syntyy uudelleen* ottaessaan vallan ja valtion johdon yksinvaltaiselta sulttaanilta itselleen. Mustafa Kemal on *Nutukin* kerronnassa tämän kehityksen airut, voima joka panee latentin kehitystrendin käyntiin.

Kuten edellä todettiin, Baskin Oranin mukaan Turkin itsenäisyysota vuosina 1919–22 muuttui Atatürkin määrätietoisien toiminnan johdosta osmanimuslimien perinteisten oikeuksien puolustamisena syntyneestä vastarinnasta nationalistiseksi liikkeeksi, jonka päämääräksi tuli itsenäinen kansallisvaltio. Oranin mukaan Atatürkin toiminnan vuoksi kansalliset kokoukset hylkäsivät ajatuksen jonkin suurvallan mandaatin alle pyrkimisestä, ja omaksuivat periaatteen ”itsenäisyys heti!” (*Derhal Bağımsızlık!*).²⁰ Oran siis tuntuu omaksuneen sen käsityksen, että kansalliset kokoukset ”itsenäisyys heti” -periaatteen omaksumalla muuttuivat nationalistiseksi liikkeeksi, jonka päämääräksi tuli itsenäinen turkkilainen

kansallisvaltio. Itse väitän, että ajatus itsenäisestä turkkilaisesta kansallisvaltiosta näiden kokousten päämääränä on Atatürkin *Nutukissa* syntyvä määritelmä, jonka turkkilaiset, Oran mukaan lukien, ovat sittemmin sisäistäneet.

Puheenparsi kansallisesta liikkeestä

Nutukissa Kemal esittää, että yhteydenpito Istanbulin hallituksen kanssa lopetettiin, koska Istanbulin hallitus ei halunnut avata suoraa yhteyttä Ankaran ja sulttaanin välille ja esti näin kansan tahdon ja toiveiden välittämisen sulttaanille. Kemal jatkaa esittämällä, että Istanbulin hallitus muodosti esteen kansan ja sulttaanin välille, ja että hallitus kiihotti kansaa tappamaan toinen toisiaan. Kemal käyttää tässä yhteydessä termiä ”kansallinen liikkeemme” (*barekâti millîyemiz*) ja syyttää hallitusta siitä, että se tulkitsee tämän liikkeen laittomaksi.²¹ Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten *Nutuk* luo puheenparren liikkeessä olevasta kansasta, vaikka sen enempää kuvauksen kohteena olevien tapahtumien kuin puheen esittämisen eli vuoden 1927 aikanaan kansan ei voi sanoa millään muotoa olleen ”liikkeessä”, ei ainakaan nationalistien tukemiseksi. Kuten Oran itsekin huomauttaa, liikkeessä olivat omasta tahdostaan lähinnä vain ne kauppiaat ja suurmaanomistajat, joilla oli hävittävää, mikäli Anatolian alueita jaettaisiin liittoutuneiden kesken. Osa tämän ryhmän jäsenistä teki yhteistyötä myös vihollisen kanssa, mikäli se palveli sillä hetkellä heidän etujaan.²²

Erzurumin kongressin lopputuloksena syntyi myös niin sanottu Edustajain komitea (*Heyeti Temsiliye*), joka valittiin kokouksen osanottajien puolesta. Mustafa Kemal valitseminen tämän toimeenpanevan elimen johtoon ei käynyt ilman soraääniä. Kemal itse esittää vuoden 1927 puheessaan, että

15. *Büyük kurtaricimizdir, şanlı cumhuriyetimizdir kurmuştur.* Oran (1997) 109–110.

16. *Nutuk* 213.

17. *Nutuk* 213.

18. *Nutuk* 214.

19. *Nutuk* 214.

20. Oran (1997) 117.

21. *Nutuk* 71.

22. Oran (1997) 83.

hänen johtajuutensa oli välttämätön, sillä hän ei todellisuudessa luottanut Erzurumin kongressin kaltaisten löyhien ja monia erilaisia näkemyksiä sisältävien komiteoiden kykyyn toimia riittävän tehokkaasti. Tämän Kemal siis myöntää puheessaan avoimesti. Myös tässä kohdin hän ottaa esille historian, joka osoittaa että hän on oikeassa. Kemal kirjoittaa:

”Hyvät herrat, historia todistaa kiistämättömästi, että suurissa teoissa menestyminen edellyttää yhden kyvykkään ja järkkymättömän johtajan. Koko valtion silmäätekevien ollessa toivottomuuden ja voimattomuuden tilassa...koko kansan ollessa johtajatta pimeydessä, jokaisen kutsuessaan itseään isänmaanystäväksi, tuhansien ihmisten tuhannet toimet ja ajatukset tuodaan esille neuvotteluissa, moniin muistoihin ja vaikuttimiin sidottuina, voiko tämä johtaa vaikeasti saavutettavaan päämäärään? Osoittaako historia yhtään tapausta, jossa asiat olisivat edenneet suotuisaan lopputulokseen tällä tavoin?”²³

Tässä viittauksessa voimme jälleen kerran löytää paitsi Kemalın omaksuman yleisen historian idean, myös hänen tekemänsä johtopäätökset historiasta, ennen muuta Ranskan Suuren Vallankumouksen tapahtumista. Kuten monet tutkijat ovat huomautaneet, Kemal oli perehtynyt koko lailla Ranskan vallankumouksen historiaan ottaen siitä oppia omaan toimintaansa. Hän ihaili myös Napoleonıa, joskaan ei kritiikkittömästi. Kemal oli kuitenkin ennen muuta maailmankatsomukseltaan positivistinen ja positivistien motto ”järjestys ja kehitys” (*ordre et progres*) vastasi hyvin pitkälle Kemalın käsitystä yhteiskunnan uudistamisen tavoista. Hän ei halunnut, että Turkki ajautuisi erilaisten anarkiaan päättyvien kansankokousten tilaan, vaan vaati että toiminnan johdossa oli yksi henkilö, johtaja, joka tiesi miten päämäärään päästään. Tuon johtajan aseman Kemal oli jo varhain varannut itselleen.

Myös Taha Parla korostaa, että vaikka Kemal halusi perustaa kansanvaltaisen hallinnon (tasavallan), hän ei pyrkinyt ”vallan-

kumoukseen” (*ibtilal*) vaan ”kehitykseen” (*tekamülât*). *Nutukissa* ei ole ainuttakaan kohtaa, jossa Kemal puhuisi vallankumouksesta. Parla korostaakin, että Kemalın päämääränä olevat toimet edustavat ”muodonmuutosta” (*inkılap*), eivät vallankumousta. Parla jatkaa toteamalla, että Kemalın valitsema menetelmä ei merkinnyt ”massojen” nostattamista kapinaan tai yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen romuttamista. Kyse oli valtiomuodon, poliittisten instituutioiden ja lainsäädännön (myöhemmin myös kulttuuristen normien) muuttamisesta pala palalta, jopa hitaasti edeten.²⁴

Tässä on hyvä todeta, että *Nutuk* tarjoaa historiankäsityksen, joka edustaa kahdella toisiinsa kiinnittyvällä tavalla ajatusta *yhdestä yleisestä historiasta*. Ensinnäkin Mustafa Kemalın oman maailmankuvan osana vaikutti käsitys *yleisestä historiasta*, joka koostui ihmiskunnan toimien jatkumosta. Turkkilaiset olivat osa tätä yleistä historiaa, ja Mustafa Kemalın elinaikana heidän tuli liittyä osaksi tämän yleisen historiallisen liikkeen luomaa edistystä, jota ilmensi eurooppalainen tieteellis-teknologinen sivilisaatio. Toisaalta *Nutuk* kuvaa turkkilaisten itsenäisyshistorian yhtenä Mustafa Kemalın itsensä johtamana tapahtumasarjana, jonka lopputuloksena syntyy Kemalın jo ennalta näkemä uusi Turkin tasavalta. Tässä kertomuksessa tapahtumien ristiriitaisuus ja erilaisten pyrkimysten olemassaolo katoavat. Turkin itsenäisyystaistelun vuodet tulevat kuvatuiksi yhdestä perspektiivistä, muodostaen näin yhden turkkilaisen kansan itsenäisyystaistelun historian, joka osana yleistä maailmanhistoriaa osoittaa turkkilaisten paikan edistyvässä sivilisaatiossa. Vaikka Kemalın ajattelun taustalla vaikuttava yleisen historian idea näin tarjoaa viitekehyyksen Turkin kansan itsenäisyystaistelun ymmärtämiselle, on tämä tarjottu viitekehys hyvin mielivalentainen. Turkkilaisten historia kansakuntana alkaa uudelleen *Nutukin* tarjoaman kuvan mukaan vuonna 1919. Osmanien 600-vuotinen historia ja turkkilaisten kuuluminen islamilaiseen sivilisaatioon häivytetään pois näkyvistä asiaankuulumatomana kertomuksessa kansakunnan uudelleensyntymästä.

Näkemykseni on, että mahdollisuus ”kansallisen liikkeen” synnylle siinä mielessä, mitä Atatürk vuoden 1927 puheessa tarkoittaa, syntyi vasta tuon puheen myötä. Vuoden 1927 kontekstissa, siis voittoaikaisesti päättyneen itsenäisyys sodan ja Turkin tasavallan perustamisen jälkeisellä kaudella, jolloin kemalistinen eliitti hylkäsi islamin uskonon yhteisöllisyyden valtion virallisen kollektiivisen identiteetin perustana, kansallinen liike tarkoittaa Atatürkin luomana puheenpartena turkkilaisen kansan liikettä. Turkkilaisesta kansasta pyrittiin nyt tekemään kollektiivisen identiteetin perusta, ja Atatürkin vuoden 1927 puhe tarjoaa tälle pyrkimykselle perustan määrittelevän historianesityksen ja kokonaisselityksen turkkilaisen kansan uudelleensyntymästä. Mielestäni kaikki puhuu sen puolesta, että mahdollisuus varsinaiselle laajojen kansanjoukkojen turkkilaiselle kansallistunteelle syntyi vasta Kemal Atatürkin vuoden 1927 puheen vaikutuksesta. Vasta kun Atatürk kyseisessä puheessa määritteli, että vuosien 1919–22 taistelut muodostivat turkkilaisen kansakunnan itsenäisyystaistelun, tällaisen ajatustavan ja turkkilaisen kansallisen identiteetin leviäminen laajemmalle yhteiskuntaan tulivat mahdolliseksi. Kuten edellä on esitetty, puheesta muodostui valtion kansalaisilleen tarjoama virallinen historiankäsitys, jota alettiin levittää kouluissa ja tiedotusvälineissä. Puheesta muodostui vähitellen yhteisön itse itselleen (Atatürkin, siis maanisän kautta) kertoma tarina siitä, kuinka turkkilainen kansakunta syntyi uudelleen ja rakensi oikeutetun taistelun avulla oman kansallisvaltionsa.

Nutuk sisäisen vihollisen määrittelijänä

Sen jälkeen kun tärkein sisäinen vihollinen, siis rappioitunut sulultaani ja kunniaaton hallitus on nimetty, *Nutukissa* määritellään seuraava sisäinen vihollisryhmä. Tämä on osmanivaltion alaisuudessa eläneet kristityt väestönosat, joiden todetaan pyrkivän osmanivaltion hajottamiseen.²⁵ Kristityistä väestönosista käytetään *Nutukissa* joko termiä *anasırı birstiyaniye* tai vaihtoehtoisesti muotoa *anasırı gayrimüslimeyi*.²⁶ Näiden

todetaan vehkeilevän pahimmiksi sisäisiksi luopioiksi kuvattujen Englantilaisten ystäväjärjestön sekä *Hürriyet ve İtilâf* -puolueen jäsenten kanssa.²⁷ Osmanivaltion kristittyjen väestönosien toimintaa ei *Nutukissa* kuvata kovinkaan paljon, kyse on enemmän siitä, että nämä heti puheen alussa kuvataan valtion hajottajiksi ja myöhemmin aika ajoin puheen kuluessa kreikkalaisten ja armenialaisten todetaan hyökkäävän muslimien kimppuun. Monesti nämä kuvaukset muslimi- ja sortavista kreikkalaisista tai armenialaisista annetaan vastaväitteenä liittoutuneiden syytöksiin kristittyvähemmistöjen huonosta kohtelusta Anatoliassa.

Nutuk sisältää myös koko joukon kuvauksia erilaisista virkamiehistä, poliitikoista ja uskonoppineista, jotka kuvataan sisäisen vihollisen kategoriassa. Nämä ovat henkilöitä, jotka vastustavat Mustafa Kemal in toimintaa ja jotka Kemal kuvaa luopioina, vain omasta asemastaan kiinnostuneina halveksittavina ihmisinä. Mielestäni on kuitenkin tärkeää huomauttaa, että monesti nämä luopion leiman saaneet ihmiset kokivat olosuhteet ja toimintaympäristön toisin ja käyttäytyivät näin omasta asemastaan katsottuna aivan ymmärrettävästi. He pyrkivät yhteistyöhön liittoutuneiden kanssa pystyäkseen säilyttämään edes jotakin osmanien valtiosta ja välttämään sodan jatkumisen.

Vanhan osmanisivistyksen ainoana puhdassydämisenä edustajana *Nutukissa* kuvataan prikaatinkenraali Abdülkerim Paşa, jonka kanssa Mustafa Kemalkin katsoi aiheelliseksi keskustella uskonnollisen kuvaston sävyttämien kohtelaisuuksien kera. Kyseinen Abdülkerim Paşa oli valjastettu Istanbulin hallituksen toimesta välittäjäksi Ankaran kanssa sen jälkeen kun Kemal oli

23. *Nutuk* 35.

24. Parla (1994) 35.

25. *Bundan başka, memleketin her tarafında, anasırı birstiyaniye bafı, celı, bususı emel ve maksatlarını temini istibsaline, devletin bir an evvel, çökmesine sarfi mesai ediyorlar. Nutuk* 1.

26. *”İstanbulda, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askeri Nigeban Cemiyeti ve Mubipler Cemiyeti bir blok teşkil eltiler. Bu blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi eşbas, anasırı gayrimüslimeyi, mütemadiyen Kuvayı Millîye aleybine tabrike başladılar.” Nutuk*, 128.

27. *Nutuk* 128.



Atatürk kuvataan Turkissa monesti Turkin lippuun sekä itsenäisyystaistelun sotakuviin liitettyinä kollaasina. Huomaa aikakaudelle tyypillinen asu; länsimainen miesten puku ja päässä itsenäisyysodan upseerien käyttämä perinteinen turkkilainen karvalakki eli kalpak.

määrännyt yhteydenpidon Istanbulin kanssa katkaistuksi. Abdülkerim Paşa kuvataan osmani-isänmaalliseksi ja hartaaksi mieheksi, joka hyvän maineensa ja arvostetun opinaisuutensa vuoksi oli värvätty taivuttelemaan Kemalia Istanbulin hallituksen tukijaksi.²⁸ Keskeisesti Kemal painotti, että vihollisten suopeammaksi muuttunut asenne Turkia kohtaan ei suinkaan ollut, kuten sulttaani julkilausumassaan oli esittänyt, Istanbulin hallituksen myöntöväisyysspolitiikan tulosta, vaan johtui kansan osoittamasta päättäväisyydestä puolustaa omaa maataan.²⁹ Abdülkerim Paşan hahmo pistää *Nutukissa* silmään, ei sen vuoksi että hän sinällään oli tärkeä hahmo, vaan siksi että hän on käytännössä ainoa puheessa esiintyvä hyväsydämiseksi luonnehdittu Istanbulin vanhan poliittisen ja sotilaallisen eliitin edustaja.

Omassa *Nutukia* narratiivina ja myyttisenä kansakunnan rakentamiskirjoituksena

käsittelyssä artikkelissaan Aysel Morin analysoi puhetta turkkilaisen kulttuurin muinaisten kirjoitusten kautta. Morinin artikkeli *Crafting A Nation: The Mythic Construction of the New Turkish National Identity in Atatürk's Nutuk*³⁰ analysoi puhetta turkkilaisen kulttuurin varhaisimman säilyneen jäänteiden, 700-luvulta jKr. peräisin olevien Orkhon-kirjoituksiin perustuvien myyttien avulla. Morinin mukaan Atatürk käytti näitä myyttejä hyväkseen suuressa puheessaan. Morinin löytämät neljä myyttistä symbolia ovat Esi-isät, Sisäinen vihollinen, Piiritys sekä Moderni Eurooppa. Nämä ovat Orkhon-kirjoituksista periytyvien myyttien uudelleentulkintoja, joita käyttämällä Kemal kykenee esittämään Turkin itsenäisyysodan perimmäisten arvojen puolustamisena. Morinin tutkimuksen ansiona on pidettävä sitä, että se pyrkii uudella tavalla analysoimaan *Nutukia* representaation ja kerronnan tasolla. Turkkilaisen kulttuurin perusmyyttien osoittaminen auttaa myös hahmottamaan puhetta Kemal Atatürkin omasta kulttuuriperimästä nousevana kansallisen identiteetin määrittelyä. Näin ollen se osoittaa miten nationalismeja on aina kansainvälisen vertailevan tutkimuksen ohella analysoitava omaa kulttuuritraditiotaan vasten. Yksi Morinin kuvailemista myyteistä on myytti *sisäisestä vihollisesta*. Morinin mukaan myytti sisäisestä vihollisesta tulee osaksi poliittista diskurssia vasta Sivasin kongressissa, jossa Yhdysvaltojen mandaatin puoltajat kuvataan sisäisinä vihollisina.³¹

Kuten olen todennut, sisäisen vihollisen kategoriaan kuuluvat puheessa kuitenkin jo alusta asti sulttaani, Damat Ferit Paşan hallitus sekä kristityt väestönosat, jotka pyrkivät hajottamaan osmanivaltiota. Sivasin kongressissa sisäisen vihollisen ryhmään liittyvät myös ne, osin Kemal in lähipiiristäkin löytyvät henkilöt, jotka eivät usko turkkilaisten mahdollisuuksiin selvitä eteenpäin ilman jonkin läntisen suurvallan apua. *Nutuk* sisältää pitkän kuvauksen Sivasin kongressissa käydyistä mandaattia koskevista väittelyistä. Muun muassa Kemal in alkupe- räisistä upseerikumppaneista Refet Bele kuvataan manipuloivana puhujana, jonka

mandaatin hyväksymistä puoltavat argumentit Kemalin mukaan myrkyttivät läsnäolijoiden mielen.³² *Nutukissa* mandaatin puoltajat kuvataan sisäiseksi viholliseksi, sillä heiltä puuttuvat ne ominaisuudet ja luonteenpiirteet, jotka *Nutukissa* määritellään turkkilaisen kansan ominaisuuksiksi.

Kemalin mukaan turkkilaisen kansakunnan luonnetta määrittivät kunnian hyveet. Tämän vuoksi vaihtoehdot olivat joko itsenäisyys tai kuolema, sillä kunniaa elävä turkkilainen kansakunta ei voinut suostua muiden valtojen orjaksi.³³ Myös Morin toteaa, että mandaatin puoltajien ominaisuudet eivät vastaa Atatürkin *Nutukissa* turkkilaiselle kansalle määrittelemiä ominaisuuksia.³⁴ Atatürkin vaatimus *itsenäisyys tai kuolema* (*ya istiklâl ya ölüm*) ilmentää Nutukin arvoväitteistä absoluuttisinta, eli käsitystä yhteisön riippumattomuuden ja itsenäisyyden ensisijaisuudesta. Tällä muillekin nationalismeille niin tyypillisellä kansakunnan vapauden puheenparrella *Nutuk* luo turkkilaisten keskuuteen Turkin kansallisvaltion pyhittämisen käytännön. Ensimmäistä kertaa yhteisöllisten perusarvojen keskiöön asettuu abstraktio nimeltä kansakunta tavalla, jossa islamin uskonnolliseen yhteisöön tai osmanien dynastiasukuun kiinnittyvä uskollisuus sivuutetaan. Samassa yhteydessä Kemal puhuu myös siitä, kuinka Turkki ainoastaan täysin itsenäisenä voi olla kunnioitettu sivistyneen maailman silmissä.³⁵ Tässä mielessä kansallinen itsemääräämisoikeus määritellään myös koko sivistyneen maailman universaaliksi arvoksi.

Kansan tahto Turkin itsenäisyys-sodan oikeuttajana

Kemalin käsitys, jonka mukaan vain täysin itsenäinen Turkki voi olla kunnioitettu sivistyneen maailman silmissä, johtaa tarkastelun *Nutukin* kuvauksiin kansan tahdosta. Läpi puheen Kemalin johtama, Istanbulin hallitusta vastaan kapinoiva nationalistinen liike määrittellään pyrkimyksenä toteuttaa kansan tahto. Kemal kuvaa vuoden 1919 näkyviä seuraavasti:

”Vihollisvaltiot hyökkäsivät niin henkisesti kuin aineellisesti osmanivaltion kimppuun.

Ne olivat päättäneet jakaa ja tuhota sen. Sultaani ja hallitus etsivät vain keinoja oman tilanteensa pelastamiseen. Oman onnensa nojaan ja johtajatta vaille jätetty kansa odotti pimeydessä mitä tulee tapahtumaan. Ne, jotka alkoivat ymmärtää surkean tilanteen kauhistuttavuuden, pyrkivät kääntymään tuntemiinsa varokeinoihin oman ymmärryksensä mukaan...Armeija oli olemassa vain nimellisesti. Komentajat ja upseerit, suuren sodan väsyttiminä, itkevät sydämestään verta nähdessään isänmaan joutuvan paloittelun kohteeksi, seisossaan murheellisen pimeyden äärellä he pyrkivät pelastuksen löytämiseen...”³⁶

Atatürkin suurta puhetta analysoitaessa on koko ajan pidettävä mielessä se, että puheen sisältämät dokumentit, esimerkiksi lukuisat lennätinviestit ja julkilausumat, sekä toisaalta Atatürkin näille dokumenteille kertomuksen avulla antama tulkinta ja konteksti ovat kaksi aivan eri asiaa. Vuoden 1927 perspektiivistä Atatürk kykenee suverenista asemastaan käsin esittämään vuosien 1919–22 tapahtumat tuon hetken eli vuoden 1927 tarpeiden mukaan. *Nutuk* sisältää paljon kuvauksia Anatolian nationalistisesta liikkeestä kansan tahdon toteuttajana. Kuten Baskin Oran huomauttaa, vuosien 1919–22 todellisuus oli jotakin muuta. Anatolian maalaisväestö piti pelotella niin sanottujen ”Itsenäisyystuomioistuinten” langettamilla rangaistuksilla ja näin ollen pakottaa sotaan toisaalta Istanbulin hallitusta ja toisaalta ulkoisia vihollisia vastaan. Paljon enemmän kuin Kemalin johtamiin joukkoihin, maalaisväestö otti vapaaehtoisesti osaa

28. *Nutuk* 86–90.

29. *Nutuk* 88.

30. Asel Morin (2004) 'Crafting A Nation: The Mythic Construction of the New Turkish National Identity in Atatürk's Nutuk', < www.einaudi.cornell.edu/Europe/initiatives/pdf/Morin_Paper.pdf. > Presented at the Cornell University Turkish Forum "European Turkey: Modernization, Secularism, and Islam," 3.–4.12.2004. Viitattu 4.3.2007

31. Morin (2004) 16.

32. *Nutuk* 53–54.

33. *Nutuk* 7.

34. Morin (2004) 16.

35. *Nutuk* 7–8.

36. *Nutuk* 5.

Kemalia vastaan toimineisiin sulttaanille uskollisiin ryhmiin.³⁷ Kemalın päämäärän saavuttamisen kannalta yksi tärkeimmistä toimituksista oli ”kansallisten joukkojen” rosvokoplista ja paikallisista sissiryhmistä muodostuvan asevoiman korvaaminen järjestäytyneellä armeijalla. Kansalliset joukot olivat nimestään huolimatta nimenomaan paikallisia, vailla nationalistista tietoisuutta. Yhden paikallisen voitettua taistelun jälkeen ne monesti katsoivat tehtävän suoritetuksi ja hajaantuivat. Ne olivat myös Ankarahan muodostuneen hallinnon kannalta varsin arvaamattomia, sillä yhden nationalistien määräämän voitokkaan taistelun jälkeen ne jo seuraavana päivänä saattoivat kääntyä avoimesti Ankarahan käskyjä vastaan. Oli selvää, että tällaisella joukolla ei tulaisi saavuttamaan kansallista yhtenäisyyttä.³⁸

Kansakunta määrittäytyy *Nutukissa* sielullisena kollektiivitoimijana, joka, jälleen keran vuoden 1927 perspektiivistä, näyttäytyy nimenomaan turkkilaisena kansakuntana, ei osmanien kansakuntana. Kemal kirjoittaa:

”Turkin kansan sydäimestä ja omatunnosta lohkeava perusteellisin ja ilmeisin toive oli selvä: Pelastus...”³⁹

Samankaltaisia kuvauksia nationalistisesta liikkeestä kansan tahdon toteuttajana on *Nutukissa* valtava määrä. Tässä voidaan ottaa vielä yhtenä esimerkkinä Atatürkin keväeseen 1920 saakka Istanbulissa toimineen osmaniparlamentin puhemiehelle lähettämä viesti. Kemal kirjoittaa:

”Ei mikään voima, eikä mikään määräysvalta voi estää kansaamme tekemästä tätä historian määräämää velvollisuuttaan. Kansallisen itsenäisyyden ja isänmaamme turvaamisen vuoksi jokaiseen uhraukseen valmiin kansamme pyhää intoa voi ainoastaan täyden luottamuksen omaavan hallituksen maan johtoon nouseminen rauhoittaa. Näinä historiallisina päivinä koko kansakunta odottaa kärsimättömästi kansallisen tahdon täydellisen valtuuden omaavien kansanedustajien toimimista ehdottomalla päättäväsyydellä. Isänmaan ja historian

silmissä, kantaaksenne ottamanne suuren vastuun edessä, koko maailman tarkkailessa puhujakorokkeen ympärillä toimianne, tiedoksenne olkoon arvon herra, että mikäli perustatte päätöksenne kansakunnan uhrautuvaan päättäväsyyteen ja toimitte isänmaallisesti, koko kansa on teidän kanssanne ja tukee teitä.”⁴⁰

Tässä katkelmassa esiintyy useita mielenkiintoisia ilmauksia. Ensinnäkin Kemal toteaa, että nationalistinen vastarinta on ”historian määräämä velvollisuus” (*taribin emrettiği vazife*). Tämän jälkeen todetaan, että kansa on ”pyhän innostuksen vallassa” (*beyecanı mukaddesini*). Lisäksi todetaan, että käsillä on ”historiallinen hetki” (*bu taribî günlerde*), jolloin ”kansallisen tahdon” (*iradei millîyesinin*) luottamuksen omaavien kansanedustajien on oltava maan johdossa. Lopuksi vielä sanotaan, että edustajien tulee suorittaa tehtävänsä ”isänmaan ja historian edessä” (*vatana ve taribe karşı*). Nämä ilmaukset ovat siis osa parlamentin puhemiehelle maaliskuussa 1920 lähetettyä viestiä. Täysin riippumatta siitä miten ne on tuolloin tulkittu, tuotuna osaksi *Nutukin* välittämää kokonaisuuttamista ne saavat korostetun merkityksen. Koko itsenäisyyttäistelu, tasavallan perustaminen, turkkilaisen kulttuurin 1920-luvun lopulta alkanut ylevöittäminen sekä mittavat länsimaalaistamisreformit alkavat kaikki näyttäytyä ”historian määräämänä velvollisuutena”. Juuri tällainen puheen kokonaisuuden ja vuoden 1927 kontekstin sisällä muodostuva tulkin-takehys on erittäin voimallinen Turkin tasavallan virallisen historiankäsityksen määrittelyssä. *Nutukin* narratiivissa kaikki yksittäiset tapahtumat ja luonnehdinnat osoittavat samaan suuntaan, kohti uutta ”kansan tahdosta” muodostuvaa Turkin valtiota, joka syntyy kertomuksen lopussa.

Suuri kertomus

Mustafa Kemal Atatürkin *Nutuk* on todellinen turkkilaisen kansallisvaltion *Grand Narrative*, Suuri Kertomus, jossa Turkin tasavallan synty saa kategorisen kuvauksensa. Turkkilainen kulttuuripiiri on kertomusten ja tarinoiden kyllästävä, turkkilaiskansojen

tarinaperintö on yksi maailman laajimmista. *Nutuk* on kaikin puolin näyttävä kirjallinen taideteos, jonka osien lukeminen kuuluu Turkissa koululaisten pakollisiin klassikoihin.

Länsimaista kulttuurikeskustelua leimasi 1900-luvun päättyessä luonnehdinnat ”Suuren Kertomusten” kuolemasta, jolla tarkoitettiin esimerkiksi tieteellisen maailmankuvan ja edistyksen leviämisestä kertovan kulttuurisen metakertomuksen vararikkoa maailmanselittäjänä. Turkissa tämä edistyskertomus on ”sijainnut” yhdessä ja samassa paikassa kansallisesta itsenäisyystaistelusta ja kansakunnan uudelleensyynnystä kertovan tarinan kanssa, sillä Atatürkin *Nutuk* on kertomus uudelleen syntyvästä kansakunnasta, joka taistelun avulla ottaa haltuunsa paitsi kansallisen suvereeniuden samalla myös paikan *läntisen* kulttuuripiirin hallitsemassa tieteellisen edistyksen leimaamassa maailmassa.

Puheessa Atatürk antaa tulkinnan turkkilaisten historiasta vuoden 1927 kontekstista, siis Turkin tasavallan perustamisen jälkeisestä tilanteesta käsin. Puheessa yhdistyvät tulkinta osmanivaltion menneisyydestä, kertomus Turkin itsenäisyysodasta turkkilaisen kansakunnan kulminaatiopisteenä, sekä visio uudesta ja edistyvästä tulevaisuuden Turkista. Kemal Atatürkistä tuli turkkilaisten itsenäisyystaistelun sankari ja tasavallan ensimmäinen presidentti vuosiksi 1923–38. Keskeisen roolinsa vuoksi Atatürk ja hänen toimintansa ovat lukemattomien tutkimusten kohde sekä Turkin tasavallassa että ulkomaisten tutkijoiden keskuudessa. Modernia Turkia käsittelevä tutkimus on useimmiten kiinnittynyt juuri Kemal Atatürkin toiminnan ja Turkin tasavallan perustami-

seen liittyvien mittavien muutosten analysoimiseen. Kemal Atatürkiä ja samalla koko Turkin itsenäisyysodaa käsittelevän tutkimuksen yhtenä keskeisimpänä lähteenä on aina toiminut, ja yhä toimii, Atatürkin kuuden päivän puhe.

Olen halunnut lähestyä puhetta enemmänkin tutkimukseen *kohteena* kuin *lähteenä* jostakin ilmiöstä (siis Atatürkin toiminnasta ja Turkin itsenäisyysodasta). Mielestäni on hedelmällistä analysoida *Nutukia* historianesityksenä ja kokonaisuutensa turkkilaisten historiasta. Tähän suuntaan johdattelee se, että puhe on toiminut niin pitkään Turkin tasavallassa virallisen historiankäsitteksen perustana. Jos ja kun puhetta analysoidaan kertomuksena ja osoitetaan sen luonne identiteettiä luovana tarinana, on helpompi päästä käsiksi Turkin tasavallan poliittisen kulttuurin ja virallisen historiankäsitteksen määritelmien taakse, analysoimaan sitä, kuinka nämä määritelmät rakentuvat Atatürkin puheessa kertomuksen ja käsitteiden tasolla.

En ole tässä pyrkinyt laajemmin pohtimaan minkälainen asema *Nutukilla* on tämän päivän Turkin julkisessa keskustelussa, vaan osoittamaan niitä tapoja joilla puhe on tuottanut perusteita viralliselle historiankäsittekselle. Puhe on tietysti koko ajan uudelleentulkintojen kohteena ja sen asema historiankirjoituksessa täten jatkuvasti vaihtuva.

37. Oran (1997) 82.

38. Oran (1997) 129.

39. *Türk milletinin kalbinden, vicdanından sâhib ve mülbem olan en esâhî, en bariz arzu ve imam malûm olmuştü: Kurtuluş...!*. *Nutuk* 177.

40. *Nutuk* 195–196.

PEKKA MASONEN

Kustavilainen siirtomaapolitiikka ja Saint-Barthélemy'n kuume

Historiografisia anekdootteja

Vuonna 1786 Suomea vaivasi outo epidemia, joka sai monet jättämään kotinsa ja vaeltaamaan kohti rannikkoa muuttaakseen pienelle Saint-Barthélemy'n saarelle Karibian merellä. Kansallinen historiankirjoitus on sivuuttanut ilmiön lähes kokonaan. Epidemian taustalla oli Kustaa III:n siirtomaapolitiikka, joka ei ollut vain itsevaltiaan oikku vaan pitkän perinteen huipennus.

■ Ruotsin siirtomaahistoria ei monipuolisuudestaan huolimatta ole erityisen suosittu tutkimuskohde kotimaassaan. Harva edes mieltänee Ruotsia historialliseksi siirtomaavallaksi.¹ Eniten on huomiota saanut osakseen ruotsalaisten lyhyt vierailu Pohjois-Amerikassa suurvaltakauden alussa. Tärkeäksi tapahtumaa ei suinkaan tee se, mikä merkitys Uuden Ruotsin siirtokunnalla oli emämaalleen – tai se, mitä ruotsalaiset tekivät Uudessa maailmassa – vaan pelkkä siirtokunnan sijainti. Uusi Ruotsi on tärkeä, koska sen avulla nykyruotsalaiset (ja suomalaiset) voidaan liittää osaksi Yhdysvaltain historiaa heti alusta lähtien, puritaanisten pyhiinvaeltajien rinnalle.

Paljon vähemmälle huomiolle on jäänyt Ruotsin suurvaltakauden toinen siirtomaahanke Länsi-Afrikan Kultarannikolla eli Carolusburgin linnoitus (nyk. Cape Coast Castle, Ghana). Aiheesta on tehty vain kolme vakavaa tutkimusta, joista jo vuonna 1879 ilmestynyt Victor Granlundin *En svensk koloni i Afrika eller Svenska Afrikanska Kompaniets historia* on yhä korvaamaton perusteos.²

Eniten on tutkimukselliseen marginaaliin jäänyt – paradoksaalisesti – Ruotsin siirto-

maahistorian menestyksellisin ja ajallisesti pisin episodi eli Saint-Barthélemy³ saari Karibian merellä. Saari toki kiinnostaa ruotsalaisia ja sen ruotsalaisesta historiasta on ilmestynyt runsaasti kuvauksia siitä lähtien, kun Ingegerd Hildebrandin väitöskirja *Den svenska kolonin S:t Barthélemy och Västindiska kompaniet fram till 1796* julkaistiin Lundissa 1951. Omalta osaltaan kiinnostusta on ylläpitänyt S:t Barthélemy Sällskap, joka perustettiin Piitimessä 1964.⁴ Suuren yleisön tietoisuuteen saaren ruotsalainen menneisyys tuli 1987, kun Ruotsin kuninkaallinen perhe vietti siellä kahden viikon loman. Mielenkiinto saarta kohtaan onkin Ruotsissa nyt suurempi kuin koskaan siirtomaakaudella.

Saint-Barthélemy'n ruotsalaista historiaa käsittelevä kirjallisuus on kuitenkin luonteeltaan antikvaarista ja detaljimaista. Yksi syy liittyy lähteisiin. Päähuomio on ollut hallinnollisissa, taloudellisissa sekä kirkollisissa oloissa, joita käsitellään saaren ruotsalaisten viranomaisten kirjeenvaihdossa Tukholman kanssa. Kirjeenvaihto on helposti saatavilla Ruotsin valtionarkistossa. Muu aineisto jäi paikan päälle, kun Ruotsi möi saaren takaisin Ranskalle 1878. Tätä aineistoa säilytettiin pitkään Guadeloupen

1. Rolf Sjöström (2003) 'Forskningsarkivet tur och retur', teoksessa Göran Larsson (toim.) *Arkiven i forskningens tjänst. 20 år med Forskningsarkivet vid Umeå universitet*, Scriptum 52, Uumaja: Forskningsarkivet, 80.

2. György Nováky (1990) *Handelskompanier och kompanihandel. Svenska Afrikakompaniet 1649–1663. En studie i feodal handel*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 159, Upsala, 65–66. Victor Granlundin tutkimus ilmestyi sarjassa *Historiskt Bibliotek utgifvet af Carl Silfverstolpe*, osa 6. Kolmas perusteos on Erik Wilhelm Dahlgrenin henkilöhistoriallinen tutkimus *Louis de Geer 1587–1652: hans lif och verk* (1923). Myös György Nováky on julkaissut Louis de Geerin elämäkerran (2003).

3. Johdonmukaisuuden vuoksi käytän saaren nykyistä, ranskankielistä nimeä. Ruotsinkielisessä aikalaiskirjallisuudessa käytettiin yleensä muotoa S:t Barthelemy; englanniksi saarta kutsutaan St. Bartholomew tai St. Barths. Käytän myös muista Karibian meren saarista niiden nykyistä nimeä.

4. Per Tingbrand (2001) *Who was who in St. Bartholomew during the Swedish rule?*, Tukholma: Svenska S:t Barthélemy Sällskap, 18. Piitimen purjehdusseuran vuosikirja *Sjörullan* on täynnä saarta koskevia kirjoituksia. Vuonna 1977 Piitimestä tuli virallisesti Saint-Barthélemy'n ruotsalainen ystävyyskaupunki.

saarella, missä se oli ruotsalaisten tutkijoiden tavoittamattomissa. Kokoelma siirrettiin Ranskaan vasta 1960-luvun lopulla. Sen nykyinen sijoituspaikka on Centre des Archives d'Outre-Mer (Aix-en-Provence).⁵

Toinen syy on se, että ruotsalaiset kirjoittajat eivät ole osanneet asettaa saaren historiaa laajempiin yhteyksiinsä. Mitään sellaista tutkimusta ei ole tehty, jossa Kustaa III:n siirtomaapolitiikkaa tarkasteltaisiin osana aikansa eurooppalaista siirtomaapolitiikkaa tai edes verrattaisiin saarta Karibian muihin siirtomaihin, esimerkiksi Tanskan Neitsytsaariin. Näin Saint-Barthélemy'n historiallinen merkitys on hämärtynt ruotsalaisille, jota on osaltaan sekoittanut saaren perifeerinen sijainti oman aikamme näkökulmasta katsottuna.⁶

Saaren ruotsalainen historia nähdäänkin helposti vain Kustaa III:n oikkuna. Se, että kuningas hankki valtakunnalle piskuisen kalliosaaren maailman laidalta, sopii hyvin mielikuvaan ”pompööisistä itsevaltiaasta”.⁷ Mielikuvaa tukevat aikalaislähteet. Kovin moni ei ollut tietoinen kuninkaan suunnitelmista saati selvillä saaren merkityksestä. Kuninkaan vihamiehiin kuulunut kreivi Adolf Ludvig Hamilton (1747–1802) kirjasi ivallisesti päiväkirjaansa:

Frankrike hade i alla tider önskat en nedlagsplats för franska varor i Göteborg. Denna förmån svenska manufakturerna till skada erhöill det nu, mot det att konungen i Sverige fick den lilla obetydliga blott en mil i omkrets mätande ön S:t Barthélemy i Västindien. Han var smickrad att i en så aflägsen världsdel kunna uppresa svenska flaggan och svenska vapnet och att där (som sedan skedde) få föreviga sitt namn med en ny stads anläggande, som skulle bära hans namn Gustafvia. Detta kände den dåvarande sluge franske premiärministern, greve Vergennes. Denne lät förelägga till konungens val kartor öfver flera små öar i den nejden, af hvilka S:t Barthélemy var den obetydligaste, men som i anseende till ett fördelaktigt läge, hvilken förmån egentligen söktes, föll svenska monarken i ögönen. På grund häraf utvalde han för sig just den stenklippa, franska hofvet minst

saknade och åstundade skulle tillfalla honom.⁸

Toisaalta Saint-Barthélemy liittää (Uuden Ruotsin tavoin) nyky-Ruotsin osaksi suu-remppaa historiaa. Saarella eli enimmillään vuonna 1812 noin 2 400 afrikkalaista orjaa ja orjuuden myötä Ruotsi kytkeytyy Atlantin orjakauppaan. Tosin ruotsalaisilla laivoilla ei koskaan kuljetettu saarelle ainoatakaan orjaa Afrikasta eivätkä orjien omistajat olleet ruotsalaisia vaan ranskalaisia, jotka olivat asettuneet saarelle jo ennen kuin se siirtyi Ruotsin haltuun, sekä lähisaarilta saapuneita siirtolaisia, jotka toivat orjansa mukanaan.⁹ Ruotsissa yleinen mielipide oli orjuutta vastaan ja Kustaa III tuki orjakau-pan vastaista liikettä.¹⁰ Ruotsi kielsi orjakau-pan siirtomaassaan 1813 mutta kielto koski vain suoraan Afrikasta tuotavia orjia. Muilta Karibian saarilta sai tuoda orjia vuoteen

5. Björn Lindh (1974) 'Det svenska S:t Barthélemy-arkivet', *Arkiv, sambälle och forskning. Svenska Arkivsamfundets skriftserie* 16, 21–25. Arkistoaineiston nykyisestä tilanteesta, ks. Sjöström (2003). Saaren ruotsalainen historia ei ole kiinnostanut ranskalaisia tutkijoita, minkä selittänee se, että hallinnolliset lähteet ovat ruotsinkielisiä.

6. Vrt. Sture M. Waller (1954), *S:t Barthélemy 1785–1801. Yttre förhållanden; handelspolitisk och statsfinanssiell betydelse*, Historisk Arkiv 1, Tukholma: Kungl. vitterhet historie och antikvitets akademien, 1.

7. Ks. Kimmo Katajala (2002) *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1150–1800*, Historiallisia tutkimuksia 212, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 422 (kuvateksti).

8. Oscar Levertin (toim.) (1901) *Anekdoter till Svenska historien under Gustaf III:s regering af Adolf Ludvig Hamilton*, Svenska memoarer och bref IV, Tukholma: Albert Bonniers förlag, 116.

9. Hannes Hyrenius (1977) *Royal Swedish Slaves*, Demographic Research Institute, Reports 15, Göteborg: University of Gothenburg, 14–15; Rolf Sjöström (1999) 'En nödvändig omständighet – om svensk slavhandel i Karibien', teoksessa Raoul Granqvist (toim.) *Svensk överord. En bok om gränslöshet och begränsningar*, Tukholma: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 41–57. Afrikassa kuljetettiin orjia Ruotsin lipun alla purjehtivilla laivoilla Kultarannikolta Guinea lahdella sijaitsevalle portugalilaiselle São Tomén saarelle. Kauppa loppui, kun Ruotsi menetti Carolusburgin 1658 Tanskalle. Kauppaa harjoittivat hollantilaiset Ruotsin Afrikan kauppakomppanian nimissä (Nováky 1990, 133).

10. Hildebrand (1951) 142. Carl Bernhard Wadström perusti Ruotsissa orjuutta ja orjakauppaa vastustavan seuran 1779.

1836 asti.¹¹ Tanskalaiset olivat tässä suhteessa aktiivisempia. On arvioitu, että noin 85 000 afrikkalaista orjaa kuljetettiin Atlantin yli tanskalaisilla laivoilla.¹²

Atlantin orjakauppa on tietenkin tuomitava ilmiö, joka aiheutti mittaamatonta kärsimystä miljoonille afrikkalaisille. Se on silti historiallisesti merkittävä ilmiö, jota tutkitaan ahkerasti, ja kauppaa harjoittivat aikansa tärkeät valtiot. Saint-Barthélemy'n avulla Ruotsikin saa kannettavakseen oman pienen osansa Atlantin orjakaupan häpeällisestä perinnöstä, mitä nykyruotsalaiset kirjoittajat korostavat mielellään.¹³ Kyse ei ole välttämättä vilpittömästä katumuksesta. Myös osallistuminen luonteeltaan kielteiseen ilmiöön tarjoaa mahdollisuuden kohottaa kansallista itsetuntoa, jos se tuo kansakunnan marginaalista historian keskiöön. Vaikka Ruotsi ei enää kustavilaisella ajalla ollut suurvalta, se kuitenkin pääsee karibialaisen siirtomaansa avulla aikansa tärkeiden valtioiden joukkoon.

Ruotsin siirtomaapolitiikan pitkät perinteet

Siirtomaita ei hankittu vain koristeiksi. Niiden tehtävä oli rikastuttaa emämaata. Ruotsi kuitenkin menetti suurvaltakautensa siirtomaat ennen kuin se ehti hyötyä niistä.

Ajatusta omista siirtomaista ei silti hylätty Ruotsissa. Olihan kaikilla muilla Itämeren alueen merkittäville valtioilla merentakaisia omistuksia, Puolaa lukuun ottamatta. Tanska loi tuottoisan imperiumin, johon kuului saaria Karibiassa sekä tukikohtia Länsi-Afrikan rannikolla ja Intiassa. Tanska onnistui säilyttämään siirtomaansa aina 1800-luvun puoliväliin asti, jolloin niistä luovuttiin kannattamattomina.¹⁴ Brandenburg-Preussi oli perustanut tukikohtia Länsi-Afrikan rannikolle 1683 ja vuokrannut Karibiassa tanskalaisen Saint Thomasin saaren vuosiksi 1685–1715. Preussin siirtomaahistoria päättyi 1717, kun länsiafrikkalaiset tukikohdat myytiin Alankomaille.

Jopa Kuurinmaa oli energisen herttuansa Jakob Kettlerin johdolla perustanut 1651 tukikohdan Gambia-joen suulle (nyk. James Island) ja kolme vuotta myöhemmin siirtokunnan Tobagon saarelle Karibiassa. Kuu-

rinmaan siirtomaahistoria jäi lyhyeksi. Sekä Gambia että Tobago menetettiin hollantilaisille jo 1659. Tobago palautettiin Kuurinmaalle vuotta myöhemmin mutta siirtokunnan perustaminen epäonnistui. Saari hylättiin 1690, vaikka muodollisesti se jäi Kuurinmaan haltuun aina vuoteen 1795 asti, jolloin herttuakunta liitettiin Venäjään.¹⁵ Pysyvästi Tobagon kolonisoivat vasta britit, jotka miehittivät saaren 1763.

Näin ajatus siitä, että myös Ruotsi perustaisi uudestaan merentakaisia siirtomaita, ei ollut lähtökohdiltaan järjetön vaan olosuhteisiin nähden mielekäs.¹⁶ Tuottoisa siirtomaa antaisi valtakunnalle lisää resursseja harjoittaa aktiivista voimapolitiikkaa. Liian vauras maa ei Ruotsi suurvaltakaudellaan ollut. Kiinnostus siirtomaita kohtaan lisääntyi erityisesti Uudenkaupungin rauhan jälkeen, kun Ruotsi menetti Baltian.

Ruotsalaisten katseet suuntautuivat Karibialle, joka oli 1600-luvun lopulla syrjäyttänyt Pohjois-Amerikan eurooppalaisten siir-

11. *Tractat till Slaf=bandeln afskaffande mellan Hans Majestät Konungen af Sverige och Norrige, å ena, samt Hans Majestät Fransmännens Konung, å andra seddan, afhandlad och afslutad i Stockholm den 21 Maji 1836.*

12. Erik Gøbel (2001) 'De danske mennesketransporter over Atlanten', teoksessa *Fra slaveri til frihed. Det dansk-vestindiske slavesamfund 1672–1848*, Kööpenhamina: Nationalmuseet, 19–24.

13. Mai Palmberg (2000) *Afrikabild för partnerskap? Afrika i de svenska skolböckerna*, Upsala: Nordiska Afrikainstitutet, 216. Ks. Göran Skytte (1986) *Det kungliga svenska slaveriet*, Tukholma: Askelin & Hägglund. Asiatiedoiltan Skytten teos on luotettava. Tekijä ilmoittaa hyödyntäneensä valtionarkiston dokumentteja, vaikka hän ei käytä lähdeviitteitä. Sävyllään kirja on poleeminen ja tekijä pyrkii osoittamaan, että Kustaa III ja Kaarle XIV Juhana olisivat henkilökohtaisesti hyötäneet orjakaupasta ja vastuussa orjien kohtelusta siirtomaassaan.

14. Intialaiset tukikohtansa (Tranquebar, Balasore ja Frederiksnagor [nyk. Serampur]) Tanska möi britteille 1845 ja länsiafrikkalaiset tukikohtansa 1850. Nikobareilta (Frederiksoerne) tanskalaiset lähtivät 1856. Karibian saaret yritettiin myydä Yhdysvalloille 1860-luvulla mutta kauppa toteutui vasta 1917 (nyk. Yhdysvaltain Neitsytsaaret).

15. Tobagon ensimmäisten kuurinmaalaisten siirtolaisten joukossa oli myös ruotsalaisia. Ks. Edgar Anderson (1961) 'Mysterious eighteenth-century Swedish settlements at Tobago and Barima', *Swedish Pioneer Historical Quarterly* 12:4, 132–33.

16. Carl Sprinchorn (1923) 'Sjuttonhundratalets planer och förslag till Svensk kolonisation i främmande världsdelar', *Historisk Tidskrift* 43:2, 109–62.

tomaavaltojen mielenkiinnon kohteena. Tärkeäksi Karibian teki ruokosokeri, jonka viljelyyn pienet saaret soveltuivat erinomaisesti. Sokerilla oli Euroopassa tuottoisat ja kyltymättömät markkinat. Afrikkalaiseen orjatyövoimaan perustunut ruokosokerin viljely käynnistyi saarilla sen jälkeen, kun portugalilaiset karkottivat hollantilaiset Brasilialta 1654. Hollantilaisia asettui Ranskan hallitsemille saarille, ja he toivat mukanaan ruokosokerin viljelyn taidon. Pian suurvaltat alkoivat kilpailla keskenään pienten saarten hallinnasta – espanjalaisia ne eivät olleet kiinnostaneet.

Vuonna 1695 Ruotsissa suunniteltiin Tobagon saaren ostamista Kuurinmaan herttualta. Suunnitelmasta ei tullut mitään. Kaarle XI kuoli huhtikuussa 1697 ja valtakunta oli pian suursodan syövereissä. Ruotsin kiinnostus Tobagoa kohtaan ei kuitenkaan laantunut vaan säilyi koko 1700-luvun. Kiinnostusta piti yllä osaltaan se, että Ulrika Eleonoran puolisona Ruotsin kuninkaaksi maaliskuussa 1720 valittu hesseniläinen Fredrik I oli äitinsä (Maria Amalie Kettler) kautta Kuurinmaan herttuan Jakobin tyttärenpoika, ja siten hänellä oli mielestään laillinen perintöoikeus Tobagon saareen.

Siirtomaa oli vähällä toteutua 1731, kun Danzigiin asettunut Kuurinmaan nimellinen herttua Ferdinand Kettler aikoi myydä Ruotsille oikeutensa Tobagoon. Kauppa kaatui Ison-Britannian vastustukseen. Vaikka britteillä ei vielä tuolloin ollut mitään aikeita kolonisoida saarta, he eivät halunneet päästää sinne ketään muita. Lontoossa pelättiin, että saari voisi päätyä Ruotsilta ranskalaisille. Hollantilaisten ja espanjalaisten lähteiden mukaan joitakin ruotsalaisia siirtolaisia olisi asettunut saarelle 1732 mutta alkupe-räisväestö lienee tuhonnut siirtokunnan pian sen perustamisen jälkeen.¹⁷

Ruotsin muita kiinnostuksen kohteita olivat 1700-luvulla Bariman alue Orinoco-joen suulla¹⁸, Patagonia¹⁹, Agadir Marokon Atlantin rannikolla²⁰ sekä Coromandel-rannikko Etelä-Intiassa.²¹

Eriskummallisoin suunnitelma liittyi Madagaskariin. Joukko eurooppalaisia merirosvoja oli asettunut Sainte-Marien saarelle (nyk. Nosy Boraha) Madagaskarin itäranni-

kolla, jonne he perustivat legendaarisen ”Libertalian tasavallan”. Tasavallan historiallinen todellisuus on kyseenalainen mutta tosiasia on, että kesällä 1714 merirosvot ottivat yhteyttä Ruotsiin. He ilmoittivat olevansa valmiit auttamaan ruotsalaisia valloittamaan koko Madagaskarin, jos he puolestaan saisivat turvapaikan Ruotsista. Kaarle XII kuuli asiasta palattuaan Turkista marraskuussa 1714. Hän suhtautui ehdotukseen vakavasti mutta käynnissä ollut sota esti toteuttamasta sitä. Ehdotukseen palattiin Uudenkaupungin rauhan jälkeen, ja siitä luovuttiin vasta 1727.²²

Konkreettisin saavutus oli Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian (Svenska Ostindiska Companiet) perustaminen kesällä 1731 ulkomaisten esikuvien mukaisesti. Komppania harjoitti tuottoisaa kauppaa Kiinassa vuoteen 1813 asti.²³

Ruotsin siirtomaapolitiikalla oli siis pitkät perinteet eri puolilla maailmaa, kun Kustaa III nousi valtaistuimelle helmikuussa 1771. Vallankaappauksensa jälkeen hänellä oli mahdollisuus toteuttaa edeltäjiensä suunnitelmia.

Jo 1774 Kustaa III yritti ostaa Espanjalta Puerto Ricon saaren. Tarjous oli järkevä. Espanjan tärkeimmät siirtomaat Karibialla olivat Kuuba ja Santo Domingo (nyk. Dominikaaninen tasavalta). Puerto Rico sen sijaan oli harvaan asuttu ja taloudellisesti merkityksetön. Kustaan harmiksi Espanja ei ollut halukas myymään saarta, kuten ei myöskään Trinidadin eikä Margaritan saaria

17. Anderson (1961) 135–40.

18. Hollantilaiset olivat perustaneet lähistölle menestyviä siirtokuntia (Demerara ja Essequibo).

19. Espanjan siirtomaavalta ei ulottunut Patagoniaan. Myös britit suunnittelivat kolonisoivansa alueen. Vasta Argentiina miehitti Patagonian 1800-luvun jälkipuolella.

20. Läheinen Mogador (nyk. Essaouira) oli tärkeä satamakaupunki, jossa vieraili runsaasti eurooppalaisia kauppalaivoja.

21. Sekä Ranskan (Pondicherry, Karikal, Yanam) että Tanskan tärkeimmät tukikohdat sijaitsivat alueella.

22. Perusteellisin tutkimus aiheesta on Johan Henrik Schröder (1848) *Om Sveriges planer och åtgärder rörande sjöförvarne på Madagascar 1718–1727*, Tukholma.

23. Sven T. Kjellberg (1974) *Svenska ostindiska kompanierna 1731–1813. Kryddor, te, porslin, siden*, Malmö: Allhelms förlag.

nykyisen Venezuelan rannikolta.²⁴ Ruotsin kiinnostus Puerto Ricoa kohtaan säilyi ja 1798 Kustaa IV Aadolf teki Espanjalle uuden tarjouksen mutta yhtä huonolla menestyksellä kuin isänsä.

Se, että Kustaa III onnistui hankkimaan Ruotsille siirtomaan, ei ollut hänen omaa ansiotaan. Asia ratkaistiin Bostonin teekutsuilla 16.12.1773 eikä Ruotsin kuningas kuulunut vieraslistalle.

Ruotsi ja Amerikan vapaussota

Pohjois-Amerikan tapahtumia seurattiin tarkkaan Ranskassa, joka oli seitsenvuotisen sodan jälkeen (1763) menettänyt briteille sekä Kanadan että vaikutusvaltansa Intiassa.²⁵ Tukemalla amerikkalaisten kapinaa Ranska voisi korjata tilanteen. Ainakin Yhdysvaltain itsenäistyminen haittaisi Isoa-Britanniaa.

Kun brittienraali Burgoyne antautui Saratogassa 17.10.1777, Ranskassa vakuutettiin amerikkalaisten mahdollisuuksista voittoa. Yhdysvaltain ja Ranskan välinen liitto solmittiin helmikuussa 1778. Näin Pohjois-Amerikassa puhjennut paikallinen kapina laajeni maailmansodaksi, jota käytiin Karibiassa, Länsi-Afrikassa, Intiassa ja Kaakkois-Aasiassa.

Amerikan vapaussota kosketti myös Ruotsia, joka oli Ranskan liittolainen. Kustaa III vastusti Ranskan liittoa kapinallisten kanssa ja toivoi, että Ranska olisi sen sijaan keskittynyt joulukuussa 1777 puhjenneseen Baijerin perimyssotaan, jotta Ruotsi olisi voinut valloittaa Norjan.²⁶

Sotilaallisesti Ruotsista ei ollut mitään iloa Ranskalle mutta puolueettomana se saattoi tehdä hyödyllisiä palveluksia. Tammikuussa 1779 Ranskan ulkoministeri Vergennes ehdotti Ruotsin lähettiläälle (Gustaf Philip Creutz), että ruotsalaiset laivat voisivat kuljettaa täydennyksiä Ranskan Karibian meren siirtomaihin. Ruokosokerin viljelyyn erikoistuneet saaret olivat riippuvaisia elintarvikkeiden tuonnista. Vastineeksi ruotsalaiset saisivat ostaa saarilta sokeria ja kahvia. Suunnitelmasta ei tullut mitään, sillä britit ilmoittivat pysäyttävänsä myös puolueettomien maiden laivat, jos ne pyrkivät ranskalaisille saarille.²⁷

Amerikasta juuri palannut Lafayette puolestaan kertoi Creutzille, että amerikkalaiset suunnittelivat hyökkäystä Karibian brittiläisiä siirtomaita vastaan. Jos Ruotsi auttaisi amerikkalaisia antamalla heidän käyttöönsä laivoja, se voisi saada palkkioksi jonkin briteiltä valloitetun saaren. Creutz torjui ehdotuksen, koska se olisi vienyt Ruotsin mukaan sotaan. Myös Vergennes oli Ruotsin aktiivista osallistumista vastaan. Ruotsi voisi silti saada haltuunsa jonkin briteiltä valloitetun saaren. Jos Ruotsilla olisi siirtomaa Karibiassa, ranskalaisia saaria voitaisiin huoltaa sen kautta. Tarvikkeet kuljetettaisiin ensin ruotsalaisilla laivoilla Atlantin yli ruotsalaiselle saarelle, mistä ranskalaiset kävisivät noutamassa ne. Näin britit eivät voisi pysäyttää ruotsalaisia laivoja, jotka olisivat siis matkalla puolueettoman Ruotsin siirtomaahan. Suunnitelma oli mainio mutta ensin Ranskan pitäisi valloittaa jokin sopiva saari Ruotsille.

24. Reinhard Luthin (1934) 'St. Bartholomew: Sweden's Colonial and Diplomatic Adventure in the Caribbean', *Hispanic American Historical Review* 14:3, 309. Kuningas ei ollut ainoa, joka tähyili merten taakse. Vuonna 1776 nuori luutnantti Ulric Nordenskjöld (1750–1810) julkaisi anonyyminä pamfletin, jossa perusteltiin oman siirtomaan hyödyllisyys. Vaihtoehtoina olivat joko Etelä-Intia tai Länsi-Afrikka. Ks. Harald Elovson (1928), 'Kolonialintresset i Sverige under slutet av 1700-talet. Några drag', *Samlaren*, ny följd 9, 207–11. Inspiraationsa ja informaationsa Ulric lienee saanut veljeltään (Carl Fredrik, 1756–1828), joka oli viettänyt useita vuosia Karibiassa ja Marokossa. Amerikan vapaussodan aikana Carl Fredrik palveli Ranskan laivastossa ja osallistui taisteluihin sekä Karibiassa että Länsi-Afrikassa. Toinen veli August (1754–92) puolestaan kunnostautui alkemistina ja kuoli Länsi-Afrikassa. Naparetekeilijä Adolf Erik Nordenskjöld oli veljessarjan vanhimman (Adolf Gustav, 1745–1821) pojanpojanpoika.

25. Ranskalle jäi Pohjois-Amerikassa Saint-Pierren ja Miquelonin saaret Newfoundlandin edustalla sekä tukikohtia Intian itärannikolla (ks. viite 21 yllä). Ranskan mahdollisuudet nousta Intian niemimaan johtavaksi siirtomaavallaksi kuitenkin kariutuivat. Ranska luopui Kanadasta säilyttääkseen siirtomaansa Karibiassa (Haiti, Guadeloupe, Martinique), jotka olivat taloudellisesti paljon tärkeämpiä. Ennen Kanadan dominion perustamista 1867, "Kanada" tarkoitti vain nykyisten Quebecin ja Ontarion osavaltioiden aluetta (ent. Ala- ja Ylä-Kanada). Acadia (nyk. Nova Scotia) ja Newfoundland menetettiin briteille jo 1713.

26. H.A. Barton (1966) 'Sweden and the War of American Independence', *William and Mary Quarterly*, 3rd Ser. 23:3, 419–22.

27. Ranskan ja Ruotsin välisistä neuvotteluista Amerikan vapaussodan aikana, ks. Hildebrand (1951).

Mahdollisuudet olivat Ruotsin kannalta hyvät ja Kustaa III kiinnostui Vergennesin suunnitelmasta. Amiraali d'Estaing valloitti kesällä 1779 briteille kuuluneet Saint Vincentin ja Grenadan. Vuosina 1781–82 ranskalaiset valloittivat Tobagon, Saint Christopherin ja alun perin Alankomaille kuuluneen Sint Eustatiuksen, jonka britit olivat miehittäneet (Alankomaat liittyi sotaan brittejä vastaan 1780).²⁸ Kustaalla oli näin varaa valita siirtomaansa. Muita vaihtoehtoja olivat Puerto Ricon itäpuolella sijaitseva espanjalainen Vieques sekä Bahamasaariin kuuluva brittiläinen New Providence, jonka espanjalaiset yrittivät valloittaa 1781 (Espanja liittyi sotaan Ranskan liittolaisena 1779). Ranskalainen herttua du Praslin (César Gabriel de Choiseul) puolestaan oli halukas myymään Ruotsille omistamansa pikkusaaren (nyk. Île à Vache) Haitin etelärannikolla. Kustaa III haaveili jopa siitä, että Yhdysvallat luovuttaisi hänen haltuunsa palan maaperästään palkkioksi Ruotsilta saamastaan tuesta, ja hän valtuutti Hans Axel von Fersenin neuvottelemaan asiasta amerikkalaisten kanssa.²⁹

Kustaan toiveet omasta saaresta karisivat, kun britit voittivat amiraali de Grassen laivaston Dominican vesillä huhtikuussa 1782. Tappion jälkeen Ranska oli valmis rauhaan. Sota päättyi tammikuussa 1783 ja rauha vahvistettiin Pariisissa 3.9.1783. Yhdysvallat sai itsenäisyytensä mutta Ranskan ainoa saalis oli Tobago.³⁰ Muut sodan aikana valloitetut saaret palautettiin briteille. Kustalle rauha oli pettymys, sillä Ranskan kannalta Tobago oli liian tärkeä luovutettavaksi Ruotsille: "C'est Tobago que je veux", kuten Kustaa III oli kirjoittanut Staël von Holstenille vuonna 1781.³¹

Neuvottelut Ruotsin siirtomaasta kuitenkin jatkuivat ja niistä vastasi Creutzin seuraaja Erik Magnus Staël von Holsten. Yksimielisyys saavutettiin toukokuussa 1784, kun Ranska suostui luovuttamaan Ruotsille omistamansa Saint-Barthélemy saaren. Kustaa III saapui itse Pariisiin kesäkuun alussa. Sopimus allekirjoitettiin Versailles'in palatsissa 1.7.1784.³² Vastineeksi Ranska sai oikeuden käydä kauppaa Göteborgissa. Ranskan kannalta saari oli merkityksetön ja

pieni myönnytys mutta sopimuksen myötä se säilytti Ruotsin liittolaisenaan. Ranskassa oli pelätty, että Ruotsi voisi siirtyä Ison-Britannian puolelle. Ranskan laivasto tarvitsi ruotsalaista puuta ja rautaa.³³

Kustavilaisen siirtomaapolitiikan jälkinäytös käynnistyi syksyllä 1786, kun Staël von Holstenin puheille ilmestyi hollantilainen Wilhelm Bolts, joka oli toiminut sekä Englannin että Itävallan Itä-Intian kauppakomppanioiden palveluksessa. Hän väitti löytäneensä Intian valtamereltä ennestään tuntemattoman suurehkon saaren ja tarjosi sitä Ruotsin siirtomaaksi. Bolts kutsuttiin Tukholmaan, missä hän esitteli suunnitelmansa valtakunnan raha-asioista vastanneelle kreivi Johan Liljencrantzille. Kuninga hyväksyi suunnitelman ja sopimus allekirjoitettiin Upsalassa 1.11.1786. Sen mukaan siirtomaan nimeksi tulisi Boltsholm ja Bolts toimisi sen kuvernöörinä. Hän saisi käyttöönsä kolme alusta ja lähtisi saarelle elokuussa 1787.³⁴ Boltsin suunnitelma oli

28. Alankomaat pysyi aluksi puolueettomana mutta hollantilaiset laivat kuljettivat tarvikkeita Ranskan saarille, aivan kuten Vergennes oli ehdottanut Creutzille 1779. Kun britit ilmoituksensa mukaisesti pysäyttivät ja takavarikoivat hollantilaisia laivoja, se johti maiden väliseen sotaan. Näin olisi varmasti tapahtunut Ruotsillekin, jos Vergennesin ehdotus olisi hyväksytty.

29. Barton (1966) 423. Fersen osallistui Amerikan vapaussotaan kenraali Rochambeau adjutantina ja hänellä oli läheiset suhteet amerikkalaisten ylipäällikköön George Washingtoniin.

30. Lisäksi Ranska sai takaisin tukikohtansa Senegalissa (Saint-Louis ja Gorée), jotka britit olivat miehittäneet sodan aikana.

31. Luthin (1934) 310.

32. *La convention provisoire sur la concession d'un entrepôt à Gothenbourg à la France et la cession de l'île de Saint-Barthélemy à la Suède entre Le Roi et Le Roi de Suède, conclue à Versailles le 1er Juillet 1784*, Paris 1784: Imprimerie Royale.

33. John B. Hattendorf (1994) *Saint-Barthélemy and the Swedish West India Company. A Selection of Printed Documents, 1784–1814*, Delmar NY: Scholar's Facsimiles & Reprints, 20.

34. Claes Theodor Odhner (1896) *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. Andra delen 1779–1787*, Tukholma: P.A. Norstedt & Söner, 492–94. Saarta ei voi tunnistaa Intian valtameren nykyiseltä kartalta. Boltsin mukaan se oli suurempi kuin Maskareenit yhteensä (yli 4500 km²). Sen sijainti Hyväntoivonniemen ja Australian puolivälissä viittaisi Kerguelenin saaristoon (7215 km²), jonka ranskalainen Yves-Joseph de Kerguelen-Trémarec löysi 1772. Löytäjänsä mukaan saaristo oli metsäinen, asuttu ja luonnonvaroiltaan rikas, mikä herätti suurta innostusta

uskottava, sillä tiedot Intian valtameren eteläisistä osista olivat yhä hatarat.

Suunnitelmasta ei tullut mitään, sillä Kustaa III lykkäsi sen toteuttamista. Kesäkuussa 1788 alkoi sota Venäjää vastaan. Bolts otti uudestaan yhteyttä Ruotsiin 1789. Kuninkaan vastauksen mukaan suunnitelmaa ei voitu toteuttaa ennen kuin sota olisi päätynyt. Todellinen syy oli se, että Kustaa oli enemmän kiinnostunut Carl Bernhard Wadströmin suunnitelmasta perustaa Ruotsille siirtomaa Länsi-Afrikan rannikolle. Tämäkään hanke ei toteutunut. Kustaa III kuoli 29.3.1792 eikä sijaishallitus jatkanut hänen siirtomaapolitiikkaansa.

Veroparatiisin nousu ja tuho

Pieniin Antilleihin kuuluva Saint-Barthélemy on kooltaan noin 21 neliökilometriä. Saari oli alun perin asumaton. Ensimmäiset ranskalaiset siirtolaiset saapuivat 1648 mutta naapurisaarilta hyökänneet karibit tuhosivat siirtokunnan. Henkiin jääneet pakenivat saarelta. Pysyvästi Saint-Barthélemy asutettiin 1659. Vaikka saari oli muodollisesti Ranskan vallassa, se oli pitkään hunningolla ja toimi merirosvojen tukikohtana. Heistä kuuluisin oli ranskalainen Montbars L'Exterminateur, joka riehui Karibialla 1670-luvulla.³⁵

Ranskan kannalta saari oli merkityksetön, sillä se ei soveltunut ruokosokerin viljelyyn. Sitä ei myöskään kyetty puolustamaan, mikä vähensi Ranskan halua sitoutua saaren kehittämiseen. Britit miehittivät Saint-Barthélemyn kaikissa 1700-luvun sodissaan Ranskaa vastaan, myös Amerikan vapaus-sodan aikana.

Palattuaan Pariisista takaisin Tukholmaan 2.8.1784 Kustaa III kertoi heti uutisensa ällistyneelle valtaneuvostolle: Ruotsi on vihdoin saanut siirtomaan. Creutzin ja Staël von Holstenin lisäksi vain harvat olivat olleet tietoisia kuninkaan neuvotteluista Ranskan kanssa.

Ruotsalaisille Saint-Barthélemy oli tuntematon, eikä Kustaa itseään tiennyt juuri mitään siirtomaansa oloista. Amerikan vapaussodassa kunnostautunut Curt von Steudingk oli vierailut saarella palvellessaan amiraali d'Estaingin laivastossa ja saattoi

kertoa kuninkaalle havainnoistaan. Elokuun lopulla Lorientin satamakaupungissa toiminut Ruotsin konsuli Simon Bérard lähetti Tukholmaan lyhyen kuvauksen, joka ei antanut saaresta kovin ruusuista kuvaa. Hänen mukaansa sen tärkeimmät tuotteet olivat puuvilla ja suola.

Ensimmäisen yleisölle tarkoitetun kuvauksen saaresta julkaisi *Göteborgs Allehanda* 3.9.1784. Tukholman sanomalehdet noteerasivat tapahtuneen vuotta myöhemmin.³⁶ Ensimmäinen yksityiskohtainen ruotsinkielinen kuvaus saaresta ilmestyi vasta kesällä 1786.³⁷

Siirtomaan haltuunotto oli hidasta. Ensimmäinen ruotsalainen alus *Enigheten* saapui saarelle 30.1.1785. Ruotsalainen kuvernööri ja varuskunta seurasivat maaliskuussa. Pääkaupungiksi nimetyn Gustavian rakennustyöt käynnistyivät helmikuussa 1787.

Toisin kuin Kustaa III:n vihamiehet kuvittelivat (ja toivoivat), Saint-Barthélemy osoittautui kannattavaksi hankinnaksi.

Jo Bérard oli suositellut raportissaan, että saaresta pitäisi perustaa vapaasatama (porto franco), kuten tanskalainen Saint Thomas (1764) ja hollantilainen Sint Eustatius (1781). Näin myös tehtiin. Kuninkaallinen kuulutus asiasta annettiin 7.9.1785.³⁸ Sen mukaan Saint-Barthélemy olisi avoin kaikkien maiden kauppalaivoille sekä sodan että rauhan aikana. Kuka tahansa saisi asettua saarelle ja harjoittaa vapaasti elinkeinoaan. Saarella vallitsisi uskonvapaus.³⁹

Ranskassa. Oikeasti saaristo on karu ja asumaton. Kun totuus paljastui, Kerguelen-Trémarec vangittiin ja hän vapautui vasta vallankumouksen puhjettua 1789. Aiheesta lisää, ks. Åke W. Essén (1935) 'Wilhelm Bolts und die swedischen Kolonisierungspläne in Asien', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 7:5, 83–101.

35. Anders Sandström (1997) *Saint-Barthélemy. Kulturbistoriska promenader bland svenskminnen från 17- och 1800-talen*, Västerås: S:t Barthélemy Sällskap, 2.

36. Hildebrand (1951) 79.

37. Sven Dahlman, *Beskrifning om S. Barthelemy: svensk ö uti Westindiens*, Tukholma.

38. *Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse, som förklarar ön St. Barthelemy i Westindiens för en frihamn eller Porto Franco*.

39. Ranskalaiset asukkaat olivat kaikki katolisia ja heidän oikeutensa taattiin jo sopimuksessa, jonka perusteella Ranska luovutti saaren Ruotsille. Oikeuksiin kuului myös oikeus omistaa orjia.

Velkojaan pakenevat saivat saarelta turvapaikan kymmeneksi vuodeksi. Tarkoitus oli houkutella lisää asukkaita lähisaarilta. Ruotsissa oli Marstrand julistettu vapaasatamaksi samoilla ehdoilla 1775. Marstrand menetti oikeutensa Göteborgille 1794.

Saint-Barthélemyyn julistaminen vapaasatamaksi liittyi Ison-Britannian päätökseen sulkea Karibian siirtomaidensa satamat yhdysvaltalaisilta kauppalaivoilta. Päätös ei suinkaan miellyttänyt siirtomaiden plantaa-sinomistajia, jotka tarvitsivat amerikkalaisia elintarvikkeita orjilleen. Kun kauppa oli katkennut Amerikan vapaussodan aikana, tuhansia orjia oli kuollut nälkään.⁴⁰

Kieltoa voitiin kiertää käymällä kauppaa muualla, kuten Ruotsin siirtomaassa. Amerikkalaiset toivat tavaransa Gustaviaan, mistä brittiläisten siirtomaiden kauppiaat kävivät noutamassa ne, ja päinvastoin. Atlantin puolella sijaitseva Saint-Barthélemy oli amerikkalaisten kannalta lähempänä kuin Karibian meren puolella sijaitsevat Saint Thomas ja Sint Eustatius. Lisäksi ruotsalaisten tullit olivat alhaisemmat. Jo 1786 saarelle saapui 979 alusta; kymmenen vuotta myöhemmin yli 1700.⁴¹

Saint-Barthélemyyn asemaan vaikutti olen-naisesti se, että britit miehittivät alueen ranskalaiset saaret Guadeloupea lukuun ot-tamatta, kun Iso-Britannia liittyi keväällä 1793 ensimmäisen liittokunnan sotaan Ranskan tasavaltaa vastaan. Kun Ranska miehiti Alankomaat 1795, britit ottivat haltuunsa myös hollantilaiset saaret. Tanskan Neitsyt-saaret miehitettiin 1807, kun Tanska liittyi mannermaasulkemukseen. Näin ruotsalainen Saint-Barthélemy oli Karibian ainoa puolueeton satama, joka ei ollut brittien vallassa, ja jonne amerikkalaiset saattoivat purjehtia turvallisesti.⁴² Espanja oli siirtynyt Ranskan puolelle 1796.

Toisaalta sodasta oli myös haittaa, sillä Gustaviassa käyty transitokauppa väheni. Vuonna 1798 Saint-Barthélemyyn saapui 1109 alusta, mikä oli yli 600 vähemmän kuin kaksi vuotta aikaisemmin. Kehityksen suunnasta pelästyneenä Ruotsi yritti myydä saarensa Yhdysvalloille mutta se ei kiinnostanut amerikkalaisia.⁴³ Käänteinen parempaan tapahtui pian ja vuodesta 1799 lähtien saa-

relle saapuvien laivojen määrä alkoi taas kasvaa.

Britit miehittivät saaren väliaikaisesti maaliskuussa 1801, kun Ruotsi liittyi Tanskan, Preussin ja Venäjän muodostamaan puolueettomuusliittoon, joka oli suunnattu Isoa-Britanniaa vastaan. Britit lähtivät, kun sota Euroopassa taukosi hetkeksi Amiensin rauhan myötä maaliskuussa 1802. Guadeloupeelta hyökänneet ranskalaiset miehittivät saaren toisen Pommerin sodan aikana 1807 mutta poistuivat aselevon jälkeen.

Vapaasatama toi saarelle vaurautta ja sen väkiluku kasvoi nopeasti. Kun Saint-Barthélemy siirtyi Ruotsin haltuun, siellä asui 458 ranskalaista, 271 afrikkalaista orjaa sekä 10 vapaata värillistä. Jo 1788 saaren väkiluku oli kaksinkertaistunut ja käsitti 829 valkoista, 743 orjaa sekä 91 vapaata värillistä.⁴⁴ Väkilukua kasvattivat varsinkin ranskalaiset, jotka pakenivat Haitilla syksyllä 1791 alkanutta orjien vallankumousta. Suomen sodan aattona runsaan 5 000 asukkaan Gustavia oli väkiluvultaan valtakunnan seitsemänneksi suurin kaupunki Tukholman, Göteborgin, Karlskronan, Turun, Stralsundin ja Upsalan jälkeen.⁴⁵

Ruotsalaisia ei saarelle muuttanut eikä siihen edes pyritty. Vuonna 1787 Saint-Barthélemyssä asui 124 ruotsalaista miestä ja 4 naista. Miehistä suurin osa oli sotilaita. Vain

40. Richard B. Sheridan (1976), 'The Crisis of Slave Subsistence in the British West Indies during and after the American Revolution', *William and Mary Quarterly*, 3rd ser., 33:4, 615–41.

41. Waller (1954) 23.

42. Sandström (1997) 3.

43. Reinhard Luthinin mukaan (1934, 312–13) Ruotsin siirtomaapolitiikka eli ja kuoli Kustaa III:n mukana, ja yritys myydä Saint-Barthélemy Yhdysvalloille olisi ollut osoitus mielenkiinnon päättymisestä merentakaisia alueita kohtaan. Tarjouksen taustalla lienee ollut enemmän pelko siitä, Ruotsi voisi menettää saaren sodan melkskeissä joko briteille tai Ranskalle saamatta siitä mitään hyvitystä. Toisaalta Kustaa IV Adolf yritti samana vuonna ostaa Puerto Ricon Espanjalta, mikä ei tue Luthinin tulkintaa.

44. Tingbrand (2001) 11–12.

45. Kaupunkien joukosta puuttuu noin 6000 asukkaan Wismar, jonka Ruotsi luovutti 1803 Mecklenburg-Schwerinin herttualle hänen myöntämänsä lainan vakuudeksi. Laina-aika oli 99 vuotta ja periaatteessa kaupunki kuului Ruotsille. Laina-ajan päätyttyä kesäkuussa 1903 Ruotsi ei lunastanut kaupunkia vaan luovutti sen Mecklenburg-Schwerinin suurherttuakunnalle.

kuvernööri ja tärkeimmät virkamiehet sekä luterilaisen seurakunnan pappi olivat ruotsalaisia.⁴⁶ Saaren hallinnollinen kieli oli ranska, jonka rinnalla käytettiin yleisesti englantia.⁴⁷ Saarelaiset eivät koskaan mieltäneet itseään ruotsalaisiksi.

Kaukainen saari sopi myös karkotuspaijaksi. Anjalan miehistä sinne lähetettiin Olof Wilhelm Leijonstedt sekä Robert Montgomery. Heidät armahdettiin Kustaa III:n murhan jälkeen. Montgomery lähti saarelta lokakuussa 1792 mutta Leijonstedt ehti kuolla juuri ennen armahdustaan.⁴⁸

Maaliskuussa 1813 Ruotsi oli vähällä saada toisen siirtomaan. Houkutellessaan Ruotsia liittymään Napoleonin vihollisiin, britit lupasivat kruununprinssi Kaarle Juhanelle, että Ruotsi saisi Ranskalle kuuluvan Guadeloupen, jonka britit olivat miehittäneet 1810. Vallanvaihto tapahtui vain paperilla. Koska Ruotsi ei osoittanut erityistä innokkuutta ottaa saarta haltuunsa, britit palauttivat sen Ranskalle, kun Napoleon oli kukistunut keuhkokuumeella 1814. Taustalla vaikutti Kaarle Juhanan haluttomuus rikkoo välejänsä Ranskan kanssa anastamalla sen tärkeimmän siirtomaan Karibiassa. Kaarle Juhana sai Ranskalta mukavan rahallisen korvauksen saaresta.

Saint-Barthélemyyn kukoistus päättyi, kun yhdysvaltalaiset kauppalaiivat saivat jälleen purjehtia alueen brittiläisiin satamiin 1831. Tilanteeseen vaikutti myös Karibian yleinen taloudellinen taantuminen, kun Euroopassa

viljelty sokerijuurikas alkoi kilpailla ruokosokerin kanssa. Vuonna 1833 saarella oli 3 720 asukasta; vuonna 1840 enää 2 555. Tilannetta pahensivat toistuvat hurrikaanit, kuivuudet ja kulkutaudit. Lopullinen isku oli tulipalo, joka tuhosi Gustavian 2.3. 1852.

Siirtomaa alkoi tuoda Ruotsille myös kiuksallista julkisuutta. Orjuuden vastustajat saavuttivat merkittävän voiton, kun Ison-Britannian parlamentti kielsi orjuuden 1833. Muissa Karibian siirtomaissa orjuus oli yhä voimassa.⁴⁹ Vuonna 1839 brittiläiset orjuuden vastustajat (British and Foreign Antislavery Society) aloittivat kampanjan Ruotsia vastaan ja vaativat sitä kieltämään orjuuden siirtomaissaan. Orjuus päättyi, kun Ruotsin valtio osti Saint-Barthélemyyn 529 orjaa vapaiksi vuosina 1846–47.⁵⁰

Saaresta tuli Ruotsille taloudellinen rasite, josta oli vaikea päästä eroon. Jo 1844 talonpoikaissäädyn edustajat ehdottivat, että saaresta muodostettaisiin itsenäinen tasavalta. Siitä lähtien saaren asemasta keskusteltiin säännöllisesti valtiopäivillä. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin jopa saaren hylkäämistä. Toisin sanoen, Ruotsi poistuisi saarelta ja jättäisi sen asukkaat oman onnensa nojaan.⁵¹

Vuonna 1868 saarta tarjottiin jälleen Yhdysvalloille. Olihan Yhdysvallat juuri osta-

46. Tilanne oli sama Tanskan Neitsytsaarilla, missä eurooppalaisperäisten asukkaiden enemmistö oli brittejä (Saint Croix) ja hollantilaisia (Saint Thomas). Vain varuskunta ja tärkeimmät virkamiehet olivat tanskalaisia. Ks. Neville A.T. Hall (1992) *Slave Society in the Danish West Indies St. Thomas, St. John, and St. Croix*, edited by B.W. Higman, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

47. Tingbrand (2001) 14.

48. Adolf Ludvig Hamilton, teoksessa Levertin (toim.) (1901) 181. Stig Ramelin mukaan myös Sebastian von Otter olisi karkotettu Saint-Barthélemyyn (*Yrjö Maunu Sprengporten. Maanpelturi ja patriootti*, Helsinki 2005: Otava, 154). Tieto ei pidä paikkaansa ja Ramel lienee sekoittanut Otterin Leijonstedtiin. Sebastian von Otter tuomittiin menettämään ”henkensä, kunniansa ja omaisuutensa” mutta hänet armahdettiin teloituspaikalla. Hän sai oleskella sukulaistensa parissa Växjössä, kunnes hänet vapautettiin 1791 (ks. *Svenskt biografiskt handlexikon*, ny upplaga, 1906, II:243).

49. Ranskan ja Tanskan siirtomaissa orjuus päättyi 1848. Alankomaiden siirtomaissa 1863 eli sen jälkeen kun Yhdysvallat oli kumonnut orjuuden kapinallisissa etelävaltioissa. Pisimpään orjuus säilyi Espanjan siirtomaissa. Puerto Ricolla orjuus päättyi 1873 ja Kuubassa 1886. Orjuuden kieltämisen suhteen Ruotsi oli siten edelläkävijä.

50. Göran Skytte kuvailee teoksessaan (ks. viite 13 edellä) hyvin värikkäästi orjia koskevia ruotsalaisia lakeja ja heidän epäinhimillistä kohteluaan. Todellisuudessa orjia ei kohdeltu Ruotsin siirtomaissa huomattavasti kuin naapurisaarilla. Saint-Barthélemyssä orjien asema oli päinvastoin parempi, koska saarella ei harjoitettu plantaasiviljelyä ja orjat olivat joko työmiehiä tai kotitalouksissa. Erikoista on se, että saarelle muodostui nopeasti suuri vapaiden värillisten (de fria kulörta) yhteisö. Vuonna 1812 saarella asui 1948 valkoista (35,5%), 1128 vapaata värillistä (20,5%) ja 2406 orjaa (44%). Muilla Karibian saarilla vapaiden värillisten osuus oli hyvin vaatimaton suhteessa orjien määrään. Esimerkiksi Jamaikalla asui vuonna 1787 noin 256 000 orjaa ja vain runsaat 4 000 vapaata värillistä (Sheridan 1976, 640).

51. Holmberg (1988) 297–99.

nut Alaskan Venäjältä. Kauppa ei toteutunut. Saarta tarjottiin myös vasta yhdistyneelle Italialle. Yhdysvallat kuitenkin esti kaupan Monroe-oppiin vedoten ja saari jäi Ruotsille.⁵²

Viimein entinen omistaja eli Ranska suostui ostamaan saaren. Tällä kertaa Yhdysvallat ei puuttunut asiaan – ehkä siksi, että Ranskalla oli jo ennestään siirtomaita alueella. Ruotsin ja Ranskan välinen sopimus allekirjoitettiin 10.8.1877 ja se hyväksyttiin saarelaisten kansanäänestyksellä.⁵³ Äänioikeutetuista miehistä 352 äänesti sopimuksen puolesta ja vain 1 äänestäjä olisi halunnut saaren pysyvän Ruotsin yhteydessä.⁵⁴ Vallanvaihto tapahtui 16.3.1878. Saaren viimeinen ruotsalainen kuvernööri Bror Ludvig Ulrich ja varuskunta poistuivat saarelta vähin äänin HMS *Vanadiksen* mukana.

Nyt saarella asuu noin 9 000 asukasta. Ranskan merentakaisena osana Saint-Barthélemy on myös osa Euroopan Unionia ja euro-alueetta. Saari on rikkaiden suosima lomakohde. Eksoottisesta menneisyydestä muistuttavat vain Gustavian ruotsinkieliset katukilvet, jotka asennettiin S:t Barthélemy Sällskapin aloitteesta 1960-luvun lopulla.

Luvattu maa

Suomalaisten osuus Saint-Barthélemyn ruotsalaisessa siirtomaahistoriassa on vaatimatonta. Joitakin suomalaisia sotilaita päätyi saarelle mutta harvat heistä palasivat kertomaan kokemuksistaan. Useimmat niistä, jotka eivät kuolleet trooppisiin tauteihin, asettuivat palvelusaikansa päätyttyä saarelle.⁵⁵

52. Reinhard Luthinin mukaan (1934, 320) Italia oli tuskin kiinnostunut saaresta tosissaan. Ruotsi yritti ehkä käyttää Italian kiinnostusta keinona painostaa Yhdysvaltoja ostamaan saaren (ennen kuin mikään eurooppalainen siirtomaavalta ehtisi edelle).

53. *Fördrag emellan Hans Maj:ts Konungen af Sverige och Norge och franska republikens President, rörande kolonien S:t Barthelemy's återlämnande till Frankrike; afhandlad och slutet i Paris den 10 August 1877 samt ratificerad å Stockholms slott den 9 November samma år och i Paris den 4 mars 1878.*

54. Tingbrand (2001) 18.

55. Per Tingbrand on listannut teokseensa (2001) tiedot noin 6000 miehestä, naisesta ja lapsesta, jotka asuivat Saint-Barthélemyssa Ruotsin siirtomaakaudella. Tiedot ovat nimen mukaisessa järjestyksessä. Mitään

Saaren ensimmäinen kuvernööri (1785–87), vapaaherra Salomon Mauritz von Rajalin (1757–1825) oli suomalaista syntyperää.⁵⁶ Hänen isoisänsä oli merimiehestä vara-amiraaliksi kohonnut suomalainen Tomas von Rajalin. Toinen suomalaissyntyinen kuvernööri oli Bernt Robert Gustav Stackelberg (1784–1845), joka isännöi saarta vuosina 1811–16, kun Suomen valtiollinen yhteys Ruotsiin oli jo päättynyt.⁵⁷

Aivan yhdentekevä saari ei ollut suomalaisten kannalta, sillä se aiheutti erikoisen ilmiön, joka tunnetaan ”Saint-Barthélemyyn kuumeena”. Kyseessä ei ollut mikään laivojen mukana levinnyt trooppinen sairaus vaan väärinkäsitysten synnyttämä joukko-liike.⁵⁸

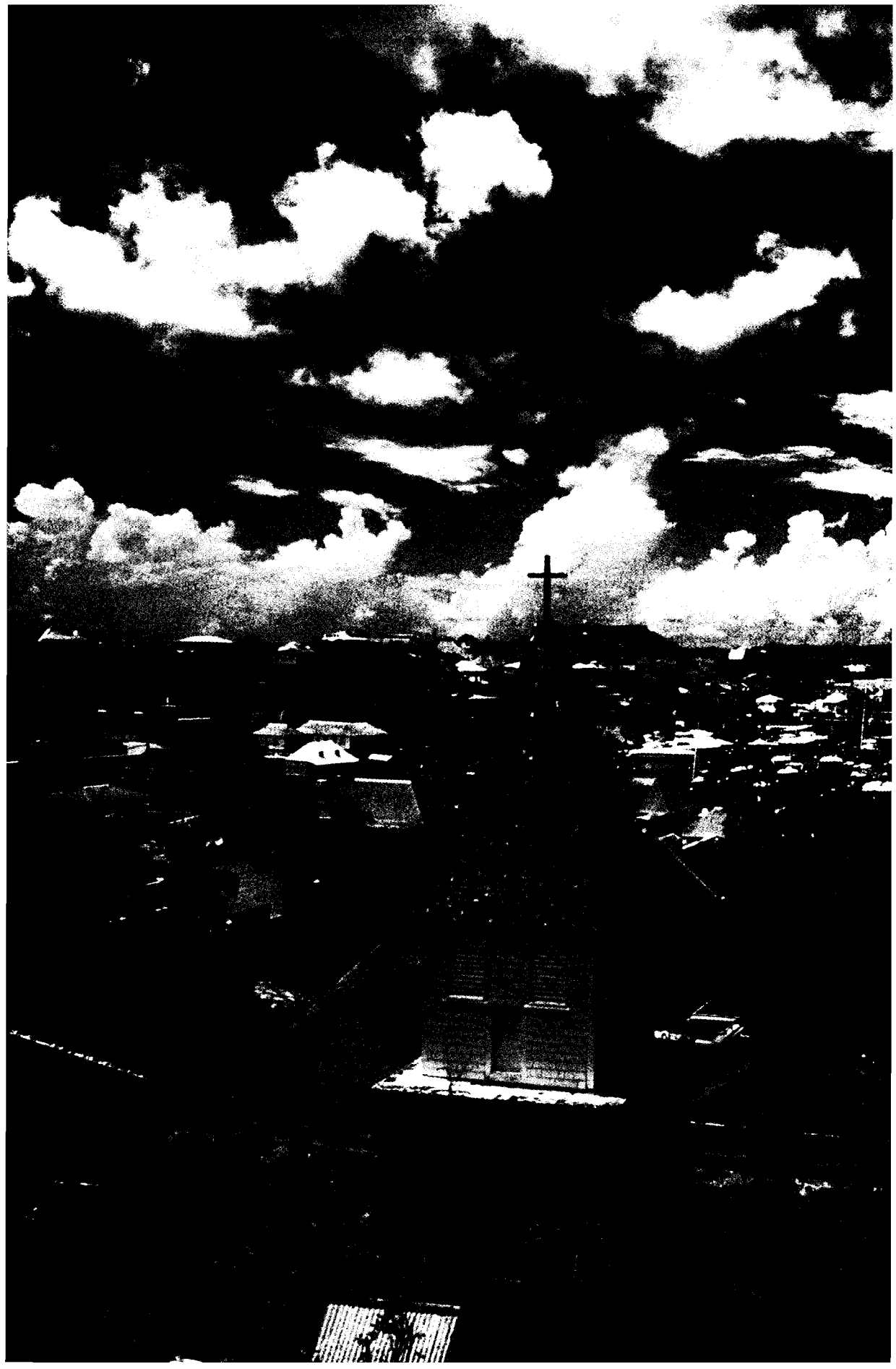
Tammikuussa 1786 alkoi eri puolilla Suomea kiertää huhu, jonka mukaan Saint-Barthélemy olisi kuin luvattu maa ja sieltä löy-

yhteenvetoa asukkaiden kansallisuudesta eri aikoina ei ole tehty vaan saaren suomalaissyntyiset pitäisi poimia joukosta yksi kerrallaan. Kaikkien sotilaiden kohdalla kansallisuutta ei ole voitu jäljittää. Esimerkiksi maaliskuussa 1785 saapuneen varuskunnan joukossa oli useita vapaaehtoisia Viaporista mutta he eivät välttämättä olleet kaikki suomalaisia.

56. Rajalin valittiin tehtävään, koska hän oli Amerikan vapaussodan aikana palvellut Ranskan laivastossa ja osallistunut taisteluihin Karibian merellä. Kuvernöörinkautensa jälkeen hän kunnostautui vuoden 1788–90 sodassa saaristolaivaston komentajana.

57. Tingbrandin mukaan kuvernööri Stackelbergin isä, vapaaherra Berndt Magnus Stackelberg (1755–1815) olisi ollut venäläisen Suomen kenraalikuvernööri (2001, 524–27). Tieto ei tietenkään pidä paikkaansa ja perustuu Tingbrandin väärinkäsitykseen. Vapaaherra Stackelberg nimitettiin Porvoon maapäivien alla (1.3.1809) kaupungin käskynhaltijaksi (ståthållare). Hän vastasi yhdessä komendantin (kenraalimajuri Briskorn) ja poliisimestarin (Daniel Walle) kanssa kaupungin turvallisuudesta. Itse maapäivien toimintaan Stackelberg ei osallistunut eikä häntä edes mainita Porvoon maapäiviä koskevissa tutkimuksissa. Vapaaherra Stackelbergiä ei mainita myöskään Ruotsin ja Suomen kansallisbiografioissa. Tingbrandin väärinkäsityksen taustalla lienee ollut Adolf Alarik Neoviuksen toimittama *Ur Finlands historia. Publikationer ur de alopæiska pappren*, (2 osaa: Helsinki 1890–92), jonka hakemistossa Berndt Magnusta kutsutaan arvonimillä ”major, rysk ståthållare” (II, 954; ks. myös I, 117–18 ja erityisesti alaviite sivulla 226: ”Berndt Magnus Stackelberg [...] blef sedan rysk ståthållare i Finland och afled 1815.”). Kuvernöörinkautensa jälkeen Bernt Robert Gustav toimi Ruotsin lähettiläänä Yhdysvalloissa vuosina 1819–31. Hänen vanhempi veljensä Bernt Fredrik Ulrik (1782–1824) palveli Venäjän armeijassa.

58. Tapahtumien tietolähteet ovat Tawastjerna (1923) ja Wedberg (1935); ks. viitteet 66 ja 67 alla.



*Gustavia on rikkaiden suosima lomakaupunki.
Kuva on otettu 2002.
Suomen Kuvapalvelu Corbis Richard Broadwell.*



tyisi runsaasti kultaa. Maanviljely olisi saarella tuottavaa ja vaivatonta, ja vapaata maata riittäisi jokaiselle. Väitettiin, että viranomaiset maksaisivat kaikkien halukkaiden siirtolaisten matkan saarelle. Huhun villitsemänä ihmiset jättivät kotinsa ja alkoivat vaeltaa kohti rannikkoa tarkoituksenaan muuttaa saarelle.

Varhaisin merkintä liikehännästä on päivätty 6.2.1786, jolloin Hämeen läänin maaherran Anders de Bruken puheille ilmestyi Johan Wijks niminen sotamies, joka anoi passia ja matkarahaa päästäkseen Karibialle.⁵⁹ Kuulusteltuaan aikansa miestä maaherra oivalsi, että kyseessä ei ollut mikään kylähullu vaan ihmisiä oli liikkeellä samalla asialla enemmänkin. Heti seuraavana päivänä maaherra käski lukea julistuksen, missä varoitettiin uskomasta perättömään huuhun.

Maaliskuussa Vaasan läänin maaherra Adolf Tandefelt raportoi ilmiöstä Tukholmaan ja pyysi hallitusta ryhtymään viipymättä toimiin tilanteen rauhoittamiseksi. Hänenkin puheilleen oli saapunut väkeä anomaan passia ja matkarahaa. Myös Tandefelt oli yrittänyt oikaista väärän huhun mutta ihmiset eivät uskoneet viranomaisia.

Vastaavia raportteja saapui muualtakin. Niin ikään maaliskuussa Kymenkartanon läänin maaherra Robert de Geer kertoi, että Heinolasta oli lähtenyt useita perheitä kohti Turkua matkatakseen Karibialle. Helsingistä Suomen armeijan ylipäällikkö, kreivi Fredrik Arvidsson Posse kirjoitti, että kaupunkiin oli saapunut runsaasti torppareita, palvelusväkeä ja entisiä sotamiehiä, jotka kaikki olivat matkalla ihmeelliselle saarelle, jota he kutsuivat Amerikaksi. Savon ja Karjalan läänin maaherra Simon Wilhelm Carpelan vahvasti tapahtumat omalta alueeltaan.

Kun Tukholmassa ei reagoitu maaherrojen viesteihin, he toimivat omin päin. Kuten edellä on jo mainittu, sekä de Bruce että Tandefelt julkaisivat varoituksensa heti, kun asian laita ja vakavuus oli valjennut heille. Carpelan uhkasi, että lähtijöitä rangaistaisiin irtolaisina. Maaherrojen varoituksilla ei kuitenkaan ollut mitään vaikutusta. Rahvas

kuvitteli, että herrat ja papit ovat liitossa heitä vastaan ja yrittävät pimitää hyvän kuninkaan lupaamat matkarahat.

Maaherrojen toivoma kuninkaallinen kuulutus annettiin Tukholmassa 2.5.1786 mutta Suomeen se saapui vasta kesäkuun alussa. Kuulutuksessa kuningas kielsi alamaisiaan muuttamasta saarelle, jota kuvailtiin pieneksi ja maanviljelylle sopimattomaksi.⁶⁰

Kuninkaallinen kuulutuskaan ei pysäyttänyt ihmisiä. Hartolassa se luettiin 4.6. Seuraavana päivänä pitäjän kirkolle kokoontui kolmatta sataa henkeä neuvottelemaan asiasta. Kirkkoherra Karl Abraham Hoffrén yritti turhaan rauhoittaa ihmisiä. Aseistautunut joukko lähti kohti Hämeenlinnaa. Kuultuaan asiasta de Geer lähetti viestin Helsinkiin ja pyysi Possea pysäyttämään ja vangitsemaan joukon. De Geer pelkäsi, että vähäisen omaisuutensa myyneet lähtijät ryhtyisivät väkivaltaisiksi, kun totuus valkenisi heille. Tilanne alkoi muuttua vaaralliseksi.

Hartolasta lähteneet saatiin pysäytettyä puhumalla ennen Hämeenlinnaa ja vähitellen ihmiset rauhoittuivat. Viimeiset merkinnät lähtijöistä ovat heinäkuulta 1786, jolloin Helsinkiin saapui vielä huhun villitsemää väkeä Mäntyharjulta ja Ristiinasta. Tieto asian oikeasta laidasta saapui Savon syrjäseuduille hitaasti. Syksyllä kuume oli laskenut.

Mistä huhu sai alkunsa? Tarkkaa lähtöpistettä on vaikea määritellä. Kun de Bruce kuulusteli Hämeenlinnaa saapuneita ihmisiä, he kertoivat aina kuulleensa asiasta naapuripitäjän asukkailta, jotka olivat edelleen kuulleet sen omilta naapureiltaan.

Tapahtumien syynä lienee ollut väärinkäsitys, johon Tandefelt viittasi jo ensimmäisessä raportissaan. Hänen mukaansa huhu lähti liikkeelle, koska suomea huonosti taitaneet papit eivät osanneet kääntää Saint-Barthélemy'n vapaasatamaa koskevaa kuninkaallista kuulutusta oikein. Tandefelt ehdottikin, että vastaisuudessa kuulutukset käännettäisiin suomeksi Tukholmassa. Selitys on uskottava. Vaikka useimmat papit osasivat suomea sujuvasti, kuulutukset saapuivat niin myöhään, että niiden kunnolliseen kääntämiseen ei jäänyt aikaa – eikä

kaikilla papeilla edes ollut riittäviä taustatietoja selittää ymmärrettävästi kaikkien kuulutusten sisältöä seurakunnalleen.⁶¹ Jos Tukholman seurapiireissä ei oltu perillä Saint-Barthélemy'n oloista, kuinka joku suomalainen maalaispappi olisi voinut tietää saaresta enemmän?

Huhun lienee laukaissut kuninkaallinen kuulutus, joka koski Ruotsin ja Yhdysvaltain välistä kauppasopimusta. Ranskan liittolaisena Ruotsi tunnusti Yhdysvaltain itsenäisyyden ja maat solmivat keskinäisen kauppaja- ja ystävyys­sopimuksen, jonka Benjamin Franklin ja Gustaf Philip Creutz allekirjoittivat Pariisissa 3.4.1783.⁶² Sopimuksen sisältö julkistettiin Ruotsissa vasta 1785.

Suomeen tieto sopimuksesta saapui tammikuussa 1786; esimerkiksi Hämeenlinnassa sitä koskeva kuulutus luettiin 23.1. Kuulijoita lienee kiinnostanut eniten se, että sopimuksen mukaan Ruotsin kuninkaan alamaiset voisivat muuttaa vapaasti Yhdysvaltoihin. He ehkä muistelivat aiempaa kuulutusta, jonka perusteella Saint-Barthélemy julistettiin vapaasatamaksi ja joka myös takasi vapaan siirtolaisuuden saarelle. Tämä kuulutus oli saapunut Suomeen marraskuussa 1785; Hämeenlinnassa se luettiin 24.11. eli vain kaksi kuukautta ennen kuin kuulutus Ruotsin ja Yhdysvaltain sopimuksesta.⁶³

Kun ihmisten tiedot ulkomaailmasta olivat vähäiset, ei ole ihme, jos Yhdysvallat ja Saint-Barthélemy menivät heiltä sekaisin – varsinkin, jos kuulutukset vielä käännettiin huolimattomasti. Lisää vettä huhumyllyyn antoivat ankeat ajat, sillä vuoden 1784 sato oli ollut kehno. Amerikassa kaikki olisi paremmin.

On myös mahdollista, että kuninkaan poliittiset vastustajat laskivat huhun liikkeelle tahallaan lietsoakseen talonpoikien parissa levottomuutta ja tyytymättömyyttä kuningasta kohtaan.⁶⁴

Saint-Barthélemy'n kuume ja suomalainen historiankirjoitus

On erikoista, että Saint-Barthélemy'n kuume on lähes kokonaan sivuutettu kansallisessa historiankirjoituksessa, vaikka ilmiöön viitataan useimmissa Saint-Barthélemy'n ruot-

salaista historiaa koskevissa teoksissa. Esimerkiksi edellä kuvailtuja Hartolan tapah-tumia kesäkuussa 1786 ei mainita sanallakaan Hartolan paikallishistoriassa.⁶⁵ Myöskään Kimmo Katajalan *Suomalainen kapina* ei käsittele vuoden 1786 levottomuuksia edes alaviitteessä.

Yksi syy hiljaisuuteen lienee se, että kustavilainen siirtomaapolitiikka nähdään Suomen historian kannalta merkityksettömänä ja vieraana. Kukaan ole vaivautunut paneutumaan siihen, vaikka esimerkiksi Hildebrandin tutkimus (1951) on saatavilla yliopistojen kirjastoissa.

Toinen syy lienee se, että Saint-Barthélemy'n kuumeetta koskevat lähteet eli maaherrojen raportit ovat Tukholmassa, Ruotsin valtionarkistossa. Sieltäkin ne löytyivät ver-raten myöhään ja ilmeisesti sattumalta. Ensimmäinen suomalainen historianantutkija, joka perehtyi raporteihin, oli Werner Ta-wastjerna. Hän itse kuvaili löytöään:

Viime kesänä [1922] professori A. R. Cederberg, kun yhdessä työskentelimme Ruotsin valtionarkistossa, mainitsi minulle, että hän oli huomannut siellä muutamia Suomen maaherrojen Kustaa III:lle vuonna 1786 lähettämiä raportteja, joissa ilmoitettiin, että joukko maamme asukkaita oli silloin lähtenyt liikkeelle mennäkseen siirtolaisiksi Saint Barthélemy -nimiselle saarelle, ja koska hänellä itsellään ei ollut aikaa näiden kirjelmien tarkastamiseen, niin hän kehoitti minua ottamaan niistä selkoa.

59. Hans Hirn (1957) *Anders de Bruce 1723–1787. En förvaltningshistorisk undersökning*, Historiallisia tutkimuksia 46, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 331n.3.

60. *Kongl. Maj:ts nådige kungörelse, til hämmande af obetänkte utflytningar til ön S:t Barthelemy*.

61. Vrt.. Kaarlo Wirilander (1960) *Savon historia III. Savo kaskisavujen kautena 1721–1870*, Kuopio: Savon Säätiö, 319–20.

62. *Kongl. Maj:t vänskaps och handels tractat emellan hans maj:t konungen af Sverige och the Förente Staterne i Norra America, afsluten i Paris then 3 april 1783, ratificerad Stockholms slott then 23 maji 1783, och uti congressen af Förente Staterne i Norra America then 29 julii samma år*.

63. Hirn (1957) 330n.1.

64. Hirn (1957) 331n.5.

65. Ks. Erkki Markkanen (toim.) (1968), *Hartolan kirja*, JYY:n kotiseutusarja n:o 6, Pieksämäki.

Tawastjernan mukaan vain ruotsalainen Claes Theodor Odhner oli aikaisemmin viitannut ilmiöön – ja hänkin vain ylimalkaisesti – teoksensa *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering* toisessa osassa (1896), mutta se ei ollut nähtävästi herättänyt kenessäkään kiinnostusta syventyä tapahtumiin tarkemmin (s. 382): ”Den kungörelse, som ufärdades häröm [Saint-Barthélemyyn julistaminen vapaasatamaksi 7.9.1785], framkallade i vissa delar af Finland en rörelse bland allmogen, som önskade utvandra till den af ryktet förstorade och förhäriligade ön.” Odhner ei mainitse lähdeään.

Oman tutkimuksensa tulokset Tawastjernan julkaisi vuonna 1923 J. R. Danielson-Kalmarin kunniaksi julkaistussa juhlakirjassaan.⁶⁶

Ruotsissa oikeushistoriaan erikoistunut Birger Wedberg julkaisi aiheesta yhtä yksityiskohtaisen artikkelin, joka ilmestyi 1935.⁶⁷

Artikkeleissa on jonkin verran sisällöllisiä eroja: Tawastjerna ei esimerkiksi viittaa Tandefeltin raportteihin vaan painottaa enemmän Savon ja Kymenlaakson tapahtumia. Ero selittyyne sillä, että Wedbergillä oli enemmän aikaa perehtyä aineistoon. Wedbergin artikkeli on sittemmin toiminut tietolähteenä kaikille myöhemmille ruotsalaisille kirjoittajille. Suomessa taas Tawastjernan artikkeli on jostain syystä unoitettu. Syynä voi olla artikkelin epämääräinen otsikko (’Savolaisia Amerikan matkalla vuonna 1786’), jonka perusteella on vaikea arvata, että aiheena ei olekaan suomalaisten siirtolaisuus Yhdysvaltoihin vaan kapinointi kotimaassa.

Suomessa ilmiöön oli viitannut lyhyesti Johan Magnus Salenius jo ennen Tawastjernaa. Salenius esitteli Suomen Historiallisen Seuran kokouksessa 23.11.1908 kirjeen, jonka maaherra Carpelan oli lähettänyt kuninkaalle 23.6.1786.⁶⁸ Kirjeessään Carpelan kertoi, että Rantasalmen ja Joroisten pitäjistä oli lähtenyt liikkeelle väkeä aikomuksestaan muuttaa Saint-Barthélemyyn saarelle, sekä omista toimistaan lähtijöiden pysäyttämiseksi. Salenius ei mitenkään kommentoinut kirjeen sisältöä, jonka perusteella Saint-

Barthélemyyn kuume näyttäytyi paikallisena ja vähämerkityksellisenä savolaisten hulluutuksena. Samaan viittaa myös Tawastjernan artikkeli otsikkoaan myöten, vaikka maaherrojen raporttien perusteella huhu lähti selvästi liikkeelle maan länsiosista.

J. R. Danielson-Kalmari viittasi Saint-Barthélemyyn kuumeeseen ohimennen *Kustavilaisen ajan* kolmannen osan ensimmäisessä niteessä, joka ilmestyi 1933. Hänen tietolähteinään olivat *Finsk Tidskrift*issä 1882 ilmestynyt K. K. Tigerstedtin artikkeli ’Sprenngporten och Jägerhorn’ (13:3, s. 235–57) sekä Carpelanin kirje hallitukselle 31.3.1786, joka tuolloin oli ”tohtori Koveron papereissa Maanmittaushallituksen arkistossa”.⁶⁹ Danielson-Kalmarin mukaan (s. 125) ”vanhastaan on tunnettua hädän Kymenkartanon läänissä kohonneen [1786] siihen määrään, että osa väestöä alkoi ajatella siirtymistä Länsi-Intiaan, Ruotsin haltuun vähää aikaisemmin joutuneelle St. Barthelemyyn saarelle”. Lauseen mukaan Saint-Barthélemyyn kuume olisi siis ollut tuttu aihe suomalaisille historiantutkijoille – joskaan kukaan ei ollut vaivautunut kirjoittamaan siitä mitään.

Tawastjernan tutkimusta ei Danielson-Kalmari mainitse lainkaan (eikä hän vaikuta edes lukeneen kyseistä artikkelia), vaik-

66. ’Savolaisia Amerikan matkalla vuonna 1786’, teoksessa *Historiallisia tutkimuksia J.R. Danielson-Kalmarin kunniaksi hänen täyttäänsä 70 vuotta*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 146–153. Lainausta sivulta 146n.1.

67. ’S. Barthelemy-febern’, teoksessa *Tärningskast om liv och död. Rättshistoriska skisser*, Tukholma: P.A. Norstedt & Söner, 51–62.

68. ’Suomen Historiallisen Seuran pöytäkirjat 4.12.1907–9.11.1909’, *Historiallinen Arkisto* XXI:2 (1910), 54.

69. Danielson-Kalmarin viite (t. XIV, 238) *Finsk Tidskrift*iin on väärä; oikea on XIII, 238n.2: ”När den vestindiska ön St. Barthelemi år 1784 kom i Sveriges ego, spridde sig i Kymmenegårds län ett rykte att kolonister, hvilka medsatte sig på ön, af kronan kostnadsfritt erhölle jord och andra förmåner. I följd häraf ville äfven flere familjer utvandra, hvarför landshöfding De Geer ansåg sig genom en särskild kungörelse böra upplysa allmänheten att nämnda rykte saknade all grund.” Tigerstedt ei mainitse tietolähdeään mutta se lienee ollut Jägerhornin kirje Johan Fredrik Aminoffille (ks. viite 70 alla). Koska Odhnerin kustavilaisen ajan historian toinen osa ilmestyi vasta 1896, Tigerstedt lienee ensimmäinen, joka tutkimuskirjallisuudessa mainitsee Saint-Barthélemyyn kuumeen.

ka se oli ilmestynyt hänen kunniaukseen julkaistussa juhla kirjassa vain kymmenen vuotta aikaisemmin!

Mitään olennaista uutta tietoa ei aiheesta ole ilmestynyt Tawastjernan ja Wedbergin artikkelien jälkeen. Joitakin uusia detaljeja sisältyy Bruno Leschin kirjoittamaan Jan Anders Jägerhornin elämäkertaan (1941)⁷⁰ sekä Hans Hirnin kirjoittamaan Anders de Bru- cen elämäkertaan (1957), jossa ilmiölle on omistettu kokonainen luku.⁷¹ Ylipäänsä Saint-Barthélemyyn kuume näyttää olleen tutumpi maamme ruotsinkielisille historian- tutkijoille kuin suomenkielisille.

Ilmiön tutkimuksellinen marginaalisuus näkyy hyvin Suomen kansallisbiografian artikkeleissa, jotka käsittelevät tapahtumiin osallistuneita maaherroja. Saint-Barthéle- myn kuume mainitaan vain Carpelanin yh- teydessä (osa 2, s. 126) ja tietolähteenä on nimenomaan Saleniuksen lyhyt kirjoitus vuodelta 1910.⁷² Anders de Bru- cen kohdal-

la ilmiötä ei mainita (osa 2, s. 345), vaikka hänen osuutensa tapahtumissa oli paljon tärkeämpi kuin Carpelanin. Hiljaisuus on de Bru- cen kohdalla sitäkin oudompaa, koska tietolähteenä on käytetty edellä mainittua Hans Hirnin teosta. Kansallisbiografian ar- tikkelin tekijä lienee sivuuttanut ilmiön, koska sen laajuutta ja historiallista merki- tystä ei tunneta. Perusteellinen tutkimus Saint-Barthélemyyn kuumeesta olisi siis tar- peen, kuten myös Ruotsin 1700-luvun siir- tomaapolitiikasta yleensä.

70. *Jan Anders Jägerborn. Patriot och världsborgare, separatist och emigrant*, Skrifter 288, Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 139, 268, 491, 493. Les- chin tietolähteet ovat Jägerhornin kirje J.F. Aminoffille 22.4.1786 (Riilahden kartanon arkisto, KA) sekä Tawa- stjernan artikkeli vuodelta 1923.

71. 'Saint-Barthélemy – febern', 330–35.

72. Ks. viite 68 edellä. Sen sijaan Wirilander ei mainit- se ilmiötä lainkaan, vaikka hän muutoin kuvailee Sa- von historian kolmannessa osassa (1960) hyvin yksi- tyiskohtaisesti Carpelanin toimia.

MATTI PELTONEN

“New cultural history” ja kielellisen käänteen ehtyminen

Matti Pelttonen esittelee uusinta keskustelua ns. kielellisen käänteen vaikutuksesta historiantutkimukseen lähtökohtanaan William H. Sewell jr:n ja Geoff Eley'n äskettäiset historiateoreettiset teokset. Keskeiset esille nostetut teemat ovat “uuden kulttuurihistorian” ja sosiaalishistorian suhde sekä meneillään oleva “käytännöllinen käänne” (the practice turn) teoreettisessa ajattelussa.

■ Eräissä tuoreissa 20. vuosisadan historiantutkimuksen historioissa, esimerkiksi Donald R. Kelley'n teoksessa *Frontiers of History: Historical Inquiry in the 20th Century* (2006) ja Georg G. Iggersin *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to Postmodern Challenge* (tarkoitin nyt teoksen uutta laitosta vuodelta 2005) käsitellään lähes samoin sanoin ns. kielellisen käänteen ehtymistä. Molemmat korostavat sitä, että kielellinen käänne on saanut historiateoreettisessa keskustelussa suhteettomasti huomiota. Ilmiön vaikutus on kuitenkin tuntunut lähinnä vain Yhdysvalloissa ja jäänyt muualla marginaaliseksi. Lisäksi vaikutus on ollut vähäinen myös yhdysvaltalaisen historiantutkimuksen piirissä. Kielellinen käänne ei etenäkään synnyttänyt Iggersin teoksen otsikon ennakoimaa kumouksellista paradigmatvaihdosta, ja nykyi-

sin vaikuttaa siltä, että useimmat merkittävät kielellisen käänteen teoreetikot ovat itse kääntäneet omia ajatusmallejaan uusiin asentoihin.¹

Eniten tärkeätä historiantutkimuksen paradigmanmuutosta odotettiin juuri Yhdysvalloissa historiantutkimuksen suuntauksessa, joka kutsuu itseään nimellä *new cultural history*. Se on saanut nimensä sen piirissä tuotetusta vuonna 1989 ilmestyneestä Lynn Huntin toimittamasta artikkelikokoelmasta *New Cultural History*. Eräissä kokoelman teksteissä markkinoitiin mullistavana ajatukseenä käsitteen *social* (*society*) korvaamista käsitteellä *cultural* (*culture*): näin ajateltiin päästävän ”sosiaalishistorialle ja marxilaisuudelle” tyypillisestä reduktionistisesta ajattelusta ja siirryttäisiin käden käänteessä uusiin, raikkaisiin asettamuksiin.² Jälkeenpäin on helppo huomata, etteivät suuntauksen edustajat olleet tärkeimmistäkään asioista yksimielisiä.

Teoreettinen hajaannus tulee selkeimmin esille ryhmän uudemmassa vuonna 1999 ilmestyneessä metodologisessa antologiassa *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture* (toim. Lynn Hunt & Victoria E. Bonnell). Etenkin uuden teoksen kahdessa ensimmäisessä artikkelissa William H. Sewell jr. ja Richard Biernacki argumentoivat kulttuurin käytännöllisen tai materiaalisen puolen huomioonottamisen puolesta. Kulttuuria ei voi redusoida pelkiksi merkityksiksi tai kieleksi, se sisältää myös toimintaa. *New Cultural History*-suuntauksen ehkä kohtalokkain liike oli liittoutua Hayden Whiten edustaman kielellisen käänteen negatiivisen tulkinnan kanssa. Tässä kielellisen käänteen negatiiv-

visessa tulkinnassa kielen muodot nähtiin menneen todellisuuden hahmottamisen esteinä. Olennainen osa ajattelua on ”kielime- tafora”, yhteiskunnan ja kulttuurin hahmot- taminen kielenä tai kielen kaltaisena semi- oottisena ilmiönä, jota voidaan ”lukea”.

Historiateoriaa muistelma- muodossa

Äskettäin on ilmestynyt kahden yhdysvalta- laisen sosiaali- ja kulttuurihistorian spesia- listin ”teoreettiset muistelmat”, joissa uuden kulttuurihistorian ja kielellisen käänte- en negatiivisen tulkinnan liitto kyseenalaista- taan.³ Edellä jo mainitun William H. Sewell jr:n teos *Logics of History: Social Theory and Social Transformation* sisältää joukon hän- en viimeaikaisia teoreettisia artikkeleitaan, joissa on, etenkin teoksen alussa ja lopussa, voimakas omaelämäkerrallinen juonne.⁴ Toinen samanhenkinen teos on englantilais- syntyisen, mutta Yhdysvalloissa suuren osan urastaan tehneen Geoff Eley’n *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society*.⁵ Sewellin tutkimus on kohdistunut vallankumoukselliseen ja vallankumouksen jälkeiseen Ranskaan, Eley puolestaan tun- netaan Saksan historian asiantuntijana. Teokset ovat sikäli kiinnostavia, että mo- lemmat kirjoittajat ovat tunnettuja ”kulttuu- riseen käänteeseen” kohdistamastaan innos- tuksesta. Nyt tämä innostus on kuitenkin muuttunut vakavammaksi pohdinnaksi, teo- reettisen tilinpäätöksen hahmotteluksi.

William H. Sewell jr. käsittelee teokses- saan laajasti erästä esimerkkiä *new cultural history* -suuntauksen ja kielellisen käänte- en ideologian suhteesta, Keith Bakerin tutki- musta *Inventing the French Revolution: Es- says on French Political Culture in the Eighteenth Century* (1990).⁶ Baker tekee heti työnsä alussa sellaisen silmiinpistävän reduktiivisen liikkeen, että määrittelee ”kai- ken sosiaalisen toiminnan merkitystä tuot- tavaksi” (*All social activity has an intellec- tive dimension that gives it meaning*, s. 13). Tässä vaiheessa kysymys on vasta huonos- ti perustellusta hypoteesista, joka vaikuttaa kaiken lisäksi kehäpäättelyltä. Mutta sen jälkeen hän väittääkin, että merkityksen kä- sitteen avulla voimme sivuuttaa täysin van-

han kiistakysymyksen ”aatteiden” ja ”toi- minnan” suhteesta. Merkityksen käsittee- seen viitaten ne Bakerin mielestä sulautuvat yhteen ja muodostavat saumattoman koko- naisuuden. Hän käyttää esimerkkinä maas- ta kiven nostavaa ”hurjistunutta mielen- osoittajaa”, jonka teko voidaan ymmärtää sen symbolisen kentän kautta joka antaa mielen hänen toiminnalleen.

Itse ajattelen, että yhteiskunta konstituoi- tuisi toden teolla vasta ”hurjistuneen mie- lenosoittajan” heitettyä katukivellään poliis- ia, muotiliikkeen näyteikkunaa tai televi- sioyhtiön kuvausryhmää. Baker kuitenkin abstrahoi merkityksen käsitteen avulla itse teon (kiven heittämisen) kokonaan, hänen hurjistunut mielenosoittajansa vain tarttuu kiveen ja tekee siten voimakkaan symboli- sen eleen. Aatteella ja toiminnalla ei ole mitään eroa.⁷ Siksi tämän eleen historialli-

1. Olen aiemmin kommentoinut ”kielellisen käänte- en” uusimpia käänteitä kahdessa tekstissä: Matti Peltonen: ”After the Linguistic Turn? Hayden White’s Tropology and History Theory in the 1990s.” Anna-Maija Castrén, Markku Lonkila & Matti Peltonen (eds.): *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building*. Finnish Literature Society 2004, 87–101 ja Matti Peltonen: ”Mihin käännyimme ’kielellisen käänte- en’ jälkeen?” (Esittely teoksesta F. R. Ankersmit: *Sublime Historical Experience*. Stanford University Press 2006) 3, 77–81.

2. Viittaan tässä erityisesti Patricia O’Brienin artikkeliin ”Michel Foucault’s History of Culture”, Lynn Hunt (toim.): *New Cultural History*. California University Press 1989, 25–46.

3. Teosten muistelmaluonne liittyy myös siihen, että Sewell on syntynyt 1940 ja Eley 1949.

4. William H. Sewell jr. (2005): *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*. Chicago University Press, 412 s.; Geoff Eley (2005) *A Crooked Line: From Cultural History to the History of Society*. The University of Michigan Press, 301 s.

5. Eley’n ja Sewellin teosten rinnalla voi hyvin lukea samanhenkistä, mutta jo muutama vuosi sitten ilmesty- nyttä yhdysvaltalaisen jo vuonna 1929 syntyneen aate- historioitsijan Harry Harootunianin poleemista teosta *History’s Disquiet: Modernity, Cultural Practice, and the Question of Everyday Life*. Columbia University Press 2000, 182 s.

6. Keith Baker esitti näkemyksensä jo 1982 artikkelis- saan ”Ideological Origins of the French Revolution”. Se sisältyi kokoelmaan Dominick LaCapra & Steven L. Kaplan (toim.): *Modern European Intellectual History: Reappraisals & New Perspectives*. Cornell University Press 1982, 197–219.

7. Kannattaa myös huomata, että Bakerin esittämässä esimerkissä tarkoitus (tekijälle) ja merkitys (muille) helposti sekoittuu, kun tämä ainakin Weberistä asti välttämättömäksi koettu erottelu jää tekemättä.

seksi merkitykseksi supistuu tekijän mielessä ollut tarkoitus, jonka historiantutkijan pitää pystyä tuottamaan lähteitään lukemalla. Tässä historiantutkimuksen operaation kuvauksessa voi nähdä karsitun version historistisesta teoriasta historiantutkimuksesta aikalaistoimijan ajatusten henkiinherättämisenä. Määrittelyyn vain tullaan uutta reittiä verrattuna esimerkiksi R. G. Collingwoodin määritelmään historiallisesta päättelystä teoksessa *The Idea of History*.

Edellä kuvattu ongelma tulee selkeimmin näkyviin, kun Baker vastaa kysymykseen historiallisesta muutoksesta. Jos maailma on pelkästään synkroninen merkitysten järjestelmä, niin mistä siihen saadaan diakroninen dimensio, historiallinen muutos? Baker itsekin kutsuu problemaa strukturalistisen ajattelun omaksuneen historioitsijan ”faustiseksi sopimukseksi”: hieno ja kaiken kattava teoria sopii kaikkeen muuhun paitsi historiantutkimukseen. Tämä samainen sopimus paholaisen kanssa, strukturalistisen kieliteorian soveltaminen, uhkaa myös Hayden Whiten ajattelun soveltamista historiaan. Jos kieli muotoineen otetaan annettuna ja määritellään teorian muuttumattomaksi perustaksi, ei ole mahdollista selittää samalla teorialla kielen rakenteiden muuttumista. Ratkaisuna Baker ehdottaa diskursiteoreettikkona ymmärretyyn Michel Foucault'n nimeen turvautumista. Bakerin mukaan voimme ymmärtää ”aatteen” Foucault'n tapaan (vaikka hän itse ei samastanut aatteita ja diskursseja näin yksinkertaisesti) diskursseina, jotka ovatkin jo sinänsä ”sosiaalista toimintaa”. Baker puhuukin diskursseista jatkuvasti kielipeleinä viitaten Wittgensteinin tunnettuun käsitteeseen. Kun diskurssit törmäilevät toisiinsa, toimivat kielipeleinä (ts. leikkivät keskenään), syntyy Bakerin mukaan uusia diskursseja. Näin päädytäänkin ajatukseen, että merkitykset synnyttävät, kun niitä sanotaan diskursseiksi, uusia merkityksiä. Tässä ollaan jo varsin kaukana lähtökohdasta, jonka mukaan ”sosiaalisella toiminnalla” on merkityksiä.

William Sewell jr. ei teoksessaan *The Logics of History* hyväksy Bakerin tapaa samastaa aatteet diskursseihin ja diskurssit kielipeleihin. Kielipelihän oli, kuten edellä

todettiin, alun perin Wittgensteinin käsite ja hän käytti sitä osoittaakseen, että käsitteet saavat merkityksensä siinä yhteydessä missä niitä käytetään. Peli ei Wittgensteinin metaforassa tarkoita leikkiä, vaan toimintaa. Sewellin siteeraama Wittgensteinin totesi, että ”termin ’kielipeli’ tarkoitus on tuoda selvästi nähtäville se tosiasia että kielen puhuminen on tietyn toiminnan tai elämänmuodon osa”. Saatuaan Bakerin kiinni kyseenalaisesta Wittgenstein-tulkinnasta Sewell irtisnoutuu tunteikkaalla tavalla pitkäaikaisen ystävänsä ajattelusta.

Iskulauseiden jälkeen tulee arki

Myös Geoff Eley'n teoksessa omaelämäkerrallinen juonne on keskeistä. Hän kertoo historianopiskelustaan 1960-luvun Oxfordissa ja Brightonissa ja siitä innostavasta vaikutuksesta, jonka E. P. Thompsonin teoksen *The Making of the English Working Class* myös vähävaraisen opiskelijan ulottuviin tulleen pokkariversion ilmestyminen vuonna 1968 aiheutti. Toinen Eley'n ”pyhä” teksti on Eric Hobsbawmin 1970-luvun alun artikkeli ”From Social History to the History of Society”, jonka jatkuva ajankohtaisuutta hän korostaa viittaamalla siihen jo teoksensa alaotsikossa. Eley'n muistelmista käy selkeällä tavalla esille, miten ainakin tietyille osalle 1960- ja 1970-luvun sosiaalhistoriaa marxilainen ajattelu toimi teoriana, eikä varsinaisen oman historiateorian kehitylle tunnettu ehkä tarpeeksi suurta tarvetta. Eley'n historiateoreettinen kömpelyys näkyy esimerkiksi hänen analyysissään ranskalaisesta *Annales*-suuntauksesta. Vaikka hänen ihailemansa Hobsbawm erikseen mainitsee ranskalaisten kollegoiden esikuvaluonteesta (viitaten Blochiin ja Braudeliin), Eley ei pystynyt seuraamaan hänen ajatustaan. On mahdollista, että Geoff Eley'n ja monen muun kulkeman polun kiemurat liittyvät tähän teoreettiseen pinnallisuuteen, mikä tulee esille iskulauseiden tasolle jäävässä kuvauksessa *Annales*-suuntauksen annista sosiaalishistorialle.

Eley'n teokseen *A Crooked Line* sisältyy laajahkot esittelyt kolmesta varsin erilaisesta brittisosiaalishistorioitsijasta, E. P. Thompsonista, Tim Masonista ja Carolyn Steedma-

nista. Thompsonin esille ottaminen on terveellinen muistutus kaikille niille, jotka puhuvat ”kulttuurisesta käänteestä” vain 1980-lukuun (eikä esimerkiksi 1950- ja 1960-luvun vaihteeseen) kuuluvana ilmiönä. Thompson jää kuitenkin varsin etäiseksi hahmoksi Eley'n tekstissä verrattuna kahteen hiukan nuorempaan kollegaan, Saksan historiaan erikoistuneeseen Tim Masoniin ja sosiaalishistorioitsija Carolyn Steedmaniin. Näistä itse tunsin ennestään vain Steedmanin, jonka kaksi historiateoreettista esseekokoelmaa, *Past Tenses: Essays on Writing, Autobiography and History* (1992) ja *Dust: The Archive and Cultural History and* (2001)⁸ tekevät hänestä poikkeuksellisen kiinnostavan tutkijan. Steedman ei ole missään vaiheessa omaksunut ”kielellisen käänteen” iskulauseita, vaan lähtee jatkuvasti siitä, että historiantutkimus tuottaa omaperäisiä historiallisen narratiivin muotoja, joita on kiinnostava verrata ja rinnastaa esimerkiksi romaanin tai omaelämäkerran ratkaisuihin. Steedmanilla on myös, erityisesti uusimmassa esseekokoelmassaan, sapekkaita argumentteja niitä historiateorian edustajia kohtaan, jotka Dominick LaCapran tapaan asettavat ”työtätekevän” historioitsijan ja vain klassikoitaan lukevan ”nojatuo-liteoreetikon” liian kepeällä tavalla vastakkain pelkän penkikulutuksen ja syvällisen teoreettisen ajattelun erona.

Geoff Eley'n ja William H. Sewell jr:n katsauksenomaiset teokset liittyvät moniin kiinnostaviin nykykeskusteluihin esimerkiksi ruumiillisuuden historiasta, kulttuurin materiaalisuudesta ja ”käytännöllisestä käänteestä”.⁹ Näiden kahden yksittäisen puheenvuoron suurin arvo liittyy siihen, että niissä tuodaan aiempaa selväsanaistemmin esille teoreettisen väittelyn rintamalinjoja ja kerrotaan lukijoille selkeämmin omien oletusten ja väitteiden teoreettisista seurauksista. Näin tuodaan esille se aiemmin vain rivien väliin jäänyt ja ehkä lähinnä kohteliaisuusyistä suuremmalta julkisuudelta kätkeyty keskustelu ”kielellisen käänteen” ja ”kielimetaforan” soveltamisesta uuden kulttuurihistorian lähtökohtana. Iskulauseiden opetteluun jälkeen on tullut aika paneutua historiateoreettiseen keskusteluun syvällisemmin.

8. Steedmanin teoksen otsikko on vuotta myöhemmin ilmestyneestä amerikkalaisesta laitoksesta, alkuteoksen otsikko on ytimekkäästi vain *Dust*.

9. ”Käytännöllisen käänteen” toi näkyvästi esille Theodore R. Schatzkin, Karin Knorr Cetinan ja Eike von Savigny'n toimittama konferenssijulkaisu *The Practice Turn in Contemporary Theory* (Routledge 2001). Kirjoittajat edustavat laajasti yhteiskuntatieteitä ja filosofiaa, mutta joukossa ei ole yhtään historiantutkijaa. William H. Sewell jr. ja Richard Biernacki ovat kuitenkin vahvasti läsnä Ann Swidlerin artikkelissa ”What anchors cultural practices” (s. 74–92).



ERKKI VASARA

Palautetta Tikalle

Erkki Vasara vastaa Marko Tikalle, joka edellisessä numerossa (s. 225) kommentoi Vasaran kirjoittamaa arvostelua Tikan teoksesta Valkoisen hämärän maa (HAik 1/2007, s. 105).

■ Kiitokset Marko Tikalle vastineesta hänen tutkimuksestaan *Valkoisen hämärän maa* kirjoittamani arvion johdosta. Sanotaan että vaaleissa lasketaan vain annetut äänet. Totta. Niin ikään on tosiasia, että kirja-arvioissa arvioidaan vain se teksti, mikä arvioitavan teoksen sivuilta löytyy. Niin menettelin itsekkin ja kävin toimeen luettuani teoksen kannesta kanteen ja eräin kohdin useampaankin kertaan. Arvioitsijan oikeudella käsittelin teosta siten kuin näin aiheelliseksi ja kiinnitin huomiota eritoten Tikan työn johdantolukuun, mikä sinänsä oli eittämättä hieman erikoista, mutta tässä tapauksessa mielestäni oikeutettua.

Totean jälleen, että Marko Tikka käsittelee teoksensa alussa aiempaa tutkimustavalla, joka antoi aiheita huomautuksiin. Arvosteluni Tikan johdantoa koskevan osan ensimmäinen huomautukseni oli, että rajanveto Hersalo-Raikkalan ja heidän aatteellisten seuraajiensa sekä toisaalta akateemisten nykytutkijoiden linjanvetojen välillä esittää paikoin erittäin epäselvästi ja lukijaa hämäävästi. Tässä viitataan arvioissani esiin tuomiini esimerkkeihin. Toinen huomautus

oli se, että olisi ollut oivallista, jos Tikka olisi omien paikallistutkimustensa pohjaksi johdannossaan tuonut selkeästi esiin aieman akateemisen tutkimuksen annin niin yleisen kuin paikallisenkin poliittisuuden osalta. Itse puutuin omassa sk-tutkimuksessani myös jälkimmäiseen.

Tikka muistuttaa vastineessaan, että hänen tutkimuskohteenaan oli suojeluskuntien harjoittama paikallinen poliittinen valvonta ja katsoo minun ”erehtyneen luulemaan” hänen puhuvan johdantonsa sivuilla 7–10 Sk-järjestön yleisestä poliittisesta luonteesta. Tiesin toki, mitä Tikka oli tutkimassa, sillä kertoihan hän sen jo teoksensa tekstin alkuriveillä: ”Poliittisella valvonnalla tarkoitetaan tässä paikallisten mielialojen seurantaa ja poliittisesti epäilyttävien henkilöiden tarkkailua, poikkeavista henkilöistä raportointiin ja ... toimintaan järjestysviranomaisten apuna tai omin päin”. Rajanveto yleisen ja paikallisen välillä sekoittuu kuitenkin hänen kirjansa johdantoluvussa, mikä on itse asiassa aivan oikein. Vaikuttivathan ne myös todellisessa elämässä alati toisiinsa. Tikka kirjoittaa kirjansa sivulla 8 muun muassa seuraavasti: ”Eräs toinen pieni, mutta merkityksellinen havainto on myös mainitsemisen arvoinen. Siihen nähden, miten merkittävä osa aikakauden todellisuutta suojeluskuntapuku oli, asua vilhtelee hyvin vähän maailmansotien välisenä aikana tuotetuissa viihde-elokuvissa. Tämäkin pieni havainto kertoo osaltaan siitä, että tuossa ajassa suojeluskunnat enemmän jakoivat kuin yhdistivät kansaa.” Jos tämä ei ole puhetta sk-liikkeen yleisestä poliittisuudesta, niin ei sitten mikään.

Entäpä näkemykseni teoksen varsinaisis-

ta luvuista. En niitä koskevissa arvioissani ollut ”ymmärtänyt väärin” Tikan lähtökohtia ja tutkimuskohdetta, enkä esitä niitä koskevaa kritiikkiäni hänen teoksensa johdannosta esittämiäni huomioiden pohjalta. Totesin arvioissani, että Tikan tekstissä, hänen varsinaisissa asialuvuissaan, aiempi tutkimus ”loistaa pitkälti poissaolollaan”. Samalla kiitin Tikkaa hänen oivaltavasta perustutkimuksestaan. Vastineessaan Tikka pitää tätä ristiriitaisena, koska, kuten hän lausuu, ”ei-hän alkuperäislähteistä saisi mitään irti ellei tuntisi kontekstia, toimijoita, toimintaympäristöä jne., joka tuntemus tulee perehtymisestä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen”. En ole arvioissani kuitenkaan väittänyt, että Tikka olisi jättänyt perehtymättä aiempaan tutkimukseen. Varmasti hän on pätevä tutkimus tutkijana siihen tutustunut ja saanut siten lähtöeväät omille tutkimuksilleen. Tarkoitin kommentillani sitä, että yhteys Tikan tutki-

muskuvausten ja -tulosten sekä aiemman tutkimuksen antamien asiakehysten välillä jää hänen tekstissään vähäiseksi. Olen edelleen sitä mieltä, että Tikka ei teoksessaan riittävästi keskustele aiemman tutkimuksen kanssa, sido omia tuloksiaan eri yhteyksissä aiempien tutkijoiden yleisemmän tason havaintoihin. Sen myönnän, että arvioissani esittämäni lausuma Tikan työskentelystä ”ikään kuin tyhjiössä” suhteessa aiempaan tutkimukseen on ilmaisullinen ylilyönti.

Lopuksi vielä yksi asia. Pidän kiinni myös siitä arvioissani esittämästäni näkemyksestä, että Tikan teos osoittaa hänen olevan, kuten lausuin, ”pätevä historiantutkija, joka osaa operoida lähteillä ja etsiä niistä vastauksia esittämiinsä kysymyksiin”, ja että hänen teoksensa ”on oivallinen lisä suojeluskuntaliikkeen historiantutkimukseen, jossa edelleen on paljon kartoittamisen varaa eritoten paikallistason osalta”.



IRMA SULKUNEN

Säätyläistön jalo tehtävä Savossa

Irma Sulkunen arvioi Matti Klingen teoksen Iisalmen ruhtinaskunta, jossa säätyläistön jalot pyrkimykset nostetaan koskettavasti esiin. Teoksessa selviää mielenkiintoisella tavalla, kuinka esimerkiksi uskonnolliset vaikutteet levisivät Savon säätyläistön keskuuteen.

■ Professori (emeritus) Matti Klingen teos *Iisalmen ruhtinaskunta* on merkittävä teos muutenkin kuin mammuttimaisen sivumääränsä vuoksi.¹ Synteettisen, yhteiskunnan eri tasoja luovasti yhdistävän tutkimusotteen vuoksi sitä voi jopa pitää Klingen pääteoksena. Keskiössä on Iisalmen pappila ja siellä erityisesti Lagusten pappissuku, jonka ympärille Klinge kietoo monet muut itäsuomalaiset pappis- ja säätyläispiirit. Teoksen alaotsikko ”Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa” osoittaa, mistä näkökulmasta ja teoriataustasta käsin tutkimus on rakennettu. Tekijän pitkäaikainen harrastuneisuus sukuverkostojen yksityiskohtaiseen tutkimukseen toimii teoksen varsinaisena metodiapparaattina, joka kehystetään yleisellä modernin projektiksi nimetyllä teoriankehikolla. Modernin sisältöä ei kuitenkaan teoksessa problematisoida ja enimmäkseen se näyttääkin samastuvan edistyksen käsitteeseen. Pääteemana on osoittaa, miten Lagusten suku ja siihen avioliittojen kautta

kytkeytynyt laaja sukuverkosto toimi edistyksen airueena periferiassa ja rakensi siten modernia Suomea. Ja toisekseen sen painottaminen, miten kiinteästi periferiassakin elävä säätyläistö oli yhteydessä, ei vain suomalaisen, vaan myös muun Euroopan sivistyksen keskuksiin. Tutkimuksen aikajänne ulottuu 1700-luvun jälkipuoliskolta 1800-luvun lopulle, paikoin sen ylikin.

Iisalmen ruhtinaskunta on monilta osin tuttua Klingeä. Hänen monipuolinen luke-neisuutensa ja kekseliäs aatteellisten yhteyksien rakentamisensa innostavat ja häikäisevät. Vaikka kaikkien sukujuonteiden kaikkia sivupolkuja ei jaksaisikaan seurata, ei voi kuin ihailia sitä intohimoa ja taitavuutta, jolla Klinge solmii eri säätyläispiirit läheisin tai kaukaisin sukulaissuhtein toisiinsa. Lagusten lisäksi valokeilaan nousevat muun muassa Carpelanit, Hoffrenit, Tamlanderit, Aminoffit, Ignatiukset ja Olsonit. Sukulaissuhteiden pikkutarkka jäljittäminen osoittaa konkreettisesti, miten pieniä suomalaiset säätyläispiirit todella olivat ja – vaikkei Klinge sitä erityisesti painotakaan – miten laajalle varsinaisen säätyläistön ulkopuolelle niiden lonkerot myöhemmin ulottuivat. Moni lukija löytääkin epäilemättä teoksen sivuilta myös omia esi-isiään ja -äitejään.

Vaikka sukuhistoriallinen kronikointi viekin teoksen sivumäärästä suuren osan, palauttaa Klinge kuitenkin kunkin toimijan aina varsinaiseen yhteyteensä – niihin moninaiisiin tehtäviin, joilla eri sukujen jäsenet osallistuivat taloudellisen-sivistyksellisen muutoksen propagointiin ja toteuttamiseen Suomen syrjäseuduilla. Pääosaan nousevat milloin maanmittarit ja soidenraivaajat, milloin kansanvalistajat ja hengelliset vaikuttajat,

milloin taas liikutaan opillisten kiistojen keskustasta periferiaan ulottuvissa vaikutuspiireissä. Tästä muodostuu teoksen varsinainen viehätys. Näissä yksilön toiminnan, aatteellisten virtausten ja yhteiskunnallisen muutoksen kytkennöissä ja hienosyisissä erittelyissä Klinge tuo tutkijapersoonastaan esiin myös tähän asti vähemmän tunnetun puolen. Analyttinen katse suuntautuu nyt aikaisempaa painokkaammin niihin tuotantorakenteellisiin muutoksiin, joita Suomessa 1700-luvun lopulta lähtien merkittävässä määrin tapahtui ja jotka määrittivät yksilöllisen toiminnan rajoja. Samalla aatteelliset konstruktiot nivELYTYVÄT aikaisempaan kiinteämmin yksilölliseen toimijuuteen.

Omaperäiseen ja uusia uria aukovaan analyysiin yltää esimerkiksi Kraftmanien toimintaa 1700-luvulla analysoiva laaja jaksos, jossa fysiokratismien ja pietistisen etiikan yhteen kytkentä tuottaa haastavan tulkinnan. Klingen sanoin: ”Kun sitten Suomi aikanaan muodostettiin eri maaksi ja kansakunnaksi tästä sisämaan ja syrjäseudun raivausideologiasta tuli sen keskeinen aate. Mutta raivaamiseen liittyi olennaisesti uskonto, jota ei vaatinut vain geometrisen ajattelun pyramidimaisuus vaan joka tarjosi ennen kaikkea lohtua silloin, kun taloudellista menestystä ei kaikkesta ponnistelusta huolimatta ottanut tullakseen: kun kaikkein vaikeimmin kontrolloitava asia, ilmasto, tuli inhimillisen suunnittelun ja ponnistelun tielle. Siinä suhteessa Runebergin saarijärveläinen Paavo toteutti puhtaasti 1700-lukulaista aatetta uskonnon, yrittämisen ja suonkuivatuksen ideoiden ruumiillistumana.” (s. 117–118).

Tähän päätelmään on helppo yhtyä, mutta vain niin kauan kun pitäydytään Klingen määrittämiin reunaehtoihin. Tulkinta toimii säröittä, jos Saarijärven Paavo ruumiillistuu sivistyneistön konstruktiona, mutta hämärtyy heti jos asemointia muutetaan ja tavoitellaan saarijärven paavojen omaa itseymmärrystä. Tätä Klinge ei kiistäkään, mutta ei myöskään liiemmin problematisoi. Sama ongelmallinen asetelma toistuu muissakin niin kutsuttua kansanuskontoa koskevissa jaksoissa, joissa hengellinen toimijuus on pääsääntöisesti varattu papistolle. Kuitenkin

1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa puhjenneet pietistiset herätykset kumpusivat monimutkaisista taloudellisista, sosiaalisista ja mentaalista taustoista, joissa etenkin rahvas tavoitteli merkittävää yhteiskunnallista roolia, osin papistoon nojautuen, osin itsenäisesti asemaansa uskonnon kautta jäsentäen. Herätysliikkeitä koskevaa laajaa uudempaa tutkimuskirjallisuutta Klinge ei kirjallisuusviitteistä päätellen näytä tuntevan, mikä selittänee uskonnollista elämää koskevien tulkintojen yksipuolisuuden. Tätä huolimatta on painokkaasti todettava Klingen ansiot siinä, että hän kautta linjan kytkee uskonnon monitasoisen tutkimuksensa olennaiseksi osaksi ja pääsee siinä eräisiin hyvin tuoreisiin ja kiinnostaviin tulokintoihin.

Itse olin erityisen viehätynyt teoksen siitä jaksosta, jossa Klinge tarkastelee teosofisten vaikutteiden ulottumista iisalmelaisiin säätyläispiireihin. Tutkimuksen kohdentamisella tähän hengellisyyden kenttään Klinge on todellakin ajan hermolla. Kysymys on noussut esiin useassa viimeaikaisessa tutkimuksessa, joista eräänä tärkeimmistä on syytä mainita Maarit Leskelä-Kärjen Krohnin sisaruksia koskeva väitöskirja.² Vaikka teos ei ole ehtinyt Klingen kirjallisuusluetteloon, tutkimukset täydentävät erinomaisesti toisiaan. Molemmat osoittavat kiistattomasti, miten merkittävä asema erilaisilla spirituaalisilla virtauksilla oli 1800–1900-luvun vaihteen suomalaisen sivistyneistön maailmankuvallisessa uudelleenjäsentymisessä. Teosofiset ja antroposofiset liikkeet toimivat merkittävänä väylänä kansainvälisiin spirituaalisiin virtauksiin mutta kietoutuivat myös mitä isänmaallisimpiin pyrkimyksiin. Kytkennät olivat vahvat etenkin taidepiireissä mutta teosofisia vaikutteita oli havaittavissa myös poliittisen kentän eri laidoilla. Tämän mentaalisen kentän perusteellinen erittely edistäisi epäilemättä laajemminkin kansallisen historiakuvan uudelleenarviointia.

1. Matti Klinge (2006) *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa*. SKS, Helsinki, 616 s.

2. Maarit Leskelä-Kärki (2006) *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS, Helsinki.

Meillä jokaisella on oma tapamme ymmärtää elämää ja tulkita historiaa. Klingelle ylempien sosiaaliryhmien johtava rooli on itsestään selvä, samoin tästä asemasta kumpuava velvollisuusetiikka ja sen oikeuttama alempiin väestöryhmiin suuntautuva indoktrinaatio ja elämäntavan kontrollointi. Heikkoja ja epäonnistuneita säätyläisiä ei Klingen teoksessa juuri esiinny. Hyvään ja jaloon pyrkivän elämän vähemmän kaunis kääntöpuoli ei näyttäydy sivistyneiden sukuverkostojen hienostuneessa kanssakäymisessä muutamaa pientä sivusäiettä lukuun ottamatta. Tavallinen rahvas ei siloista kuvaa myöskään pahemmin häiritse. Silloinkin kun joku talonpoika saa teoksessa kyvykkyytensä vuoksi kasvot, hänen sukujuuren-

sa paljastuvat usein säätyläislähtöisiksi – kuin Anni Swanin saduissa. Tätä ei tule lukea moitteeksi, sillä jokaisella tutkijalla on oikeus valita näkökulmansa ja lukijan tehtävänä on ymmärtää teksti annetuista lukuohjeista käsin. Teosta lukiessa en voinut kuitenkaan olla pohtimatta, miltä massiivinen ja paikoin hyvin loistelias panoraama näyttäisi, jos se ristivalottuisi myös niiden toiminnalla, kokemuksilla ja itseymmärryksellä, jotka nyt jäävät vaille ääntä, kasvoja ja identiteettiä. Yhtä lailla he olivat elämän ankaran kauneuden satuttamia kuin nimensä historiankirjoihin saaneet parempiosaiset ja yhtä lailla kukin heistä osallistui siihen yhteiskunnalliseen muutokseen, jota Klinge modernisaatioksi nimittää.



Naiset Flemingin sukupiirissä

Anu Lahtinen, *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2007. 241 s.*

■ Vielä 1980-luvulla Weilin & Göösin julkaisemassa kokoomateoksessa ”Suomen historia” keskiajan ja uuden ajan alun naiset loistivat poissaolollaan, mutta nyt myös he ovat ilahduttavasti päässeet historian sivuille. Anu Pylkkänen ja Mia Korpiola ovat valottaneet keskiajan oikeushistoriaa kulttuurihistorian ja naistutkimuksen näkökulmista. Kirsi Vainio-Korhonen on käsitellyt uuden ajan alun käsityöläisnaisia. ”Suomen kansallisbiografiasa” on useiden keskiajan naisten elämäkerrat. Tuula Hockmanin syksyllä 2006 tarkastettu väitöskirja Tott-suvun naisista – ”Kolmen polven perilliset: Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460–1507)” – valottaa Suomessa

vaikuttaneiden aatelisnaisten elämää.

Oman merkittävän lisänsä keskiajan naisia koskevaan keskusteluun on tuonut Anu Lahtinen, joka on artikkeleissaan käsitellyt erityisesti naisten maaomistuksia ja heidän asemaansa sukujen verkostoissa. Hänen erinomainen väitöskirjansa *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620* tarkastettiin Turun yliopistossa toukokuussa 2007. Työ jakautuu neljään pääluokkuun, joissa käsitellään myöhäiskeskiajan- ja uuden ajan alun Ruotsi-Suomessa vaikuttaneen Flemingin sukupiirin naisia emäntinä, äiteinä ja anoppina, sisarina ja suojahteina. Lisäksi työssä on metodisiin kysymyksiin keskittyvä johdantoluku ”Toimijat ja tulkinat” ja työn annin tiivistävä loppuluku ”Kätketty toimijuus”. Tutkimuksessa on myös liitteenä seitsemän Flemingien eri sukuhaaroja koskevaa sukupuuta, jotka kirjoittaja on koonnut useiden lähteiden pohjalta.

Anu Lahtinen on paikannut ainutlaatuisen määrän hajallaan olevaa arkistoaineistoa. Hän on työskennellyt Ruotsin ja Suomen kansallisarkistojen lisäksi 11 muussa arkistossa, hyödyntäen yli sataa arkis-

tokokonaisuutta. Tietoa on lisäksi löytynyt useista kymmenistä painetuista lähdekokoelmista. Löytyneitä lähteitä kirjoittaja hyödyntää yksityiskohdallisesti ja samalla elävästi, tulkiten löytönsä taidokkaalle suomen kielelle. Lukija saa lähteisiin elävää tuntua myös runsaiden ja poikkeuksellisen hyvin käännettyjen lainauksien välityksellä. Kirjoittajan ansioiden kuuluu lisäksi Suomen historian tarkastelu kansainvälisen tutkimuksen valossa. Suomen naiset linkittyvät oikeutusti osaksi eurooppalaisten naisten historiaa – he eivät ole vain kansallisesti suomalaisia, vaan ruotsi-suomalaisia ja niin ikään eurooppalaisia. Muun muassa Nathalie Zemon Davisin, Judith Bennettin ja Maryann Kowalewskin tutkimuksiin tukeutuen Lahtinen korostaa naisten aktiivisesti vaikuttaneen omaan kohtaloonsa myös esimoderneissa yhteiskunnissa.

Anu Lahtisen päätös välttää tapahtumahistoriallista selittämistä on enimmäkseen onnistunut, vaikka jäinkin kaipaamaan tarkempaa analyysia myöhäiskeskiajan myrskyisien tapahtumien – kuten perimyssi-riitojen, nuijasodan ja uskonpuhdistuksen – vaikutuksesta Flemingin suvun naisiin.

Anu Lahtinen osoittaa kiinnostavasti aatelisvaimojen vaikutusmahdollisuudet, samalla kun hän huomio heidän asemansa rajoitteet. Flemingin suvun vaimot pääsivät vaikuttamaan miestensä rinnalla ja heidän puoleensa saatettiin kääntyä, kun haluttiin kierteitse vaikuttaa aviopuolison toimiin. Erityisen aseman kartanoiden emännät saavuttivat miestensä matkojen aikana. Naisten vaikutusvallan ulottuvuuksista ja rajoista kertoo osuvasti Flemingin suvun naisten asema oikeusjutuissa ja kaupankäynnissä. Vaikka naiset ajoivat etujaan myös oikeusteitse, oikeuden istunnoissa heitä edusti yleensä luotettavaksi koettu mies. Kauppar kirjoissa naiset saattoivat puolestaan esiintyä myyjinä ja erityistä valtaa heillä oli talojensa irtaimiston suhteen, mutta uuden maomaisuuden hankinta kuului sen sijaan miehisten mahdollisuuksien piiriin. Pohjoismaisissa oloissa naisten vaikutusvaltaa lisäsivät heidän hallinnassaan säilyneet huomienlahjat, jotka antoivat taloudellista pelivaraa niin avioliiton sisällä kuin leskeytymisen yhteydessä.

Erityisen merkittävänä pidän Anu Lahtisen kiinnostusta Flemingin sukupiirin sisällä vaikuttaneisiin itsellisiin naisiin, sillä keskiajan ja uuden ajan alun yhteiskunnassa avioliittoinstituution ulkopuolella olleet naimattomat ja leskeytneet naiset vaikuttivat merkittävällä tavalla suvun ja koko yhteiskunnan toimintaan. Vaikka leskeytneen tai naimattoman naisen asema oli oikeudellisesti heikko ja suvun miehistä riippuvainen, Lahtinen

osoittaa Flemingin suvun itselisten naisten löytäneen useita keinoja vaikuttaa asemaansa. Naimattomaksi jäänyt sisko, kuten Klaus Flemingin sisko Filippa Eriksdotter, saattoi toimia sisarustensa lasten kasvatelijana ja suvun sisäisten uutisten välittäjänä; hän saattoi myös Elin Nilsdotter Slukin tavoin vakiinnuttaa asemansa luottopalvelijattarena. Uskonto tarjosi naimattomille naisille erityisen vaikutuskanavan. Flemingin sukupiiristä Naantalin birgittalaisluostarin abbedisaksi 1500-luvulla nousseen Valborgin kohtalo paljastaa keskiajan katolisen kulttuurin merkityksen naisille: abbedisana toimiessaan Valborg käytti huomattavaa valtaa ja päätti myös luostarin maaomistuksista, mutta uskonpuhdistusta seuranneen kotiinpaluunsa jälkeen Valborgista tuli veljistään riippuvainen vanhapiika.

Anu Lahtinen on erityisen kiinnostunut retoristen konventioiden sosiaalishistoriallisesta tarkastelusta. Hän analysoi oivaltavasti esimerkiksi puhuttelumutojen heijastamia valtasuhteita, mutta myös niiden takaisia piilovaikuttimia. Näin hän osoittaa muun muassa kuinka miniät saattoivat vaikuttaa anoppeihinsa korostuneen rakastavien puhuttelumutojen välityksellä. Erityisen hauska esimerkki tästä on Elin (Larsdotter) Flemingin kirje anopilleen Anna Klemetsdotterille: yhdessä lyhyessä kappaleessa nöyrä miniä onnistuu käyttämään rakkauteen ja rakastettavuuteen viittaavia ilmaisuja kymmenkunta kertaa. Sisarukset puolestaan loivat keskinäistä velvoitteiden verkostoa korostamalla toistensa

luottoasemaa ja uskollisuuden mukanaan tuomia velvoitteita. Lesket vahvistivat retorisesti omaa sosiaalista asemaansa käyttämällä hyväkseen leskeyteen liitettyä turvattomuuden mielikuvia. Ebba Fleming puolestaan osallistui puolisonsa Klaus Flemingin kunniallisen jälkimaineen luomiseen ja siten vahvisti retoriikan avulla omaa asemaansa leskenä.

Temaattisen käsittelynsä puitteissa Anu Lahtisen tutkimus luo merkittäviä henkilökuvia Flemingin suvun naisista. Erityisen osuvia ovat kuvaukset Siggersdotterista, Klaus Flemingin Ebba-rouvasta, Elin Flemingistä, abbedissa Valborg Flemingistä, Filippa Eriksdotterista, Anna Joakimsdotterista ja palvelijattarena toimineesta Filippa Klausdottersista. Luonnehdintoja olisi entisestään syventänyt henkilöiden nykyistä selkeämpi liittäminen ajallisiin puitteisiinsa. Kiinnostavaa olisi ollut myös lukea, miten Lahtinen arvelee tutkimiansa henkilöiden persoonallisuuden vaikuttaneen heidän toimintastrategioihinsa ja myös miten säädyn sisäiset hierarkiat vaikuttivat naisten ratkaisuihin. Flemingin sukupiirin naiset eivät yltäneet poikkeuksellisiin urotekoihin, mutta he osasivat hyödyntää sukunsa sisäisiä pelisääntöjä, joiden avulla he saivat itselleen jopa huomattavaa liikkumatilaa. Lukijaa ilahduttanee myös Flemingin suvun vauhdikkaat käännökset, jotka tarjoavat runsaasti aineistoa mikäli Anu Lahtinen päätyy kirjoittamaan jatko-osan hauskalta kirjalleen "Skandaali! Historian parhaat lööpit" (Atena 2006). Oma skandaalisuosikkini on Ebba Stenbockin ja Klaus

Flemingin häät – tämä ilmeisen voimakastahtoinen paris-kunta jatkoi monipäiväistä juhlintaa, vaikka Ebban veli Erik olikin karannut serkkunsa kanssa vihille, toinen veli, Arvid, istui vankina Turun linnassa ja sisar Anna kuoli häiden kolmantena päivän.

Maiju Lehmijoki-Gardner

Uuden ajan arjen kulttuurihistoriasta

Marjo Kaartinen: Arjesta ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa, Helsinki, Tammi, 2006. 342 s.

■ Muutama vuosi sitten Kustannusyhtiö Tammi julkaisi suurteossarjan *Suomen kulttuurihistoria*. Viime syksynä samalta kustantamolta ilmestyi Marjo Kaartisen yleisesitys *Arjesta ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa*. Kaartinen kuuluu Turun yliopiston kulttuurihistorian tutkijoista niihin, jotka ovat pyrkineet uudistamaan juuri tätä suomalaisen historiankirjoituksen pitkäperinteistä osaa. *Arjesta ihmeisiin* -kirjan lähtökohta onkin lähtökohdaltaan kunnianhimoinen.

Hyvä historiateos, myös sellainen, joka käsittelee kulttuurien historiaa, vaatii hyvää tarinaa. Kaartisen mukaan hänen teoksensa ”kertoo tarinoita

menneisyyden arjesta”. Tällaisella historiankirjoitukselle on nykyisin kysyntää niin akateemisilla kuin ei-akateemisillakin markkinoilla. Hyvässä tarinassa syy- ja seuraussuhteet on myös esitetty selkeästi. *Arjesta ihmeisiin* ei kuitenkaan kaikilta osin vastaa tätä jälkimmäistä odotusta. Kirjan suurin ongelma onkin tarkasteltavan ajanjakson horjuvassa ja jopa risti-riitaisessa määrittelyssä sekä ylipäänsä ajallisuuden ja ajallisen muutoksen epätasällisessä käsittelyssä.

Otsikkonsa mukaan teos käsittelee eliitin kulttuurihistoriaa ”1500–1800-luvun Euroopassa”, eli 1800-luku mukaan luettuna ilman erityisiä rajauksia. Takakannen esittelytekstissä kuitenkin todetaan, että uusi aika oli ”vuosina 1500–1800”. Kirjan sisällä on samantyyppistä epäselvyyttä siitä, mistä ajanjaksosta on kyse. Ilmaisuja ”uusi aika” ja ”uuden ajan alku” käytetään vaihtelevasti, lähes synonyymeina. Esimerkiksi sivulla 105 on virke, joka alkaa sanoilla: ”Uuden ajan alku päättyy 1700-luvun lopulla.” Jakson alku kesti siis kolme, mahdollisesti neljä vuosisataa.

Teokselle olisikin ollut eduksi problematisoida käytöön valittuja aikakausikäsitteitä, myös muita kuin ”uuden ajan alkua”, ja selittää niiden valintaperusteita. Nyt niiden käyttö tuntuu lähinnä satunnaiselta. Vaikutelmaa epäselvistä kausiliteeteista lisäävät paikoitellen esiintyvät, ilmiöiden itsestäänselvyttä korostavat ”olihan” -muodossa esitetyt väitteet. Lukija alkaakin ihmetellä, paljonko asiat itse asiassa muuttuivat ja kuinka uusi ”uusi

aika” ylipäänsä oli. Kaartinen korostaakin jatkumojia, mikä näkyy myös siinä, kuinka kirjassa hypitään rohkeasti vuosisadalta toiselle, esimerkiksi sivujen 43 ja 44 taitteessa 1400-luvulta suoraan 1800-luvun alkuun ja sivulla 187 Boccaccion 1300-luvun Italiasta Porthanin 1700-luvun Suomeen. Decamerone-lainauksen ja Porthanin välillä on vain yksi lause, joka alkaa sanalla ”aikalaiset”.

Kirjaa ei ilmeisesti ole hattu raskauttaa liioilla vuosiluvuilla, eikä siinä ole selitetty yleiseurooppalaista historiallista taustaa kovinkaan laajasti. Ottaen huomioon kirjan aihe – arjen kulttuurihistoria – tämä on jossain määrin ymmärrettävää, mutta tulos on epätasainen ja luottaa paljon lukijoiden aiempaan perustietämykseen. Tätä voisi pitää ongelmallisena sekä maallikkolukijoiden kannalta että pohdittaessa teoksen soveltuvuutta oppimateriaaliksi.

Otsikkonsa perusteella kirja käsittelee koko Euroopan eliittien kulttuuria. Suurin osa Kaartisen omasta tutkimuksesta nousevista esimerkeistä on kuitenkin peräisin joko Britannian tai Ruotsin valtakunnasta, eikä niinkään Euroopan mannermaalta. Tämä protestanttisen kulttuurin näkökulma on niin vahva, että kirjoittaja muun muassa toteaa, että ”pappien pojista tuli pappeja” (s. 23). Suurin osa Euroopan papeista kuului kuitenkin katoliseen kirkkoon, joka määräsi heidät selibaattiin – mikä ei tietysti estänyt heitä saamasta joskus lapsia.

Kirjaa varjostaa yleinen käsitteellinen epäselvyys. Sivulla

29 puhutaan parlamentista, joka luovutti vallan kuninkaalle, mutta jää epäselväksi, mitä maata tarkoitetaan. Todennäköisesti kyse on Englannista, ehkä Ranskasta, vaikka Ranskassa parlamentti oli ennen kaikkea oikeusistuin, eikä enää uudella ajalla edustuslaitos. Erityisesti käsite luokka ja siitä johdatetut termit esiintyvät runsaasti ilman selitystä, miksi ja missä mielessä niitä käytetään, vaikka ne eivät ole aikalaistermejä. Sivun 118 on tässä suhteessa kuvaava. Sillä esiintyvät rinnakkain käsitteet yläluokka, kansa, alaluokka, sosiaaliluokka, eliitti, rahvas, herrasväki, säädyt ja porvaristo, mutta niiden välisiä merkityseroja ei eksplikoita.

Kielellisistä ja käsitteellisistä ongelmistaan huolimatta kirjan sisältö on kuitenkin monipuolinen ja omaperäinen. Tämä koskee erityisesti teoksen ihmis- ja kokemuslähtökohtaista tarkastelutapaa. Siinä nähdään tärkeäksi muun muassa se, mikä leimasi yksilöitä, esimerkiksi sukupuoli, rotu, vammaisuus tai sairaudet.

Kirjan temaattinen dispositio jäsentyy maailmankuvan eri tasojen mukaan. Käsitellyistä tasoista ensimmäinen sisältyy jaksoon, jonka nimi on "Muiden kanssa". Otsikko tarkoittanee eliittiä ei-eliitin parissa, koska tässä jaksossa esitellään uuden ajan sosiaalista hierarkiaa, eri ihmisryhmien tehtäviä yhteiskunnassa ja sitä, miten eri ihmisryhmiin suhtauduttiin. Erityisesti silloin, kun kirjoittaja pääsee sukupuolten kulttuurisen merkityksen käsitelyyn, hän on vahvoilla ja teksti on monipuolista ja vakuuttavaa. Ensimmäisessä

osassa on tämän lisäksi myös kiinnostavia alalukuja aineellisesta kulttuurista. Alaluvussa "Paaston merkitykset" olisi kuitenkin suonut käsiteltävän perusteellisemmin myös uskonnollisia paastoja, joiden merkitystä katolisen Euroopan arjen jäsentymiselle ei voi korostaa liikaa.

Toinen kirjan pääjaksoista on nimeltään "Jumalan kuva". Sen aiheena ovat ihmiskäsitykset ja siitä löytyvät kirjan vahvimmat osat. Alaluvut "Toisellaiset" ja "Vaillinaiset" ovat erityisen vaikuttavia. Kirjan suurin meriitti onkin siinä, että se ymmärtää kulttuurihistoriaa määrittävän *kulttuurin* paljon laajemmin ja kattavammin kuin vain perinteiseksi eliittikulttuuriksi. Kuvaavan, painotuoreen esimerkin kapeamasta näkemyksestä tarjooa vaikkapa teossarja "Signums svenska kulturhistoria", jonka painottuu Kaartisen teosta vahvemmin vallan manifestatioiden, taiteiden ja painetun sanan käsittelyyn. Kaartisen teoksessa erilaiset sosiaaliset vähemmistöt, uuden ajan normien mukaan epätäydelliset ihmiset, kuten naiset, syntiset ja vaivaiset, saavatkin kaivatua ja pätevää huomiota.

Kirjan pääjaksoista kolmas ja viimeinen on "Luomakunta", jossa puhutaan luonnosta ja luontokäsityksistä. Suurin alaluku on tässä "Mekanistiseen luontokäsitykseen ja siitä pois". Teema on erittäin antoisa, mutta jälkimmäinen osa ("ja siitä pois") jää käsitelyssä hieman vajaaksi. Jaksossa on ylipäätään eräitä ongelmia. Esimerkiksi sivulla 215 esitetään, että keskiajan oppineet eivät olisi pyrkinet luomaan

kokonaiskuvaa luonnosta. Luomakunnan, luonnon, ihmisen ja tiedon kaikenkattava luokittelu oli kuitenkin nimenomaan tomistisessa maailmankuvassa keskeistä.

Tässä kirjassa ei käsitellä valistusta eikä eliitin korkeakulttuuria, kuten taidetta, musiikkia tai kirjallisuuden eri genrejä. Eikä tarvitsekaan. Tämä rajaus kuitenkin herättää kysymyksen, mihin otsikossa esiintynyttä eliitin käsitettä teoksessa tarvitaan. Eliitistä puhutaan teoksessa ylipäänsä varsin löysästi ja paikoin tavoilla, jotka ovat ongelmallisia. Sivun 76 kuvatekstissä väitetään, että "eliitin lapsille koulunkäynti oli välttämätöntä ja säädynmukaista". Yleensä painavastoin esitetään, että ainakin aatelisperheissä vältettiin kouluja ja käytettiin kotiopettajia, koska kouluopettajien harjoittamat fyysiset rangaistukset loukkasivat säätyläislasten kunniaa.¹

Käsillä olevasta kirjasta synnytykin paikoitellen keskeneräinen vaikutelma sekä argumentaation että tekstin kielellisen asun osalta. Kirjasta on myös vaikeaa päätellä, mikä on kirjan tarkoitus ja kenelle se on kirjoitettu. Teoksen loppusanoista löytyy kuitenkin tätä koskien hieman yllättävä puheenvuoro, jossa selvennetään kirjoittajan näkemyksiä uudesta ajasta ja arjen tutkimuksen tärkeydestä. Olisi ehkä ollut hyvä aloittaa koko kirja näistä linjauksista. Nyt kun ne on kätketty teoksen loppuun, lu-

1. Vrt. esim. Jessica Parland-von Essen (2005) *Bebagets betydelse. Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*, Hedemora.

kija ehtii mielessään tuomita teoksen pyrkimyksiltään epäselväksi ennen kuin hän edes huomaa, että myös kirjoittaja on ylipäänsä määritellyt näitä seikkoja.

Kirjaan suhtautumista vaikeuttaa sen epäkonventionaalinen graafinen asu. Koska painotuotteiden ulkoasu vaikeuttaa niiden sanoman ymmärtävyyteen ja uskottavuuteen, pelkkien popularisointipyrkimysten ei pitäisi olla kustantajille syy ryhtyä graafisiin kekkeluihin, jotka hankaloittavat tietoteosten sisällön omaksumista. Tämänkään kirjan upeista värikuvista ei ole juuri apua, kun itse teksti kärsii oudosta taitosta. Lainaukset on lihavoitu, taittomalli sisältää turhia graafisia elementtejä, eikä tekstipalstan oikeaa marginaalia ole tasattu.

Arjesta ihmeisiin on monella tavalla inspiroiva ja ajatuksia herättävä teos, jossa on myös harmillisia heikkouksia, joista osa olisi ollut vältettävissä varsin pienellä vaivalla. Teos on yritys popularisoida sekä kulttuurihistoriaa että arjen historiaa, ja sellaisena se liittyy vuosisataiseen suomalaisen historiankirjoituksen perinteesen Gunnar Suolahdesta kirjoitelmista vaikkapa Matti Klingenin laajaan tuotantoon tai Mirkka Lappalaisen viime vuoden tiedekirjaksi valittuun teokseen², siitäkin huolimatta, että kirjoittaja ei itse viittaa tähän jatkumoon. Ottaen huomioon, miten paljon uuden ajan kulttuurihistoriasta on kirjoitettu ja kirjoitetaan jatkuvas-

2. Mirkka Lappalainen (2006) *Maailman painavin raba*, Helsinki.

ti Suomessa ja muissa Pohjoismaissa, nyt käsillä oleva teos herättää suuria odotuksia. Osittain se vastaa niihin hyvin, mutta osittain lukija jää kaipaamaan ymmärryksensä tueksi muita selventäviä tekstejä, joita Kaartisen omastakin tuotannosta löytyy kuitenkin onneksi runsaasti.

Charlotta Wolff

Identiteeteistä monelta kannalta

Laura-Kristiina Moilanen ja Susanna Sulkunen (toim.): Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskialjalta 2000-luvulle. Historiallinen Arkisto 123, SKS, Helsinki 2006. 378 s.

■ *Aika ja identiteetti* on syntynyt Jyväskylän yliopiston ja Åbo Akademin yhteisen identiteettien syntyä, näkyvyyttä ja muuttuvuutta tutkineen tutkijakoulun seminaarien pohjalta. Teoksen kirjoittajat ovat Marko Lambergia ja Pasi Ihalaista lukuun ottamatta tutkijakoulutettavia lähinnä historian, kansatieteen ja taidehistorian aloilta.

Teos on kokonaisuutena kiinnostava. Suurin kritiikkini kohdistuu identiteetin käsitteeseen, joka ei teoksessa otsikosta huolimatta toimi avainkäsitteenä. Myöskään aikaa ei problematisoida lainkaan. Ala-

otsikko sen sijaan on onnistunut ja kertoo hyvin, mistä on kysymys. Myös teoksen maantieteellinen sfääri on hivenen satunnaisen oloinen. Toimitustyötä kiittäisin erityisesti siitä, että artikkelien paikat ovat varsin pitkälle mietittyjä. Kritiikkiä toimitustyölle esitän lähdeluettelosta ja kieliasusta. Lähdeluetteloiden luokituksia olisi voinut vielä yhtenäistää. Kirjan kieli on enimmiltään hyvää asiatyylillä, mutta Lindbergin ja etenkin Niirasen artikkeleihin on jäänyt paljon toimitettavaa.

Johdanto lupaa kirjan pureutuvan identiteetin kysymykseen keskialjalta nykypäivään, mutta identiteettikysymys tekee karhunpalveluksen usealle kirjoittajalle, vaikka artikkelit muutoin olisivatkin varsin kiintoisia. Ongelmallisin kysymys identiteeteistä on ehkä teoksen ensimmäisessä osassa, joka käsittelee lähinnä esiteollisia aikoja, joihin "identiteetin" liittäminen on varsinaista päälleliimaamista. Miten tavoittaa identiteetti, kun se jo lähtökohtaisesti pakenee, miten olla essentialisoimatta sitä? Mihin identiteetti asetuu? Ja jos se ei asetu, missä se liukuilee? *Aika ja identiteetti* ei ratkaise näitä ongelmia.

Teoksen ilmestymisen jälkeen tähän pulmaan on löytynyt yksi käypä ratkaisu. Liisa Lagerstamin väitöskirja "A Noble Life. The Cultural Biography of Gabriel Kurck (1630–1712)", jota *Aika ja identiteetti* -teoksen kirjoittajilla ei siis vielä ollut käytettävissä, onnistuu ratkaisemaan "identiteetin" ongelman – hylkäämällä käsitteen. Tarkastellessaan aatelmiehen elämän rakentumista

Lagerstam puhuu itseymmärryksestä, joka pysyy "identiteettiä" paremmin paikallaan, koska se ei edellytä pysyvyyttä eikä samuutta.

Aika ja identiteetti -teoksen ensimmäinen osa tarkastelee "yksilöllistä identiteettiä". Susanna Niirasan naistrubaduureista kirjoittama esittely jo paljastaa teoksen lähtökohdan ongelmallisuuden: hän päätyy puhumaan rooleista. Niiranan tosin pohtii identiteettien mahdollisuutta yhteenvedossaan lyhyesti. Artikkelit tarjoaa oivallisen ja ytimekkään esittelyn naistrubaduureja aikaisemmin tuntemattomalle.

Sten Sturen ritariutta arvioiva Marko Lamberg huomioi mielestäni aivan oikein, että voidaan puhua myös rooli-identiteeteistä, joita voi tutkitavalla olla useitakin. Sten Sture, joka mitä ilmeisimmin oli häikäilemätön toimissaan, konstruoi identiteettiään varsin nykypäiväisen ymmärryksen mukaisesti. Lyhyessä tilassa tyylikkäästi kirjoittava Lamberg maalaa lukijan eteen kiihottoman kuvan 1400-luvun mahdintiehestä.

Marko Hakanen risteilee 1600-luvun Ruotsin klienttijärjestelmää tarkastelevassa artikkelissaan päättämättömästi postmodernin ja essentialisoidun identiteetikäsitysten välillä – yhteenvedossaan hän jopa kysyy "miten identiteettimme on muuttunut vuosisatojen kuluessa" (113), mikä on mahdoton kysymys. Tämä artikkeli kärsii eniten identiteetti-problematiikan päälleliimaamisesta. Se ei nimittäin kritiikistäni huolimatta ole ollenkaan huono artikkeli, sillä klienttijärjestelmä itsessään on kiinnostava

ja haastava tutkimuskohde ja Hakasen argumentaatiotaito hyvä. Messeniusten mestauspölkylle päätyvät huikeat historiat kutkuttavat. Hakanen aloittaa alalukunsa "Roolit ja identiteetit (otsikko on harhaanjohtava) hienosti: "Arnold Johan Messenius (s. 1608) ei syntynyt onnellisten tähtien alla". Tässä olisi ainesta aloittaa vaikka kokonainen monografia.

Merja Uotila tarkastelee huolellisesti argumentoivassa artikkelissaan 1800-luvun maa-seudun käsityöläisiä ja minun muotoilemanani käsityöläisyyden piiloutumista. Hän pohtii mielestäni etenkin ammatteihin identifioitumista siitä huolimatta, oliko kyseessä virallinen tai epävirallinen käsityöläisyys. On terveellistä tulla muistutetuksi, että se, mitä lähteet kertovat, voi peittää alensa paljon tyystin toisennäköistä.

Curt ja Martha Enrothin jatkosodan ajan kirjeenvaihtoa velvollisuuden ja vastahakoisuuden näkökulmasta tarkastelee Sonja Hagelstam, joka pohtii sotilasidentiteetin merkityksiä Curtin näkökulmasta. Marthan rooli jää artikkelin pohdinnassa varsin vähälle. Hagelstam lähestyy identiteetin käsitettä oivallisesti minän kirjoittamisen kautta. Tällöin identiteettiä voidaankin lähteä kiusaamaan esiin: se rakentuu teksteistä, palasista, eikä anna tutkijalle oikeutusta määrittää itseään kivettyneesti.

Teoksen toinen osa siirtää katseen kansalliseen identiteettiin. Pasi Ihalainen tarkastelee kansallista identiteettiä erikoisalansa käsitehistorian näkökulmasta. Hän väittää,

että vaikka kansallinen identiteetti näyttää pysyvän samanaikaisena, se kuitenkin muuttuu ajassa. Kääntöpuoleksi kansallisten identiteettien käsitehistoriassa Ihalainen näkee 1700-luvun, jolloin esimerkiksi uskonto ei erottunut politiikasta.

Johanna Wassholm pohtii artikkelissaan, mitä "Suomen asukkaista tuli vuoden 1809 jälkeen" (194). Kysymys on hyvä, ja on olennaista, että Wassholmin tavoite ei ole kiinnittää "suomalaisuutta", vaan tuoda esiin niitä moninaisia vaihtoehtoja, joita Suomen asukkailla oli itsensä määrittelemiseen. Aineistona hänellä on E. G. Ehrströmin julkaistuja kirjoituksia ja tämän päiväkirja.

Tatu Leskisen ja Laura-Kristiina Moilasan yhteisartikkeli 1880-luvun identiteetin rakennusaineista lähinnä Uudessa Suomettaressa ja kaunokirjallisuudessa nostaa esiin kansallistuntomme peruspilareita. Koska kirjoittajista Leskinen tekee tutkimusta sanomalehdistön tarjoamasta kuvasta ja Moilanen kaunokirjallisuuden, artikkeliin olisi suonut tulevan pohdintaa näiden lajityyppien tuottamista eroista tai erojen puutteesta. Lähtökohta asettaa kuitenkin ongelmia: tarkasteltu sanomalehdistö puhuu enemmän keskiluokan tavoitteista kun taas tarkasteltu kirjallisuus puhuu lähinnä rahvaasta. Tästä huolimatta tulokset ovat kiinnostavia, vaikeivät ehkä suoranaisesti yllätä. Keskeisiä kansakunnan rakentajia olivat ajatukset yksimielisyydestä, kansainvälisestä näkyvyydestä, laillisuudesta, sivistyksestä ja edistyksestä. Kaunokirjallisuus-

dessa olennaisiksi näyttävät nousseen rahvaan ihanteena etenkin raataminen.

Maailmansotien välisenä aikana käyty keskustelu eurooppalaisuudesta ja paneurooppalaisuudesta Suomessa on Pauli Heikkilän analyttisen artikkelin teema. Hän pohtii suomalaisten reaktiota ajatukseen Euroopan Yhdysvalloista. Kotimaisten paneurooppalaisten ajatusten eriytyvät ovat kiinnostavia. Heikkilän mukaan fennomaanit katsoivat kansallisen ominaislaatuisuuden uhrattavan eurooppalaisuuden alle, jos paneurooppalaisuuden ajatus toteutuisi.

Teoksen kolmas osa tulee ajallisesti liki nykypäivää ja lupaa tarjota näkökulmia oman aikamme identiteetteihin. Anna-Liisa Kuczynski pohtii ruotsinkielisten näkemyksiä Uudenkaupungin suomenkielissä ”ahtaudessa”. Tekijän haastateltaville suomen kielen taito on itsestäänselvyys, joten hänen kysymyksensä, milloin ruotsia käytetään, on oleellinen. Vastaus tuntuu olevan: kotona, jos sielläkään, ja usein se rajoittuu likipitään passiiviseen ruotsinkielisten televisio-ohjelmien katseluun.

Hanna Lindberg kirjoittaa ruotsalaisuudesta myyntistrategiana artikkelissaan Ikean perustajasta Ingvar Kampradista. Lindbergin analyysissä Kamprad näyttää itsensä tuotteistajalta: hän symbolisoi patriarkaalista isähahmoa, kansankodin lohtua, työväestöä, ahkeruutta, hyvyttä, rehellisyyttä, kohtuullisuutta ja etenkin keskinkertaisuutta. Minulle lukijana Kamprad (ei artikkeli) näyttäytyi niin tylsänä tapauksena, että ryhdyin lukiessani toivo-

maan, että Lindberg analysoisi Kamprad-haastattelun sijaan Ikean mainontaa.¹

Susanna Sulkunen siirtää lukijan Pohjois-Irlandiin. Hän selvittää ”paikallisen kokemuksen ja nationalismin välistä suhdetta sekä tämän päivän ja menneisyyden vuoropuhelua kansallisen identiteetin rakentamisessa” (311) – varsinaisen haaste. Sulkusen tutkimuskohteena ovat kuuluisat seinämaalaukset, joita IRA ja lojalistien erilaiset ryhmittymät ovat maalanneet Belfastissa. Olennaisin havainto on kiinnostava: tärkeintä muraalien säilymisessä ei lieneäkään se, että ne kuvastaisivat vaikkapa lukkiutunutta poliittista tilannetta, vaan se, että ne ovat osa ”yksilön mentaalista maisemaa”, ja ne ”aktualisoituvat ... henkilökohtaisen kokemuksen kautta” (342).

Tuuli Lähdesmäen artikkeli monumenteista – etten sanoisi kansallisista näköispatsaista – ja identiteeteistä tarjoaa teoreettisesti valveutuneen näkökulman keskusteluun identiteetistä ja identiteetin mahdollisuudesta. Artikkelin olisi sopinut teoksen aloittavaksi artikkeliksi ehkä paremmin kuin sen päättäjäksi, sillä se ei ole varsinaisesti muiden artikkelien tavoin empiirinen tutkimus monumenteista vaan analyysi identiteettikäsitteen käytöstä taidehistorian kirjoituksessa.

Aika ja identiteetti on kaiken kaikkiaan varsin kirjava

1. Ks. Hanna Lindberg, *Vastakotien Ikea. Ikean arvot ja identiteetti muuttuvassa ajassa ja ympäristössä*, Jyväskylän yliopisto 2006. Harri Kalhan arvostelu *HAik* 2/2007, s. 262.

kokoelma toisiinsa liittymättömiä artikkeleita, jotka tarjoavat sitkeälle lukijalle palkintona jännittävän lopputuleman: tilkkutäkistä onkin kaikesta huolimatta muodostunut kokonaisuus. Eryityisesti toisen osan kansallisuusteeman artikkelit nivoutuvat toisiinsa varsin hyvin vaikkeivät ristiin keskustelekaan.

Marjo Kaartinen

Uutta rauhan-neuvotteluista 1557

Ruotsin ja Venäjän rauhan-neuvottelut 1557. Mikael Agricola Ruotsin lähetystön jäsenenä. Toimittanut ja ruotsalaiset asiakirjat suomentanut Kari Tarkiainen. Venäläiset asiakirjat suomentaneet ja kommentoineet Gennadi Kovalenko ja Nina Kovalenka. SKS toimituksia 1104, Helsinki, 2007, 190 s.

■ Moskovan ja Ruotsin valtakuntien muodostuminen aiheutti tarpeen löytää lisää resursseja. Jo 1400-luvulla alkoivat riidat siitä, mikä valtakunta oli oikeutettu verottamaan mitään itäisen Fennoskandian metsästäjä-kalastaja-kaskiviljelijäpopulaatiota. Rajaa määriteltiin tiheästi pidetyissä neuvotteluissa. Näihin kuuluva vuoden 1557 rauha ja sen neuvottelut Moskovassa eivät nou-

se mitenkään muita tärkeämmäksi. Valtuuskuunnan matkakin on merkittävä vain Mikael Agricolan historian näkökulmasta.

Tekijöiden mukaan vuoden 1557 runsasta ruotsalaista ja moskovaalaista lähteistöä ei ole tähän mennessä voitu käyttää vertaillen ja parelleisesti (s. 87). Asiakirjat ovat olleet kuitenkin jo pitkään tutkimuksen käytössä alkukielisinä. Käännöksillä taas ei ole mitään merkitystä tieteelliselle tutkimukselle, koska se käyttää ainoastaan alkukielistä materiaalia. Käännös on aina tulkintaa. Teos onkin merkityksellinen vain lukevalle yleisölle. Arvoa tosin rajoittaa se, että Harald Hjärne julkaisi asiakirjojen ruotsinnoksen jo 1884, joten ne siis ovat olleet sivistyneistön käytössä.

Itse teos on ulkoasultaan huolellisesti tehty ja toimitettu. Käännökset ovat sujuvia eikä minulla ole niihin alla olevien huomioiden lisäksi juurikaan sanottavaa. Laajassa johdannossa selvitetään taustaa ja kerrotaan asiakirjojen historiasta. Kari Tarkiainen on vahvimmiltaan asiakirjojen historiallisessa tarkastelussa, mikä onkin teoksessa keskeisin ulottuvuus. Itse 1500-luvun historia on Tarkiaisen tieteellisen työn keskiössä. Tältä osin teos on pääosin vakuuttava.

Kun siirrytään aikaisempiin historian jaksoihin ja varsinaisiin Venäjän/Moskovan olojen kuvauksiin, asiantuntemus rakoilee. Minulle on uutta, että Iivana III:n lisänimenä olisi ollut "groznyj" ja että se olisi tveriläinen kunnianimi ja tarkoittanut suurta. Iivana III:n perinteinen lisänimi on ollut

"suuri" ("velikij"). Sinänsä "groznyj", joka on Iivana IV:n lisänimi "Julma", todellakin tarkoittaa kunnioitusta herättävää ja siten peljättävää (s. 10). On kuitenkin ihmeellistä, että Tarkiainen on ottanut kuvauksessa Iivana IV:stä ("Julma") oppia lähinnä Grimbergin maailmanhistoriasta eikä nykyisestä tutkimuksesta. Käsitukset syfiliksestä kärsineestä biseksuaalista, sadistista ja mielisairaasta ovat erittäin riidanalaisia (s. 13–18).

Maksim Grekin arvioiminen Venäjän keisari-ideologian perustajaksi on omituista (s. 12). Maksimin merkitys lienee ollut muutoin kuin kirkollisten tekstien kääntämisessä vähäinen, koska hän virui pääosan Moskovan ajastaan tyrmässä (saapui 1518 ja oli luostarivankeudessa vuodesta 1525 kuolemaansa 1556 saakka).

Tsaarin tärkeimmiksi tuki-joiksi Tarkiainen nostaa ruhtinas Adaševin ja munkki Silvesterin (s. 14). Sil'vestr (munkkina Spiridon) oli Kremlin Jumalansynnyttäjän ilmestyksen luostarin pappi ja tunnettu kirjoittaja. Hän oli läheisessä suhteessa nuoreen tsaariin, mutta kirjallisuudessa esiintyy ristiriitaisia teorioita hänen valtiollisesta asemastaan. Todellisuudessa Sil'vestristä ei näet ole juurikaan lähteistöä. Useat läntiset tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että viimeisen silauksen keisari-ideologiassa teki metropoliitta Makarij. Itse olen yhden kirjan verran yrittänyt todistaa, että yhteys on varhaisempi ja liittyy pyhän Vladimirin kulttiin.¹

Missään nimessä Sil'vestr ei ollut mikään valtioideologi, joka olisi luonut opin "Kol-

mannesta Roomasta" (s. 17). Tuo slogan on peräisin Pihkovan munkki Filofejlta ja lienee osoitettu pikemminkin Iivana III:lle. "Kolmas Rooma" ei myöskään ollut mikään ideologia tai aate vaan kyse on kristillisestä Uusi Rooma eli Uusi Jerusalem -topoksesta. Vaikka ei uskoisikaan minun kirjoituksiani, niin alaviitteistä saisi kätevästi vinkkiä muuhun kirjallisuuteen.²

Orjuuskäsitteistö on slaaviksi monimutkaista ja runsasta. Tsaarin palvelijan ilmaiseminen termillä "holop" (s. 68) on siksi kiintoisaa, koska sana on eräs epävapaaata tarkoittavista ilmauksista. Tarkiainen väittää savolaistalonpoikia viedyin "maaorjuuteen" (s. 70). Ilmeisesti heidät myytiin orjiksi. Iivana IV ei myöskään sitonut viljelijöitä maaorjiksi (s. 15), vaan 1500-luvun alun kehitys konfiskaatioineen pikemmin vapautti talonpojistoa. Turpeeseen sitominen alkoi vasta 1500-luvun lopulla ennen muuta Boris Godunovin aikana ja täydellistyi vuoden 1649 laissa (uloženie).

Virka-aateliston kehityksessä Tarkiainen on aivan omilla linjoillaan (s. 54). Se ei suinkaan alkanut Iivanan opriëni-hallinnosta vaan perintöruhtinaskuntien tuhoaminen ja virkäläänitysten jako alkoi osin jo Dmitrij Donskoin aikana. Kehitys otti takapakkia, kun Vasilij III:n jälkeinen holhoojahallitus palautti ylimystön asemaa. Iivana IV palasi vanhaan tilanteeseen.

1. Prince, Saint and Apostle, München 2001.

2. Jukka Korpela, "Moskova – Mikä ihmeen kolmas Rooma?", *HAik* 3/1998)

Mistähän Tarkiainen on saanut tiedon, että Venäjällä olisi käynyt 1400-luvulla vain kaksi länsimaista matkailijaa. Jo kauppiaitakin oli varmasti tuhansia (s. 12). Myös käsitys venäläisten kielitaidottomuudesta ja länsimaiden tuntemattomuudesta (s. 46–47) on problemaattinen. Puolan ja Lietuan kautta yhteyksiä oli paljon.

Ylipäätä Venäjän ja Moskovan valtakunnan toiseuden, eksoottisuuden ja erilaisuuden korostaminen ei ole perusteltua. Tarkiainen tekee tätä oman tutkimustoimintansa innoittamana, mutta silloin kyse on eurooppalaisen 1500-luvun pamflettikirjallisuuden viholliskuvasta ja ajalle tyypillisesti kunnian halventamisesta, jonka ei ole tarvinnut vastata ihmisten käsitystä sen enempää kuin minkään muunkaan sota-propagandan.

Venäläisyyden mystifioinnin perinne on yksi Venäjän tutkimusta riivaavista ongelmista. Syypäinä ovat venäläiset itse ja perinteiset Venäjän tutkijat, jotka monopolisoivat omaa tutkimusaihettaan: vain ortodoksi voi tutkia ja ymmärtää ortodoksista uskoa ja vain venäläiset tuntevat Venäjän historian ja ymmärtävät sitä. Taustalla on 1400-luvun lopun ja 1500-luvun moskovalaisen valtioideologian luominen. Moskova pidettiin oikeuskaisen kristillisen maailman johtajana, jota uhkasi rajantakainen vaara. Erityisaseman korostusta jatkettiin 1600-luvulla ensimmäisten Romanovien aikana. Viimein Pietari Suuri loi itsestään myytin suuren uudistajana ja länsimaisena. Kansallisromanttinen

historiantutkimus kanonisoitulkinnan valitusta erityiskansasta, ja totalitaristinen ideologia esti poikkeavat näkemykset.

On perusteetonta nähdä Venäjän tutkiminen metodisesti ja käsitteellisesti poikkeavaksi. Venäjän kieli ei ole sen mystisempi kuin mikään muukaan kieli. Kun käyttää käsitettä ”vanhaveläinen järjestelmä” (s. 52) tai korostaa koko myöhemmän ”Neuvostoliiton alueen” yhtenäisyyttä esim. kielellisesti (s. 47), tulisi tietää, että yhtenäisyys ja ajatus Venäjän 1000-vuotisesta historiasta on nimenomaan venäläisen kansallisromanttisen historian visio. Itse käsite ”vanhaveläinen” on poliittinen, eikä ole mitään syytä pitää esim. Kiovan Rus’ia venäläisenä valtiona.

Mongolivallan loppuminen ”Venäjällä” 1480 ns. Ugra-joen kohtaamiseen, josta Tarkiainen puhuu Oka-joen kohtaamisena, on nykyisen käsityksen mukaan pikemminkin kirjallinen fiktio (s. 10). Ortodoksinen ja roomalais-katolinen kirkko eivät eronneet lopullisesti 1054, kuten klisheenomaisesti eri kirjoissa toistetaan. Prosessi oli paljon monitahoisempi ja oikea eroaminen tapahtui ehkä 1200-luvun lopulla, joskin unioneja ja unionipyrkimyksiä oli koko ajan (s. 23).

Venäjän kauppareitistö on jäänyt Tarkiaiselta opettelematta (s. 14). Etenkin Ordan ja idän tavaroiden kannalta Krimin tie (Caffa) oli koko keskiajan tärkein yhteys. Huolimatta hyvästä lähdetilanteesta Novgorodista ei tiedetä viedyn Ordan kauppatavaroita länteen.

Tarkiainen esittelee Moskovan hovin seremonioita, viittaa vuodelta 1674 olevaan kuvaan ja kertoo niistä yleisiä totuuksia ”muuttumattomina” (s. 62–64). Seremoniat kuitenkin vakiintuivat vasta Iivana-tsaarin pojan Feodorin aikana, minkä jälkeenkin ne kehittyivät. Seremoniallinen inho länsimaisuutta vastaan kasvoi eteenkin Romanovien alkujaksolla. Sitte sen osoittaminen käsienspesulla voi juontua vasta täältä, jos asiaa ei aiemmin ole mainittu, kuten Tarkiainen toteaa (s. 63).

Kirjan esitys Ruotsista ja Unionivaltakunnasta pohjautuu Helge Pohjolan-Pirhosen Jaakkola-visioihin. Se on vanhentunut kansallisvaltioineen, kansallisuuksineen, ”kansallisten piirien kapina-aaltoineen” ja ”linnan päälliköiksi virranneine muukalaisineen, jotka kiskoivat kansalta veroja” (s. 20–23). Unioni ja Ruotsi eivät olleet valtioita vaan valtakuntia, joissa (kuninkaan) valta toteutui valtakeskusten verkostona. 1500-luvullakaan ei voi puhua vielä territoriaaliruhtinaskunnasta vaan konglomeraatista kuten Harry Gustafsson on osoittanut. Valtaneuvoskunta ei myöskään ollut mikään tavaton erityisyys, koska hallinnon muodot koko Euroopassa olivat äärettömän kirjavia eikä mitään mallia siksi ollutkaan. Minulle on myös uutta, että Suomessa olisi ollut erityisen paljon alhaisaatelia. Ylhäisäatelia oli erityisen vähän eikä muutakaan aatelia runsaasti (s. 49–50).

Vähitellen yläluokan piiriin syntyi protokansallista identiteettiä, joka heijastui alueellisen eliitin piiriin ja näin syntyi

regionaali-identiteettejä valtakuntaidentiteetin rinnalle. ”Suomen kansa” ei kokenut mitään koettelemuksia sen enempää 1500-luvun lopulla kuin ison vihan aikanaakaan (s. 85), koska tällaista ”Suomen kansaa” ei ollut olemassaakaan. Tämän nationaliteettitutkimuksen itsestään selvyyden soisi jo vähitellen alkavan näkyä laajemminkin.

Käsitys Viipurista saartojenmurtokaupunkina (s. 25) on virheellinen,³ ja tekijä ei ole myöskään seurannut uusinta keskustelua itärajaproblematiikasta. Viipurin linnasta ei suinkaan hoidettu Ruotsin idän diplomatiaa läpi keskiajan (s. 23). Asia on paljon monimutkaisempi. Viipurista hoidettiin Viipurin linnan suhteita. Nämä olivat vaihtelevan merkityksellinen osa kulloisenkin regnumin politiikkaa.

Esitys Pähkinäsaaren rauhas- ta ja rajasta ei perustu uusimpaan tutkimukseen. Venäjä ei ollut sopimuksen osapuoli, koska sitä ei ollut olemassaakaan (viite 4). Vanhentuneen tutkimuksen ajatus rajalinjan yli autiomaahan edenneestä asutustoiminnasta on järjenvastainen (s. 24–30) kuten puhe Ruotsin ja Venäjän välisestä satavuotisesta sotakaudesta, joka edelsi vuoden 1323 rauhaa ja kertomus Suomen valloituksesta kolmen ristiretken kautta (s. 26). 1300-luvulla ei ollut myöskään mitään kansainvälisiä sopimushierarkoita. Käytännöt olivat paikallisia ja tapauskohtaisia, koska kansainvälinen oikeus oli täysin kehittymätöntä. Tähän sop-

3. Ks. Jukka Korpela (2004) *Viipurin linnaläänin synty*.

paan ei kannattaisi pistää lusikkaansa, kun pyrkii kertomaan vuoden 1557 rauhanneuvotteluista.

Pikkuvirheet rasittavat teosta. Tarkiaiselta on mennyt jatkuvasti Vasilij III ja Vasilij IV sekaisin. Hän kutsuu virheellisesti Iivana IV:n isää Vasilij IV:ksi. Dmitrij Doskoj ei myöskään voittanut tataareja vuonna 1350 vaan vuonna 1380 (s. 13). Kun tekijä väittää Maunu Ladonlukon tehneen vuoden 1348 sotaretken Nevalle (s. 41), hän on sotkenut Magnus Erikssonin Magnus Birgerssoniin. Vanhentunut nimi Maunu Ladonlukko tarkoittaa 1200-luvun lopulla hallinnutta Magnus Birgerssonia, jonka toinen nimi oli ilmeisesti Ladislaus, joka sittemmin ymmärrettiin väärin ”Ladulås” ja mentiin vielä suomentamaan. Sotaretken teki 1348 Magnus Eriksson eli vanhentuneesti Maunu Eerikinpoika.

Ruotsalaissotavankeja oli Tarkiaisen mukaan kastettu niin ortodoksiseen kuin Islamin uskontoonkin. Kiistatta moskovalaiset kastoivat kristittyjä (kreikkalaisia ortodokseja) ainakin 1600-luvulla, mutta en ole kuullutkaan, että Islamiin olisi ”kastettu” ketään. Tämä ei ole saivartelua, vaan erittäin tärkeä detalji eri uskontojen kohtaamisessa Itä-Euroopassa (s. 72, 164).

Juohutumukset ovat myös epätieteellisyysmerkki. Tolkuton viinankäyttö oli yleistä kaikkialla ja juoppoutta vastaan olevia kirjoituksia oli paljon (mm. Luther). Siksipä Laurentius Petrinkään innoituksen lähde ei kannata arvailla (s. 41). Lähetystön itineraation paikannimien yhteydessä Tar-

kiainen toteaa nimistön muutuneen 1500-luvun jälkeen ja olevan siksi epäselvää (s. 56–58, 182). Nimistä on kuitenkin julkaistu tutkimusta, joten viitteliäisyydellä ongelma olisi voitu selvittää. Spekuloiminen sillä, mikä vaikuttaisi identifi-oitavalta (Naasi, Shapki), muistuttaa paljon perinteisten maa-kuntahistorioidemme paikannimitutkimusta, mutta ei edusta mitenkään vakavaa tieteellistä pyrkimystä.

Ei ole erityisen yllättävää, että slaavilaisnimien translitterointi on paikoin virheellistä ja horjuvaa. Kaiken kattava virhe on unohtuneet ”hatut” (è, š, ž) merkkien c, s, ja z päältä silloin, kun niitä olisi siellä olisi kaivattu. Paikoin translitterointi on myös epä johdonmukaista. Joissakin nimissä on š-merkki korvattu oikein merkinnällä ”sh” paikoin taas on siis tuo virheellinen pelkkä s-kirjain (välillä Grisa välillä Grisha).

Kun tekijät ovat valinneet onnettoman tavan ”suomen- taa” alkutekstin nimistöä (Yrjänä Pietarinpoika eikä Göran Persson, s. 44), niin miksi ei olla johdonmukaisia. Välillä nimi Aleksej on muodossa Aleksei mutta esiintyy myös muotoa Oleksei ja jopa Alexis. Kaikki nämä ovat oikeita muotoja ja kaksi viimeistä alkupe- räisiäkin mutta eivät johdon- mukaisia kirjan yleisen linjan näkökulmasta. Pääsääntöisesti venäläispatronyymit ovat alku- kielisessä muodossa ”Boriso- vits” (po. Borisovits tai Bori- sovits tai Borisoviè), mutta mukana on muutamia käännöksiäkin ”Borisinpoika” (sic! s. 104 ja s. 140–141, 151). Konkreettisesti logiikan horju- minen ilmenee rauhansopimuk-

sen (ruotsalaistekstin) käännöksessä. Siinä kutsutaan alkuperäismuodoilla novgorodilaisia pajaareja "Mickil Vasiles-son Glinskoje", "Aleksi Daniellsson Pleskieff" jne. Jostakin syystä Pähkinäsaaren rauhansopimusta kutsutaan ruhtinas Yrjön ja kuningas Maunun sopimukseksi (s. 171–172).

Kukkanen on sivun 121 ja viitteen 38 Kazanin kaanin nimi. Tekstissä se ilmoitetaan alkuperäisessä muodossaan "Ibreim". Viitteessä on nimi Ibragim. Tämä on tietenkin venäjässä käytetty muoto, mutta oikeasti pitäisi puhua suomeksi nimestä Ibrahim (kuten kaupunginimi "Hampuri" eikä "Gamburg"). Kiovan muinainen hallitsija ei myöskään ollut "Monomakh" enempää kuin Helsinki on Khel'sinki: hallitsija oli Vladimir Monomah (s. 13).

Nimisekoilu ulottuu myös paikannimiin. Korbaselskin pogosta on Korpiselän pogosta (s. 111, ks. myös s. 140, 150). Nimiä ei myöskään saa suomentaa vakiintuneen vastaisesti: Venäjän kolmanneksi suurin kaupunki Nižnij Novgorod on toki "Matala (tai Ala-)"Novgorod, mutta tätä käännöstä en ole koskaan kuullutkaan käytettävän (s. 149, 171). Ongelmista olisi selvitty antamalla teksti venäjää taitavalle suomalaiselle historikolle pariaksi päiväksi ennen painatusta. Toinen hyvä vaihtoehto olisi ollut kirjoittaa nimet auki tekstimuodossaan. Joitakin lapsuksia olisi odottanut myös toimituksen korjanneen: esimerkiksi (s. 122, 125) Vuoksajoki po. Vuoksi.

On valitettavaa, että alkukielisiä termejä on annettu niukasti ja epäloogisesti: josta-

kin kumman syystä termi "Nabereznaja (po. Naberežnaja) palata" on ilmoitettu Rantapalatsin yhteydessä (s. 109), vaikka tämä on itsestään selvä asia. Sitä vastoin ruotsalaisten valtuuskirjan ilmaus "kaikki oikeauskoiset kristityt" jää selittämättä (s. 104). Erityisen toivottavaa olisi ollut antaa alkuperäinen ilmaus raja-sanan yhteydessä. Samoin olisi kiinnostanut termien "maanääri", "maamme", "kansä" ja "kansakunta" taustalla eri paikoissa olleet ilmaukset. Epäselväksi jää myös, milloin on käännetty "Venäjä", milloin "Venäjänmaa", milloin "Ruotsi" milloin "Ruotsinmaa", milloin "Suomi" milloin "Suomenmaa". Nämä kaikki nyanssit ovat tärkeitä juuri 1500-luvun valtionmuodostuksen kannalta.

Teoksessa on vältetty ajankäytännöihin liittyvät karikat luukuun ottamatta. Ensimmäinen on puhdas lapsus sihteeriryhmän kokouksen päiväyksessä, joka on siirtynyt kuukaudella varhaisemmaksi (s. 168). Toinen on periaatteellisempi: tyypilliseen nykyvenäläiseen tapaan tekijät ovat menneet metsään uuden ja vanhan luvun kanssa. Marian päivä on viitteen 8 mukaan 25.3. ja Eliaan päivä viitteen 9 mukaan 20.7. "vanhan ajanlaskun mukaan". Tietenkin tämä on totta ja niin ne ovat myös uuden ajanlaskun mukaan, koska ajanlaskuissa päivämäärien numerot eivät eroa vaan päivämäärien ajat. Tässä samassa nykyvenäläiset kompuroidivat sotkiessaan joulun ja loppiaisien ja pahimmillaan suomalaiset menevät lankaan uskoessaan, että venäläiset tietävät, mitä tekevät.

Itse asiakirjoihin liittyvän tutkimuksen esittely on ammattimaista, joskin pieniä kummallisuuksia on pujahtanut mukaan. Tekijät valittavat, että dokumenteista ei ole voitu tehdä proveniensiisanalyysia, koska sen teko olisi ollut vaikeaa ja edellyttänyt mm. vesileimojen käyttöä papereiden päiväämisessä (s. 87). Tällaista tutkimusta tehdään ja sitä on myös tehtävä näissä "papereissa", jos asian tieteellisyys edellyttää. Vesileimoista on myös julkaistu viime vuosina haku-teoksia.

Johdannon tehtävä on johdattaa lukijat vain itse ytimen äärelle, tässä julkaistujen asiakirjojen ymmärtämiseen. Nyt on vanhan väitöskirjan aihepiirin innoittamana pyritty huomattavasti laajempaan esitykseen ilman, että olisi tarkistettu, mitä uusin tutkimus on tällä välin keksinyt esittäen. Lopputulos on epätasapainoinen, sillä osa tärkeistä asioista jää käsittelemättä ja osaan upoudutaan kohtuuttomalla innolla ja paikoin diletantin taidoilla. Kaikki tämä vähentää sinänsä ansiokkaan tekstipopularisoinnin arvoa.

Jukka Korpela

Maalaisyhteisön perhehistoriaa

Kari-Matti Piilahti: Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750. Bibliotheca historica 106. SKS, Helsinki, 2007, 394 s.

■ Kari-Matti Piilahden väitöskirja on tervetullut lisä suomalaisen perhehistorian tutkimukseen. Tutkimus ei käsittele pelkästään Valkealan perhe- ja ruokakuntarakenteen muutoksia 1600- ja 1700-luvulla, vaan siinä tarkastellaan lisäksi laajasti Valkealan pitäjän ekologisista ja taloudellisista olosuhteista sekä kontaktinmuodostusta.

Karjalaisen – ja samalla suomalaisen – perhehistorian päänavaus, Väinö Voionmaan vuonna 1915 julkaistu teos ”Suomen karjalaisen heimon historia” oli vuosikymmenien ajan yksittäinen ilmiö alallaan. Kansainvälisesti hyväksytyjä analyysimenetelmiä (tällä tarkoitan Cambridgen koulukunnan ja Wienin koulukunnan tekemiä lukuisia perhehistorian tutkimuksia) hyödyntävä perheen mikrohistoriallinen tutkimus Suomessa sai alkunsa 1980-luvun lopulla. Vuosina 1988–90 Suomen Akatemia rahoitti Panu Pulman ja Pertti Haapalan johtamaa tutkimushanketta, jolla oli kolme pää-

tavoitetta: perherakenteiden selvittäminen 1600-luvulta 1800-luvulle, perheihanteen muotoutuminen Suomessa 1800-luvulla ja kaupunkien perhetalouden ja perherakenteen kehityksen selvittäminen. Tutkimushankkeesta ja toisaalta sen innoittamana valmistui neljä väitöskirjaa 1990-luvun loppuun mennessä.

Perhehistorian tutkimus Suomessa näyttää aktivoituneen kymmenen vuoden sykleissä, sillä 1990-luvun lopulla Suomen Akatemia rahoitti jälleen perhehistorian tutkimusta (”Itäkarjalainen perhelaitos” ja ”Ruraaliperhe Koillis-Euroopassa”). Näissä tutkimushankkeissa tavoitteena oli selvittää Itä-Suomen, Venäjän Karjalan (Aunuksen ja Vienan Karjalan) ja osin Luoteis-Venäjän perheinstituution vaihteita ja rakenteita. Tähän mennessä tämä perhehistorian tutkimusvaihe on tuottanut Jukka Partasen ja Yury Shikalovin väitöskirjat, Matti Pollan massiivisen tutkimuksen vienankarjalaisesta perhelaitoksesta sekä teoksen ”Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia”.

Suomalaisen perhehistorian keskeinen kiinnostuksen kohde on ollut itäsuomalainen perhelaitos, jota ovat luodanneet Väinö Voionmaan jälkeen muun muassa Elina Waris, Kirsi Warpula, Jukka Partanen ja Matti Polla. Voionmaasta lähtien on vakiintunut käsitys itäsuomalainen perheestä suuren suvun taloutena. Perheen ympärille kietoutui taloudellinen tuotanto, kulutus, sosiaalinen elämä, maanomistus sekä omaisuuden ja kulttuurin siirtäminen uusille sukupolville.

Niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin tutkimuksessa on esitetty, että tietyn kotitalousrakenteen esiintyminen tai puuttuminen, samoin kuin perheen elämäntalon jonkin mallin toteutuminen tietyn populaation keskuudessa riippuvat eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Näiden tekijöiden joukossa tärkeimpinä mainitaan ekologia, talous, kirkon vaikutus, verotuskäytäntö, maanomistus, perintöoikeus, asevelvollisuus ja sosiaalinen kontrolli. Piilahden väitöskirja sopii hyvin tähän viitekehykseen. Siinä on kolme olennaista elementtiä: taloudellis-maantieteelliset olosuhteet, ruokakunnat sekä maalaisyhteisön taloudelliset ja sosiaaliset suhteet. Niistä viimeisintä, sosiaalista verkostoa esiteollisessa maalaisyhteisöissä ei juuri ole kartoitettu suomalaisessa historiantutkimuksessa, jossa on keskitytty lähinnä aateliston ja porvariston verkostoihin. Maalaisyhteisöjen sosiaalisia suhteita luotaava kansatieteellinen ja sosiologinen tutkimus puolestaan keskittyy useimmiten kuvaamaan 1900-lukua. Lisäksi sosiaalisten suhteiden alueellista laajuutta on tarkasteltu lähinnä avioliittokäyttäytymisen kautta.

Sosiaalisten suhteiden tutkimiseen Piilahti on saanut vaikutteita kansainvälisestä tutkimuksesta, joista tärkeimmäksi nostetaan ruotsalainen kontaktitutkimus, erityisesti Börje Hanssenin ja Örjan Simonssonin tutkimukset. Taloudellisen vuorovaikutuksen ja sukulaissuhteiden merkitystä maalaisyhteisössä on selvittänyt David Warren Sabean eteläsaksalaisesta Neckarhausenin ky-

lästä. Balttilainen maaorjajhteisö sosiaalisena verkostona on kiinnostanut monia tutkijoita Andrejs Plakansista Elina Warikseen.

Ennen Piilahtea tehdyn perhehistoriallisen tutkimuksen keskeisimpiin tuloksiin kuuluu mm. johtopäätös, että aikavälillä 1600–1900 esiintyneet talonpoikien kotitalousjärjestelyt olivat sidoksissa ensisijaisesti maan omistukseen, työn organisoimisen periaatteisiin sekä sosiaalisen kontrollin muotoihin, ja että kotitalouksien taloudelliset samoin kuin sosiaaliset kontaktit säilyivät esiteollisena aikana muuttumattomina.

Väitöskirjassa käsitellään monella tapaa uudenlaisia lähestymistapoja suomalaisessa perhehistorian tutkimuksessa. Tähänastinen suomalainen perhehistorian tutkimus on painotunut kotitalouden, sukulaisuuden ja avioitumisen näkökulmien tarkasteluun, jonka taustalla on ollut itäisen ja läntisen perherakenteen selittäminen kansainvälisessä kontekstissa. Perherakenteen keskeiset selittäjät, ekologinen ympäristö, talous ja kulttuuri, ovat jääneet ikään kuin taustalle. Piilahden tutkimuksessa pääpaino on valkealalaisten kotitalouksien kontaktikenttien ja perheverkostojen selvittämisessä. Valkealan alue sopii erinomaisesti tutkimuksen kohteeksi, sillä monet ekologiset, kulttuuriset ja talousmuodolliset rajat halkovat aluetta. Valkeala sijoittuu niin maaperältään ja kasvillisuudeltaan kuin kulttuuriltaan ja talousmuodoltaan hämäläisen peltoviljelyalueen ja itäisen savo-karjalaisen kaskiviljelyalueen vedenjakajalle.

Piilahden teoreettinen viitekehys kontaktikenttien, verkostojen ja perheiden tutkimiseen on erinomainen. Tutkimuksen rakenne ja aikarajaus ovat sen sijaan ongelmallisia. Tutkimusongelma on liian laaja ja se ratkaistaan vaiheittain. Näin yksien kansien sisällä on kolmen väitöskirjan ainekset. Tutkimuksen vaiheittainen eteneminen näkyy väitöskirjan rakenteessa. Samoin aikarajaus on ongelmallinen, sillä valittu tutkimusaika ei kata kaikkia tutkimusongelman tutkimuskysymyksiä. Ainoastaan 1700-luvun alkupuolelta lähtien voidaan selvittää esim. maalaisyhteisön sosiaalisia suhteita.

Näistä puutteista huolimatta tutkimuskysymysten käsittely osoittaa, että tekijä on huolellisesti perehtynyt työhönsä. Valitut luokitusperusteet tutkimusaineiston tilastolliseksi käsittelemiseksi on aikanaan tehty ja niitä on ollut vaikea myöhemmin muuttaa. Huolellinen tutkimusote tutkimuskysymysten perusteellisessa selvityksessä näkyy toisaalta tilastojen runsautena ja toisaalta esimerkiksi lähdekritiikkinä eri lähteiden käytön kohdalla. Tutkimuksessa keskitytään rakenteiden selvittämiseen, mikrohistorian käyttö tutkimusmenetelmänä jää etupäässä ruokakunnittaisten ja suvuittaisten esimerkkien varaan.

Tutkimustuloksien analysoinnissa käytetään erinomaisesti keskeistä kansainvälistä ja suomalaista tutkimusta. Jopa siinä määrin hyvin, että se on mielestäni ohjannut jonkin verran tutkimustuloksia. Alkuperäislähteistä kootut tutkimustulokset olisi voinut rohkeammin tulkita esimerkiksi

katsomalla erilaisia taulukkotietoja ristiin.

Piilahden väitöskirjan yksi kantava tutkimushypoteesi on kyseenalaistaa aiemmassa tutkimuksessa esitetty oletus esiteollisen ajan maalaisyhteisön sosiaalisten suhteiden rakenteellisesta muuttumattomuudesta. Keskeinen tehtävä on puntaroida mm. taloudellisten resurssien vaikutusta sosiaaliin suhteisiin. Vankkaan lähdeaineistoon perustuen Piilahti onnistuukin rankentamaan esiteollisen talonpoikaisen maalaisyhteisön toimintakenttämälän, jossa otetaan huomioon maantieteellisen välimatkan, sukulaisuuden sekä ruokakunnan koon, rakenteen ja varallisuuden vaikutus yksilön sosiaalisiin ja taloudellisiin suhteisiin. Samalla hän tulee vahvistaneeksi tutkimustehtävänsään asettaman epäilyksen esiteollisen ajan maalaisyhteisön kontaktiverkoston muuttumattomuudesta. Suurvaltakauden talonpoikaa on pidetty turvallisuuden maksimoijana. Piilahti osoittaa, että ainakin Valkealassa maalaisväestön taloudellisten ja sosiaalisten kontaktien pyrkimyksenä oli elinolojen ja suvun jatkuvuuden takaaminen yhtäältä aineellisen tuen (velanotto ja erilaiset yhteistyön muodot) sekä toisaalta erityyppisten kontaktien tarjoaman aineettoman turvan avulla.

Esiteollisessa yhteiskunnassa tuen ja turvan keskeisiksi, osin jopa ainoiksi elementeiksi, on nostettu sukulaiset ja naapurit. Valkealalaisten toimintakenttä 1700-luvun puoliväliin mennessä ei täysin rinnastu sukulaisuuteen tukeutuviin rakennelmiin. Taloudelli-

sen toiminnan rajat ulottuivat maantieteellisesti sukulaisuutta laajemmalle. Ruokakunnan elinpiiri muodostui muodoltaan ja kestoltaan vaihtelevista kontakteista, jotka auttoivat selviytymään jatkuvien katojen ja sotien aiheuttamien koettelemusten keskellä. Turvallisuuteen ja vakauteen pyrkiminen näkyy tutkimuksessa ristikkäisytyksessä avioliitto- ja kummi-suhteissa sekä avioliittopiireissä. Perheelle oli tärkeää turvata ainakin minimoitointulon saavuttamiseksi tarvittava työvoima talouden ylläpitämiseksi ja näin myös suvun jatkuvuus.

Kari-Matti Piilahden väitöskirja on monipuolinen tutkimus tähän mennessä vähän tutkitusta maaseuturahvaan vuorovaikutuksesta 1600- ja 1700-luvulla. Toivottavasti tällaista tutkimusta saadaan jatkossa muualtakin Suomesta; siihen Piilahden tutkimus tarjoaa tukevan lähtökohdan.

Tapio Hämynen

Pappi, lukkari, talonpoika ...

Matti Peltonen, Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Gaudeamus, Tampere 2006, 269 s.

■ Eräänä aamuna elokuun lopulla 1839 lähti Keuruun lukkari Matias Saxberg renkinsä kanssa hätisteleämään pois karjaa Salmenmaan niityltä, jonka

hyödyntämisen hän katsoi kuuluvan oikeuksiinsa. Vierailun seurauksena kuoli karjaa paimentanut tyttö. Lukkari sai syytteen hänen kuolemansa aiheuttamisesta, mutta loppujen lopuksi Saxberg selvisi asiasta sakoilla. Syksyllä 1861 sai jo eläkevaariksi siirtynyt Saxberg puolestaan itse surmansa murhaajan kädestä.

Matti Peltosen kirjassa on kaksi tähystysaukkoa keuruulaiseen yhteisöön ja suomalaiseen yhteiskuntaan 1800-luvulla, kuten kirjan otsikkokin jo antaa ymmärtää. Toinen niistä on lukkari Saxbergiin liittyvä tematiikka, toinen keuruulaisten papin tyttären Lydia Hällforsin (os. Bergroth) 1900-luvun alussa laatimat muistelmat, jotka ilmestyivät painosta 1924 nimellä *Äidin muistelmia*. Muistelmissa kerrotaan laajasti myös Saxbergista. Peltonen toteaa, että hän kiinnostui aiheesta nimenomaan lukiessaan Lydian muistelmia. Niistä hän sai tutkimukseensa johtolangan.

Matti Peltonen tunnetaan taitavana mikrohistoriallisten metodien erittelijänä. Hän on myös Suomessa aktiivisimmin osallistunut mikrohistoriasta käytyyn kansainväliseen keskusteluun, mm. artikkelillaan arvostetussa aikakauskirjassa *History and Theory* (3/2001). Mainitut artikkelin tematiikka – otsikko: "Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research" – liittyy kiinteästi käsillä olevan kirjan metodiikkaan. Kirjassa tekijä tiivistää lähestymistapansa:

"Tulkitsen tässä työssä Lydia Hällforsin teoksen Äidin muistelmia johtolankana, jota voi lähteä seuraamaan teoksen

antamien ärsykkeiden tai vihjeiden perusteella. Tavoitteena on saada kiinni laajemmasta, koko suomalaisen yhteiskunnan murrosta 1800-luvun puolivälissä luonnehtivista prosesseista. Vihjeet avautuvat peruskysymyksestä: Miksi Lydia halusi kertoa näin laajasti juuri lukkari Saxbergin tapauksesta? ..."

Kirjan luettua voi todeta, että teksti vastaa erinomaisesti Peltosen itselleen asettamaa 'gingzburgilaista' tavoitetta.

Vaikka mainitut kaksi tähystysaukkoa kietoutuvat tekijällä kiinteästi toisiinsa, niihin voi luonnollisesti katsoa myös erikseen. Kommentoin seuraavassa Peltosen kirjaa juuri sanotulla tavalla.

Lukkari Saxberg oli Keuruulla huomattu henkilö, josta on jäänyt myös jälkipolville runsaasti sekä mustaa valkoisella että perimätietoa. Yhdeksi avainlähteeksi keuruulaisten suhtautumisesta lukkariinsa Peltonen nostaa hänestä laaditun laajan pilkkarunon. Hän arvelee perustellusti, että se muotoutui pitäjän käsityöläisten piirissä. Niin käsityöläisten kuin lukkarienkin sosiaalinen asema ei 1800-luvulla ollut kalliioon hakattu, ja molemmilla ryhmillä oli runsaasti sosiaalista kunnianhimoa. Käsityöläiset pyrkivät erottumaan rahvaasta, lukkarit kilvoittelivat paikasta säätyläisten, herrasväen joukossa.

Peltonen korostaa oikeutetusti, että lukkarien sosiaalinen asema on avaintekijöitä hahmotettaessa keuruulaisten yhteisön suhtautumista Saxbergiin. Sen lisäksi olisi ehkä ollut paikallaan painottaa vahvemmin tämän sosiaalisen kilvoit-

telun vaikutusta lukkarin omaan käyttäytymiseen. Hän oli kuollessaan rikas mies. Yhteisön ja erityisesti pilkkarunon laatijain silmissä Saxberg oli hankkinut omaisuutensa kepulikonstein. Tähän sosiaalisen arvostuksen tavoitteluun viittaa myös Lydia Hällfors muistelmissaan: ”Hän (= Saxberg) sanoi itse viimeisinä elinvuosinaan isälleni, ettei hän niinkään itse halua tavaraa, kunhan vain saa estetyksi etteivät muutkaan sitä saa. Isäni nimitti tätä diaboliseksi kauteksi.”

Saxbergin selviäminen elokuun 1839 tapahtumista niityllä pelkällä sakkorangaistuksella sai pilkkarunon laatijan uumoilemaan, että vauraan lukkarin oli onnistunut lahjoa tuomarit ylemmissä oikeusasteissa. Peltonen toteaa, että tuomioiden sosiaalishistoriaa 1800-luvulla olisi syytä tutkia. Ensi tuntumalta kuulostaa oudolta ajatus, että keuruulaisen lukkarin olisi onnistunut lahjoa korkea-arvoisia oikeusistuinten edustajia. Pikemminkin mieleen tulee yleisempi näkökohta: sosiaali- ja virkahierarkian korkeilla portailla pyrittiin kaikin keinoin välttämään viranhaltijoiden tuomitsemista, jotta kunnioitus esivaltaa kohtaan ei rapistuisi. Tämän näkökohdan vastapainona ei keuruulaisen paimentytön väkivaltainen kuolema paljoa merkinyt. Mutta Peltonen on onnistunut hahmottamaan tuomion taustoja pitemmälle. Hän on näet havainnut Saxbergin perukirjasta, että lakimies ja Vaasan lääninhallituksen korkea virkamies 1839 E. A. Hjelt oli velkaa Keuruun lukkarille. Peltonen muotoilee riittävän va-

rovaisesti: ”Onkin mahdollista, että miehet kohtasivat tuolloin (Vaasassa) ja että juuri Hjelt pelasti Keuruun lukkarin järjestämällä tälle hyvän puolustuksen hovioikeudessa ja senaatin oikeusosastossa.”

Peltonen kuljettaa taitavasti Saxbergin henkilön ympärille kutomaansa kertomusta. Kuva täydentyy vielä olennaisesti lukkarin murhan tutkimuksen ja jälkisäädöksen välityksellä. Jäin pohtimaan oikeastaan vain yhtä asiaa, illanvieton laattaa lukkarin kotona ennen Salmenmaan niityn tapahtumia. Saxberg ei ollut lasiin sylkevää ihmislajia, kuten ilmenee mm. hänen laatimastaan syytinkisopimuksesta. Lukkarilla oli yövieraana pitäjän nimismies. Vaikka vallesmanni olikin työmatkalla, iltaa ei varmaan istuttu kuivin suin, olihan lukkari ilmiselvästi halukas esiintymään komeasti. Tämä seikka on ehkä ollut osasyynä Saxbergin väkivaltaiseen koheltamiseen niityllä seuraavana aamuna.

Lydia Hällforsin isä F. H. Bergroth toimi Keuruulla pitäjänapulaisena ja sittemmin vuodesta 1867 kirkkoherrana. *Äidin muistelmia* on omaelämäkerrallinen. Kuten sanottu, sen sisältämä laaja kuvaus lukkari Saxbergin rikoksesta on kirjoittajalla toiminut johtolankana hahmottamaan herännäispiirtämä kuva on monipuolinen. Keuruun ja Helsingin fenomenaanisen sivistyneistön suhteet olivat kiinteät, mutta muistelmien näkökulma oli selvä: ”Hällforsin tarinan sankarit olivat maaseudulla eläneet ja toimineet herännäispapit perheineen ja sukuverkos-

toineen.” Tämä on tärkeä näkökohta, joka tutkimuksessa on usein jäänyt syrjään. Sitä korosti jo aikalainen, Kauppi-Heikki kiertokoulun opettajan sanoin ylioppilaille romaanssaan *Uran aukaisijat* (1904).

Isä edustaa Lydian muistelmissa ’hyvää’, lukkari Saxberg – jolle myös Lydian isä oli velkaa – ’pahaa’ esivallan edustajaa. Peltonen kiteyttää pappilan etiikan puhumalla – Marcel Maussin ajatteluun tukeutuen – ’vastavuoroisuuden teatterista’. ”Todellisuutta paikoittain kaunisteleva Lydia Hällforsin muistelmia pyrkii kuvaamaan realisoitunutta utopiaa.” Kyseessä oli ”paternalistinen utopia vastavuoroisesta vaihtosuhteesta talonpoikaisen rahan kanssa”. Tässä vaihtosuhteessa ei ollut kysymys vaihdannasta markkinatalouden merkityksessä – viime mainittu luonnehti pikemminkin lukkari Saxbergin laajaa ’pankkiiri-toimintaa’.

Matti Peltonen on kirjoittanut erinomaisen mielenkiintoisen kirjan niin asiasisältönsä kuin siinä käytetyn mikrohistoriallisen metodin näkökulmasta. Kahdesta tähytysaukostaan käsin kirjoittaja kurottuu syvälle niin keuruulaisen yhteisön sosiaaliin ja henkiin rakenteisiin kuin myös suomalaisen sivistyneistön maailmaan.

Antero Heikkinen

Ängersjön karjapolut ja esiteollisen mielen maisema

Ylva Stenqvist Millde: Vägar inom räckhåll. Spåren efter resande i det förindustriella bondesamhället. Stockholm Studies in Archaeology 39. Erlanders, Stockholm 2007. 363 s.

■ Vakiintunut reitti, maantie tai väylä, on historiassa tavannut olla sekä tutkimuksen kohde että tutkitun toiminnan tai yhteisön kehys. Ruotsalaisen arkeologin Ylva Stenqvist Millden keväällä 2007 hyväksytty väitöskirja ei tee tässä poikkeusta. Arkeologian, kulttuurimaantieteen ja historian alaan kuuluva työ on osa laajempaa, vuonna 1998 käynnistynyttä Ängersjöprojektia, jossa on operoitu laajasti periferian, kontaktiverkoston, rajaseudun, konfliktinhallinnan, luonnonvarojen hyväksikäytön, omistusoikeuden, kulttuurimuotojen ja innovaatioiden käsitteillä esiteollisessa seutuyhteisössä. Vuosien varrella useita julkaisuja tuottanut projekti on saanut nimensä kenttätyö-, tutkimus- ja seminaarikeskuksena toimineesta Härjedalenin Ängersjön kylästä, jonka kaltaisia, lähtökohtaisesti perifeerisiksi määriteltyjä rajaseutuyhteisöjä on projektissa kutsuttu nimellä ”skogssamhällen”. Julkaistujen tutkimusten kokoavana näkö-

kulmana on ollut ”flexibilitet som tradition”, jossa traditio on ymmärretty ennen kaikkea voimavaraksi, yhteisön sekä luonnon- ja kulttuuriympäristön suhdetta hyväksi koetulla tavalla määritteleväksi innovatiiviseksi tekijäksi.

Millden työ tarkastelee ”perifeerisiä metsäyhteisöjä” sellaisina kuin ne voidaan todeta tieverkon ja liikkumiskäytäntöjen avulla. Tutkimuksensa ytimeen hän nostaa liikkuvuuden maantieteellisen ulottuvuuden (räckvidd), eli sen, miten pitkälle ja missä tarkoituksessa matkustettiin. Yhtä olennaisena pohdinnan kohteena ovat tämän ulottuvuuden mentaaliset seuraukset, saavutettavuus (räckhåll), joka on osa yhteisön, ryhmän ja yksilön henkistä valmiutta matkustaa ja ajatella ympäröivää maailmaa koettavissa olevana tilana. Eriytyisenä tavoitteena on tutkia ihmisten, yksilöiden ja yhteisöjen suhdetta tienkäyttöön jatkuvuuden ja muutoksen näkökulmasta: sitä, missä määrin tieverkkoa tai matkustamista voidaan luonnehtia institutionalisoituneeksi tai joustavaksi ilmiöksi. Niinpä tutkimuksen kohteena ei ole vain tie fyysisenä jäänteinä, vaan myös se, mikä osuus teillä oli liikkumisessa ja kontaktiverkostoissa.

Työn syvällisempänä tehtävänä Millde näkee esiteollisten, erityisesti keskiaikaisten ”metsäseutujen” eristyneisyyttä koskevan myytin murtamisen. Paikallisyhteisön ja sen eri kerrosten, erityisesti rahvaan ”matkustamattomuus” tai oletettu tietämättömyys ympäröivän maailman etäisyyksistä on Suomessakin vaikuttanut pitkään siihen mitä esiteollisen

ajan tilakäsityksistä on ajateltu ja miten yhteiskunnan eri ryhmien kykyä tai mahdollisuuksia matkustamiseen on arvioitu. Välimatkojen, alkeellisten liikennevälineiden tai kehnosten yhteyksien perustella päätelty perifeerisyys on usein käsitetty paikallisyhteisöjen itseaiheutetuksi takapajuisuudeksi, mikä ei millään tavalla ole johdettavissa lähdemateriaalin avulla todennetuista paikallisyhteisöjen tilakäsityksistä tai siitä, miten matkallaoloon, etäisyyksiin tai maailmaan fyysisenä tilana esiteollisella ajalla suhtauduttiin. Suomessa esiteollisen perifeerisyyden paradigma alkoi murtua monin paikoin konsensuksenomaisesti jo 1980-luvulla, Ruotsissa pitkään harrastettu wallersteiniäinen keskus-periferia -teoriakehys näyttää tuottavan yhä tarvetta nykyajan näkökulmasta perifeerisiksi määriteltyjen menneisyyden yhteisöjen perimmäisen olemuksen arviointiin.

Miten tutkimus onnistuu monissa tehtävissään? Liikkuvuutta ja tien erilaisia merkityksiä haarukoidakseen Millde on päätenyt käyttämään materiaalia kiitettävän monipuolisesti, osittain samaan tapaan kuin tiestöä tutkittiin Suomessa historiallisten teiden inventointien ja Tielaitoksen 200-vuotisprojektin yhteydessä 1980- ja 1990-luvuilla. Näistä tutkimuksista Millde mainitsee vain Jaakko Masosen väitöskirjan Hämeen Härkätiestä sekä Masosen kaksi historiallisen tiestön tutkimuksesta kirjoittamaa artikkelia. Tien määritellyn monifunktionaalisen tutkimuskohteena Millde pohjaa vuonna 1991 ilmestyneen

teoksen *Ancient road networks and settlement hierarchies in the New World* artikkeleihin, jotka puolestaan perustuvat jo 1982 *American Anthropological Society*n konferenssissa pidettyihin esitelmiin. Itseoi-keutetusti mukana on ruotsalaisen tietutkimuksen klassikko, Nils Fribergin 1951 julkaistu väitöskirja *Länsi-Norrlandin teistä*.

Tietutkimuksissa tyypillistä, suorastaan dialektista muna-kana -ongelmaa Millde lähestyy Anthony Giddensin strukturaatioteorian kautta toteamalla, että paikallinen tieverkko voidaan nähdä materialisoi-tuneena instituutiona, joka ilmentää ihmisten maantieteellistä liikettä ohjanneita normeja ja sääntöjä. Giddensiläistä viite-kehystä mukailien ihmisten tarpeisiinsa luoma, maisemas- sa läsnä oleva tie vaikuttaa käänteisesti liikkumisen ja yhteyksien arkipäivään ja tuottaa uusia konteksteja samalla kun se muokkaa sitä, miten arkipäivän ympäristöä havainnoi- daan. Vaikka myös eläimet käyttävät vakiintuneita reittejä, tie on giddensiläisessä mieles- sä aina ihmisen luoma yhteys, joka saa maastossa kontekstii- leen ominaisen muodon. Insti- tuutioiden osalta Millde viit- taa Douglas C. Northin uuteen institutionaaliseen taloushisto- riaan, mutta sekä tieverkon edustaman infrastruktuurin ja sen käyttäjien välisen moni- mutkaisen suhteen että tien institutionaalisten aspektien pohdinta jää työssä valitetta- van viitteelliselle tasolle. Esi- merkinä voidaan todeta, että Millde esittelee lyhyesti teiden ylläpitoa ja matkustamista kos- kevan lainsäädännön, mutta ei

juuri pohdi ylläpitovelvollisuu- den kautta syntynyttä liikenteen ja matkustamisen infra- struktuuria suhteessa siihen, miten ylipaikallisen vallan määräyksestä ylläpidetyt yleiset tiet ja muut paikalliset tai kausittaiset reitit, kuten talvi- tiet ja oikopolut asettuivat osaksi talouden, politiikan, hallinnon ja erilaisten ritualis- tisten elementtien vuodenkier- ron maisemaa. Kaikki nämä elementit ovat Millden työssä tavalla tai toisella esillä, mutta huomattava osa oivalluksista jää lukijan ja hänen oman poh- dintansa varaan.

Millden työn ansio on, että tekijä on pyrkinyt lähestymään vaikeasti avautuvaa tutkimus- kohdettaan monelta eri taholta. Varsinainen tutkimuskohde koostuu kahdeksasta Ängers- jön alueen pitäjistä, joiden talouden kokoa, saavutetta- vuutta ja talouden luonnetta Millde on pyrkinyt hahmotta- maan taloluvun, luonnon- maantieteellisten tekijöiden (ilmasto, korkeuskäyrät), liik- kumistarpeiden (talous, kaup- pa, hallinto, kokoontumiset) ja liikkumisen infrastruktuurin (tieverkko, karjapolut) avulla. Tämän jälkeen tutkimuksen kohteena on ensin fyysinen tieverkko, jossa apuna on käy- tetty myös tierungoissa toteu- tettuja kaivauksia, sitten etäi- syyden hallinta ja liikkumisen käytännöt, joita Millde on jä- sentänyt erilaisten yhteisön toimintojen kautta määritely- jen liikkumistarpeiden avulla. Näistä kohteeksi nousevat metsälaitumien ja ulkoniittyjen hyödyntäminen, erityisesti kes- sänavetat ja karjapolut (talous), alueelta säilyneet keskiaikai- set, erityisesti maakauppoja

koskevat asiakirjat, joidenkin kylien väliset avioliitot (sosiaa- linen aspekti) sekä vuosien 1630–70 välisenä aikana kärä- jillä mainitut lautamiehet (po- liittinen aspekti).

Eräs kaikkein mielenkiintoi- simmista tutkimuskohteista menneisyyden liikkumisessa on, ketkä liikkuivat ja millaisia eroja todellisessa ja mentaali- sessa saavutettavuudessa oli? Mistä yksilöiden, ryhmien tai kokonaisten yhteisöiden maan- tieteellinen mielikuva ympäris- töstä ja sen etäisyytasoista sekä saavutettavien kohteiden suunnasta ja reiteistä koostui? Kuten Milldenkin väitöskirjasta käy ilmi, tavallisin tapa tutkia liikkumista on ollut pohtia liik- kumisen institutionaalisia syitä samalla kun itse liikkuminen on nähty kulloisenkin instituut- tion tai organisoidun toiminn- an (hallinto, politiikka, kaup- pa, elinkeinot, sosiaaliset suh- teet) luonteenomaiseksi osaksi. Muita liikkumiselle hahmo- tettuja аспектеja ovat olleet etäisyys, nopeus, teknologia, sosiaaliset ryhmät (esim. eliitit – rahvas), elinkeinot (käsityö, palkollisuus, itselliset) ja niin edelleen. Jonkin verran, joskin harvakseltaan, on pohdittu myös talouden ja sosiaalisen työnjaon kautta artikuloituneiden sukupuoliroolien, varsinaisen sukupuolen tai iän merkitystä siinä, ketkä esiteol- lisessa, teollisessa ja jälkiteol- lisessa yhteiskunnassa liikkui- vat.

Vaikka Millden näkökulma etäisyyteen ja liikkumiseen on monipuolinen ja kohteiksi valittujen osa-alueiden voi katsoa liittyvän jollakin tavalla tutki- muksen keskeiseen teemaan eli tieverkon ja kulkuyhteyk-

sien kautta toteutuneeseen etäisyyksien hallintaan, perimmäisenä ongelmana on, mitä osatutkimuksia varten läpikäydystä materiaalista oikeastaan voidaan lukea. Keskiaikaisista asiakirjoista Millde on hyödynnänyt paitsi kaupan tai päätöksen tekopaikoja koskevia tietoja, mutta myös maakaupoissa kiinnostuneina tai todistajina mainittujen henkilöiden ja kaupan osapuolien asuinpaikkoja. Keski aikaisten kaupan vahvistajien ja 1600-luvun lautamiesten listat todistavat kyllä etäisyyksistä, joita paikallisessa arkipäivässä hallittiin, mutta perimmältään luottamusmiesten kotikylien sijainti liittyy pitäjien tai seutukuntien taloudelliseen infrastruktuuriin ja heijastaa enemmänkin eräänlaista uskottavuuden paikallista topografiaa, kuin kykyä, halua tai mahdollisuutta liikkumiseen sinänsä. Ongelmallisia arkipäivän liikkeen ilmentäjiä ovat myös avioliitot, jotka kuvaavat eri yhteiskuntaryhmissä vallinnutta vaurauden tai liittoutumismahdollisuuksien maantiedettä, mutta joissa noudatetut käytännöt olivat paljon monimutkaisempia kuin pelkkä puolisoiden välille valikoitunut maantieteellinen etäisyys antaa olettaa. Varsinaista muuttoliikettä Millde ei ole tutkimuksessaan pohtinut. Etäisyyden ja tilan hallinnassa vähälle jää myös vuodenaikaskierrosta johtuva toiminnan syklistyys, joka tieverkon tasolla merkitsi eroa paitsi talvi- ja kesäreittien, myös rahdinajon ja muun liikkumisen välillä.

Kuten tieverkkoa ja liikkuvuutta koskevissa tutkimuksissa yleensä, Millden varsina-

seksi tutkimustuloksekseen nostamat asiat ovat melko odotettuja. "Perifeerisen" metsäyhteisön suhtautuminen liikkumiseen todistaa hänen mukaansa suhteellisesta joustavuudesta, mikä ilmenee erityisesti tienkäytössä. Eri tarpeita ja etäisyyksiä varten käytettiin erilaisia reittejä, joihin mentaalissa mielessä saattoi liittyä oma etäisyyden maisemansa. Taloudellisista, sosiaalisista ja poliittisista syistä tapahtunut matkustaminen oli vakiintunut sosiaalinen ilmiö, jolle olivat ominaisia tietyt institutionaaliset piirteet. Menneisyyden arkipäivän olennainen piirre oli matkalla olo, jonka tuottamia tilan ja ajan suhteen kokemuksia ei aina ole riittävästi huomioitu. Tärkeimpänä tuloksestaan Millde katsoo murskaavansa myytin eristyneestä esiteollisesta metsäviljelijästä. Menneisyydessä mentaalinen valmius etäisyyksien hallintaan oli jatkumo, jossa jokaisella yhteisöllä ja ryhmällä oli oma historiallinen kontekstinsa, jonka reunaehdot olivat sidoksissa sekä yhteisöön, saavutettavissa olevaan maantieteelliseen tilaan sekä taloudellisista, poliittisista tai muista syistä nousseisiin liikkumistarpeisiin.

Millden tulokset ovat paljon samoja, joihin päädyttiin myös suomalaisessa 1980- ja 1990-luvulla tehdyssä tieverkkoa, liikkumistarpeita ja saavutettavuutta koskevassa tutkimuksessa. Oletettu taloudellinen, poliittinen tai hallinnollinen perifeerisyys ei koskaan ole ollut liikkumisen este, vaan fyysinen matkallaolo oli olennainen osa esiteollisen yhteiskunnan elämää sekä yksilön,

sen erilaisten ryhmien, yhteisön sekä paikallisen ja ylipaikallisen hallinnon näkökulmasta. Yksittäiselle tutkijalle tämän oivaltaminen on aina yhtä virkistävä tapahtuma, kuten Millden väitöskirja osoittaa. Tekijä ei ole myöskään tyytynyt vain yhteen näkökulmaan, vaan on yrittänyt tarkastella tietä sekä saavutettavuuden mentaliteettia monipuolisella tavalla, minkä vuoksi verrattain triviaali tulos menneisyyden liikkumisesta elämän luonnollisena osana esittäytyy luontevana osana laajempaa tutkimusprosessia. Työ on ilahduttavan selkeästi kirjoitettu, sujuvasti etenevä ja monet esille nousevat valinnat todistavat erilaisten liikkumisen aspektien syvällisestä pohdinnasta.

Tapio Salminen

Särmikäs Snellman

Marja Jalava: J.V. Snellman. Mies ja suurmies. Tammi 2006. 357 s.

■ Snellmanin viimevuotinen 200-vuotisjuhla tuotti monipuolisen kirjasadon. Snellmania on haluttu muistaa matkakirjailijana, filosofina, talousajattelijana, valtiomiehenä sekä suomalaisuusliikkeen ja sivistyksen rakentajana. Marja Jalavan teos on yksi näistä juhluvuoden julkaisuista. Se on suurelle yleisölle tarkoitettu yleisesitys, jossa Jalava kartoittaa monivivahteisesti Snellma-

nin tuotantoa ja toimintaa. Kirjan otsikko lupaa ehkä enemmän kuin tekijä pystyy toteuttamaan, sillä painopiste on kuitenkin siinä prosessissa, miten oppositiomies päätyi vallan kabinetteihin. Tosin lukija saa kurkistaa Snellmanin yksityisempäänkin puoleen, kun kerrotaan esimerkiksi *lemmenboukan*, Snellmanin koisiopuuhista.

Takakannen esittelyteksti kiteyttää Jalavan näkökulman: sen mukaan kirjassa seurataan kehitystä, jossa ruotsinkielisestä pojasta sukeutui suomalaisuusliikkeen aatteellinen johtaja, vaikeaselkoisesta filosofista teräväsanainen julistaja, oppositiomiehestä vallan kabineteissa viihtyvä keisarin luotohenkilö – miten miehestä tuli suurmies. Lopputulos määrittelee siis tulkintahorisontin. Samalla se osoittaa, että Snellmanista on vaikea kirjoittaa tuoreesti ja ilman jälkiviisauden painolastia.

Jalavan teos on silti monella tapaa ansiokas. Siinä näkyy hyvä perehtyneisyys Snellmanin tuotantoon ja tutkittavaan aikakauteen. Lisäksi Jalava osaa ilmaista asiansa selkeästi ja sujuvasti, joten Snellmanin koukeroisetkin ajatusmallit ovat saaneet selkokielisen muotoilun. Suotta ei ole Jalavaa palkittu vuonna 2003 Historiallisen Aikakauskirjan tunnustuspalkinnolla hyvästä kirjoittamisesta. Teoksen rakenne on kronologinen, lapsuudesta Snellmanin jälkimaineeseen etenevä kuten elämäkerroissa on yleensä tapana tehdä. Snellmanin elämänvaiheet käydään pääpiirteissään läpi, mutta suurimman huomion saavat Snellmanin filosofiset tekstit ja

kansallinen ohjelma, jotka ovat pohjustaneet hänen maineensa kansallisfilosofina. Kirjan loppupuolella tarkastellaan Snellmanin toimia valtiomiehenä mutta myös Snellmanin herättämiä vastareaktioita, jotka lopulta pudottivat hänet pois senaatista. Snellmanin räyhäkkä esiintyminen kiistatilanteissa toi hänelle monia vastustajia samoin kuin hänen omavaltainen ja määrällävä tyylinsä asioiden hoitamisessa.

Parhaimmillaan Jalava on analysoidessaan Snellmanin ajattelun ristiriitaisuuksia ja katvealueita. Snellmanin mukaan maailma oli jatkuvassa muutoksen tilassa, mutta muutos ei koskenut kaikkia ihmisryhmiä. Snellmanin hierarkkiseen ajatteluun ja yhteiskuntamalliin ei sopinut naisvapaus eikä alempien kansanryhmien oikeus esiintyä poliittisina toimijoina. Jalava tulkitseekin snellmanilaisen kansallisajattelun pohjavireeksi yksiarvoisuuden ja totaalisuuden, minkä vuoksi kansallistahto ei voinut jakaantua useampaan toisistaan poikkeavaan, mutta yhtä oikeutettuun näkökantaa. Siten kansallisten pyrkimysten tulkeiksi kelpasivat vain yhteiskunnan parhaat pojat, jotka pystyivät ilmaisemaan kansan etua. Heidät voitiin kohottaa tietynlaiseksi *etujoukoksi* ja yhteisen hyvän määrittelijöiksi. Snellmanin monisärmäisyyttä kuvastaa se, että konservatiivisten näkemysten vastapainoksi hänen ajattelunsa on katsottu sisältävän jopa vallankumouksellisiakin piirteitä, koska Snellman korosti aktiivista toimintaa maailman muuttamiseksi ja elinehtojen parantamiseksi.

Toinen kiinnostava kysymys on Snellmanin nousu suomalaismielisten ylioppilaiden aatteelliseksi johtajaksi. Suoritettuaan kandidaatin tutkinnon Snellman meni 1830-luvulla mukaan yliopistopoliitiikkaan toimiessaan Pohjalaisen osakunnan kuraattorina. Näin hän alkoi nopeasti saada mainetta akateemisen nuorison aatteellisena johtajana. Snellmanin käsitys yliopistosta oli vahvasti idealistinen, kun hän korosti yliopistoa nimenomaan sivistyslaitoksena. Tämäkin voitiin silti tulkita yhteiskuntarauhalle vaaralliseksi, koska ylioppilaita pidettiin lähtökohtaisesti epäilyttävinä ja kumoukselliseen ajatteluun taipuvaisina.

Hegeliläiseen tapaan Snellman tulkitsee akateemisen vapauden perustuvan itsekiin. Niinpä hän osakunnan kuraattorina vaati ylioppilailta juopottelun lopettamista, itsensä henkistä kehittämistä ja lojallisuutta hallitsijaa kohtaan. Snellmanin maine kansankiihottajana ja riitapukarina esti häntä saamasta professorinvirkaa 1840-luvun alussa, minkä jälkeen hän vetäytyi Kuopioon yläalkeiskoulun johtajaksi. Kuopion *karkotus* koitui kuitenkin onneksi Snellmanille, sillä *Saiman* perustaminen ja innokas lehtikirjoittelu kasvativat taas hänen kannattajajoukkoaan. Ylioppilaat matkustivat Kuopioon tervehtimään ihannoimaansa suomalaisuusmiestä, ja välillä kaupunki suorastaan kuhisi ylioppilaita niin, että sitä olisi joidenkin arvioiden mukaan voitu luulla yliopistokaupungiksi. Jalava sivuaa useissa kohdin Snellmanin saavutta-

maa suosiota yliopistonuorison piirissä, mutta tätä olisi voinut pohtia laajemminkin, sillä Snellmanin innokkaimmat kannattajat kuten myös hänen maineensa sekä henkilökulttuurinsa hyödyntäjät löytyivät tästä joukosta. Ilman ylioppilaiden tukea Snellman ei olisi noussut suomalaisuusliikkeen johtajaksi, samalla kun hänen ohjelmansa osoittautui hyvin käytökelpoiseksi monille kunnianhimoisille nuorille fennomaaneille.

Snellmanin akateemisella uralla oli monia takaiskuja. Jalava toteaaakin, että Snellman ei koskaan pystynyt irrottautumaan hegeliläisestä traditiosta eikä uudistamaan filosofista ajatteluaan, koska hän sai professuurin liian myöhään. Filosofina Snellman olisi ehkä unohtunut akateemisten tömyyrien joukkoon, mutta hänen muu toimeliaisuutensa ja pääsy keisarin luottohenkilöksi kohottivat hänet valtiomiesarjaan. Tässä tilanteessa Snellmanin konservatiivisuus osoittautui hyödylliseksi: hän ei muuttanut järjestelmäänsä eikä ajatustapojaan, joten yhteiskunnan liberalisoituessa Snellmanin järjestelmästä tulikin tukipilari konservatiiviselle ideologialle. Osa Snellmanin aikalaisista kritisoi häntä ankarasti takinkäännöstä, kun yhteiskuntakriitikko päätyi keisarin lojaaliksi tukijaksi ja tiukan valtiojärjestyksen puolustajaksi. Myös tutkijoille Snellmanin urakänteet ovat aiheuttaneet päänvaivaa: jotkut ovat tehneet selvän eron nuoren Snellmanin muutoshakuisten ja yhteiskuntakriittisten näkemysten sekä vanhan Snellmanin valtiokeskeisyyden ja vallitsevan

maailmanjärjestyksen puolustamisen välille. Snellmanin perinnössä on siis riittänyt puimista.

Jalava rakentaa tasapainoisen kokonaistulkinnan Snellmanin ajattelusta ja toiminnasta. Elämäkertureilla on usein taipumus korostaa tutkittavan henkilön ainutlaatuisuutta ja merkittävyyttä, mutta Jalava luo Snellmanille toimivat mitasuhteet kontekstualisoidessaan hänen toimintaansa sekä Euroopan tilanteeseen että suomalaiseseen 1800-luvun nationalismiprojektiin. Lisäksi Jalava ristivalottaa osuvasti Snellmanin järjestelmän sisäisiä jännitteitä. Tai kuten Jalava teoksensa viimeisellä sivulla vielä toteaa, pakko ja vapaus ottavat Snellmanin ajattelussa alati mitta toisistaan.

Anne Ollila

Afasia tutkimuksen kohteena

Heini Hakosalo: On Speaking Terms. Scientific Boundary Work and the Discovery of Aphasia, 1861–1874. Multi-print Oy, Oulu 2006. 361 s.

■ Heini Hakosalo ilmoittaa kirjansa alussa jakavansa konstruktivisen tietehistorian oletukset: tieteelliset tosiasiat rakennetaan (constructed) paremminkin kuin saadaan, tieteen tiedollisia ja sosiaalisia puolia on syytä tarkastella yh-

dessä ja tieteellisen tiedon tuottaminen on sidoksissa historiallisiin yhteyksiinsä (context-bound). Kirjoittaja pystyy välittämään lukijalle sen, että hyvä historian tutkimus muistuttaa salapoliisin työtä: "In sum, historical study of disease concepts should, in the manner of the good old-fashioned detective, identify the means, the motives and the opportunities of the actors" (s. 11).

Mahdollisuuksilla (opportunities) Heini Hakosalo tarkoittaa sitä erityistä historiallista tilannetta (context), joka mahdollistaa senkaltaisen ajattelun ja toiminnan, joka synnyttää tarkastellun käsitteen. Tässä tapauksessa kyseessä on afasia. Motiiveilla hän tarkoittaa niitä syitä, joita tiedemiehillä tai tiedeyhteisöllä oli pitää tarkastellun käsitteen syntyyn johtanut tieteellinen keskustelu käynnissä. Keinoilla (means) Hakosalo tarkoittaa esimerkiksi niitä keinoja, joilla Pariisissa havaittu ja määritelty tieteellinen ilmiö afasia saatettiin muiden tieteellisten yhteisöjen tietoon.

Heini Hakosalo tarkastelee kiehtovaa aikakautta, jolloin antiikista periytyvä lääketieteen teoreettinen viitekehys lopullisesti vaihtui täysin uudeksi, edelleen vallitsevaksi. Samaan aikaan kun afasian syyt lokalisoitiin tiettyihin tarkoin määriteltyihin aivojen alueisiin, "lokalisoitiin" tartuntatautiin syyt pieneliöihin, mikrobeihin. Molemmat liittyvät 1800-luvun kuluessa tapahtuneeseen lääketieteellisen ajattelun mullistukseen. Siihen asti tautien luonnetta ja niiden syitä koskeva ajattelu oli perustunut ruumiin nesteisiin tai

ne uudella ajalla osittain korvanneisiin yhtä epäspesifisiin kemiallisiin tai mekanistisiin ajatusrakennelmiin. 1700-luvulta alkaen taudit pyrittiin paikallistamaan yhä tarkemmin, aluksi muutoksiin kudoksissa ja myöhemmin 1800-luvulla muutoksiin soluissa. 1800-luvun lopulla muutoksien aiheuttajiksi tunnistettiin useissa tapauksessa mikrobit.

Tautien yhdistäminen spesifeihin ilmiöihin – soluihin, mikrobeihin – oli kiinteässä yhteydessä teknologiseen kehitykseen, joka käynnistyi teollisen vallankumouksen myötä 1700-luvulta lähtien. Linssien valmistus ja sen seurauksena mikroskoopit kehittyivät 1800-luvun kuluessa tasolle, jossa solujen ja mikrobien havainnointi oli luotettavasti toistettavissa. Samalla kehittyi ratkaisevasti mikroskopiointiin läheisesti liittyvä teknologia, kudosten kiinnitys, mikrobien viljely, kudosten ja mikrobien värjäys jne. Ilman tätä teknologista edistymistä olisi tautien biologisen perustan havainnointi ollut mahdotonta. Heini Hakosalo tuo kirjassaan monin paikoin esille tämän teknologisen edistymisen merkityksen aivotutkimukselle.

Yksi filosofian ja tieteen historian kiinnostavimmista kysymyksistä on, miten eri aikoina on nähty henkisten tapahtumien (sielun) ja aivojen (ruumiin) liittyvän toisiinsa? 1800-luvulla astuttiin ensimmäisiä askeleita sillä tiellä, jossa erilaisia henkisiä toimintoja yhdistettiin tiettyihin aivojen osiin. Keskeisin tapahtuma tässä kehityksessä oli sen osoittaminen, että ihmisen osittainen

tai täydellinen kyvyttömyys kommunikoida puheen tai kirjoituksen avulla, vaikka älykyys ja aisti- ja lihastoiminnot ovat normaaleja, johtui tiettyjen aivojen osien vauriosta. Kyseistä ilmiötä ryhdyttiin kutsumaan käsitteellä afasia, käsitteellä, jonka synnyn ja vakiintumisen historia on Heini Hakosalon tutkimuksen kohteena.

Kirja etenee kronologisesti, alkaen Paul Brocan afasiaa koskevasta esityksestä Pariisin antropologisessa seurassa huhituksessa vuonna 1861 ja päättyen saksalaisen Carl Wernicken monografiaan ”Der aphasische Symptomenkomplex. Eine psychologische Studie auf anatomischer Basis” vuodelta 1874. Kirja jakautuu neljään osaan, joista ensimmäinen esittelee Paul Brocan afasiaa koskevat teesit ja niitä edeltäneen ranskalaisen afasiakeskustelun. Kirjan toinen osa käsittelee afasiaa koskevaa pariisilaista keskustelua vuosina 1861–65. Kirjan kolmannessa osassa Hakosalo esittelee afasiakeskustelun laajenemisen Brittein saarille ja saksankieliseen Eurooppaan. Kirjan neljäs osa keskittyy Carl Wernicken työhön ja siihen miten afasian käsitteestä tuli osa ”oppikirjatiedettä”.

Toivottavasti kirjoittaja saattaa työnsä myös suomenkielisellet yleisölle tutuksi ja tässä yhteydessä käsittelee sitä, miten hänen tarkastelemansa afasia-käsite levisi Suomeen. Tätä Heini Hakosalo ei arvioitavanani olevassa kirjassa käsittele. Kirjan vähäisiä puutteita on, että siinä ei ole hyvää kuvaa (tai mieluummin kuvia), jonka avulla aivojen anatomi-

miaan perehtymätön lukija voisi helposti paikantaa ne aivojen rakenteet joista kulloinkin puhutaan.

Heini Hakosalon kirja on arvokas lisä suomalaisen tieteenhistorialliseen tutkimukseen, erityisesti lääketieteen historiaan. Kirjaa voi suositella jokaiselle, joka on kiinnostunut länsimaisen tieteellisen ajattelun kehityksestä. Kirja on sujuvaa, hyvää englantia ja tarjoaa miellyttävän ja paikoitellen jännittävän lukuelämyksen.

Heikki S. Vuorinen

Suomalaiset naislähetit Japanissa

Seija Jalagin: Japanin kutsu. Suomalaiset naislähetit Japanissa 1900–1941. Bibliotheca Historica 107, SKS, Helsinki 2007. 353 s.

■ Seija Jalagin väitöskirja Japaninlähetyksestä on samaan aikaan naishistoriaa, kulttuurintutkimusta ja uskonnon merkityksen uudenlaista problematisointia historian tutkimuksessa. Lähetysthistoria ei toki ole tämän vuosituhannen aluevaltaus. Lähetysjärjestöt pyrkivät jo varhain dokumentoimaan toimintaansa ja kirjamaan omaa historiaansa. Ero varhaisten historioiden ja Jalagin tutkimuksen välillä on kuitenkin suuri. Lähetysthistoria on muuttunut sisäpiirin his-

toriikeista akateemiseksi tutkimukseksi, joka keskustelee uskontohistorian, kolonialismin, nationalismin, globalisaation ja kulttuurisen vuorovaihtuksen kysymyksistä. Nais-tutkimuksen ja jälkikoloniaalisen teorian vaikutuksesta kysymykset sukupuolen merkityksestä ja kulttuurisesta toiseudesta ovat nousseet laajan kiinnostuksen kohteiksi. Samalla lähetystutkimus on muuttanut monitieteiseksi ja levinnyt useille tieteenaloille. Kirkkohistorian ja missiologian lisäksi lähetystutkimus tarjoaa historian tutkijoita, kulttuurintutkijoita ja naistutkijoita kiinnostavia teemoja, jotka taipuvat monien erilaisten tutkimusten kohteiksi.

Jalagin tutkimus liittyy erityisesti 1980-luvulta lähtien voimistuneeseen kiinnostukseen naisten osuudesta ja asemasta lähetystyön historiassa. Angloamerikkalaisessa maailmassa alettiin tutkia naisten lähetysjärjestöjä, jotka toimivat aktiivisesti etenkin 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Samalla tutkijoiden kiinnostus kohdistui naisten osuuteen kirkollisissa lähetysjärjestöissä. Mukana on ollut sekä feministisestä teorianmuodostuksesta aineksia ammentavia tutkimuksia että perinteisiä historian tutkijain tutkimuksia, joissa on tarkasteltu naisten työtä ja toimintaa lähetysjärjestöissä. Naiset ovat olleet sekä lähettäjinä että lähtijöinä: etenkin lähtijöistä, naisläheteistä, on tehty monia tutkimuksia. Jalagin päättyy hyväksi koettuun ratkaisuun, kun hän rajaa tutkimuksensa yhden lähetysjärjestön naistyöntekijöihin. Tällä rajauksellaan hän kuitenkin tavoittaa kaiken suo-

malaisen lähetystyön Japanissa, sillä Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen eli SLEY:n lähetien lisäksi Japanissa ei ennen toista maailmansotaa juuri toiminut muita suomalaisia lähetystyöntekijöitä.

Jalagin tuntee hyvin aieman tutkimuksen lähetystyön historiasta. Japanissa toimineita naislähetejä on tutkittu verrattain vähän. Japanissa on julkaistu yksi historiikki Suomen lähetystyön vaiheista. Suomessa SLEY:n lähetystyötä on tutkittu väitöskirjassa, joka käsittelee työtä Japanissa vuoteen 1946 asti; lisäksi SLEY:n toiminnasta on tehty tutkimus, joka keskittyy lähetystyön järjestämiseen ja johtamiseen Suomessa. Suomalaisten naislähettien historiaa koskeva kirjallisuus (mm. Kirsti Kena ja Eila Helander) tarjoaa hedelmällisiä rinnastuksia eri maissa ja maanosissa tehtyyn lähetystyöhön. Samoin Olli Löytyn tutkimuksesta, joka käsittelee Ambomaata koskevaa suomalaista lähetyskirjallisuutta, löytyy antoisia vertailukohtia Japanin lähetyskirjallisuuteen. Muiden tekemästä Japaninlähetyksestä on olemassa jonkin verran tutkimuksia, joiden kanssa Jalagin käy vuoropuhelua. Lisäksi hän keskustelee lähinnä pohjoismaisen, amerikkalaisen ja englantilaisen naislähetejä koskevan tutkimuskirjallisuuden kanssa kautta koko työn.

Jalagin kiteyttää väitöskirjansa tutkimustehtävän kysymykseen, kuka oli suomalainen naislähetti Japanissa 1900-luvun alkupuolella. Käsitteet naislähetti, suomalainen ja Japani rajaavat tutkimuksen kos-

kemaan tiettyssä paikassa toimineita tiettyjä työntekijöitä, joita tarkastellaan sukupuolen, kulttuurien kohtaamisen sekä uskonnollisuuden ja identiteetin näkökulmista. SLEY oli yksi pienimpiä lähetysjärjestöjä maassa, jossa toimi 1900-luvun alkupuolella noin 1000 protestanttista lähettiä. Vuosina 1900–41 Japanissa työskenteli 18 suomalaista lähettiä, joista kahdeksan oli naisia. Tämä pieni suomalainen ”lähetimperhe” oli kuitenkin osa maailmanlaajuisista kristillistä lähetystyötä, joten sen avulla voidaan täsmentää monia kansainvälisessä lähetystutkimuksessa esiin nousseita kysymyksiä ja oletuksia.

Näennäisen yksinkertaisesta tutkimustehtävästä huolimatta kyse on jännevästä, naislähettien työtä problematisoivasta tutkimuksesta. Tutkimuskysymykseen voisi tietysti vastata luettelemalla naisten nimet (Esteri Kurvinen, Siiri Uusitalo, Jenni Nylund, Mandi Westén, Rosa Hytönen, Tyyne Niemi, Martta Laaksonen ja Tuulikki Korpinen), mutta tavoite on kunnianhimoisempi. Tutkimuksen johdanto johdattaa lukijan sekä tutkimusteemaan, aiempaan tutkimukseen ja lähteisiin että Jalagin rajauksiin ja metodiin valintoihin. Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet esitetään selkeästi. Jalagin perustelee tutkimustaan tavalla, joka osoittaa, että hän osaa sijoittaa tutkimuksensa asianmukaisesti tutkimuskeskusteluihin.

Tärkeimpiä tutkimusaineistoja ovat SLEY:n arkistosta löytyvät lukuisat asiakirjat, päiväkirjat ja kirjeet. Lisäksi Jalagin on kerännyt aineistoa muista arkistoista, yksityishenkilöiltä,

lehdistä, vuosikirjoista, muistelmista, pamfleteista ja kaunokirjallisuudesta. Sivun 38 hauskasta pohdinta metodin hankaluudesta edustaa suomalaisessa historian tutkimuksessa valittavan harvinaista metodikeskustelun aukikirjoittamista.

Tutkimuksen kuudesta käsitteilyluvusta ensimmäinen luokatsauksen kristilliseen lähetystyöhön Japanissa. Toinen luku "Sivistyneitä naisia sivistyneeseen Japaniin" tutkii läheteksi hakemista, valintaa, koulutusta ja valmistautumista kotimaassa. Kolmannessa luvussa kysytään, miten työntekijöiden asema lähetyshierarkiassa määriteltiin ja millä tavalla hierarkia sukupuolitui. Neljäs luku käsittelee lastentarhatyötä naislähettien strategisena ratkaisuna. Viides luku selvittää naislähettien ymmärrystä omasta tehtävästään ja heidän sosiaalisia verkostojaan. Kuudennen luvun tehtävänä on tutkia lähettyiden merkitystä suomalaisille naisläheteille kysymällä, mikä oli ajan ja ympäristön vaikutus naislähettien elämään kahden kulttuurin rajapinnalla.

Luku Japanista lähetystyön kohteena antaa selkeän kuvan kristillisen lähetystyön vaiheista ja mahdollisuuksista Japanissa. SLEY:n lähetysorganisaatio esitetään havainnollisesti, mutta kartasta (s. 63), joka esittää Luterilaisten lähetysten työalueita Japanissa ennen vuotta 1941, ei käy ilmi, olivatko kaikki nimeltä mainitut paikat ja paikkakunnat työalueita. Kaavioon lähetysten organisaatiomallista (s. 58) on jäänyt jokunen epätäsmällisyys. Vaikka luku on informatiivinen, se hieman vaikuttaa pakolliselta

kehikolta, jonka tehtävänä on sijoittaa seuraavien lukujen analyysit aikaan ja paikkaan. Toisessa ja varsinkin kolmannessa luvussa Jalagin tutkimusote muuttuu herkästi ja taitavasti analysoivaksi.

Jalagin löytää SLEY:n historiasta jännittäviä ja kiehtovia nais- ja mieshistoriallisia vaihteita. On aika ainutlaatuista, että papin ja 18-vuotiaan tytön kiistassa yhdistys asettui nuoren tytön puolelle ja papillisen auktoriteetin omaava mies jäi vaille yhdistyksen johdon ymmärrystä. Parin vuoden ajan Esteri Kurvinen oli yhdistyksen ainoa lähetti Japanissa ennen kuin Siiri Uusitalo, nuori nainen hänkin, tuli hänen työtoverikseen käynnistämään itsestä suomalaista Japaninlähetystä. Luku Esteri Kurvisen ja Siiri Uusitalon omapäisestä ja itsenäisestä toiminnasta on hyvin kiinnostava. Naiset muun muassa ostivat lähetyskylälle talon ilman lähetysjohdon suostumusta ja lupaa. Joissakin kiistatilanteissa suomalaiset naislähetit hakivat tukea japanilaisilta lähetystyöntekijöiltä, mikä tarjoaa Jalaginille tilaisuuden eritellä sukupuolen, etnisyyden ja vallan hierarkkisia suhteita hyvin oivaltavasti.

Niin ikään Jalagin erittelee kiintoisasti naislähettien pohdintoja avioliitosta. Analyysi näyttäisi päätyvän tulkintaan, jonka mukaan lähetit pitivät avioliitossa houkuttelevimpana sen mukanaan tuomaa äitiyttä, eivät välttämättä elämäntoverin saamista. Missä määrin kyse oli retorisesta valinnasta, missä määrin pohdinnat voisivat heijastaa uskovien naisten ajattelutapoja? Ehkä miestä ei sopinut haluta, mutta lapsista

sopi haaveilla, koska avioliitto, seksuaalisuus ja lapset liittyvät toisiinsa sukupuolituneella tavalla.

Kokonaisuutena Jalagin tutkimus on oivallista työtä: huolellisesti ajateltua ja hyvin kirjoitettua. Tutkimusongelma on hahmotettu selkeästi, ja siihen vastataan tarkan vivahteikkaalla analyttisellä otteella. Tutkimuksen rakenne on looginen ja tematisointi hyvin perusteltu. Jalagin tekee osittain vinosta aineistosta vakuuttavan tulkinnan lähetystyön merkityksestä. Hän osallistuu ansiokkaasti keskusteluun uskonnosta, sukupuolesta ja kulttuurisesta vuorovaikutuksesta.

Pirjo Markkola

Kun tutkimus vasta alkaa

Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Toimittaneet Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. Historiallinen Arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tampere 2006. 409 s.

■ Uusi sotahistoria voi Suomessa hyvin, ainakin jos asiaa tarkastelee julkaisujen näkökulmasta. Vuoden sisällä ilmestyneet Simo Laakkosen ja Timo Vuorisalon Sodan ekologia, Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen Ihminen sodassa, sekä tässä tarkasteltava Petri Karosen ja Kerttu Tarjamon

Kun sota on obi avaavat kaikki uusia näkökulmia sotien siihen puoleen, joka perinteisessä sotahistoriassa jäi sivulauseiden varaan tai kokonaan kirjoittamatta. Kun kaikki mainitut teokset ovat artikkelikokoelmia, kertonee tämä seikka myös siitä, että niiden takana on viljava määrä jo syntyneitä opinnäytteitä ja tulossa olevaa tutkimusta.

Kun sota on obi keskittyy Suomea koskettaneita sota-aikoja seuranneisiin ilmiöihin 1900-luvulla. Artikkelit on jaettu teoksessa kolmeen ryhmään; sotien makrotason, välittömien paikallisten vaikutusten ja epäsuorien tai pitkäketoisten vaikutusten tarkasteluun. Jari Elorannan jäntevästi rakennettu artikkeli sotien taloudellisista vaikutuksista on makronäkökulman kiinnostavinta antia. Myös välittömistä paikallisista vaikutuksista tarkastelevien artikkeleiden joukosta löytyy pieniä helmiä. Suomen sisällissodan paikallisia vaikutuksia tarkastelevat artikkelit osoittavat käsittelytapansa valossa, kuinka vielä hetki sitten lähinnä sisäpoliittisesta kysymyksestä – vuoden 1918 sodasta seurausilmiöineen – on totaalisesti tullut historiaa. Magnus Westerlund kirjoittaa tieteenekijän kiihkottomuudella purkaessaan valkoisen suomenruotsalaisen sankarikansan myyttiä, Miika Siiroson lisensiaatintutkimukseen perustuva artikkeli suojeluskunnan hegemoniasta iisalmelaisessa paikallisyhteisössä on analyttisyydessään suorastaan steriili. Kun kummassakin tapauksessa on kyse tärkeän näkökulman tuomisesta opinäytetöistä laajemmin yleisön

luettavaksi, ovat Westerlundin ja Siiroson tekstit tässäkin mielessä merkittäviä.

Kun talvi- ja jatkosota ovat edelleen suurelle yleisölle merkittävin tapahtuma lähihistoriastamme, on mainiota, että liki puolet teoksen artikkeleista keskittyy näiden kaikille tutujen aikojen vähemmän tunnettujen ilmiöiden käsittelyyn. Osin toiseen maailmansotaan liittyvien artikkeleiden näkökulmat ovat tosin yllätyksellisiä, mutta tämä seikka kuvastanee tämäläntyyppisen tutkimuksen haasteellisuutta. Tuula Juvosen ”Ruotsalaistaudin kourissa” ja Kerttu Tarjamon ”Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa” nousevat näiden ongelmien yläpuolelle olemalla paitsi kiinnostavia sinällään, myös toimiessaan jännittävällä tavalla toisiaan peilaavana artikkeliparina. Siinä missä Tarjamo kuvaa sodan jälkeisessä Suomessa nuorisorikollisuutta ja siveettömyyttä vastaan taistelevan ryhtiliikkeen argumentaatioita, Juvonen erittelee erityisesti poikkeavaan miehiseen seksuaalisuuteen sotien jälkeisessä Suomessa kohdistuneita pelkoja ja torjuntaa.

Teoksessa on tavallisuudesta poiketen sekä toimittajien laatima johdanto että jälkisanat. Pienestä toistosta huolimatta jälkisanat puoltavat paikkaansa korostaessaan, että tämä tutkimushanke ja sen tuotokset ovat hyvä alkua. Sotaan liittyvät paitsi taistelevien joukkojen liikkeet, myös valtion ja yksityisen talouden heilahtelut, yhteiskunnan harjoittama kontrolli, seksuaalisuus ja moninaiset hankalat sosiaaliset kysymykset.

Marko Tikka

Vuoden 1956 vallankumous on edelleen läsnä

Anssi Halmesvirta & Heino Nyssönen, Unkarin kansannousu 1956. WSOY 2006, 288 s.

■ Vuoden 1956 lokakuun tapahtumat ovat Unkarin historiatietoisuuden merkkipaaluja monellakin tavalla. Maan historiaa vuoden 1956 jälkeen ei voi käsitellä ilman tätä käännekohtaa, eikä varsinkaan ymmärtää nyky-yhteiskunnassa edelleen kyteviä ristiriitoja. Unkarissa vallankumousperinteellä on myös tärkeä merkitys kansallisen identiteetin suhteen, sillä se konkretisoi patriotismin käytännön aspektia. Kahdella kolmesta kansallispäivästä kunnioitetaan jonkin ulkomaalaista sortovaltaa vastaan käydyn vallankumouksen muistoa.

Lokakuun 1956 muistopäivä on sinänsä erikoinen, että se ei yhdistä kansakuntaa, vaikka kansallispäivien yleisenä tarkoituksena onkin muistuttaa kansallisesta yhtenäisyydestä. Oikeistodiskurssi on vuodesta 1989 lähtien pyrkinyt jakamaan kansaa viestittämällä, ettei vasemmistolla ole oikeutta muistella kansannousua; vasemmistohan oli syypää vallankumouksen nujertamiseen ja sen jälkeiseen kádárismiin. Unkarin poliittisen kentän toi-

mintaa hiertää yhä se yksinkertainen tosiasia, ettei sosialismin romahduksen jälkeen ole julkisesti tehty tiliä menneisyyden kanssa. Erityisesti vasemmisto kokee tämän ongelmana, sillä debatti kommunismin syyllisistä ja heidän näkyvästä roolistaan järjestelmän vaihdoksen jälkeen on kiihtynyt aika ajoin.

Unkarissa ei ole sovellettu nk. lustraatio-politiikkaa, joka olisi kieltänyt entisen valtakoneiston edustajia ottamasta vastaan uuden järjestelmän hallinnollisia tai poliittisia virkoja, ja niin heitä myös löytyy runsaasti viranhaltijoina. Hämmennystä aiheuttaa lähimenneisyyden yksiselitteisen tuomitsemisen vaikeus. Syyllisten sormella osoittaminen ei ole helppoa, johtuen kádárismin ainutlaatuisesta liberalismista ja markkinasocialismista. Reformikommunistien aloitteesta ryhdyttiin 1989 myös neuvottelemaan silloisen opposition kanssa rauhanomaisesta siirtymisestä monipuoluejärjestelmään ja parlamentarismiin.

Unkarilaiset ovat historias-taan ylpeitä ihmisiä. Silti heidän käsityksensä peilaavat varsin läpinäkyvästi yhteiskunnan poliittisesti johdateltuja debateja. Lähimenneisyys toimii juuri muistinvaraisuutensa tähden poliittisten tarkoitusprien sekataravaravara-astona; viralliset tulkinnat tähtäävätkin ruohonjuuritason muistipohjaisten yhteisökäsitysten muokkaamiseen. Viime vuonna Suomessakin nähtiin uutisia lietsotuista, käsittämättömän väkivaltaiseksi yltyneistä levottomuuksista muistojuhlan yhteydessä. Mutta vaikuttamisella on älyllisempiäkin keinoja:

vallankumouksen 50. vuosi-päivän kunniaksi Unkarissa julkaistiin 55 tietokirjaa – näistä 36 valtion tuella – 6 kaunokirjallista teosta ja 10 kokoillan elokuvaa.¹

Anssi Halmesvirran ja Heino Nyssösen kirja käsittelee vallankumouksen syitä, tapahtumahistoriaa, taustoja ja välitömiä sekä välillisiä seurauksia. Molemmat tutkijat ankkuroituvat Jyväskylän yliopistoon, jolla on pitkät perinteet Unkariin liittyvässä ensisijaisesti historian ja kulttuurin tutkimuksessa. Opinahjo tunnetaan monitieteisen hungarologia-opintokokonaisuuden valtakunnallisena keskuksena, jonka kahdeksanvuotinen toiminta (perustettu 1989) kertoo omalla tavallaan vakaasta kiinnostuksesta Unkarin asioihin. Laitoksen johtavana asiantuntijana Anssi Halmesvirta on saanut arvostusta Unkarin historioitsijapiireissä. Vastaavasti politologi Heino Nyssönen edustaa hungarologiassa harmillisesti marginaaliin joutunutta yhteiskuntatieteellistä lähestymistapaa ja on kunnostautunut erityisesti historiapolitiikan tutkimuksen saralla.²

1. Myös Suomen kirjamarckinat ovat huomioineet juhlavuoden. Tässä käsiteltävän Halmesvirran ja Nyssösen teoksen lisäksi ilmestyivät: Reima T. A. Luoto, *Unkari 1956 – kansannousun tausta, tapahtumat, seuraukset*, Fenix Kustannus, 2006 sekä Domokos Varga, *Viestejä talvisodan Suomesta ja kansannousun Unkarista*, Unkarin Kulttuuri- ja Tiedekeskuksen julkaisu, 2006.

2. Heino Nyssösen väitöskirja *The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary*. SoPhi 1999, käsittelee vuoden 1956 jälkeistä aikaa poliittisen valtataistelun välineenä.

Unkarin kansannousu 1956 on kokoava yleisteos, luonteeltaan tietokirja, eli suunnattu pääasiassa suurelle yleisölle, joka ei välttämättä tunne aihetta. Sisältö on rakennettu kronologisesti tarjoten laajan läpi-katsauksen poliittisten tapahtumien ohella myös kansainväliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Hyvä ratkaisu on, että lukijalle piirretään huolellinen ajankuva ja näytetään kumousta aikalaisienkin silmin. Keino ei pelkästään tuo tapahtumia lähelle inhimillisessä mielessä vaan se myös arkipäiväistä niitä, mikä on sinänsä erittäin terveellistä juuri tälle hehkutuksille alttiin ja lähes myytiksi muuttuneen taistelun kohdalla. Yli puolet teoksesta keskittyy vuoden 1956 jälkeiseen aikaan, josta otsikko ei ikävä kyllä anna vinkkiä.

Tieteellisen kontribuution näkökulmasta kirjan merkittävien osuus löytyy niistä kohdista, jotka käsittelevät Suomen yhteiskunnan ja poliittisen elintin suhtautumista Unkarin kansannousuun sekä kádárismin aikaan. Ehdottomasti mielenkiintoisinta aineistoa ovat vielä elävien suomalaisvaikuttajien kanssa tehdyt haastattelumateriaalit, jotka olisi voinut nostaa tekstissä vielä tärkeämpään asemaan. Koko aihe on sen verran merkittävä, että unkarilainen yleisö ja tutkijayhteisö kernaasti lukisivat siitä enemmänkin.

Muuten kirja ei tuo paljon uutta tietoa. Muistipolitiikkaa ja vallankumouksen merkitystä järjestelmän romahtamisessa sekä 1990-luvun siirtymäkauden valtataisteluja käsittelevät luvut perustuvat pitkälti Heino

Nyüssösen väitöskirjaan. Kirjoittajat eivät ota myöskään kantaa Unkarin tutkijapiirejä jakavaan perustavanlaatuisen debattiin vuoden 1956 merkityksestä maan myöhempään kehitykseen. Oliko 1956 alun loppua vai lopun alkua. Toisin sanoen edesauttoiko vallankumouksen väkivaltainen nujertaminen ja sen jälkeinen kostopolitiikka tavallisten ihmisten vastarinnan ja poliittisen aktiivisuuden ennenaikaista lopahtamista ja siten järjestelmän pitkittymistä.

Vai oliko vuosi 1956 senlaatuinen varoitus kansan tahdosta, jota myöhempi Kádárin johto ei voinut jättää huomioimatta vaan joutui tekemään yhä enemmän myönnytyksiä, jotka lopulta johtivat järjestelmän murtumiseen. Halmesvirran ja Nyüssösen liiallinen varovaisuus tässä suhteessa selittynee sillä, että teos on todellakin suunnattu tavallisille ihmisille, eikä tutkijoille. Toisaalta jäin kaipaamaan heidän asennoitumistaan tähän olennaiseen kysymykseen, koska siten he olisivat määritelleet vuoden 1956 merkitystä omasta näkökulmastaan. Tällaisenaan teos jää ulkokohtaiseksi, tapahtumien ja seurausten kliiniseksi kertaamiseksi.

Teoksen lähteet ovat pääasiassa kirjoina julkaistuja lähdekokoelmia ja Unkarissa viimeaikoina runsaasti julkaistuja aiheeseen liittyviä tutkimuksia, ei omaehtoiseen arkistotyöhön pohjautuvaa aineistoa. Ainoa poikkeus on sivun 127 viite 6, jossa viitataan kahteen asiakirjaan. Siten laeva maininta Unkarin kansallisarkiston puolueaineistosta ja eritoten Unkarin ulkoministeriön aineistoista,

joista ei löydy viitteitä lainkaan, on ylimitoitettua. Maalikkolukijaa ajatellen olisi lyhyt, kokoava kronologia ollut varsin käyttökelpoinen, sillä vallankumoushan oli nopea-tempoinen ja monin osin sekavakin.

Kirjan ulkoasu on hieno, siinä näkyy suuren kustantamon huolellinen toimitustyö. Voidaan kuitenkin kysyä, miksi Unkaria käsitteleviä kirjoja yritetään Suomessa myydä mielikuviuksettomasti kansallisväreillä. Jos kannessa kerran täytyy olla trikolori, enemmän järkeenkäypää olisi ollut laittaa siihen vaikkapa vallankumouksen symboliksi noussut reikälippu, eli kansallislippu, josta kumoukselliset leikkasivat irti kommunistisen embleemin.

E erityisen ansiokas on tekstimassaa rikkova, erittäin rikas kuva-aineisto. Kirjan tekijät ovat onnistuneet hyödyntämään Unkarin Sotahistoriallisen instituutin ja Budapestin kaupunginarkiston harvinaistakin kuvamateriaalia, vaikkakaan painojälki ei välillä tee oikeutta vahvoille kuville. Hyvin valitut sitaatit muistelmista, runoista ja poliittisista puheista elävöittävät kerrontaa ja tekevät siitä paitsi mielenkiintoista myös nautittavaa.

Kaiken kaikkiaan kirja on mainio ja napakka tietopaketti, jota voi hyvässä mielessä suositella johdatukseksi 1956 vallankumouksen sekä sen jälkeisen ajan historiaan.

Katalin Miklóssy

Käyttäjät asuintiloissa

Kirsi Saarikangas: Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kohtaamisia. SKS 2006, Helsinki. 279 s.

■ Kirsi Saarikangas on liittynyt yhteen kokoelmaan viisi ennen ilmestynyttä ja kolme julkaisematonta artikkeliaan. Tällaisen vanhoja artikkeleita kokoavan julkaisemisen etuna on, että sillä tuodaan kirjoittajan keskeisimpiä artikkeleita helposti saataville, mutta haittana se, että nämä artikkelit jäävät ajallisesti roikkumaan ilmaan. Saarikankaan kokoelmassa nämä julkaisuformaatin edut ja haitat tulevat hyvin esiin.

Saarikangas on kirjoittanut urallaan taidehistoriassa ja nais-tutkimuksessa väitöskirjansa *Model Houses and Model Families* (1993) ja monografiansa *Asunnon muodonmuutoksia* (2002) lisäksi tärkeitä artikkeleita arkkitehtuurin ja asumisen historian sekä yleensä historian tilallisuuden/tilallisuuden historian alueelta. Hän on nostanut esille asuintilan ja kaupunkitilan elämisen ja kokemisen tutkimista sekä niin Henri Lefebvren, Michel de Certeau, Maurice Merleau-Pontyn kuin Michel Foucaultinkin ajatuksia kulttuurin ja yhteiskunnan tilallisuudesta. Artikkeleiden uudelleen julkaiseminen on hyvä ajatus, sillä ainakin historian alalla toimivat tutkijat, jotka ovat osoittaneet kiinnostusta tilan proble-

matiikkaan, ovat harvoin pe-rehtyneet näiden keskeisten ajattelijoiden teksteihin yhtä tarkasti kuin Saarikangas. Saarikankaan kokoelman alkupu-
 pään artikkelit toimivat hyvänä johdatteluna teemaan.

Humanistisessa ja yhteiskun-tatieteellisessä tutkimuksessa tapahtui ns. tilallinen käänne 1990-luvulla. Siihen vaikuttivat niin postmodernit maantieteilijät kuin ranskalaisten filoso-
 fit, ja vaikkei tilallista käännet-
 tä voida verrata kielelliseen käänteeseen vaikuttavuudessa, se on kuitenkin vaikuttanut laajasti historian tutkimuksessa-
 kin. Erityisesti Saarikankaan kokoelman alkupuolen artik-
 kelit sijoittuvat tähän tilalliseen käänteeseen. Vanhoja artikke-
 leita kokoavalle julkaisutyypil-
 le ominaisesti näiden artikke-
 leiden lukeminen tuntuu välil-
 lä hankalalta. Artikkeleiden viesti alkaa tuntua itsestään selvältä. Mikä 1990-luvulla oli uutta, on nyt suureksi osaksi jo lähtökohtaisesti selvää. Sik-
 si toivoisikin, että tämän tapai-
 sissa julkaisuissa selkeämmin
 sekä johdannossa että artikke-
 leiden alussa artikkelit sijoitet-
 taisiin historiografiseen kon-
 tekstiinsa. Se ei vähentäisi niiden arvoa, mutta auttaisi lu-
 kijaa paremmin kontekstuali-
 soimaan lukemaansa.

Kokoelman otsikko *Eletyt tilat ja sukupuoli* antaa odot-
 taa artikkeleita, jotka käsitte-
 väät sekä tilaa että sukupuolta. Johdannossa Saarikangas kui-
 tenkin selittää artikkeleiden valintaa ja etenkin sitä, miksi sukupuolen ja rakennetun tilan suhde ei ole ensisijainen analyysin kohde kaikissa artik-
 keleissa. Saarikankaan mukaan "sukupuolen ymmärtäminen

analyttisenä kategoriana" (s.11) tilan suhteen on vaatinut uutta näkökulmaa rakennet-
 tuun tilaan, eli toisin päin tar-
 kasteltuna ilman arkkitehtuurin ja asumisen näkemistä uudella tavalla sukupuoli ei olisi avau-
 tunut tilan tarkastelulle tärke-
 nä kategoriana. Tämä on tär-
 keä ja hedelmällinen näkökoh-
 ta, mutta kirjan alaotsikko *Asukkaiden ja ympäristön kult-
 tuurisia kohtaamisia* kuitenkin ehkä kuvaa suurinta osaa artikkeleista paremmin kuin pää-
 otsikko. "Äitiyden esittäminen" ja "Post-Partum Document" -
 artikkeli taas eroaa tässä suh-
 teessa muista, kun siinä näkö-
 kulma siirtyy rakennetusta ti-
 lasta kuvien tilaan, ja asumisen teema rikkoutuu. Äidin ja po-
 jan välisen suhteen esittämi-
 seen paneutuva taideteosta
 analysoiva artikkeli jää jonkin verran irralliseksi muusta ko-
 koelmasta.

Saarikankaan artikkeliko-
 koelman ensisijainen sanoma on, että arkisen asumisen tut-
 kiminen on tärkeää. Se ei saa jäädä arkkitehtuurin perinteisen tutkimisen jalkoihin. Arjen tilallisuus on olennainen osa ihmisenä olemisen perustaa. Kokoelman artikkelit lähesty-
 väät tätä perusviestiä erilaisista näkökulmista. Kaksi ensim-
 mäistä artikkelia, jotka on alun perin julkaistu vuosina 1996 ja 1999, tuovat keskusteluun Foucaultin, Certeau'n, Merleau-Pontyn ja Lefebvren ajatuksia elämisen tilallisuudesta ja tilan elämisestä. Ne luovat pohjan Saarikankaan keskeisille aja-
 tuksille tilan, ennen kaikkea arkkitehtonisen ja asumisen tilan monikerroksisesta ja mo-
 nitekijäisestä rakentumisesta. Kokoelman artikkeleista kolme

selkeän konkreettisesti toteut-
 taa Saarikankaan omaa kutsua arkisen asumisen ja tilan elä-
 misen tutkimiseen: niissä käsi-
 tellään Helsingin Museokadun kerrostaloasumisen historialli-
 sia kerrostumia vuonna 1970 kerättyyn muisteluaineistoon pohjautuen, asunnon käyttäjän roolia arkkitehtuuri- ja kau-
 punkivalokuvauksessa ja asuk-
 kaiden kokemuksia Helsingin 1950- ja 60-luvun lähiöiden ympäristöistä. Näistä artikke-
 leista ensimmäinen on julkaistu aiemmin 1990-luvulla. Ko-
 koelman kaksi keskeisistä artikkelia muodostavat oman kokonaisuutensa tarkastelles-
 saan henkilökohtaista, ruumiil-
 lista elämistä ja tilan kokemis-
 ta lapsen oman kotinsa hah-
 mottamisen ja äidin ja lapsen suhteen kautta. Viimeinen arti-
 kkkeli, yksi kolmesta uudesta artikkelista, sekä vetää yhteen teoksen teemoja että nostaa kodin sukupuolittuneisuuden omaksi teemakseen.

Saarikankaan keskeisimmän ajatuksen voi lukea johdannon ensimmäisistä virkkeistä:

"Jokapäiväinen, rakennettu elinympäristö jäsentää keskei-
 sellä tavalla ihmisten arkea ja toimintaa ja määrittää ajatuksia siitä, keitä ja missä he ovat. Ympäristö joka muodostuu rakennuksista ja niiden muokatus-
 tusta ja muokkaamattomasta ympäristöstä esineineen, pui-
 neen, kivineen ja teineen saa merkityksensä käytössä."

Tämä ajatus eletystä tilasta ja sen käyttäjistä toistuu kaikissa artikkeleissa. Ajatuksen sinänsä voivat useimmat tilaa ja ympäristöä tutkivat yhtyä, mutta kirjan loppupuolella ilmeisesti 2000-luvulla kirjoite-
 tussa artikkelissa enää ei ehkä

kannattaisi vain "ehdottaa", että asukkaat ovat ympäristön-
sä ja sen merkitysten luojia, kun tämäntyyppinen tapa ajatella maailman ja merkitysten rakentumisesta on kuitenkin nykytutkimuksessa niin yleinen. Loppujen lopuksi Saarikangas onkin kiinnostavimmillaan tässä kokoelmassa silloin kun hän empiirisen tutkimuksen kautta tuo esiin tapoja, joilla tilan merkitysten rakentumista ja elämää voidaan tutkia. Sinänsä arvokkaiden elettyä tilaa yleisemmin pohtivien artikkeleiden vetovoima vähennee toiston takia. Toisto ei ole myöskään vähentynyt aiemmin julkaistujen artikkeleiden uudelleen muokkaamisella, vaikka niin kokoelman johdannossa lupaillaan. Ainakin kahden ensimmäisen artikkelin kohdalla muutokset ovat minun huomioideni mukaan vähäisiä eikä johdannossa mainittua lyhentämistäkään ole tapahtunut kovin paljon.

Historioitsijan näkökulmasta katsottuna yksi artikkeleiden ongelma on tietynlainen ajallinen irrallisuus. Osittain ongelma liittyy laajempaan erityisesti filosofien tapaan kirjoittaa tilasta ja tilallisuudesta viitaten historialliseen aikaan mutta liikkuen samalla tietynlaisessa ajattomuudessa, tämä on ongelma ehkä erityisesti kun lukijana on historioitsija, vaikkei välttämättä aina silloinkaan. Kuitenkin Saarikankaan artikkeleissa on jonkin verran häiritsevää tutkijan näkökulman ja erilaisten ajallisten ilmiöiden sekoittumista – lukija ei aina voi olla varma mistä tai kenen näkökulmasta milloinkin on kyse. Kokoelman empiirisissä artikkeleissa lukija joutuu vä-

lillä pysähtymään aikoja ja asioita kartoittaakseen. Esimerkiksi kolmannessa artikkelissa, kun kuvaillaan Museokadulla asumista vuosikymmenet sekoittuvat toisiinsa. Milloin puhutaan 70-luvusta, jolloin artikkeleissa käytetty materiaali on kerätty, milloin 70-lukulaisten asukkaiden aiempien aikojen muistelusta, milloin 90-luvun kirjoitusajan asumisesta ja rakennuksista ja milloin taas tutkijan näkökulmasta?

"Mielikuvaa 1970-luvun asumisesta hallitsee kuva vaaleista, yhdenmukaisista ja laatikkomaisista taloista metsän keskellä uudessa lähiössä kaukana keskustasta. Museokadun ja koko Kodikadulla-aineiston asuminen poikkeaa ajankohdan vallitsevasta niin ympäristöltään kuin asunnoiltaan" (s.100)

Esimerkiksi tämä kohta herättää kysymyksen kenen mielikuvista on kyse, tutkijan, kirjoitusajan yleisistä mielikuvista, arkkitehtuurin tutkimuksen mielikuvista vai 1970-luvun aikalaismielikuvista. Ja poikkeako Museokadun asuminen nimenomaan mielikuvasta vai muusta helsinkiläisestä asumisesta? Ainakin allekirjoittanut historioitsija olisi kaivannut tarkempaa ilmaisua ajallisten ja tutkimuksellisten näkökulmien suhteen. Samalla tavoin kun (s.106) puhutaan Etu-Töölön 1900-luvun alkupuolella rakennettujen pihojen 1990-luvun käytöstä ja ihmisäänien puutteesta, ajallinen kohdistuminen häviää. Pihojen 1990-luvun surullinen kohtalo, pihojen esikuvat vuosisadan alussa ja 1970-luvun kyselymateriaali kasaantuvat yhteen nykyajan näkökulmassa. Toisaal-

la esimerkiksi viimeisen artikkelin kodin määrittelyitä kartoittavassa tekstissä olisi kaivannut selkeämpää aikaan ja paikkaan sijoittamista. Tärkeät tutkimustulokset suhteessa asumisen kerrostumiin ja ajallisten muutoksien toisiinsa punoutumiseen (esim. s.121) tulisivat hedelmällisemmin ilmi tarkemman ajallisen kontekstualisoinnin kautta.

Myös maantieteen näkökulmia tilallisuuteen olisi voinut jonkin verran tuoda esiin. Vaikka Saarikangas itse pohjaa tutkimuksensa ja ajatuksensa ranskalaiseen filosofiaan ja omiin empiirisiin aineistoihinsa, hänen itsensäkin mainitsema tilallinen käänne on myös paljon velkaa postmodernille maantieteelle. Ehkä ainakin johdannossa olisi voinut tuoda enemmän esiin tutkijoiden välistä keskustelua ja sijoittaa itseään siihen. Nyt Foucaultiin, Certeauhin ja Merleau-Pontyyntä sitoutuminen jäi hieman piiloon kuten myös se, että monet tutkijat eri puolilla akateemista maailmaa ovat käsitelleet samoja tilassa elämisen ja tilan kokemisen aiheita kuin Saarikangas, vaikkeivät välttämättä samalla tavalla tutkien asumisen arkea ja sen merkityksiä.

Edellä historian tutkijan näkökulmasta esitetyn kritiikin jälkeen on hyvä sanoa, että kokoelman artikkeleiden empiirinen sisältö tuo esiin monia kiinnostavia näkökulmia ihmisen ja tilan väliseen suhteeseen. Saarikangas osaa hyvin tuoda eläväksi asumisen suhteen arkkitehtuuriin ja tilaan. Esimerkiksi lähiöasuminen herää eloon, kun Saarikangas yhdistää asujen muistelut lähiön määritelmiin ja lähiöiden

suomalaiseen rakentamishistoriaan. Myös asumisen sukupuolittuneisuus tulee hyvin valaistuksi, kun tarkastellaan naisen sijoittamista/sijoittumista lähiöön ja kotiin. Huomion saavat tällöin niin feministinen kuin muukin tutkimus, asumisen suunnittelu ja ideologiat eri aikoina ja arjen todellisuus suomalaisten naisten elämässä.

Riitta Laitinen

Monestiko maakunta syntyä?

Kimmo Katajala – Jaana Juvonen (toim.): Maakunnan synty. Pohjois-Karjalan historia 1809–1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1089, SKS – Joensuun yliopisto. 2006, 493 s.

■ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Joensuun yliopiston julkaisema sekä Pohjois-Karjalan liiton, Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran ja eräiden yleishyödyllisten säätiöiden rahoittaman Pohjois-Karjalan historian neljännen osan ovat toimittaneet professori Kimmo Katajala ja tutkija Jaana Juvonen, joka on urakoinut teoksessa myös monien artikkelien kirjoittajana; kaikkiaan teoksessa on 13 kirjoittajaa.

Maakunnan synty pysyytään periodisoinnissaan aikaisempien osien tavoin lineaarisella linjalla, teos käsittelee

dramaattisia vuosia Haminan rauhasta talvisodan syttymiseen. Perinteistä kronologiaa ja kerronnan lineaarisuutta rikkoona temaattinen käsittely, joka jakautuu hallinnon (Jari Mustonen), talouden (Jaana Juvonen), elinkeino- ja väestörakenteen (Mustonen, Juvonen, Ismo Björn), uskonnollisen elämän (Erkki Kinnunen), järjestö- ja sivistystoiminnan (Hannu Mähönen, Osmo Kekäläinen ja Seppo Sivonen) sekä poliittisen elämän ja liikehännän (Kinnunen, Jukka Partanen) suhteen. Teos sisältää viisi päälukua, joita jäsentää makroperiodin lineaarinen kronologia (1809–39), mutta ei orjallisesti. Tapahtumisella ja inhimillisellä toiminnalla on oma logiikkansa, joka ei aina yksilöotteeseen aikakäsitykseen alistu. Tämän kirjoittajat ja teoksen toimitus ovat kiittävästi sisäistäneet.

Temaattiselle tarkastelulle kehystä antavat toimittajien yhteinen johdantoartikkeli ”Mikä oli ja on maakunta?” sekä Jaana Juvosen päätäntä ”Takamaasta maakunnaksi”. Näistä varsinkin johdanto valaisee mielenkiintoisella tavalla maakunnan käsitettä ja asettaa teoksen otsikon merkitykselliseen kontekstiinsa: tuntuisihan varsin omituiselta antaa maakuntahistorian neljännen osan nimeksi *Maakunnan synty*, kun maakunnan olemassaolosta on kirjoitettu jo noin viidensadan vuoden historia. Johdantoartikkelissa Katajala ja Juvonen osoittavat kuinka maakunta niin maantieteellisenä, taloudellisenä, poliittis-hallinnollisena, kulttuurisena kuin symbolisenakin syntyy ajassa yhä uudelleen. Materiaalisten

ja toiminnallisten ehtojensa lisäksi maakunta uudistuu aatteena ja ideologiana. Tämä on periaate, joka läpäisee koko teoksen.

Kokonaisuudesta on epärealistua nostaa esiin mitään yksittäistä, erityistä kirjoitusta. En kuitenkaan malta olla mainitsematta muutamia teoksen artikkeleita, jotka tekivät erityisen vaikutuksen: Ismo Björnin kirjoittama luku ”Metsämaakunta siirtyy kotitarpeesta metsätalouteen” tiivistää Pohjois-Karjalan kertomuksen metsänkäytön ja sen muutosten näkökulmasta suorasta kaunokirjalliseksi kehityskertomukseksi. Kirjoituksen ilmevässä mutta täsmällisessä ilmaisussa yhdistyvät runsas informaatio ja värikkäät, kansanpuheesta lainatut sanonnat. Björn liikkuu tekstissään luontevasti yleisen ja yksityisen, suuren kertomuksen ja pienten tarinoiden välillä.

Osmo Kekäläisen fraseologisesti otsikoitu ”Runon ja laulun Karjala” kokoa onnistuneesti aiemmin tutkittua (mm. Hannes Sihvon kirjoitukset) pohjoiskarjalaisesta kulttuurielämästä erityisesti kirjallisuudesta. Artikkelin paino on aikarajaus huomioiden luontevasti karelianismissa ja siten Kekäläinen liittää Karjalapuheen osaksi laajempaa suomalaisuuskeskustelua.

Seppo Sivosen kirjoitus ”Valistuspyrkimyksistä yhdistystoimintaan” avaa kansalais- ja järjestötoiminnan kautta oven maakunnallisen omakuvan rakentamiseen. Tarkastelussaan Sivonen kytkee pohjoiskarjalaisen kansalaisyhteiskunnan osaksi laajempaa kansallista toimintaa. Artikkelin ongelma-

na on se, että kirjoittaja on joutunut ahtamaan erilaiset kansanjuhlat, VPK-toiminnan, wrightiläisen työväenliikkeen, maanviljelyseurat, naisasialiikkeen ja nuoriso- ja urheiluseurat suhteellisen pieneen tilaan. Katsauksellaan Sivonen oikeastaan osoittaa tarpeen laajemman pohjoiskarjalaisen järjestö- ja kansalaistoiminnan historian kirjoittamiselle.

Maakunnan synnyssä on muutamia asiantuntevia, mutta esitystavassaan puuduttavia artikkeleita, jotka eivät kuitenkaan teoksen arvoa heikennä. *Maakunnan synty* on käyttökelpoinen teos erilaisille lukijoille ja erilaisille lukutavoille. Teemasta kiinnostuneelle tutkijalle se tarjoaa asiantuntevaa täsmällistä ja tutkittua tietoa. Intohimoiselle historian harastajalle, joka jaksaa puurtaa läpi vähemmän kiinnostavat luvutkin, se hahmottaa monisärmäisen kertomuksen eikä yksin kuvittelusta maakunnasta vaan suomalaisesta ja eurooppalaisesta historiasta yleensä. Kirjallinen vaeltelija, joka tykkää kuljeskella pienen matkaan historian yhtä polkua ja vaihtaa sitten toiselle, löytää *Maakunnan synnyssä* omat haarukkapalansa: teoksen runsas kuvitus, informatiiviset kuvatekstit samoin kuin pienimuotoiset tietoisut muun muassa maakunnan autoistumisesta (Jaana Juvonen), Euroopan toiseksi suurimmasta, nyt jo toimintansa lopettaneesta kuparikaivoksesta Outokummusta (Ismo Björn), maakunnan uudistusmielisistä valtiopäivämiehistä (Erkki Kinnunen), itärajan vakoiluliikehännästä 1920- ja 30-luvulla (Juha Pohjonen) tai suurlakon vaiku-

tuksista Pohjois-Karjalassa (Jukka Partanen) välittävät omaa tarinaansa pikalukijalle. Huolella laaditut henkilö- ja paikkahakemistot, viite- ja lähdeluettelot teoksen lopussa lisäävät sen ensyklopedista käyttöarvoa.

Montako kertaa maakunta syntyy? Näyttäisi siltä, että säilyttääkseen identiteettinsä ja sen myötä uskottavan toimintakykynsä, on maakunnan synnyttävä tai ehkä paremmin se on synnyttävä aina uudelleen ja uudelleen: rajojen uudelleen määrittelyt, maaltamuuton aiheuttamat elinkeino- ja väestömuutokset tai Perloksen lähtöpäätöksen kaltaiset suuryritysten lopetukset ovat tapahtumia, jotka horjuttavat maakunnan ja sen asukkaiden itsetuntoa ja omakuva. Maakuntahistoriat puolestaan tukevat sitä ja menneen prosesseja avatessaan luovat uskoa tulevaisuudesta selviämiseen.

Risto Turunen

Erittäin paikallinen paikallis-historia

Stig Dreijer: Det åländska folkets historia III: Frihetstiden och den gustavianska tiden 1721–1808, Mariehamn 2006. 464 s.

■ Ålands kulturstiftelse julkaisee Ahvenanmaan historiasta kuusiosaisen sarjan *Det*

åländska folkets historia. Sarjan ensimmäisen osan kirjoitti Mats Dreijer – kansallismielinen amatööri, joka lanseerasi teorian, jonka mukaan Ruotsin keskiaikainen keskus Birka olisi sijainnut Ahvenanmaalla. Tämä historiografinen tausta selittää sarjan nimen: Ahvenanmaan kansan historia. Nyt Stig Dreijer on kirjoittanut kolmannen osan, joka käsittelee 1700-lukua. Stig Dreijer on ammattihistorioitsija, entinen maakunta-antikvaari, ja hän kirjoittaa aikakaudesta, josta löytyy runsaasti lähdeaineistoa. Kirja on siis asiallinen katsaus maakunnan historiaan.

Kirjan lähtökohdat ja kysymyksenasettelut ovat nykyaikaisia. Elinkeinojen ja kommunikaation lisäksi Dreijer käsittelee monipuolisesti muun muassa kirkkoa, aineellista kulttuuria ja hallintoa. Lisäksi hän yrittää tehdä jonkinlaisen elinkaarianalyysin väestön syntyvyydestä, lapsuudesta, nuorten maailmasta, häistä, vanhuudesta ja kuolemasta.

Ahvenanmaan sijainti Tukholman ja Turun välissä on maantieteellinen asema, josta maakunta on yleensä hyötynyt. Tukholmaan vietiin kalaa ja polttopuita, ja saaret olivat strategisesti merkittäviä joko pääkaupungin suojana tai uhkana riippuen siitä, hallitsivatko niitä venäläisten – kuten vuosina 1714–21 ja 1743 – vai ruotsalaisten joukot. Vanha postitie kulki läpi saariston, useimmat hallituksen käskyt ja kirjeet sekä useat nyky-Suomen ja nyky-Ruotsin väliset yksityiset yhteydet kulkivat Ahvenanmaan kautta. 1700-luvulla saaret olivat kuningaskunnan keskustassa, tai aina-

kin kovin lähellä sitä, ja eriasetiset yhteydet sekä itään että länteen olivat hyviä. Tämän johdosta maakunta oli keskuhallinnolle tärkeä, tiet ja väylät pidettiin kunnossa ja hallinto oli tehokasta. Tämä koski esimerkiksi tuomioistuimia, jotka jakoivat oikeutta, ja verojenkeruuta, joka rasitti talonpoikia.

Elinkeinoelämä oli luonnollisesti maatalousvarainen, mutta hyvät kulkuyhteydet edistivät kauppaa. Tukholmassa tarvittiin suunnattomia määriä elintarvikkeita ja polttopuita, joita pystyttiin meritse kuljettamaan suhteellisen edullisesti. Suolattua silakkaa, sumpuissa elävää kalaa sekä kaikenlaisia muita elintarvikkeita vietiin pääkaupunkiin. Tukholmassa tutut kauppiat ostivat hyödykkeet ja myönsivät luottoa talonpojille, ja jotkut ahvenanmaalaisten talonpoikien nuoremmat pojatkin ryhtyivät Tukholmassa kauppiaksi. Ahvenanmaalaisten toimitukset olivat tärkeitä tukholmalaisille, ja jotta hinnat pysyisivät hallinnassa, oli tukholmalaisien etujen mukaista, että ahvenanmaalaiset toisivat elintarvikkeet ja polttopuut suoraan kaupunkiin. Ilmeisesti tämän vuoksi kauppakollegio vastusti sitkeästi Ahvenanmaan markkinoita vuosina 1726–62. Tämän jälkeen hallitus myönsi kauppakollegion vastustuksesta huolimatta luvan maakunnan omille markkinoille.

Elinkeinoista kalastus ja lintujen metsästyksen saavat kirjassa suhteellisen suuren osuuden. Saaristossa kerättiin ravintoa siinä missä voitiin, ja merilintu tarjosivat tälle oivan mahdollisuuden. Metsästyksen lisäksi kerättiin munia ja untu-

vaa. Varsinkin lintujen hyödyntäminen oli jotain erikoista, josta 1700-luvulla kirjoitettiin erilaisia tutkimuksia ja säädettiin lakeja, kun vienti Tukholmaan uhkasi aikalaisten mukaan lintukantoja. Esimerkiksi Jacob Gummerus kirjoitti teoksen "Om siöfågeln's wård och ans" Turussa 1769, ja laissa 1762 säädeltiin munien keruuta. Käsittäkseni tämän sinänsä kiinnostavan painetun lähdeaineiston johdosta linnut ovat saaneet enemmän tilaa esityksessä kuin varsinainen maatalous, joka kuitenkin oli elämän perusta myös näillä saarilla.

Ahvenanmaan kirkko muodosti oman rovastikuntansa, jossa oli kahdeksan seurakuntaa ja niissä kappeliseurakuntia. Isonvihan aikana kirkot ja pappilat – kuten muutkin saarten rakennukset – oli tuhattu. Näitä rakennettiin ja kunnostettiin hitaasti ja säästään, myrskyt repivät tornien kattoja ja esimerkiksi Saltvikin kirkko saatiin kuntoon vasta vuonna 1749. Silloin rakennettu katto koristaa edelleen keskiaikaista kirkkoa. Myös tässä luvussa voi ihmetellä jäsentelyä: kirkkojen, pappiloiden ja koulurakennusten rakentamiset ja korjaukset saavat suuren osan tilasta kun taas lukutaitoa tai koulukäyntiä käsitellään suppeammin. Rivien välistä voidaan kuitenkin lukea, miten papit paneutuivat paikallisyhteiskunnan eri ongelmiin. Kirjoituskäytönä ja lukeneina he pystyivät toimimaan välittäjinä hallinnon ja talonpoikien välillä.

Talous oli suunnattu länteen, mutta hallinto tuli idästä. Ahvenanmaa kuului 1700-luvulla Turun ja Porin lääniin ja

muodosti oman kihlakuntansa. Vuosisadan lopussa maakunnassa asui yli kymmentuhatta ihmistä – seutu oli siis suhteellisen tiheästi asuttua. Kaikki maakunnan asiat hoidettiin Turun maaherran kautta, ja paikallista hallintoa Ahvenanmaalla johti kruununvouti ja yhdeksän nimismiestä. Tämän lisäksi hallintoon kuului esimerkiksi erilaisia voutteja ja luotseja, jotka hoitivat siltoja, lauttoja ja meriväyliä.

Kirja on kauniisti kuvitettu ja antaa sinänsä hyvän kuvan elämästä Ahvenanmaalla 1700-luvulla. Kirjan suurin ongelma on kuitenkin kontekstin puute ja aineiston suhde kysymyksenasetteluun. Kaikki ilmiöt, joita Dreijer tarkkailee saarilla, ovat muodossa tai toisessa havaittavissa myös muissa valtakunnan osissa. Kun tätä ei oteta huomioon, on vaikeaa ymmärtää, mikä on yleistä ja mikä on juuri Ahvenanmaalle erityistä. Usein yksittäiset esimerkit ja kertomukset – jotka sinänsä ovat kiinnostavia – korvaavat synteetin tai johtopäätökset. Vuosisadan kehityksestä saadaan usein aika hatara kuva.

Lopuksi voidaan todeta, että riippumatta kirjan ongelmista se on yli 400-sivuinen tietopaketti 1700-luvun elämästä Ahvenanmaalla. Kirja on ensisijaisesti suunnattu ahvenanmaalaisille, mutta varsinkin luvut kirkosta ja aineellisesta kulttuurista ovat kansatieteellisesti kiinnostavia. Muutenkin teos voi olla mielenkiintoinen kaikille, jotka ovat kiinnostuneita Tukholman ja Turun seutujen historiasta.

Joachim Mickwitz

Lappeenranta – itäsuomalainen kaupunki suuriruhtinaskunnassa

Anu Talka ja Pia Punanen: Linnoitus ja kaupunki. Lappeenrannan historia 1812–1917. Lappeenrannan kaupunki 2005. 620 s.

■ Kaupunkihistoriat ja -historiikit ovat osa kampanjoita, joilla kaupungit pyrkivät säilyttämään ja kohentamaan asemiaan keskinäisessä kilpailussaan. Määrittelemällä uudelleen kaupungin paikkaa menneisyydessä ja nykyisyydessä ja avaamalla siihen tuoreita näkökulmia historiateokset voivat parantaa asukkaiden mielikuvia omasta kaupungistaan ja kohentaa kaupungin imagoa ulkopuolisten silmissä. Kaupunkien välisen kilpailun tullessa viime aikoina yhä avoimemmaksi kaupunkihistorioihin on panostettu paljon. Kirjoittajiksi on valittu asiantuntevia historioitsijoita ja tavoitteet on usein asetettu korkeammalle kuin aikaisemmin. Tuloksena on huolelliseen tutkimukseen perustuvia, runsaasti kuvitettuja, laajoja tietopaketteja.

Linnoitus ja kaupunki. Lappeenrannan historia 1812–1917, jonka kirjoittamisesta tehtiin päätös vuonna 1999 Lappeenrannan täyttäessä 350 vuotta, kuuluu näihin monella

tapaa ansiokkain kaupunkihistorioihin. Seikkaperäisen tutkimuksen ja laajan tutkimuskirjallisuuden perustalta Anu Talka ja Pia Punanen piirtävät monipuolisen ja hyvin konkreettisen kuvan autonomian ajan Lappeenrannasta. Kirjassa Lappeenranta kehittyy noin 350 asukkaan pahaisesta linnoituskaupungista 3 700 asukkaan vireäksi keskuiseksi, jonka rajojen ulkopuolella levittäytyvät tuhansia ihmisiä asuttavat esikaupungit. Kaupan, käsityön ja pienimuotoisen maatalouden varassa eläneessä kaupungissa innostutaan perustamaan ensin manufaktuureja ja myöhemmin 1800-luvun lopulla teollisuuslaitoksia. Pormestarin ja muuttaman raatimiehen käsiin paljolti keskittynyt kaupungin hallinto ja päätöksenteko laajenevat suuremmiksi koneistoiksi ja avoimemmiksi foorumeiksi, ja hierarkkinen, alamaisiaan holhoava kirkko laskeutuu sekä lähemmäksi kaupunkilaisia.

Esipuheessaan Talka ja Punanen määrittelevät työnsä paikallishistoriaksi ja pohtivat lyhyesti tämän historian alan merkitystä ja tehtäviä. Ensisijaisesti paikallishistoria on heidän mielestään ”kertomus paikkakunnan vaiheista, yhteisön synnystä ja kehityksestä”, ja he toivovat teoksensa lukijoiksi Lappeenrannan asukkaita ja erityisesti koululaisia ja kaupungin hallinnossa työskenteleviä. Vaikka tekijät suunnattavat kirjansa ensisijaisesti paikalliselle yleisölle, he haluavat myös osallistua laajempaan tieteelliseen keskusteluun ja erityisesti keskusteluun Itä-Suomen vaiheista ja sen erityis-

piirteistä osana Suomen suuriruhtinaskuntaa.

Tasapainottelu kahden tavoitteen välillä onnistuu laajassa teoksessa yleensä hyvin. Uuden teeman käsittely aloitetaan usein pohtimalla lyhyesti Suomen kaupungistumis-, teollistumis- tai modernisoitumiskehitystä, ja tätä taustaa vasten selvitetään Lappeenrannan vaihteita. Tekstin edetessä paikkakunnan tapahtumista nousee usein takaisin yleemmälle tasolle pohtimaan yleisempiä kehityslinjoja. Esimerkiksi ensimmäisessä jaksossa, jossa Anu Talka analysoi Lappeenrannan laajenemista ja kaavoitusta, hän asettaa kaupungin kehityksen vakuuttavasti laajempaan kontekstiin. Erot Itä-Suomen (Vanhan Suomen) linnoituskaupunkien ja muun Suomen kaupunkien välillä tulevat havainnollisesti ja kiinnostavasti esiin. Muun Suomen tiiviiden ja tarkasti suunniteltujen kaupunkien rinnalla Lappeenranta on kuin rykelmä asutusaarekkeitä, joiden rakentamisesta eivät ohjanneet niinkään ylevät periaatteet ja ihanteet kuin kiire löytää nopeita ratkaisuja. Joissakin muissa kirjan osioissa samanlaista tasapainoa yleisen kehityksen ja yksityiskohtien välillä ei ole onnistuttu luomaan. Pääpaino jää liikaa paikallisten asioiden tai henkilöiden luettelomaiseen esittämiseen, ja liian vähän huomiota annetaan laajemmalle kontekstille. Esimerkiksi käsiteltäessä liikenneolojen kehitystä yleemmälle tasolle ei nousta riittävän usein. Lappeenrannan seutua huonosti tunteva lukija eksyy kaupunkiin johtavilla maanteilla ja vesiteillä, eikä enää näe metsää puilta.

Omille tutkimustuloksilleen Talka ja Puntanen ovat hakenneet laajempaa kontekstia sekä paikallishistoriallisesta tutkimuksesta että talous- ja sosiaalili historiasta. Kirjassa esitellään paljon muiden tutkijoiden tuloksia, täydennetään niitä omilla tuloksilla tai – joissakin tapauksissa – haastetaan aikaisemmat tutkimukset. Keskusteluun tuo lisäväriä se, että Talkalla ja Puntasella on ollut käytettävissään uusia lähteitä. Heidän tutkimus- ja kirjoitusprosessinsa aikana Viipurin entisen maakunta-arkiston tiloista löytyi kadonneeksi luultu Lappeenrannan maistraatin arkisto. Tämän aineiston avulla on ollut mahdollista selvittää aikaisempaa tarkemmin paitsi maistraatin toimia Lappeenrannan kehittämiseksi myös kaupungissa toimineiden yritysten ja yhdistysten vaiheita.

Linnoitus ja kaupunki -teos jakaa monet viimeaikaisten kaupunkihistorioiden vahvuudet mutta myös joitakin niiden heikkouksia. Kun yrityshistorioita usein kritisoidaan tilaajan etujen ja näkökulmien liiallisesta ymmärtämisestä, monia tilaustyönä tehtyjä kaupunkihistorioita voisi puolestaan kritisoida siitä, että tilaaja saa niissä monesti kohtuuttoman vähän ymmärrystä osakseen. Kaupunki virkamiehineen, luottamushenkilöineen ja veronmaksajineen latistuu usein tylsäksi byrokratiaksi, joka vastaa siitä, että köyhät saadaan ruokittua ja kadut lakaisuuta. Visionääriset ja innovatiiviset kaupungin kehittäjät, jotka ajavat paikkakunnan tai seudun kehitykselle tärkeitä hankkeita (esim. liikenneyhtey-

det), löytyvät yleensä ”elinkeinoelämä” -otsikon alta.

Tämä vastakkainasettelu on usein seurausta siitä, että monissa kaupunkihistorioissa kaupungin hallinto ja elinkeinoelämä käsitellään erillisinä, toisistaan irrallisina kokonaisuuksina. Jako helpottaa laajan materiaalin jäsentämistä, mutta tuo mukanaan ongelmia. Näkökulma vähättelee selvästi sitä roolia, joka kaupungeilla oli elinkeinoelämän edellytysten luojana (tai murentajana) jo 1800-luvulla. Kaupungin koneisto seurasi, että sopimuksia noudatettiin, velat maksettiin ja yhteiskuntarauha säilyi; se torjui tulipaloja, kehitti infrastruktuuria, kaavoitti tontteja ja ajoi kaupungin etuja laajemmilla foorumeilla, Helsingissä ja Pietarissa. Nämä asiat tulevat *Linnoitus ja kaupunki* -kirjassa esiin mutta usein sivulauseissa siellä täällä. Niiden merkitystä elinkeinoelämän tai yleisemmin kaupunkielämän kehitykselle ei tarkkaan pohdita. Toiseksi, kun kaupungin hallinto ja elinkeinoelämä nähdään erillään, ei muisteta systemaattisesti analysoida sitä, miten monin eri tavoin yksityinen ja julkinen ovat olleet kiinni toisissaan. Paikkakuntaa kohdanneiden haasteiden määrittely ja näihin haasteisiin vastaaminen tai vastaamatta jättäminen ovat usein olleet kaupungin, yritysten, yhdistysten ja yksittäisten vaikutusvaltaisten kaupunkilaisten yhteispelin tulosta. Talka ja Puntanen tuovat esiin, että samat ihmiset saattoivat olla aktiivisia niin talouselämässä kuin kunnallishallinnossa, mutta muuten näiden kahden sfäärin monisyisiä suhteita pohditaan melko vähän.

Yksityiset ja julkiset toimijat kaupungissa ja näiden toimijoiden yhteistyön ja työnjaon muuttuminen ovat uudemman kaupunkitutkimuksen keskeisiä tutkimusalueita. Toinen kaupunkitutkimuksesta nouseva teema, jota Lappeenrannan kohdalla olisi voinut käsitellä systemaattisemmin, on suhtautuminen sosiaaliseen ja kulttuuriseen moninaisuuteen. Kaupunkielämään kuuluu moninaisuus ja sitä on usein tietoisesti edistetty, mutta siihen liittyy myös ongelmia. Tämän vuoksi moninaisuutta on kaupungeissa aina myös pyritty hillitsemään ja pitämään kurissa. Lappeenranta tarjoaa esimerkin kaupungista, joka eli paljon vilkkaammassa kulttuurien risteysasemassa kuin suomalaiset pikkukaupungit keskimäärin. Lappeenrannassa puhuttiin lukuisia kieliä, tunnustettiin eri uskontoja ja edustettiin eri kansalaisuuksia. *Linnoitus ja kaupunki* -kirjassa on mielenkiintoisia kappaleita muun muassa venäläisen ja muun väestön rinnakkaiselosta, sotilaiden ja siviiliväestön rinnakkaiselosta, kaupunkilaisten ja esikaupunkilaisten rinnakkaiselosta ja siitä, miten kaupunki pyrki sääntelemään näitä suhteita. Näiden lankojen kokoaminen yhteen ja moninaisuus-aspektin syvällisempi pohtiminen olisi tuonut mielenkiintoista lisävaloa keskusteluun Itä-Suomen kaupungeista ja niiden erityispiirteistä suhteessa muihin suuriruhtinaskunnan kaupunkeihin.

Anu Talkan ja Pia Puntasen kirja kokoaa yhteen paljon uutta ja vanhaa tutkimustietoa autonomian ajan Lappeenrannasta ja Itä-Suomesta. Kirjoit-

tajat ovat selvästi saavuttaneet asettamansa tavoitteet: he ovat kirjoittaneet hyvän ”kertomuksen paikkakunnan vaiheista” ja osallistuneet yleisempään keskusteluun ”Itä-Suomen erityispiirteistä”, ennen kaikkea taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen osalta. Kirjalla on annet-

tavaa myös kaupunkihistorias-
ta käydylle tieteelliselle keskustelulle. Anti tälle keskustelulle olisi kuitenkin ollut vielä suurempi, jos teemat olisi valittu hieman rohkeammin ja kysymykset asetettu terävämmin. Ainekset hyvään kaupunkihistorialliseen analyysiin ovat kir-

jassa olemassa, mutta ne peittyvät osittain – kuten monissa tilaustyönä tehdyissä kaupunkihistorioissa – yksityiskohtien runsauteen ja työn jäsennyksen kaavamaisuuteen.

Marjaana Niemi



Suomalaisen omakuvan murros

Mitä Suoma Sutela oli valmis tekemään päästäkseen professorinrouvaksi? Ketkä olivat vääärötuaisia suomalaisessa 1900-luvun alun kirjallisuudessa ja kuvataiteessa? Miksi seksuaalisuudesta tuli pakottava teema usealle naiskirjailijalle? Miksi ”työmiehen nousun asia” oli fennomaaniperheen kasvatille Aune Krohnille niin tärkeä asia?

■ Monitieteinen tutkimusprojekti *Kuviteltu kansa/kuviteltu sivistyneistö – suomalaisen omakuvan murros* tarkastelee sadan vuoden takaista ajanjaksoa mm. yllä olevien kysymysten avulla. Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden, kulttuurihistorian ja taidehistorian oppiaineissa toimivaa projektia johtajaa kotimaisen kirjallisuuden professori Lea Rojola ja post doc -tutkijoina työskentelevät Heidi Grönstrand, Kati Launis, Maarit Leskelä-Kärki, Kukku Melkas ja Tutta Palin.

”Kuviteltu kansa/Kuviteltu sivistyneistö – suomalaisen omakuvan murros” on osa Koneen Säätiön rahoittamaa laajaa tutkimushanketta ”1905 – suuren murroksen ulottuvuudet”. Hankkeen lähtökohtana on suurlakkovuosi 1905 ja tavoitteena vuosisadan alun mullistusten poliittisten ja kulttuuristen vaikutusten arvioiminen. Hankkeen kaksi muuta projektia, historiantutkijoiden ”Kun kansa leikki kuningasta” ja yhteiskuntatieteilijöiden ”Kansapuheen variaatiot” toimivat Tampereen yliopistossa. Projektit toimivat tiiviissä yhteistyössä keskenään järjestäen muun muassa seminaareja ja opetusta.

Projektimme keskiössä ovat erilaiset valtapelit suomalaisen kulttuurin kentällä 1900-luvun alussa. Tarkastelemme sitä, miten käsityksiä kansasta ja sivistyneistöstä muotoiltiin ja määriteltiin, purettiin ja rakennettiin kulttuurisella kentällä 1800-luvun lopulta sisällissotaan ja sen yli. Lähestymme näitä vuosia erilaisten aineistojen avulla kysyen millaisia kertomuksia ne rakentavat kansakunnasta ja kansalaisuudesta. Miten moninaiset tekstit ja kuvat kommentoivat 1900-luvun alun tilannetta tai miten ne osallistuvat yhteiskunnalliseen

keskusteluun? Minkälainen valtasuhteiden verkosto suomalaisen kulttuurin kentälle kutoutuu aineistojemme valossa?

Sivistyneistön ja kansan monimutkainen suhde

Sivistyneistö ja kansa ovat heterogeenisiä käsitteitä, joiden purkaminen ja uudelleenmäärittely on keskeinen osa projektia. Hankkeemme pyrkiikin murtamaan vakiintuneita kulttuurisia vastakkainasetteluja kansan – ymmärrettyä laajasti kaupungin työväestöstä maaseudun mitä moninaisimpiin väestöryhmiin asti – ja sivistyneistön välillä. Kansaa ja sivistyneistöä pidetään lähtökohtaisesti määrittelemättöminä ja liikkuvina käsitteinä. Monipuolinen, niin kansan kuin sivistyneistön tuottama, aineisto mahdollistaa näihin käsitteisiin sisältyvien merkitysten purkamisen.

Perinteisesti kansan ja sivistyneistön suhde on nähty yksisuuntaisena. Yhtäältä on puhuttu kansan sivistämisestä ja analysoitu sitä, mitä tässä sivistämisprosessissa tapahtui. Toisaalta on pohdittu kansankuvan murrosta ja sivistyneistön pettymystä kansaan. Tavoittee-

namme on tämän sijaan molempien tahojen ottaminen tutkimuksen subjektiksi. Erityisesti suhteessa aiempaan tutkimukseen on tullut tärkeäksi kysyä, mitä sivistyneistölle tässä prosessissa tapahtuu. Miten sen omakuva muuttui? Oliko kaikkien sivistyneistön jäsenten kohdalla sittenkään kyse pettymyksestä kansaan?

Tutkimusten keskeisenä analyysin välineenä on identifiointikäsitemalli. Sen avulla tarkastellaan sitä jatkuvaa samastumisen ja eroamisen käymistä, jossa omaa "tosinta" itseä haetaan toisen kautta. Hakiko sivistyneistö omaa, kenties kadoksissa olevaa identiteettiään identifioitumalla kansaan? Entä kuinka sukupuolittunut tämä prosessi oli? Millaisen kuvan sivistyneistö muodosti kansasta itselleen, ja miten asetelmat kääntyivät 1900-luvun alun poliittisissa murroksissa? Analysoimme näitä identifikaatioprosesseja niin kirjallisissa kuin kuvallisissa, niin fiktiivisissä kuin omaelämäkerrallisissakin materiaaleissa.

Vuoden 1905 murroksen yhteydessä on puhuttu jopa ns. sivistyneistökäännynnäisistä erityisesti kirjailijoiden ja kulttuurivaikuttajien yhteydessä. Käsitettä sivistyneistökäännynnäiset on käytetty sellaisista kirjailijoista, jotka olivat lähtöisin ylemmistä luokista mutta jotka 1900-luvun alussa kääntyivät lähelle sosialismia tai liittyivät aktiivisesti työväenluokan toimintaan. Tämän ilmiön lähempi tarkasteleminen kyseenalaistaa paitsi käsitystä yhtenäisestä sivistyneistöstä myös siitä "kansasta", joka nähtiin sivistyneistön ulkopuolella olevana.

Yksi sivistyneistökäännynnäisistä oli työväenpolitiikka ja -runoilija Hilja Pärssinen, joka tunnetaan työläisliikkeen kansainvälistäjänä ja teoreetikkona. Saksalaisen Clara Zetkinin kanssa käymänsä kirjeenvaihdon pohjalta Pärssinen hahmotti liikkeen toimintaperiaatteita ja työläisnaisen roolia uudessa, sosialistisessa yhteiskunnassa. Mutta Pärssinen oli paitsi poliitikko myös seitsemän kokoelmaa julkaissut runoilija, jonka kaksoisroolista käsin aukeaa näkymä 1900-luvun alun poliittiseen ja kirjalliseen elämään. Runoilijana hänen kirjoittamistaan rajoittivat erilaiset ehdot – työväenrunoudelle ominainen kuvasto ja estetiimin viha, joka asetti totuuden kauneuden edelle – kuin poliitikkona. Millaiseksi työläisnaisuus hahmottuu, kun lukee rinnakkain Pärssisen poliittisia tekstejä ja runoja? Onko työläisnainen niissä ensisijaisesti luokkansa vai sukupuolensa edustaja? Naistenväliset, luokkaan kytketyt erot nousevat korostetusti esiin Pärssisen tarkastellessa työläisnaisia sorretuista sorretuimpina "porraspuina", kun taas porvarillinen naisasia näyttäytyy hänelle "tautina", joka peittää näkyvistä tärkeitä yhteiskunnallisia epäkohtia.

Krohnien fennomaaniperheen henkilökohtaista aineistoa tarkastelemalla on puolestaan mahdollista tavoittaa se moniäänisyys ja ristiriitaisuus, jolla sivistyneistö määritteli omaa asemaansa ja suhdettaan kansaan. Krohnien perheen sisarusten, Kaarle, Ilmari, Helmi, Aino ja Aune Krohnin keskinäinen kirjeenvaihto avaa sitä, millaisten julkilausuttujen

tai piilevien ennako-oletusten perusteella sivistyneistö määritteli itseään. Millaisin kriteerein se hyväksyi tai hylki, toisin sanoen millaisia sisäisiä toisia se tarvitsi rakentaakseen itselleen fennomaanista sivistyneistöidentiteettiä? Millaisia eroja tuottivat sukupuoli, kieli, suvun jatkumo sekä kulttuuri-nen pääoma? Hyvän esimerkin fennomaanisen sivistyneistön ristiriitaisuudesta tarjoaa nuorin tytär Aune Krohn, joka on valitsemansa elämäntavan vuoksi mahdollista määritellä nousukkaan vastakohtaksi, "laskukkaaksi". Mutta miten suhde kansaan muotoutui ja muuttui konkreettisesti yhteisössä maaseudulla? Entä min-käläiseksi muodostui Aunen kaltaisen syvästi uskonnollisen yksilön toiminnassa uskonnon ja fennomanian suhde?

Sukupuoli ja seksuaalisuus, sivistys ja siveellisyys

Kun kuvataidekentälle vuosisadan alun vitalistisen ajattelun hengessä laskettiin tuoretta, viriiliä talonpoikaisverta, eri kansanryhmät kohtasivat taidekouluissa ja Suomen Taiteilijaseuran kokouksissa aivan fyysisestikin. Törmäyksiä ja konflikteja syntyi luokkaron lomittuessa kieli- ja sukupuo-lieroihin. Suurlakon aikoihin varsinkin nuorissa käsityöläis-taustaisissa miesopiskelijoissa ja -taiteilijoissa virinnyt kapi-namieli sisälsi aidon luokka-erokokemuksen lisäksi myös annoksen romantista uhmaa. Kuvataiteilijan ammatti teki heistä kuitenkin lähes väistämättä "herroja", ja vuoden 1918 jälkeen monet heistä oli-

vat hiljaa. Porvaristaustaiset, niin suomen- kuin ruotsinkielisetkin naiset, jotka olivat vuosisadan alusta alkaen jatkaneet sitkeästi ruskinilaista kansanvalistus- ja kotitaideprojektiin, saattoivat nyt "taidetta kaikille" -iskulauseellaan yllättäen näyttäytyä poliittisesti radikaalimpina. Yhteiskunnallisesti vastuullista, ei-avantgardistista modernismia ajoivat ainakin piirustuksenopettajana, kuvittajana ja toimittajana – usein yhteistyössä Helmi Krohnin kanssa – toiminut Hilikka Finne sekä kuvataiteilija Venny Soldan-Brofeldt.

Hankeessamme tarkastellaan myös sitä, miten siveys ja sivistys linkittyvät yhteen sivistyneistön sisäisessä moraalkoodistossa. Historiantutkimus on osoittanut, kuinka sivistyneistönaiset osallistuivat alempien sosiaaliryhmien langenneiden naisten pelastamiseen. Mutta miten sivistyneistönaiset suhtautuivat oman ryhmänsä naisiin? Monelle 1900-luvun alun naiskirjailijalle seksuaalisuudesta tuli keskeinen teema naisten identiteettiä käsittelevissä romaaneissa. Esimerkiksi Helmi Krohn ja Maila Talvio valitsivat romaaniensa aiheiksi intiimejä, muun muassa insettiin viittaavia, teemoja kuvatesaan sivistyneistönaisen seksuaalisuuden mahdolluutta ajan moraalkoodistossa. Muodostuiko seksuaalisuudesta kysymys, jonka kautta oli mahdollista purkaa sivistyneistönaisen suhdetta niin ihanteelliseen fennomaaninaisen kuvaan kuin murtuneeseen sivistyneistön omakuvaan? Miten naiskirjailijoiden neuvottelema seksuaalisuus asettui suhteeseen fennomaaninaisen ihan-

teeseen – pystyivätkö he määrittelemään uudenlaista naiseutta vai jäikö seksuaalisuus mahdottomaksi alueeksi?

Siveellisyden, sivistämisen ja kansalaisuuden kysymyksiä tarkastellaan myös palvelustyön tai palvelijattaren hahmon kautta. Tällä hahmolla on pitkä ja rikas perinne suomalaisessa kirjallisuudessa, ja 1900-luvun alussa siitä tuli merkittävä symboli erilaisissa luokkaa, sukupuolta ja moraalia koskevissa keskusteluissa sekä kirjallisuudessa että suomalaisen politiikan kentällä. Palvelijan hahmo ilmestyy kirjallisuuteen kuvaamaan tiettyä yhteiskunnallisen kriisin kokemusta. Kysymys on 1900-luvun alkupuolella uuden järjestyksen ja uusien siveellisyysskoodien esiin murtautumisesta sekä yhteiskunnallispoliittisesta suuresta murroksesta. Mitä palvelijat palvelivat 1900-luvun alun kirjallisuudessa mm. Maria Jotunin, Eino Leinon, Marja Salmelan, F. E. Sillanpään ja Maila Talvion tuotannossa?

Kansallisen rakentamisen varhaisvaiheissa kansallista yhtenäisyyttä tematisoitiin kirjallisuudessa myös sivistyneen, vaikkakin yleensä kansan parista nousseen ylioppilasnuorukaisen ja kansan tytön välisellä avioliitolla. Kun kansan ja sivistyneistön liitto osoittautuikin hankalammaksi kuin oli kuviteltu, murtui niin ylioppilaan kuin kansan tytönkin kuva. Kirjallisuudessa alettiin kritisoida kansan parista tulleita ylioppilaita ja nähdä heissä vain pyrkyrimäisiä ja nousukasmaisia piirteitä. Samalla sivistyneistössä heräsi pelottava epäily, ettei Suomen kansa ole valmis sivistymään. 1900-

luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa kirjallisuudessa alkaa esiintyä yhä enemmän nousukkaita, osin traagisiakin hahmoja, joilla saattaa olla kylä sivistyksen pintasilaus, mutta jotka syvimältä "olemuksestaan" paljastuvat karkeiksi jäljittelijöiksi. Nousukkaan tarina on kansan tarina, useimmiten sivistyneistön näkökulmasta kerrottuna. Lisää ongelmia – sivistyneistön näkökulmasta – syntyi, kun nuoret naiset eivät enää halunneetkaan pelkästään liittoa ylioppilaiden kanssa, vaan mielivät itsekin sivistyneiden joukkoon, naisylioppilaksi.

Sivistämisen ja puhtauden kysymykset liitettiin myös 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Suomessa käytyihin hygienian ja rotukeskusteluihin, jotka tematisoituivat ajan kirjallisuudessa ja kuvataiteessa. 1800-luvulta periytyneet näkemykset kehitysoipista ja perimästä saivat vuoden 1905 suurlakko vuoden jälkeen aivan uudenlaisia painotuksia. Suomalaisen sisäisiä, eri yhteiskuntaluokkien – joskus myös maalaisten ja kaupunkilaisten – välisiä suhteita ja ristiriitoja alettiin jäsentää rodun käsitteellä. Eroja legitimoitiin ominaisuuksilla, jotka oli mahdollista määrittellä pysyviksi ja muuttumattomiksi. Niin Aino Kallaksen, Selma Anttilan, Ilmari Kiannon, Joel Lehtosen, Eino Leinon kuin F. E. Sillanpäänkin teoksissa tarkasteltiin eri näkökulmista näitä luokan ja "rodun" välisiä kytköksiä.

Tutkimuksessamme avataankin sitä suomalaiskansallista kulttuurin kenttää, jolla tämäntapainen sivistyneistön

itsemäärittely tapahtui ja samalla nostetaan esille niitä keinoja, joilla tuo esittäminen tapahtui. Toisinaan suomalainen ja eritoten suomenkielinen kansa rinnastettiin Afrikan hättää kärsiviin ja apua tarvitseviin kansoihin, joskus se taas esitettiin niin turmeltuneena, että auttaminen oli mahdotonta. Monien naiskirjailijoiden romaaneissa "aito" ja "puhdas" kansa oli löydettävissä ainoastaan Ruotsin tai Norjan tuntureiden kupeesta – ei siis lainkaan Suomesta.

Koska tämä rappion juonne vahvistui nimenomaan vuoden 1905 suurlakon jälkeisestä poliittisesta hajaannuksesta ja kärjistyi sisällissodassa, on sen jälkiä kirjallisuudessa syytä tarkastella uudelleen. Tutkimuksemme kirjallinen rappiote-matiikka sidotaan osaksi yhteiskunnassa tapahtuneita valtasuhteiden muutoksia nimenomaan vuosien 1905–18 välisenä aikana. Kysymme, miten erilaisten rappiokuvauksien avulla määriteltiin sivistyneistön ja kansan välisiä suhteita.

Monitieteisyys metodina

Tutkimamme aineisto koostuu kuvista, sanoma- ja aikakauslehdistä, kaunokirjallisuudesta, tietokirjallisuudesta, kirjeistä ja päiväkirjoista. Tavoitteenamme on monipuolisen aineiston avulla löytää uudenlaisia tulokulmia niin sivistyneistön muotoilemaan omakuvaan kuin "kansankin" näkökulmaan.

Samalla kun lähestymme tekstien ja kuvien tuottamista kulttuurisena, historiallisena ja sosiaalisena prosessina, on tär-

keää ottaa huomioon ne fiktion ja kuvien tuottamiseen liittyvät ehdot, joiden sisällä näitä erilaisia aineistoja tuotettiin. Näin korostamme tutkimustemme tulkinallisuutta, sitä, kuinka mikään tulkinta tai analyysi ei ole lopullinen, vaan valitsemamme näkökulmat ja käsitteelliset välineet avaavat aineistoja tietyistä tulokulmista. Pyrimme tuottamaan uudenlaisia metodologisia ratkaisuja pohtimalla, miten tulkinat tuottuvat erilaisten aineistojen kautta.

Tällaisen kontekstualisoinnin avulla, jossa tarkasteltavana olevia tekstejä ja kuvia luetaan suhteessa 1900-luvun alun yhteiskuntaan ja kulttuuriin, on mahdollista jäljittää niitä diskursiivisia muodostelmia, jotka omalta osaltaan muodostivat vuoden 1905 jälkeisen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen keskustelun kentän. Tutkimamme aineistot nähdään merkityksellisinä sen kautta, että niitä tarkastellaan osana erilaisten suhteiden verkkoa. Kysymys on kahdensuuntaisesta liikkeestä: samalla kun erilaiset määrittelyt muodostuivat osaksi kuvia ja kirjallisuutta, ne itsessään tuottivat aktiivisesti uusia puhetapoja ja määritelmiä kansasta/sivistyneistöstä/luokasta. Erilaisten yksityisten ja julkisten kuva- ja tekstiaineistojen avulla edellä mainittuja määritelmiä ja niiden välisiä rajanvetoja oli mahdollista pohtia, muokata ja tuottaa uudelleen.

Tutkimusprojektin tulokset julkaistaan laajassa artikkelimonografiassa. Projekti järjestää kaikille avoimen seminaarin 1.11.2007 Turussa. Lisätietoja siitä sekä projektista löy-

tyy nettisivuiltamme: <http://kuviteltukansa.utu.fi/>

*Heidi Grönstrand,
Kati Launis,
Maarit Leskelä-Kärki,
Kukku Melkas, Tutta Palin ja
Lea Rojola*

Palkittuja

■ Professori Max Engman on saanut Kaarle-herttuan palkinnon, jonka myönsivät Sörmälän museo ja Nyköpingin kaupunki. Engman palkittiin Suomen ja Itämeren alueen modernin historian tutkimuksesta.

Suomen tietokirjailijat ry:n tämänvuotinen Warelius-palkinto on myönnetty tietokirjailija, toimittaja Ulla Lehtoselle. Palkinto luovutettiin vanhan kirjallisuuden päivien avajaisissa Vammalassa.

Filosofian tohtori Anu Lah-tinen on saanut Turun Suomalaisen Yliopistoseuran väitöskirjapalkinnon väitöskirjastaan *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*.

Kirjoittajat

■ Toni Alaranta on turkulainen filosofian maisteri. Hän valmistee väitöskirjaa Turkin historiasta.

Heidi Grönstrand on filosofian tohtori, joka toimii tutkijana Turun yliopiston kotimai-

sen kirjallisuuden oppiaineessa.

Antero Heikkinen on Joensuun yliopiston täysin palvelut Suomen historian professori.

Tapio Hämynen on Joensuun yliopiston Suomen historian professori.

Marjo Kaartinen on Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti.

Kati Katajisto on filosofian maisteri. Hän valmistee väitöskirjaa Helsingin yliopiston historian laitoksessa.

Jukka Korpela on Joensuun yliopiston yleisen historian professori.

Riitta Laitinen on Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti.

Kati Launis on filosofian tohtori, joka toimii tutkijana Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden oppiaineessa.

Maiju Lehmijoki-Gardner on Helsingin yliopiston kirkkohistorian dosentti.

Maarit Leskelä-Kärki on filosofian tohtori, joka toimii tutkijana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa.

Pekka Masonen on Tampereen yliopiston yleisen historian dosentti erikoisalueenaan Afrikan ja Itä-Aasian historia.

Kukku Melkas on filosofian tohtori, joka toimii tutkijana Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden oppiaineessa.

Joachim Mickwitz on filosofian tohtori ja Suomen Akatemian projektitutkija Åbo Akademiassa.

Katalin Miklossy on valtiotieteiden tohtori. Hän toimii poliittisen historian yliopistonlehtorina Helsingin yliopiston Yhteiskuntahistorian laitoksessa.

Marjaana Niemi on Tampereen yliopiston yleisen historian dosentti.

Anne Ollila on Turun yliopiston kulttuurihistorian professori.

Tutta Palin on Turun yliopiston taidehistorian dosentti.

Matti Peltonen on Helsingin yliopiston sosiaalhistorian professori.

Kimmo Rentola on Turun yliopiston poliittisen historian professori.

Lea Rojola on Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden professori.

Tapio Salminen on filosofian maisteri ja toimii tutkijana Tampereen yliopiston historia-tieteen laitoksessa. Hän tutkii kommunikaation historiaa.

Irma Sulkunen on Tampereen yliopiston Suomen historian professori.

Tuomas Tepora on helsinkiläinen filosofian maisteri. Hän valmistee väitöskirjaa uhriajattelusta sekä Suomen lippuun liitetystä tunnelatauksesta 1900-luvun alkupuolen Suomessa.

Risto Turunen on Joensuun yliopiston kirjallisuuden professori.

Marko Tikka on filosofian tohtori. Hän toimii tutkijana Tampereen yliopiston historia-tieteen laitoksessa.

Erkki Vasara on Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti.

Charlotta Wolff on filosofian tohtori. Hän toimii tutkijana Helsingin yliopiston historian laitoksessa.

Ville Vuolanto on filosofian lisensiaatti. Hän toimii tutkijana Tampereen yliopiston Historiatieteen laitoksessa.

Heikki S. Vuorinen on Hel-

singin yliopiston ja Tampereen yliopiston lääketieteen historian dosentti.

Notes on the contents

■ The political leaders in the early part of Finland's autonomy have often been portrayed as opportunists who managed to gain personal advantage from annexing Finland to Russia. This view is, however, relatively simplistic. Kati Katajisto's article "Isänmaan ja yleisen hyvän vuoksi. Suomen autonomian ajan alun johtomiesten uhrautuminen" (For fatherland and common good. The sacrifices of the Finnish political leaders during the early autonomous period) discusses these leaders from their personal perspective, through their correspondence. At the same time, this approach, which stems from the history of men and masculinities, creates a new image of the early autonomous period in Finland in general.

Conditions on the front were often described in wartime Finnish literature, including youth literature. What was the relationship between the hero and the nation at war like in the books for boys of that time and what kind of information did these books convey about the war? Books for boys offer a window into the more general meanings of youth in a society at war. This topic is touched upon in Tuomas Tepora's article "Poikien

sota. Toisen maailmansodan aikaiset poikien sotakirjat siirtymän kuvauksena” (Boys’ war. Second World War boys’ war books as a reflection of transition.)

Mustafa Kemal Atatürk’s “Six-Day Speech” delivered in 1927 was a strong patriotic manifesto, a mythical narrative of a nation’s rebirth, an account of the internal enemy in Turkey’s War of Independence and the determination of the people. Toni Alaranta analyses the speech as a key factor in shaping the official conception of the history of Turkey in his article “Mustafa Kemal Atatürkin vuoden 1927 kuuden päivän puhe Turkin tasavallan virallisen historiankäsitelmän määrittäjänä” (Mustafa Kemal Atatürk’s 1927 Six-Day Speech as a determinant of the official history of the Republic of Turkey.)

In 1786 Finland was plagued by a peculiar “epidemic”, which made many

leave their homes and travel towards the coast in order to sail to the small island of Saint-Barthélemy in the Caribbean. So far, Finnish history writing has overlooked this phenomenon almost entirely. The movement was the result of the colonial policies of Gustav III, which were not only a quirk of the pompous potentate but also the culmination of a long tradition. This topic is discussed by Pekka Masonen in his article “Kustavilainen siirtomaapolitiikka ja Saint-Barthélemyyn kuume” (The Gustavian colonialism and the rush to Saint-Barthélemy).

The methods and sources in historical research are the topic of Kimmo Rentola’s column and in Ville Vuolanto’s article “Tutkimusprosessi, metodit ja historian tutkimuksen ominaislaatu” (The research process, methods and the special characteristics of historical research). Vuolanto’s article discusses history research and

its special nature within the humanities. He approaches the question through the analyses of the research process: how do the various phases and levels of history research require (and thereby define) different ways of understanding the research.

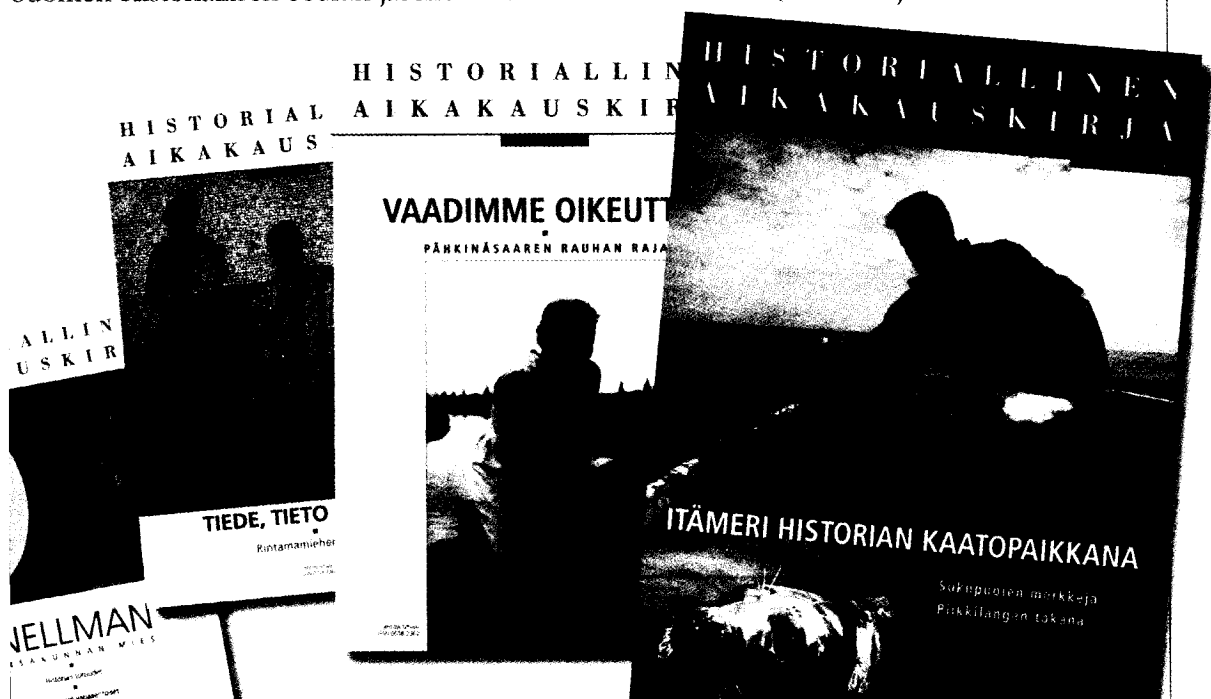
In his review “New cultural history’ ja kielellisen käänteeseen ehtyminen” (‘New cultural history’ and drying up of the linguistic turn), Matti Peltonen introduces the latest developments in the debate on the effect of the so-called linguistic turn in history research, based on the recent books on the theory of history by William H. Sewell, Jr. and Geoff Eley. The key themes highlighted are the relationship between “the new cultural history” and social history as well as the ongoing “practice turn” in theoretical thinking.

(Translation: *Valtasana Oy*)

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA VUODEKSI 2007

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy neljä kertaa vuodessa, ja siinä käsitellään laajasti ajan-kohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Aikakauskirjassa on sekä teemakoko-
naisuuksia että tärkeitä yksittäisiä artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Kirjoittajat ovat alansa par-
haita asiantuntijoita.

Nyt on aika tilata vuoden 2007 vuosikerta. Vuosikerta maksaa 38 euroa, jolla pääset myös
Historian Ystävien Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain 25 euroa.
Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä saat lehden 26 eurolla (+ seuran jäsenmaksu).



- Liityn Historian Ystävien Liittoon (38 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävien Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (25 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna (26 euroa ja seuran jäsenmaksu)

Nimi.

Ähiosoite.

Ostotoimipaikka.

lipuke lähetetään kirjekuussa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen
Leureka
PL 166
01301 Vantaa

Tilauksen voi tehdä myös:
pro.tsv.fi/haik/
fax 09-8734 142 (Pöyhönen)
puh. 09-8579 218 (Pöyhönen)

lähettäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

SKS

Kirjatalo • Kirjamyymälä

Avoimena ma, ti ja to 11–17, ke 11–18, pe 11–16

Mariankatu 3 • 00170 Helsinki • p. 0201 131 222

kirjamyynti@finlit.fi

KIRJAT

HYVÄN KVALITEETTISEN SEURAN

SMS:N JA SKS:N JÄSENILLE -25 %
KIRJAMYYMÄLÄSTÄ JA
VERKKOKIRJAKAUPASTA

SEPPÖ MYLLYNIEMI

Soukka monet kasvot

Seppö Myllyniemi on ollut Suomessa tunnettu jo vuosikymmeniä. Hän on ollut mukana monissa merkittävissä kulttuuriprojekteissa ja on ollut mukana muun muassa Aalto-yliopiston ja Helsingin kaupungin kulttuurilautakunnissa. Hän on ollut mukana myös useissa kansainvälisissä kulttuuriprojekteissa ja on ollut mukana muun muassa Euroopan neuvoston ja Yhdistyneiden kansakuntien kulttuurijärjestöissä. Hän on ollut mukana myös useissa kansainvälisissä kulttuuriprojekteissa ja on ollut mukana muun muassa Euroopan neuvoston ja Yhdistyneiden kansakuntien kulttuurijärjestöissä.

kulttuurilehti



Ilmestys: 1. joulukuuta

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011

Kulttuurilehti 1/2011



niitä
uksia et
ominaispiir
otteesta huon
kiinteästi histo
42 e

22
er-

in ra
nnin
il-
eni

ERKKI VETTEN
Pohjolan he
Suomalaisten

Teos kertoo
hankkeide
käy läpi
kai

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla palvelulipuke**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi tai pro.tsv.fi/haik/**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutuskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelulipukkeessa sekä edempänä.

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitussibteeri: Veikko Kallio, Meripoiju 3 C 26, 02320 Espoo, puh. ja fax 09-8129 3010, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalvelu.net. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostin liitteenä (word) tai diskettinä sekä 2 tulostuksena Veikko Kalliolle. Julkaistavaksi hyväksytyt aineisto julkaistaan painettuna Historiallisessa Aikakauskirjassa sillä edellytyksellä, että se saadaan korvauksetta julkaista alkuperäisessä muodossa myös lehden digitaalisessa tietokannassa.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2007: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 38 €, korkeakouluopiskelijoilta 25 €, yhteisöiltä 46 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 26 €. Vuosikertatilaukset kirjakaupassa yms. 40 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 11 €.

Pankkiyhteys: Sampo, tilinro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 1994 asti 4 €, vuodesta 1995–2005 8 e.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjukatu 8, 38200 Vammala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*

Sihteerini ja rahastonhoitaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69266, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12

Pankkiyhteys: Nordea nro 157230-363119.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiamatkoja sekä ylioppilaskirjoitusten reaali-kokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 38 €, opiskelijoilta 25 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelulipukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille, viestiksi on tällöin merkittävä riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

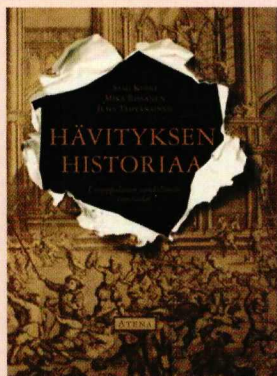
Puheenjohtaja: prof. *Kimmo Katajala*

Varapuheenjohtaja: dos. *Marjaana Niemi*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Julia Burman*, varmimmin tavoitettavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69226, shs@histseura.fi ke 16–17 ja to 10–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 22, opiskelijat 18 €) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa, Kirjävälitys sekä Suomalainen Kirjallisuuden Seuran Kirjatalo (Mariankatu 3, 00170 Helsinki, www.finlit.fi). Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

Historiantutkimuksen klassikot ja mielenkiintoiset uutuuudet - Akateemisesta



Euroopan historia on täynnä vandalismia: ryösteleviä sotajoukkoja, kulttuurisia puhdistuksia, historian retusointia ja vallankumouksellakoita. Hävityksen historiaa -teos avaa kiehtovan ja samalla järkyttävän näkymän ihmisyyteen. Vandalismia ei voi selittää pelkällä vihalla, vaan ihmisellä näyttää olevan joku syvempi, irrationaalinen halu tuhota, joka nousee esiin poikkeusoloissa.

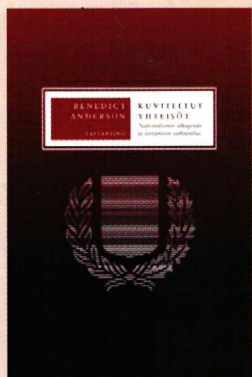
Sami Koski, Mika Rissanen & Juha Tahvanainen
HÄVITYKSEN HISTORIAA
Eurooppalaisen vandalismin vuosisadat
Atena

29,90

Alkujaan vuonna 1983 ilmestynyt Kuvitellut yhteisöt on nationalismitutkimuksen klassikko. Historioitsija Benedict Anderson tutkii teoksessaan kansakunnan alkuperää ja aatehistoriaa sekä vertailee nationalismin ilmenemismuotoja eri puolilla maailmaa. Hänelle kansakunta on kuviteltu yhteisö, jonka jäsenet sitoutuvat tiukasti yhteen toisilleen tuntemattomien ihmisten kanssa.

Benedict Anderson
KUVITELLUT YHTEISÖT
Nationalismin alkuperän ja leviämisen
tarkastelua
Vastapaino

34,90



Tutustu monipuoliseen valikoimaamme Akateemisissa Kirjakaupoissa kautta maan.
10.10. alkaen löydät Akateemisen myös Oulusta!



AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA

Helsinki Itäkeskus Tapiola Jumbo Tampere Turku Oulu

www.akateeminen.com